

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Samyuttanikāye

Sagāthāvagga-aṭṭhakathā

Ganthārambhakathā

Karuṇāsītalahadayam, paññāpajjotavihatamohatamam;
Sanarāmaralokagarum, vande **sugatam** gativimuttam.

Buddhopi buddhabhavam, bhāvetvā ceva sacchikatvā ca;
Yam upagato gatamalam, vande tamanuttaram **dhammam**.

Sugatassa orasānam, puttānam mārasenamathanānam;
Aṭṭhannampi samūham, sirasā vande **ariyasaṅgham**.

Iti me pasannamatino, ratanattayavandanāmayam puññam;
Yam suvihatarāyo, hutvā tassānubhāvena.

Samyuttavaggapaṭimaṇḍitassa, **samyuttaāgamavarassa**;
Buddhānubuddhasamvaṇṇitassa, ñāṇappabhedajanānassa.

Atthappakāsanattham, **aṭṭhakathā** ādito vasisatehi;
Pañcahi yā saṅgītā, anusaṅgītā ca pacchāpi.

Sīhaḷadīpaṃ pana ābhatātha, vasinā mahāmahindena;
Ṭhapitā sīhaḷabhāsāya, dīpavāsīnamatthāya.

Apanetvāna tatoham, sīhaḷabhāsam manoramam bhāsam;
Tantīnayanucchavikam, āropento vīgatadosam.

Samayam avilomento, therānam theravamśadīpānam;
Sunipuṇavinicchayānam, mahāvihāre nivāsīnam.

Hitvā punappunāgata-mattham, attham pakāsāyissāmi;
Sujanassa ca tuṭṭhattham, ciraṭṭhitatthañca dhammassa.

Sāvatthipabhūtīnam, nagarānam vaṇṇanā katā heṭṭhā;
Saṅgītīnam dvinnam, yā me attham vadantena.

Vitthārasena sudam, vatthūni ca yāni tattha vuttāni;
Tesampi na idha bhiyyo, vitthārakatham karissāmi.

Suttānam pana atthā, na vinā vatthūhi ye pakāsanti;
Tesaṃ pakāsanattham, vatthūnīpi dassāyissāmi.

Sīlakathā dhutadhammā, kammaṭṭhānāni ceva sabbāni;

Cariyāvidhānasahito, jhānasamāpattivitthāro.

Sabbā ca abhiññāyo, paññāsaṅkalananicchayo ceva;
Khandhādhātāyatanindriyāni, ariyāni ceva cattāri.

Saccāni paccayākāradesanā, suparisuddhanipuṇanayā;
Avimuttatantimaggā, vipassanābhāvanā ceva.

Iti pana sabbam yasmā, **visuddhimagge** mayā suparisuddham;
Vuttam tasmā bhiyyo, na tam idha vicārayissāmi.

“Majjhe **visuddhimaggo**, esa catunnampi āgamānañhi;
Ṭhatvā pakāsayissati, tattha yathābhāsitamattham”.

Iceva kato tasmā, tampi gahetvāna saddhimetāya;
Aṭṭhakathāya vijānatha, saṃyuttavinissitam atthanti.

1. Devatāsaṃyuttam

1. Naḷavaggo

1. Oghatarāṇasuttavaṇṇanā

Tattha **saṃyuttāgamo** nāma sagāthāvaggo, nidānavaggo, khandhakavaggo, saḷāyatanavaggo, mahāvaggoti pañcavaggo hoti. Suttato –

“Satta suttasahassāni, satta suttasatāni ca;
Dvāsaṭṭhi ceva suttāni, eso saṃyuttasaṅgaho”.

Bhāṇavārato bhāṇavārasatam hoti. Tassa vaggesu **sagāthāvaggo** ādi, suttasu **oghatarāṇasuttam**. Tassāpi “evaṃ me suta”ntiādikaṃ āyasmatā ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttam nidānamādi. Sā panesā paṭhamamahāsaṅgīti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya ādimhi vitthāritā, tasmā sā tattha vitthāritanayeneva veditabbā.

1. Yaṃ panetaṃ “evaṃ me suta”ntiādikaṃ nidānam, tattha **evanti** nipātapadaṃ. **Metiādīni** nāmapadāni. **Sāvattiyam viharatīti** ettha **vīti** upasaggapadaṃ, **haratīti** ākhyātapadanti iminā tāva nayena padavibhāgo veditabbo.

Atthato pana **evam**saddo tāva upamūpadesa-sampahaṃsana-garaḥaṇa-vacanasampañiggahākāranidassanāvadhāraṇādi-anekatthappabhedo. Tathā hesa – “evaṃ jātena maccena, kattabbaṃ kusalaṃ bahu”nti (dha. pa. 53) evamādīsu upamāyaṃ āgato. “Evaṃ te abhikkamitabbaṃ, evaṃ te paṭikkamitabba”ntiādīsu (a. ni. 4.122) upadese. “Evametaṃ bhagavā, evametaṃ sugatā”tiādīsu (a. ni. 3.66) sampahaṃsane. “Evamevaṃ panāyaṃ vasalī yasmim vā tasmim vā tassa muṇḍakassa samaṇakassa vaṇṇam bhāsati”tiādīsu (saṃ. ni. 1.187) garaḥaṇe. “Evaṃ, bhanteti kho te bhikkhū bhagavato paccassosu”ntiādīsu (ma. ni. 1.1) vacanasampañiggāhe. “Evaṃ byā kho ahaṃ, bhante, bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmī”tiādīsu (ma. ni. 1.398) ākāre. “Ehi tvaṃ māṇavaka, yena samaṇo ānando tenupasaṅkama; upasaṅkamitvā mama vacanena samaṇam ānandaṃ appābādham appātākaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ puccha – ‘subho māṇavo todeyyaputto bhavantaṃ ānandaṃ appābādham appātākaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati’ti. Evañca vadehi – ‘sādhu kira bhavaṃ ānando yena subhassa māṇavassa todeyyaputtassa nivesanaṃ,

tenupasāṅkamatū anukampaṃ upādāyā'ti''ādīsu (dī. ni. 1.445) nidassane. “Taṃ kiṃ maññatha kālāmā, ime dhammā kusalā vā akusalā vāti? Akusalā, bhante. Sāvajjā vā anavajjā vāti? Sāvajjā, bhante. Viññugarahitā vā viññuppasatthā vāti? Viññugarahitā, bhante. Samattā samādinā ahitāya dukkhāya saṃvattanti vā no vā, kathaṃ vo ettha hotīti? Samattā, bhante, samādinā ahitāya dukkhāya saṃvattanti, evaṃ no ettha hoti''tiādīsu (a. ni. 3.66) avadhāraṇe. Svāyamidha ākāranidassanāvadhāraṇesu daṭṭhabbo.

Tattha ākāratthena **evaṃ**saddena etamatthaṃ dīpeti – nānāyanipuṇaṃ anekajjhāsayasamuṭṭhānaṃ atthabyañjanasampannaṃ vividhapāṭihāriyaṃ dhammatthadesanā paṭivedhagambhīraṃ sabbasattānaṃ sakasakabhāsānurūpato sotapathamāgacchantāṃ tassa bhagavato vacanaṃ sabbappakārena ko samattho viññātuṃ? Sabbathāmena pana sotukāmatāṃ janetvāpi evaṃ me sutāṃ, mayāpi ekenākārena sutanti.

Nidassanatthena – “nāhaṃ sayambhū, na mayā idaṃ sacchikata''nti attānaṃ parimocento – “evaṃ me sutāṃ, mayāpi evaṃ suta''nti idāni vattabbaṃ sakalasuttaṃ nidasseti.

Avadhāraṇatthena – “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ bahussutānaṃ yadidaṃ ānando, gatimantānaṃ, satimantānaṃ, dhitimantānaṃ, upaṭṭhākānaṃ yadidaṃ ānando''ti (a. ni. 1.220-223) evaṃ bhagavatā – “āyasmā ānando atthakusalo dhammakusalo byañjanakusalo niruttikusalo pubbāparakusalo''ti (a. ni. 5.169) evaṃ dhammasenāpatinā ca pasatthabhāvānurūpaṃ attano dhāraṇabalaṃ dassento sattānaṃ sotukāmatāṃ janeti – “evaṃ me sutāṃ, tañca kho atthato vā byañjanato vā anūnāmanadhikāṃ, evameva na aññathā daṭṭhabba''nti.

Mesaddo tīsu atthesu dissati. Tathā hissa – “gāthābhigītaṃ me abhojaneyya''ntiādīsu (su. ni. 81) mayāti attho. “Sādhu me, bhante, bhagavā saṃkhittena dhammaṃ desetū''tiādīsu (saṃ. ni. 4.88) mayhanti attho. “Dhammadāyādā me, bhikkhave, bhavathā''tiādīsu (ma. ni. 1.29) mamāti attho. Idha pana “mayā suta''nti ca “mama suta''nti ca atthadvaye yujjati.

Sutanti ayaṃ **sutasaddo** saupasaggo anupasaggo ca gamana-vissuta-kilinnaupacitānuyoga-sotaviññeyya-sotadvārānusāraviññātādiānekattappabhedo. Tathā hissa – “senāya pasuto''tiādīsu gacchantoti attho. “Sutadhammassa passato''tiādīsu (udā. 11) vissutadhammassāti attho. “Avassutā avassutassā''tiādīsu (pāci. 657) kilinnākilinnassāti attho. “Tumhehi puññaṃ pasutaṃ anappaka''ntiādīsu (khu. pā. 7.12) upacitanti attho. “Ye jhānapasutā dhīrā''tiādīsu (dha. pa. 181) jhānānuyuttāti attho. “Diṭṭhaṃ sutāṃ muta''ntiādīsu (ma. ni. 1.241) sotaviññeyyanti attho. “Sutadharo sutasannicayo''tiādīsu (ma. ni. 1.339) sotadvārānusāraviññātadharoti attho. Idha panassa sotadvārānusārena upadhāritanti vā upadhāraṇanti vā attho. Me-saddassa hi mayāti atthe sati – “evaṃ mayā sutāṃ, sotadvārānusārena upadhārita''nti yujjati. Mamāti atthe sati – “evaṃ mama sutāṃ, sotadvārānusārena upadhāraṇa''nti yujjati.

Evametesu tīsu padesu **evanti** sotaviññādiviññāṅakiccanidassanaṃ. **Meti** vuttaviññāṅasamaṅgipuggalanidassanaṃ. **Sutanti** assavanabhāvapaṭikkhepato anūnānadhikāvīparītaggahaṇanidassanaṃ. Tathā **evanti** tassa sotadvārānusārena pavattāya viññāṅavīthiyā nānappakārena ārammaṇe pavattibhāvappakāsaṇaṃ. **Meti** attappakāsaṇaṃ. **Sutanti** dhammappakāsaṇaṃ. Ayañhettha saṅkhepo – “nānappakārena ārammaṇe pavattāya viññāṅavīthiyā mayā na aññaṃ kataṃ, idaṃ pana kataṃ, ayaṃ dhammo suto''ti.

Tathā **evanti** niddisitabbappakāsaṇaṃ. **Meti** puggalappakāsaṇaṃ. **Sutanti** puggalakiccappakāsaṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – “yaṃ suttaṃ niddisissāmi, taṃ mayā evaṃ suta''nti.

Tathā **evanti** yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanagahaṇaṃ hoti, tassa nānākāraniddeso. **Evanti** hi ayaṃ ākārapaññatti. **Meti** kattuniddeso. **Sutanti** visayaniddeso. Ettāvata nānākārappavattena cittasantānena taṃsamaṅgino kattuviseya gahaṇasanniṭṭhānaṃ kataṃ hoti.

Atha vā **evanti** puggalakiccaniddeso. **Sutanti** viññāṇakiccaniddeso. **Meti** ubhayakiccayuttapuggalaniddeso. Ayaṃ panettha saṅkhepo – “mayā savanakiccaviññāṇasamaṅginā puggalena viññāṇavasena laddhasavanakiccavohārena suta”nti.

Tattha **evanti** ca **meti** ca saccikaṭṭhaparamatthavasena avijjamānapaññatti. Kiñhettha taṃ paramatthato atthi, yaṃ evanti vā meti vā niddesaṃ labhetha. **Sutanti** vijjamānapaññatti. Yañhi taṃ ettha sotena upaladdhaṃ, taṃ paramatthato vijjamānanti. Tathā **evanti** ca **meti** ca taṃ taṃ upādāya vattabbato upādāpaññatti. **Sutanti** diṭṭhādīni upanidhāya vattabbato upanidhāpaññatti.

Ettha ca **evanti** vacanena asammohaṃ dīpeti. Na hi sammūlho nānappakārapaṭivedhasamattho hoti. **Sutanti** vacanena sutassa asammosaṃ dīpeti. Yassa hi sutam sammutṭhaṃ hoti, na so kālantarena mayā sutanti paṭijānāti. Iccassa asammohena paññāsiddhi, asammosena pana satisiddhi. Tattha paññāpubbaṅgamāya satiyā byañjanāvadhāraṇasamatthatā, satipubbaṅgamāya paññāya atthapaṭivedhasamatthatā. Tadubhayasamatthatāyogena atthabyañjanasampannassa dhammakosassa anupālanasamatthato dhammabhaṇḍāgārikattasiddhi.

Aparo nayo – **evanti** vacanena yoniso manasikāraṃ dīpeti, ayoniso manasikaroto hi nānappakārapaṭivedhābhāvato. **Sutanti** vacanena avikkhepaṃ dīpeti vikkhittacittassa savanābhāvato. Tathā hi vikkhittacitto puggalo sabbasampattiyā vuccamānopi “na mayā sutaṃ, puna bhaṇathā”ti bhaṇati. Yoniso manasikārena cettha attasammāpaṇidhiṃ pubbe ca katapuññataṃ sādheti, sammā appaṇihitattassa pubbe akatapuññassa vā tadabhāvato. Avikkhepena saddhammassavanaṃ sappurisūpanissayañca sādheti. Na hi vikkhittacitto sotuṃ sakkoti, na ca sappurise anupanissayamānassa savanaṃ atthīti.

Aparo nayo – yasmā “**evanti** yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇaṃ hoti, tassa nānākāraniddeso”ti vuttaṃ, so ca evaṃ bhaddako ākāro na sammā appaṇihitattano pubbe akatapuññassa vā hoti, tasmā **evanti** iminā bhaddakena ākārena pacchimacakkadvayasampattimattano dīpeti. **Sutanti** savanayogena purimacakkadvayasampattiṃ. Na hi appatirūpadese vasato sappurisūpanissayavirahitassa vā savanaṃ atthi. Iccassa pacchimacakkadvayasiddhiyā āsayasuddhi siddhā hoti, purimacakkadvayasiddhiyā payogasuddhi, tāya ca āsayasuddhiyā adhigamabyattisiddhi, payogasuddhiyā āgamabyattisiddhi. Iti payogāsayasuddhassa āgamādhigamasampannassa vacanaṃ aruṇuggaṃ viya sūriyassa udayato, yoniso manasikāro viya ca kusalakamma, arahati bhagavato vacanassa pubbaṅgamaṃ bhavitunti ṭhāne nidānaṃ ṭhapento **evaṃ me sutanti**ādīmāha.

Aparo nayo – **evanti** iminā nānappakārapaṭivedhadīpakena vacanena attano atthapaṭibhānapaṭisambhidāsampattisabbhāvaṃ dīpeti. **Sutanti** iminā sotabbabhedapaṭivedhadīpakena dhammaniruttipaṭisambhidāsampattisabbhāvaṃ. **Evanti** ca idaṃ yoniso manasikāradīpakavacanaṃ bhāsamāno – “ete mayā dhammā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā”ti dīpeti. **Sutanti** idaṃ savanayogadīpakavacanaṃ bhāsamāno – “bahū mayā dhammā sutā dhātā vacasā paricitā”ti dīpeti. Tadubhayenapi atthabyañjanaparipūriṃ dīpento savane ādaraṃ janeti. Atthabyañjanaparipūṇaṇhi dhammaṃ ādarena assuṇanto mahatā hitā paribāhiro hotīti ādaraṃ janetvā sakkaccaṃ dhammo sotabboti.

Evam me sutanti iminā pana sakalena vacanena āyasmā ānando tathāgatappaveditaṃ dhammaṃ attano adahanto asappurisabhūmiṃ atikkamati, sāvakattaṃ paṭijānanto sappurisabhūmiṃ okkamati. Tathā asaddhammā cittaṃ vuṭṭhāpeti, saddhamme cittaṃ patiṭṭhāpeti. “Kevalaṃ sutamevetam mayā, tasseva pana bhagavato vacana”nti dīpento attānaṃ parimoceti, sathāraṃ apadisati, jinavacanaṃ appeti, dhammanettiṃ patiṭṭhāpeti.

Apica “evaṃ me suta”nti attanā uppāditabhāvaṃ appaṭijānanto purimavacanaṃ vivaranto – “sammukhā paṭiggahitamidaṃ mayā tassa bhagavato catuvesārajjavīsāradassa dasabaladharassa

āsabhaṭṭhānaṭṭhāyino sīhanādanādino sabbasattuttamassa dhammissarassa dhammarājassa dhammādhipatino dhammadīpassa dhammasaraṇassa saddhammavaracakkavattino sammāsambuddhassa vacanaṃ, na ettha atthe vā dhamme vā pade vā byañjane vā kankhā vā vimati vā kattabbā”ti sabbadevamanussānaṃ imasmiṃ dhamme assaddhiyaṃ vināseti, saddhāsampadaṃ uppādetīti. Tenetaṃ vuccati –

“Vināsayati assaddhaṃ, saddhaṃ vaḍḍheti sāsane;
Evaṃ me sutamiccevaṃ, vadaṃ gotamasāvako”ti.

Ekanti gaṇanaparicchedaniddeso. **Samayanti** paricchinnaniddeso. **Ekam samayanti** aniyamitaparidīpanaṃ. Tattha **samayasaddo** –

“Samavāye khaṇe kāle, samūhe hetudiṭṭhisu;
Paṭilābhe pahāne ca, paṭivedhe ca dissati”.

Tathā hissa “appeva nāma svepi upasaṅkameyyāma kālaṅca samayaṅca upādāyā”ti evamādīsu (dī. ni. 1.447) samavāyo attho. “Ekova kho, bhikkhave, khaṇo ca samayo ca brahmacariyavāsāyā”tiādīsu (a. ni. 8.29) khaṇo. “Uṇhasamayo pariḷāhasamayo”tiādīsu (pāci. 358) kālo. “Mahāsamayo pavanasmi”ntiādīsu (dī. ni. 2.332) samūho. “Samayopi kho te, bhaddāli, appaṭividdho ahoṣi, bhagavā kho sāvattiyā viharati, bhagavāpi maṃ jānissati – ‘bhaddāli, nāma bhikkhu satthusāsane sikkhāya aparipūrakārī”ti. Ayampi kho te, bhaddāli, samayo appaṭividdho ahoṣī”tiādīsu (ma. ni. 2.135) hetu. “Tena kho pana samayena uggāhamāno paribbājako samaṇamuṇḍikāputto samayappavādake tindukācīre ekasālake mallikāya ārāme paṭivasatī”tiādīsu (ma. ni. 2.260) diṭṭhi.

“Diṭṭhe dhamme ca yo attho, yo cattho samparāyiko;
Atthābhisamayā dhīro, paṇḍitoti pavuccatī”ti. –

Ādīsu (saṃ. ni. 1.129) paṭilābho. “Sammā mānābhisamayā antamakāsi dukkhassā”tiādīsu (ma. ni. 1.28) pahānaṃ. “Dukkhassa pīlanaṭṭho saṅkhataṭṭho santāpaṭṭho vipariṇāmaṭṭho abhisamayaṭṭho”tiādīsu (paṭi. ma. 2.8) paṭivedho. Idha panassa kālo attho. Tena saṃvacchara-utu-māsaḍḍhamāsa-ratti-diva-pubbaṇha-majjhanhika-sāyanha-paṭhamamajjhimapacchimayāma-muhuttādīsu kālappabhedabhūtesu samayesu ekam samayanti dīpeti.

Tattha kiñcāpi etesu saṃvaccharādīsu samayesu yaṃ yaṃ suttaṃ yasmim̐ yasmim̐ saṃvacchare utumhi māse pakkhe rattibhāge divasabhāge vā vuttaṃ, sabbam̐ taṃ therassa suviditaṃ suvatthāpitaṃ paññāya. Yasmā pana “evaṃ me suttaṃ asukasamvacchare asukautumhi asukamāse asukapakkhe asukarattibhāge asukadivasabhāge vā”ti evaṃ vutte na sakkā sukhena dhāretuṃ vā uddisitū vā uddisāpetuṃ vā, bahu ca vattabbaṃ hoti, tasmā ekeneva padena tamatthaṃ samodhānetvā “ekam samaya”nti āha.

Ye vā ime gabbhokkantisamayo jātisamayo saṃvegasamayo abhinikkhamanasamayo dukkarakārikasamayo māravijayasamayo abhisambodhisamayo diṭṭhadhammasukhavihārasamayo desanāsamayo parinibbānasamayoti evamādayo bhagavato devamanussesu ativiya suppakāsā anekakālappabhedā eva samayā. Tesu samayesu desanāsamayasāṅkhātaṃ ekam samayanti dīpeti. Yo cāyaṃ ñāṇakarūṇākkiccasamayesu karūṇākkiccasamayo, attahitaparahitapaṭipattisamayesu parahitapaṭipattisamayo, sannipatitānaṃ karaṇīyadvayasamayesu dhammikathāsamayo, desanāpaṭipattisamayesu desanāsamayo, tesupi samayesu aññataraṃ sandhāya “ekam samaya”nti āha.

Kasmā panettha yathā abhidhamme “yasmim̐ samaye kāmāvacara”nti ca ito aññesu suttapadesu “yasmim̐ samaye, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehī”ti ca bhummavacanena niddeso kato, vinaye ca “tena samayena buddho bhagavā”ti karaṇavacanena, tathā akatvā “ekam samaya”nti

upayogavacanena niddeso katoti. Tattha tathā, idha ca aññathā atthasambhavato. Tattha hi abhidhamme ito aññesu suttapadesu ca adhikaraṇattho bhāvenabhāvalakkhaṇattho ca sambhavati. Adhikaraṇañhi kālatho samūhattho ca samayo, tattha vuttānaṃ phassādidhammānaṃ khaṇasamavāyāhetusaṅkhātassa ca samayassa bhāvena tesam bhāvo lakkhīyati. Tasmā tadatthajotanatthaṃ tattha bhummavacananiddeso kato.

Vinaye ca hetuattho karaṇattho ca sambhavati. Yo hi so sikkhāpadapaññattisamayo sārīputtādīhipi dubbīññeyyo, tena samayena hetubhūtena karaṇabhūtena ca sikkhāpadāni paññāpayanto sikkhāpadapaññattihetuṅca apekkhamāno bhagavā tattha tattha vihāsi. Tasmā tadatthajotanatthaṃ tattha karaṇavacanena niddeso kato.

Idha pana aññasmiṃ ca evaṃjātike accantasamyogatto sambhavati. Yañhi samayaṃ bhagavā imaṃ aññaṃ vā suttantaṃ desesi, accantameva taṃ samayaṃ karuṇāvihārena vihāsi. Tasmā tadatthajotanatthaṃ idha upayogavacananiddeso katoti.

Tenetaṃ vuccati –

“Taṃ taṃ atthamapekkhitvā, bhummena karaṇena ca;
Aññātra samayo vutto, upayogena so idhā”ti.

Porāṇā pana vaṇṇayanti – “tasmiṃ samaye”ti vā “tena samayenā”ti vā “ekaṃ samaya”nti vā abhilāpamattabhedo esa, sabbattha bhummameva atthoti. Tasmā “ekaṃ samaya”nti vuttepi “ekasmiṃ samaye”ti attho veditabbo.

Bhagavāti garu. Garuṃ hi loke “bhagavā”ti vadanti. Ayaṅca sabbaguṇavisiṭṭhatāya sabbasattānaṃ garu, tasmā “bhagavā”ti veditabbo. Porāṇehipi vuttaṃ –

“Bhagavāti vacanaṃ seṭṭhaṃ, bhagavāti vacanamuttamaṃ;
Garu gāravayutto so, bhagavā tena vuccati”ti. (visuddhi. 1.142);

Apica –

“Bhagyavā bhaggavā yutto, bhagehi ca vibhattavā;
Bhattavā vantagamano, bhavesu bhagavā tato”ti. –

Imissā gāthāya vasenassa padassa vitthārato attho veditabbo. So ca **visuddhimagge** (visuddhi. 1.144) buddhānussatiniddese vuttoyeva.

Ettāvata cetha **evaṃ me sutanti** vacanena yathāsutaṃ dhammaṃ dassento bhagavato dhammasarīraṃ paccakkaṃ karoti. Tena “nayidaṃ atikkantasatthukaṃ pāvacaṇaṃ, ayaṃ vo satthā”ti satthu adassanena ukkaṇṭhitaṃ janaṃ samassāseti. **Ekaṃ samayaṃ bhagavā**ti vacanena tasmiṃ samaye bhagavato avijjānābhāvaṃ dassento rūpakāyapariniḥḥānaṃ sādheti. Tena “evaṃvidhassa nāma ariyadhammassa desako dasabaladhāro vajirasāṅghātasamānakāyo sopi bhagavā pariniḥḥuto, kena aññena jīvite āsā janetabbā”ti jīvitamadamaṭṭaṃ janaṃ samvejeti, saddhamme cassa ussāhaṃ janeti. **Evanti** ca bhaṇanto desanāsampattiṃ niddisati. **Me sutanti** sāvakasampattiṃ. **Ekaṃ samayanti** kālasampattiṃ. **Bhagavā**ti desakasampattiṃ.

Sāvattiyanti evaṃnāmake nagare. Samīpatthe cetam bhummavacanaṃ. **Viharatī**ti avisesena iriyāpathadibbābrahmaariyavihāresu aññataravihārasamaṅgīparidīpanameṭṭaṃ. Idha pana ṭhānagamananisajjāsāyanappabhedesu iriyāpathesu aññatarairiyāpathasamāyogaparidīpanaṃ, tena ṭhitopi gacchantopi nisinnopi sayānopi bhagavā viharaticeva veditabbo. So hi ekaṃ

iriyāpathabādhanam aññena iriyāpathena vicchinditvā aparipatantam attabhāvam harati pavatteti, tasmā “viharati”ti vuccati.

Jetavaneti jetassa rājakumārassa vane. Tañhi tena ropitam samvaḍḍhitam paripālitam ahosi, tasmā “jetavana”nti saṅkham gataṃ. Tasmim jetavane. **Anāthapiṇḍikassa ārāmeti** anāthapiṇḍikena gahapatinā catupaññāsahiraññakotiṭṭhāgenā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa niyyātitattā “anāthapiṇḍikassa ārāmo”ti saṅkham gate ārāme. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana papañcasūdaniyā majjhimaṭṭhakathāya sabbāsavasuttavaṇṇanāyaṃ (ma. ni. aṭṭha. 1.14) vutto.

Tattha siyā – yadi tāva bhagavā sāvatthiyaṃ viharati, “jetavane”ti na vattabbaṃ. Atha tattha viharati, “sāvatthiya”nti na vattabbaṃ. Na hi sakkā ubhayattha ekaṃ samayaṃ viharitunti. Na kho panetaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ.

Nanu avocumha “samīpatthe bhumavacana”nti. Tasmā yathā gaṅgāyamunādīnaṃ samīpe goyūthāni carantāni “gaṅgāyaṃ caranti, yamunāyaṃ caranti”ti vuccati, evamidhāpi yadidaṃ sāvatthiyaṃ samīpe jetavanaṃ, tattha viharanto vuccati “sāvatthiyaṃ viharati jetavane”ti. Gocaragāmanidassanattaṃ hissa sāvatthivacanaṃ, pabbajitānurūpanivāsaṭṭhānanidassanattaṃ sesavacanaṃ.

Aññatarā devatāti nāmagottavasena apākaṭā ekā devatāti attho. “Abhijānāti no, bhante, bhagavā ahu ñātaññatarassa mahesakkhassa yakkhassa saṃkhittena taṇhāsāṅkhayavimuttiṃ bhāsītā”ti ettha pana abhiññāto sakkopi devarājā “aññataro”ti vutto. “Devatā”ti ca idaṃ devānampi devadhītānampi sādharmaṇavacanaṃ. Imasmim panatthe devo adhippeto, so ca kho rūpāvacarānaṃ devānaṃ aññataro.

Abhikkantāya rattiyāti ettha abhikkanta-saddo khayasundarābhirūpaabbhānumodanādīsu dissati. Tattha “abhikkantā, bhante, ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciraṇisino bhikkhusaṅgho, uddisatu, bhante, bhagavā bhikkhūnaṃ pātimokkha”nti evamādīsu (a. ni. 8.20; cūḷava. 383) khaye dissati. “Ayaṃ imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā”ti evamādīsu (a. ni. 4.100) sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasasā jalaṃ;
Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti. –

Evamādīsu (vi. va. 857) abhirūpe. “Abhikkantaṃ bho gotama, abhikkantaṃ bho gotamā”ti evamādīsu (pārā. 15) abbhānumodane. Idha pana khaye. Tena abhikkantāya rattiyā, parikkhīṇāya rattiyāti vuttaṃ hoti. Tatthāyaṃ devaputto majjhimayāmasamanantare āgatoti veditabbo. Niyāmo hi kiresa devatānaṃ yadidaṃ buddhānaṃ vā buddhasāvakanānaṃ vā upaṭṭhānaṃ āgacchantā majjhimayāmasamanantareyeva āgacchanti.

Abhikkantavaṇṇāti idha **abhikkanta**-saddo abhirūpe, **vaṇṇa**-saddo pana chavithuti-kulavagga-kāraṇa-saṅghānappamāṇa-rūpāyanādīsu dissati. Tattha “suvaṇṇavaṇṇosi bhagavā”ti evamādīsu (su. ni. 553) chaviyā. “Kadā saññūḷhā pana te, gahapati, ime samaṇassa vaṇṇā”ti evamādīsu (ma. ni. 2.77) thutiyaṃ. “Cattārome, bho gotama, vaṇṇā”ti evamādīsu (dī. ni. 3.115) kulavagge. “Atha kena nu vaṇṇena, gandhathenoti vuccati”ti evamādīsu (saṃ. ni. 1.234) kāraṇe. “Mahantaṃ hatthirājavaṇṇaṃ abhinimmitvā”ti evamādīsu (saṃ. ni. 1.138) saṅghāne. “Tayo pattassa vaṇṇā”ti evamādīsu (pārā. 602) pamāṇe. “Vaṇṇo gandho raso oḷā”ti evamādīsu rūpāyatane. So idha chaviyā daṭṭhabbo. Tena abhikkantavaṇṇā abhirūpacchavi, iṭṭhavaṇṇā manāpavaṇṇāti vuttaṃ hoti. Devatā hi manussalokaṃ āgacchamānā pakatavaṇṇaṃ pakatiiddhiṃ jahitvā oḷārikaṃ attabhāvaṃ katvā atirekavaṇṇaṃ atirekaidhiṃ māpetvā naṭasamajjādīni gacchantā manussā viya abhisāṅkhatena kāyena āgacchanti. Tattha kāmāvacarā anabhisāṅkhatenapi āgantuṃ sakkonti, rūpāvacarā pana na sakkonti. Tesañhi atisukhumo attabhāvo, na tena iriyāpathakappaṇaṃ hoti. Tasmā ayaṃ devaputto abhisāṅkhateneva

Mārisāti devatānaṃ piyasamudācāravacanametam. Niddukkhāti vuttam hoti. Yadi evaṃ “yadā kho te, mārisa, saṅkunā saṅku hadaye samāgaccheyya, atha naṃ tvam jāneyyāsi ‘vassasahassam me niraye paccamānassā’”ti (ma. ni. 1.512) idaṃ virujjhati. Na hi nerayikasatto niddukkho nāma hoti. Kiñcāpi na niddukkho, ruḷhīsaddena pana evaṃ vuccati. Pubbe kira paṭhamakappikānaṃ niddukkhānaṃ sukhasamappitānaṃ esa vohāro, aparabhāge dukkhaṃ hotu vā mā vā, ruḷhīsaddena ayaṃ vohāro vuccateva nippadamāpi nirudakāpi vā pokkharāṇī pokkharāṇī viya.

Oghamatarīti ettha cattāro oghā, kāmogho bhavogho diṭṭhogho avijjoghoti. Tattha pañcasu kāmaguṇesu chandarāgo kāmogho nāma. Rūpārūpabhavesu chandarāgo jhānanikanti ca bhavogho nāma. Dvāsattḥi diṭṭhiyo diṭṭhogho nāma. Catūsu saccesu aññānaṃ avijjogho nāma. Tattha kāmogho aṭṭhasu lobhasahagatesu cittuppādesu uppajjati, bhavogho catūsu diṭṭhigatavippayuttalobhasahagatesu cittuppādesu uppajjati, diṭṭhogho catūsu diṭṭhigatasampayuttesu cittuppādesu uppajjati, avijjogho sabbākusalesu uppajjati.

Sabbopi cesa avahananaṭṭhena rāsattṭhena ca oghoti veditabbo. **Avahananaṭṭhenāti** adhogamanaṭṭhena. Ayañhi attano vasaṃ gate satte adho gameti, nirayādibhedāya duggatiyaṃyeva nibbatteti, uparibhāvaṃ vā nibbānaṃ gantum adento adho tīsu bhavesu catūsu yonīsu pañcasu gatīsu sattasu viññānaṭṭhitīsu navasu sattāvāsesu ca gametītipi attho. **Rāsattṭhenāti** mahantaṭṭhena. Mahā heso kilesarāsi avīcito paṭṭhāya yāva bhavaggā patthaṭo, yadidaṃ pañcasu kāmaguṇesu chandarāgo nāma. Sesesupi eseva nayo. Evamayaṃ rāsattṭhenāpi oghoti veditabbo. **Atarīti** imaṃ catubbidhampi ogham kena nu tvam, mārisa, kāraṇena tiṇṇoti pucchati.

Athassā bhagavā pañhaṃ vissajjento **appatiṭṭhaṃ khvāhanti**ādīmāha. Tattha **appatiṭṭhanti** appatiṭṭhahanto. **Anāyūhanti** anāyūhanto, avāyamantoti attho. Iti bhagavā gūḷhaṃ paṭicchannaṃ katvā pañhaṃ kathesi. Devatāpi naṃ sutvā “bāhirakam tāva ogham tarantā nāma ṭhātabbaṭṭhāne tiṭṭhantā taritabbaṭṭhāne āyūhantā taranti, ayaṃ pana avīcito yāva bhavaggā patthaṭam kilesogham kilesarāsiṃ appatiṭṭhahanto anāyūhanto atarinti āha. Kiṃ nu kho etaṃ? Kathaṃ nu kho eta’nti? Vimatiṃ pakkhantā pañhassa atthaṃ na aññāsi.

Kiṃ pana bhagavatā yathā sattā na jānanti, evaṃ kathanatthāya pāramiyo pūretvā sabbaññutā paṭividdhāti? Na etadatthāya paṭividdhā. Dve pana bhagavato desanā niggahamukhena ca anuggahamukhena ca. Tattha ye paṇḍitamānino honti aññātepi nātasaññino pañcasatā brāhmaṇapabbajitā viya, tesam mānaniggahatthaṃ yathā na jānanti, evaṃ mūlapariyāyādisadisam dhammaṃ deseti. Ayaṃ niggahamukhena desanā. Vuttampi cetam “niggayha niggayhāham, ānanda, vakkhāmi, pavayha pavayha, ānanda, vakkhāmi, yo sāro, so ṭhassati”ti (ma. ni. 3.196). Ye pana ujukā sikkhākāmā, tesam suviññeyyaṃ katvā ākaṅkheyyasuttādisadisam dhammaṃ deseti, “abhiraṃ, tissa, abhiraṃ, tissa, ahamovādena ahamanuggahena ahamanusāsaniyā”ti (saṃ. ni. 3.84) ca ne samassāseti. Ayaṃ anuggahamukhena desanā.

Ayaṃ pana devaputto mānatthaddho paṇḍitamānī, evaṃ kirassa ahosi – aham ogham jānāmi, tathāgatassa oghatiṇṇabhāvaṃ jānāmi, “iminā pana kāraṇena tiṇṇo”ti ettakamattam na jānāmi. Iti mayham nātameva bahu, appam aññātam, tamahaṃ kathitamattameva jānissāmi. Kiñhi nāma tam bhagavā vadeyya, yassāham atthaṃ na jāneyyanti. Atha satthā “ayaṃ kiliṭṭhavatthaṃ viya raṅgajātam abhabbo imaṃ mānaṃ appahāya desanaṃ sampaṭicchitum, mānaniggahaṃ tāvassa katvā puna nīcacittena pucchantassa pakāsessāmi”ti paṭicchannaṃ katvā pañhaṃ kathesi. Sopi nihataṃāno ahosi, sā cassa nihataṃānatā uttaripañhapucchaneneva veditabbā. Tassa pana pañhapucchanassa ayamatto – kathaṃ pana tvam, mārisa, appatiṭṭhaṃ anāyūham oghamatarī, yathāham jānāmi, evaṃ me kathehīti.

Athassa bhagavā kathento **yadāsvāhanti**ādīmāha. Tattha **yadā svāhanti** yasmiṃ kāle aham. Sukāro nipātamattam. Yathā ca ettha, evaṃ sabbapadesu. **Samsīdāmīti** paṭicchannaṃ katvā ataranto tattheva osīdāmi. **Nibbuyhāmīti** ṭhātum asakkonto ativattāmi. Iti ṭhāne ca vāyāme ca dosaṃ disvā atīṭṭhanto

avāyamanto oghamatarinti evaṃ bhagavatā pañho kathito. Devatāyapi paṭividdho, na pana pākaṭo, tassa pākaṭikaraṇatthaṃ satta dukā dassitā. Kilesavasena hi santiṭṭhanto saṃsīdati nāma, abhisāṅkhārasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Taṇhādīṭṭhīhi vā santiṭṭhanto saṃsīdati nāma, avasesakilesānañceva abhisāṅkhārañceva vasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Taṇhāvasena vā santiṭṭhanto saṃsīdati nāma, diṭṭhivasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Sassatadiṭṭhiyā vā santiṭṭhanto saṃsīdati nāma, ucchedadiṭṭhiyā āyūhanto nibbuyhati nāma. Olīyanābhīnivesā hi bhavadiṭṭhi, atidhāvanābhīnivesā vibhavadiṭṭhi. Līnavasena vā santiṭṭhanto saṃsīdati nāma, uddhaccavasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Tathā kāmasukhallikānuyogavasena santiṭṭhanto saṃsīdati nāma, attakilamathānuyogavasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Sabbākusalābhisaṅkhārasena santiṭṭhanto saṃsīdati nāma, sabbalokiyakusalābhisaṅkhārasena āyūhanto nibbuyhati nāma. Vuttampi cetam – “seyyathāpi, cunda, ye keci akusalā dhammā, sabbe te adhobhāgaṅgamanīyā, ye keci kusalā dhammā, sabbe te uparibhāgaṅgamanīyā”’ti (ma. ni. 1.86).

Imaṃ pañhavissajjanaṃ sutvāva devatā sotāpattiphale patiṭṭhāya tuṭṭhā pasannā attano tuṭṭhiṅca pasādañca pakāsayanāti **cirassaṃ vatāti** gāthamāha. Tattha **cirassanti** cirassa kālassa accayenāti attho. Ayaṃ kira devatā kassapasammāsambuddhaṃ disvā tassa parinibbānato paṭṭhāya antarā aññaṃ buddhaṃ na diṭṭhapubbā, tasmā ajja bhagavantaṃ disvā evamāha. Kiṃ panimāya devatāya ito pubbe satthā na diṭṭhapubboti. Diṭṭhapubbo vā hotu adiṭṭhapubbo vā, dassanaṃ upādāya evaṃ vattum vaṭṭati. **Brāhmaṇanti** bāhitapāpaṃ khīṇāsavabrāhmaṇaṃ. **Parinibbutanti** kilesanibbānena nibbutaṃ. **Loketi** sattaloke. **Visattikanti** rūpādīsu ārammaṇesu āsattavisattatādīhi kāraṇehi visattikā vuccati taṇhā, taṃ visattikaṃ appatiṭṭhamānaṃ anāyūhamānaṃ tiṇṇaṃ nittiṇṇaṃ uttiṇṇaṃ cirassaṃ vata khīṇāsavabrāhmaṇaṃ passāmīti attho.

Samanuñño satthā ahoṣīti tassā devatāya vacanaṃ citteneva samanumodi, ekajjhāsayo ahoṣi. **Antaradhāyīti** abhisāṅkhatakāyaṃ jahitvā attano pakatiupādiṇṇakakāyasmimyeva ṭhatvā laddhāsā laddhapatiṭṭhā hutvā dasabalaṃ gandhehi ca mālehi ca pūjetvā attano bhavanaṃyeva agamāsīti.

Oghataraṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Nimokkhasuttavaṇṇanā

2. Idāni dutiyasuttato paṭṭhāya paṭhamamāgatañca uttānattañca pahāya yaṃ yaṃ anuttānaṃ, taṃ tadeva vaṇṇayissāma. **Jānāsi notī** jānāsi nu. **Nimokkhanti**ādīni maggādīnaṃ nāmāni. Maggena hi sattā kilesabandhanato nimuccanti, tasmā maggo sattānaṃ **nimokkhoti** vutto. Phalakkhaṇe pana te kilesabandhanato pamuttā, tasmā phalaṃ sattānaṃ **pamokkhoti** vuttaṃ. Nibbānaṃ patvā sattānaṃ sabbadukkhaṃ viviccanti, tasmā nibbānaṃ **vivekoti** vuttaṃ. Sabbāni vā etāni nibbānasēva nāmāni. Nibbānañhi patvā sattā sabbadukkhatō nimuccanti pamuccanti viviccanti, tasmā tadeva “nimokkho pamokkho viveko”’ti vuttaṃ. **Jānāmi khvāhanti** jānāmi kho ahaṃ. Avadhāraṇattho khokāro. Ahaṃ jānāmiyeva. Sattānaṃ nimokkhādijānanatthameva hi mayā samatiṃsa pāramiyo pūretvā sabbaññutaññaṃ paṭividdhanti sīhanādaṃ nadati. Buddhasīhanādaṃ nāma kira etaṃ suttaṃ.

Nandībhavaparikkhayāti nandīmūlakassa kammabhavassa parikkhayena. Nandiyā ca bhavassa cātipi vaṭṭati. Tattha hi purimanaye nandībhavena tivīdhakammābhisaṅkhārasena saṅkhārakkhandho gahito, saññāviññāṇehi taṃsāmpayuttā ca dve khandhā. Tehi pana tīhi khandhehi sampayuttā vedanā tesāṃ gahaṇena gahitāvāti anupādiṇṇakānaṃ catunnaṃ arūpakkhandhānaṃ appavattivasena saupādīsesaṃ nibbānaṃ kathitaṃ hoti. **Vedanānaṃ nirodhā upasamāti** upādiṇṇakavedanānaṃ nirodhena ca upasamena ca. Tattha vedanāgahaṇena taṃsāmpayuttā tayo khandhā gahitāva honti, tesāṃ vatthārammaṇavasena rūpakkhandhopi. Evaṃ imesaṃ upādiṇṇakānaṃ pañcannaṃ khandhānaṃ appavattivasena anupādīsesaṃ nibbānaṃ kathitaṃ hoti. Dutīyanaye pana nandiggahaṇena saṅkhārakkhandho gahito, bhavaggahaṇena upapattibhavasāṅkhāto rūpakkhandho, saññādīhi sarūpeneva tayo khandhā. Evaṃ imesaṃ pañcannaṃ khandhānaṃ appavattivasena nibbānaṃ kathitaṃ hotīti

veditabbaṃ. Imameva ca nayaṃ catunikāyikabhaṇḍikatthero roceti. Iti nibbānavaseneva bhagavā desanaṃ niṭṭhapesīti.

Nimokkhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Upanīyasuttavaṇṇanā

3. Tatiye **upanīyatīti** parikkhīyati nirujjhati, upagacchati vā, anupubbena maraṇaṃ upetīti attho. Yathā vā gopālena gogaṇo nīyati, evaṃ jarāya maraṇasantikaṃ upanīyatīti attho. **Jīvanti** jīvitindriyaṃ. **Appanti** parittaṃ thokaṃ. Tassa dvīhākārehi parittatā veditabbā sarasaparittatāya ca khaṇaparittatāya ca. Sarasaparittatāyapi hi “yo, bhikkhave, ciraṃ jīvati, so vassasataṃ appaṃ vā bhiyyo” ti (dī. ni. 2.7; saṃ. ni. 2.143) vacanato parittaṃ. Khaṇaparittatāyapi. Paramatthato hi atiparitto sattānaṃ jīvitakkhaṇo ekacittappavattimattoyeva. Yathā nāma rathacakkaṃ pavattamānampi ekeneva nemippadesena pavattati, tiṭṭhamānampi ekeneva tiṭṭhati, evamevaṃ ekacittakkhaṇikaṃ sattānaṃ jīvitaṃ, tasmim citta niruddhamatte satto niruddhoti vuccati. Yathāha – atīte cittaṃ khaṇe jīvittha na jīvati na jīvissati, anāgate cittaṃ khaṇe jīvissati na jīvati na jīvittha, paccuppanne cittaṃ khaṇe jīvati na jīvittha na jīvissati.

“Jīvitaṃ attabhāvo ca, sukhadukkha ca kevalā;
Ekacittasamāyuttā, lahuso vattate khaṇo.

“Ye niruddhā marantassa, tiṭṭhamānassa vā idha;
Sabbepi sadisā khandhā, gatā appaṭṭisandhikā.

“Anibbattena na jāto, paccuppanna jīvati;
Cittabhaṅgā mato loko, paññatti paramatthiyā” ti. (mahāni. 10);

Jarūpanītassāti jaraṃ upagatassa, jarāya vā maraṇasantikaṃ upanītassa. **Na santi tāṇāti** tāṇaṃ leṇaṃ saraṇaṃ bhavituṃ samatthā nāma keci natthi. **Etaṃ bhayanti** etaṃ jīvitindriyassa maraṇūpagamaṇaṃ, āyuparittatā, jarūpanītassa tāṇābhāvoti tividdhaṃ bhayaṃ bhayavatthu bhayakāraṇanti attho. **Puññāni kayirātha sukhāvahānti** viññū puriso sukhāvahāni sukhadāyakaṇi puññāni kareyya. Iti devatā rūpāvacarajjhānaṃ sandhāya pubbacetanaṃ aparacetanaṃ muñcacetanaṃ gahetvā bahuvacanasena “puññāni” ti āha. Jhānassādaṃ jhānanikaṃ jhānasukhaṃ gahetvā “sukhāvahāni” ti āha. Tassā kira devatāya sayaṃ dīghāyukaṭṭhāne brahmaloke nibbattatā heṭṭhā kāmāvacaradevesu parittāyukaṭṭhāne cavamāne upapajjamāne ca thullaphusitake vuṭṭhipātasadise satte disvā etadahosi “ahovatime sattā jhānaṃ bhāvetvā aparihīnājjhānā kālaṃ katvā brahmaloke ekakappa-dvekappa-catukappa-aṭṭhakappa-soḷasakappa-dvattimsakappa-catusaṭṭhikappappamaṇaṃ addhānaṃ tiṭṭheyyu” nti. Tasmā evamāha.

Atha bhagavā – “ayaṃ devatā aniyyānikaṃ vaṭṭakathaṃ kathetī” ti vivaṭṭamassā dassento dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **lokāmisanti** dve lokāmisā pariyāyena ca nipariyāyena ca. Pariyāyena tebhūmakavaṭṭaṃ lokāmisāṃ, nipariyāyena cattāro paccayā. Idha pariyāyalokāmisāṃ adhippetāṃ. Nipariyāyalokāmisāṃ vaṭṭatiyeva. **Santipekkhoti** nibbānasankhātāṃ accantasantiṃ pekkhanto icchanto patthayantoti.

Upanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Accentisuttavaṇṇanā

4. Catutthe **accentīti** atikkamanti. **Kālāti** purebhattādayo kālā. **Tarayanti rattiyoti** rattiyō atikkamānā puggalaṃ maraṇūpagamaṇāya tarayanti sīghaṃ sīghaṃ gamayanti. **Vayogunāti** paṭhamamajjhimapacchimavayānaṃ guṇā, rāsayoti attho. “Anujānāmi, bhikkhave, ahatānaṃ vatthānaṃ

diguṇaṃ saṅghāṭi”nti (mahāva. 348) ettha hi paṭalaṭṭho guṇaṭṭho. “Sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā”ti (ma. ni. 3.379) ettha ānisaṃsaṭṭho. “Antaṃ antaguṇa”nti ettha koṭṭhāsaṭṭho. “Kayirā mālāguṇe bahū”ti (dha. pa. 53) ettha rāsaṭṭho. “Pañca kāmaguṇā”ti ettha bandhanaṭṭho. Idha pana rāsaṭṭho guṇaṭṭho. Tasmā **vayoguṇā**ti vayorāsayo veditabbā. **Anupubbaṃ jahantī**ti anupaṭipāṭiyā puggalaṃ jahanti. Majjhimavaye ṭhitaṃ hi paṭhamavayo jahati, pacchimavaye ṭhitaṃ dve paṭhamamajjhimā jahanti, maraṇakkhaṇe pana tayopi vayā jahanteva. **Etam bhayanti** etam kālānaṃ atikkamaṇaṃ, rattidivānaṃ taritabhāvo, vayoguṇānaṃ jahanabhāvoti tividhaṃ bhayaṃ. Sesam purimasadisamevāti.

Accentisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Katichindasuttavaṇṇanā

5. Pañcame **kati chindeti** chindanto kati chindeyya. Sesapadesupi eseva nayo. Ettha ca “chinde jahe”ti atthato ekaṃ. Gāthābandhassa pana maṭṭhabhāvattaṃ ayaṃ devatā saddapunaruttiṃ vajjayanti evamāha. **Kati saṅgātigoti** kati saṅge atigato, atikkantoti attho. Saṅgātikotipi pāṭho, ayameva attho. **Pañca chindeti** chindanto pañca orambhāgiyaṃyojanāni chindeyya. **Pañca jaheti** jahanto pañcuddhambhāgiyaṃyojanāni jaheyya. Idhāpi chindanañca jahanañca atthato ekameva, bhagavā pana devatāya āropitavacanānurūpeneva evamāha. Atha vā pādesu baddhapāsasakuṇo viya pañcorambhāgiyaṃyojanāni heṭṭhā ākaḍḍhamānākārāni honti, tāni anāgāmimaggena chindeyyāti vadati. Hatthehi gahitarukkhasākhā viya pañcuddhambhāgiyaṃyojanāni upari ākaḍḍhamānākārāni honti, tāni arahattamaggena jaheyyāti vadati. **Pañca cuttari bhāvayeti** etesaṃ saṃyojanānaṃ chindanatthāya ceva pahānatthāya ca uttari atirekaṃ visesaṃ bhāvento saddhāpañcamāni indriyāni bhāveyyāti attho. **Pañca saṅgātigoti** rāgasāṅgo dosasaṅgo mohasaṅgo mānasaṅgo diṭṭhisāṅgoti ime pañca saṅge atikkanto. **Oghatiṇṇoti vuccatīti** caturoghiṇṇoti kathīyati. Imāya pana gāthāya pañcindriyāni lokiyalokuttarāni kathitānīti.

Katichindasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Jāgarasuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **jāgaratanti** jāgarantānaṃ. **Pañca jāgaratanti** vissajjanagāthāyaṃ pana saddhādīsu pañcasu indriyesu jāgarantesu pañca nīvaraṇā suttā nāma. Kasmā? Yasmā taṃsamaṅgīpuggalo yattha katthaci nisinno vā ṭhito vā aruṇaṃ utṭhapentopi pamādatāya akusalasamaṅgitāya sutto nāma hoti. Evaṃ suttesu pañcasu nīvaraṇesu pañcindriyāni jāgarāni nāma. Kasmā? Yasmā taṃsamaṅgīpuggalo yattha katthaci nipajjitvā niddāyantopi appamādatāya kusalasamaṅgitāya jāgaro nāma hoti. Pañcahi pana nīvaraṇeheva kilesarajaṃ ādiyati gaṇhāti parāmasati. Purimā hi kāmaccchandādayo pacchimānaṃ paccayā hontīti pañcahi indriyehi parisujjhatīti ayamatto veditabbo. Idhāpi pañcindriyāni lokiyalokuttarāneva kathitānīti.

Jāgarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Appaṭivīditasuttavaṇṇanā

7. Sattame **dhammā**ti catusaccadhammā. **Appaṭivīditā**ti nāṇena appaṭivīddhā. **Paravādesū**ti dvāsaṭṭhidiṭṭhigatavādesu. Te hi ito paresaṃ titthiyānaṃ vādattā paravādā nāma. **Nīyareti** attano dhammatāyapī gacchanti, parenapī nīyanti. Tattha sayameva sassatādīni gaṇhantā gacchanti nāma, parassa vacanena tāni gaṇhantā nīyanti nāma. **Kālo tesam pabujjhituntī** tesam puggalānaṃ pabujjhituṃ ayaṃ kālo. Lokasmiñhi buddho uppanno, dhammo desiyati, saṅgho suppaṭipanno, paṭipadā bhaddikā, ime ca pana mahājanā vaṭṭe suttā nappabujjhanatīti devatā āha. **Sambuddhā**ti sammā hetunā kāraṇena buddhā. Cattāro hi buddhā – sabbaññubuddho, paccekabuddho, catusaccabuddho, sutabuddhoti. Tattha

samatīmsapāramiyo pūretvā sammāsambodhiṃ patto sabbaññubuddho nāma. Kappasatasahassādhikāni dve asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā sayambhutaṃ patto paccekabuddho nāma. Avasesā khīṇāsavā catusaccabuddhā nāma. Bahussuto sutabuddho nāma. Imasmiṃ atthe tayopi purimā vaṭṭanti. **Sammadaññā**ti sammā hetunā kāraṇena jānitvā. **Caranti visame samanti** visame vā lokasannivāse visame vā sattanikāye visame vā kilesajāte samaṃ carantīti.

Appaṭivīditasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Susammutṭhasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **susammutṭhā**ti paññāya appaṭivīddhabhāveneva sunaṭṭhā. Yathā hi dve khettāni kasitvā, ekaṃ vapitvā, bahudhaññaṃ adhigatassa avāpitakhattato aladdhaṃ sandhāya “baḥuṃ me dhaññaṃ naṭṭha”nti vadanto aladdhameva “naṭṭha”nti vadati, evamidhāpi appaṭivīditāya susammutṭhā nāma. **Asammutṭhā**ti paññāya paṭivīddhabhāveneva anaṭṭhā. Sesam purimasadisamevāti.

Susammutṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Mānakāmasuttavaṇṇanā

9. Navame **mānakāmassā**ti mānaṃ kāmentassa icchantassa. **Damoti** evarūpassa puggalassa samādhīpakkhiko damo natthīti vadati. “Saccena danto damasā upeto, vedantaḡū vusitabrahmacariyo”ti (saṃ. ni. 1.195) ettha hi indriyasaṃvaro damoti vutto. “Yadi saccā damā cāḡā, khantyā bhīyyodha vijjati”ti (saṃ. ni. 1.246; su. ni. 191) ettha paññā. “Dānena damena saṃyamena saccavajjena atthi puññaṃ, atthi puññaṃ āḡamo”ti (saṃ. ni. 4.365) ettha uposathakammaṃ. “Sakkhissasi kho tvaṃ, puṇṇa, iminā damūpasamena samannāḡato sunāparantasmīṃ janapade viharitu”nti (saṃ. ni. 4.88; ma. ni. 3.396) ettha adhivāsanakhanti. Imasmiṃ pana sutte damoti samādhīpakkhikadhammānaṃ etaṃ nāmaṃ. Tenevāha – “na monamatthi asamāhitassā”ti. Tattha **monanti** catumaggaññaṃ, tañhi munāṭīti monaṃ, catusaccadhamme jānāṭīti attho. **Maccudheyassā**ti tebhūmakavaṭṭassa. Tañhi maccuno paṭiṭṭhānaṭṭhena maccudheyanti vuccati. **Pāranti** tasseva pāraṃ nibbānaṃ. **Tareyyā**ti paṭivijjheyya pāpuṇeyya vā. Iduṃ vuttaṃ hoti – eko araññe viharanto pamatto puggalo maccudheyassa pāraṃ na tareyya na paṭivijjheyya na pāpuṇeyyāti.

Mānaṃ pahāyāti arahattamaggena navavidhamānaṃ pajahitvā. **Susamāhitatto**ti upacārappanāsamādhīhi suṭṭhu samāhitatto. **Sucetasoti** ñāṇasampayuttatāya sundaracitto. Ñāṇavippayuttacittena hi sucetasoti na vuccati, tasmā ñāṇasampayuttana sucetaso hutvāti attho. **Sabbadhi vippamuttoti** sabbesu khandhāyatanādīsu vippamutto hutvā. **Tareyyā**ti ettha tebhūmakavaṭṭaṃ samatikkamanto nibbānaṃ paṭivijjhanto taratīti paṭivedhatarānaṃ nāma vuttaṃ. Iti imāya gāthāya tisso sikkhā kathitā honti. Kathaṃ – māno nāmāyaṃ sīlabhedano, tasmā “mānaṃ pahāyā”ti iminā adhisīlasikkhā kathitā hoti. “Susamāhitatto”ti iminā adhicittasikkhā. “Sucetaso”ti ettha cittena paññā dassitā, tasmā iminā adhipaññāsikkhā kathitā. Adhisīlañca nāma sīle sati hoti, adhicittaṃ citte sati, adhipaññā paññāya sati. Tasmā sīlaṃ nāma pañcapi dasapi sīlāni, pātimokkhasaṃvaro adhisīlaṃ nāmāti veditabbaṃ. Aṭṭha samāpattiyō cittaṃ, vipassanāpādaḡajjhānaṃ adhicittaṃ. Kammassakataññaṃ paññā, vipassanā adhipaññā. Anuppannepi hi buddhuppāde pavattaṭīti pañcasīlaṃ dasasīlaṃ sīlameva, pātimokkhasaṃvarasīlaṃ buddhuppādeyeva pavattaṭīti adhisīlaṃ. Cittapaññāsupi eseva nayo. Apica nibbānaṃ patthayantena samādinnaṃ pañcasīlampaṃ dasasīlampaṃ adhisīlameva. Samāpannā aṭṭha samāpattiyopi adhicittameva. Sabbampi vā lokiyasīlaṃ sīlameva, lokuttaraṃ adhisīlaṃ. Cittapaññāsupi eseva nayoti. Iti imāya gāthāya samodhānetvā tisso sikkhā sakalasānaṃ kathitaṃ hotīti.

Mānakāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Araññasuttavaṇṇanā

10. Dasame **santānanti** santakilesānaṃ, paṇḍitānaṃ vā. “Santo have sabbhi pavedayanti (jā. 2.21.413), dūre santo pakāsanti” tiādīsu (dha. pa. 304) hi paṇḍitāpi santoti vuttā. **Brahmacārinanti** seṭṭhacārīnaṃ maggabrahmacariyavāsaṃ vasantānaṃ. **Kena vaṇṇo pasīdatīti** kena kāraṇena chavivaṇṇo pasīdatīti pucchati. Kasmā panesā evaṃ pucchati? Esā kira vanasaṇḍavāsikā bhummadevatā āraññake bhikkhū pacchābhataṃ piṇḍapātaṭṭikkante araññaṃ pavisitvā rattiṭṭhānadivāṭṭhānesu mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā nisinne passati. Tesañca evaṃ nisinnānaṃ balavacittekaggatā uppajjati. Tato visabhāgasantati vūpasammāti, sabhāgasantati okkamati, cittaṃ pasīdati. Citte pasanne lohitaṃ pasīdati, cittasamuṭṭhānāni upādārūpāni parisuddhāni honti, vaṇṭā pamuttatālaphalassa viya mukhassa vaṇṇo hoti. Taṃ disvā devatā cintesi – “sarīravaṇṇo nāmāyaṃ paṇītāni rasasampannāni bhojanāni sukhasamphassāni nivāsanapāpuraṇasayanāni utusukhe tebhūmikādibhede ca pāsāde mālāgandhavilepanādīni ca labhantānaṃ pasīdati, ime pana bhikkhū piṇḍāya caritvā missakabhataṃ bhuñjanti, viraḷamañcake vā phalake vā silāya vā sayanāni kappenti, rukkhāmūlādīsu vā abbhokāse vā vasanti, kena nu kho kāraṇena etesaṃ vaṇṇo pasīdati”ti. Tasmā pucchi.

Athassā bhagavā kāraṇaṃ kathento dutiyaṃ gāthaṃ āha. Tattha **atītanti** atīte asuko nāma rājā dhammiko ahoṣi, so amhākaṃ paṇīte paccaye adāsī. Ācariyupajjhāyā lābhino ahesuṃ. Atha mayaṃ evarūpāni bhojanāni bhuñjīmā, cīvarāni pārūpimhāti evaṃ ekacce paccayabāhullikā viya ime bhikkhū atītaṃ nānusocanti. **Nappajjappanti nāgatanti** anāgate dhammiko rājā bhavissati, phītā janapadā bhavissanti, bahūni sappinavanītādīni uppajjissanti, “khādatha bhuñjathā”ti tattha tattha vattāro bhavissanti, tadā mayaṃ evarūpāni bhojanāni bhuñjissāma, cīvarāni pārūpissāmāti evaṃ anāgataṃ na patthenti. **Paccuppannenti** yena kenaci tañkhaṇe laddhena yāpenti. **Tenāti** tena tividhenāpi kāraṇena.

Evaṃ vaṇṇasampattiṃ dassetvā idāni tasseva vaṇṇassa vināsaṃ dassento anantaraṃ gāthamāha. Tattha **anāgatappajjappāyāti** anāgatassa patthanāya. **Etenāti** etena kāraṇadvayena. **Naḷova harito lutoti** yathā harito naḷo lāyitvā uṇhapāsāṇe pakkhitto sussati, evaṃ sussantīti.

Araññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā. Naḷavaggo paṭhamo.

2. Nandanavaggo

1. Nandanasuttavaṇṇanā

11. Nandanavaggassa paṭhame **tatrāti** tasmim ārāme. **Khoti** byañjanasiliṭṭhatāvasena nipātamaṃ. **Bhikkhū āmantesīti** parisajeṭṭhake bhikkhū jānāpesi. **Bhikkhavoti** tesam āmantanākārādīpanaṃ. **Bhadanteti** pativacanadānaṃ. **Te bhikkhūti** ye tattha sammukhībhūtā dhammapaṭṭiggāhaka bhikkhū. **Bhagavato paccassosunti** bhagavato vacanaṃ patiassosum, abhimukhā hutvā suñimsu sampaṭicchimsūti attho. **Etadvocāti** etaṃ idāni vattabbaṃ “bhūtapubba”ntiādivacanaṃ avoca. Tattha **tāvatiṃsakāyikāti** tāvatiṃsakāye nibbattā. Tāvatiṃsakāyo nāma dutiyadevaloko vuccati. Maghena māṇavena saddhiṃ macalagāme kālaṃ katvā tattha uppanne tetṭhisa devaputte upādāya kira tassa devalokassa ayaṃ paṇṇatti jātāti vadanti. Yasmā pana sesacakkavāḷesupi cha kāmāvacaradevalokā atthi. Vuttampi cetam “sahassaṃ cātumahārājikānaṃ sahassaṃ tāvatiṃsāna”nti (a. ni. 10.29), tasmā nāmapaṇṇattiyevāsā tassa devalokassāti veditabbā. Evañhi niddosaṃ padaṃ hoti.

Nandane vaneti ettha taṃ vanaṃ pavitṭhe pavitṭhe nandayati tosetīti nandanaṃ. Pañcasu hi maraṇanimittesu uppannesu “sampattiṃ pahāya cavissāmā”ti paridevamānā devatā sakko devānamindo “mā paridevittha, abhijjanadhammā nāma sañkhārā natthi”ti ovaditvā tattha pavesāpeti. Tasaṃ aññāhi devatāhi bāhāsu gahetvā pavesitānampi tassa sampattiṃ disvāva maraṇasoko vūpasammāti, pītipāmojjameva uppajjati. Atha tasmim kīlāmānā eva uṇhasantatto himapiṇḍo viya vilīyanti, vātāpahatadīpasikhā viya vijjhāyantīti evaṃ yaṃkiñci anto pavitṭhaṃ nandayati tosetiyevāti nandanaṃ,

tasmiṃ nandane. **Accharāsaṅghaparivutāti accharāti** devadhītānaṃ nāmaṃ, tāsam samūhena parivutā.

Dibbehīti devaloke nibbattehi. **Pañcahi kāmagaṇehīti**

manāpiyarūpasaddagandharasaphoṭṭhabbasāṅkhātehi pañcahi kāmabandhanehi kāmakoṭṭhāsehi vā. **Samappitāti** upetā. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. **Paricārayamānāti** ramamānā, tesu tesu vā rūpādīsu indriyāni sañcārayamānā. **Tāyaṃ velāyanti** tasmiṃ paricāraṇakāle. So panassa devaputtassa adhunā abhinibbattakālo veditabbo. Tassa hi paṭisandhikkhaṇeyeva rattasuvaṇṇakkhandho viya virocayamāno tigāvutappamaṇo atabhāvo nibbatti. So dibbavattanivattho dibbālaṅkārapaṭimaṇḍito dibbamālāvilepanadharo dibbehi candanacuṇṇehi samaṃ vikiriyamāno dibbehi pañcahi kāmagaṇehi ovuto nivuto pariyanaddho lobhābhībhūto hutvā lobhanissaraṇaṃ nibbānaṃ apassanto āsabiṃ vācam bhāsanto viya mahāsaddena “na te sukhaṃ pajānanti”ti imaṃ gāthaṃ gāyamāno nandanavane vicari. Tena vuttaṃ – “tāyaṃ velāyaṃ imaṃ gāthaṃ abhāsī”ti.

Ye na passanti nandananti ye tatra pañcakāmagaṇānubhavanavasena nandanavanaṃ na passanti. **Naradevānanti** devanarānaṃ, devapurisānanti attho. **Tidasānanti** tikkhattuṃ dasannaṃ. **Yasassinanti** parivārasāṅkhātena yasena sampannānaṃ.

Aññatarā devatāti ekā ariyasāvika devatā. **Paccabhāsīti** “ayaṃ bāladevatā imaṃ sampattiṃ niccaṃ acalaṃ maññati, nāssā chedanabhedanavidhamśanadhammataṃ jānāti”ti adhippāyaṃ vivaṭṭetvā dassenti “na tvaṃ bāle”ti imāya gāthāya patiabhāsi. **Yathā arahataṃ vacoti** yathā arahantānaṃ vacanaṃ, tathā tvaṃ na jānāsīti. Evaṃ tassā adhippāyaṃ paṭikkhipitvā idāni arahantānaṃ vacanaṃ dassenti **aniccāti**ādīmāha. Tattha **aniccā vata saṅkhārāti** sabbe tebhūmakasaṅkhārā hutvā abhāvattena aniccā. **Uppādavayadhamminoti** uppādavayasabhāvā. **Uppajjitvā nirujjhantīti** idaṃ purimasseva vevacanaṃ. Yasmā vā uppajjitvā nirujjhanti, tasmā uppādavayadhamminoti. Uppādavayaggahaṇena cettha tadanantarā vemajjhaṭṭhānaṃ gahitameva hoti. **Tesaṃ vūpasamo sukhoti** tesaṃ saṅkhārānaṃ vūpasamasaṅkhātaṃ nibbānameva sukhaṃ. Idaṃ arahataṃ vacoti.

Nandanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Nandatisuttavaṇṇanā

12. Dutiye nandatīti tussati attamano hoti. **Puttimāti** bahuputto. Tassa hi ekacce puttā kasikammaṃ katvā dhaññassa koṭṭhe pūrenti, ekacce vaṇijjaṃ katvā hiraññasuvaṇṇaṃ āharanti, ekacce rājānaṃ upaṭṭhahitvā yānavāhanagāmanigamādīni labhanti. Atha tesaṃ ānubhāvasaṅkhātaṃ sirim anubhavamānā mātā vā pitā vā nandati. Chaṇadivasādīsu vā maṇḍitapasādhite putte sampattiṃ anubhavamāne disvā nandatīti, “nandati puttehi puttimā”ti āha. **Gohi tathēvāti** yathā puttimā puttehi, tathā gosāmikopi sampannaṃ gomaṇḍalaṃ disvā gāvo nissāya gorasasampattiṃ anubhavamāno gohi nandati. **Upadhī hi narassa nandanāti**, ettha **upadhīti** cattāro upadhī – kāmūpadhī, khandhūpadhī, kilesūpadhī, abhisāṅkhārūpadhīti. Kāmāpi hi “yaṃ pañca kāmagaṇe paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ kāmānaṃ assādo”ti (ma. ni. 1.166) evaṃ vuttassa sukhasa adhiṭṭhānabhāvato “upadhiyati ettha sukha”nti iminā vacanattena upadhīti vuccati. Khandhāpi khandhamūlakassa dukkhassa adhiṭṭhānabhāvato, kilesāpi apāyadukkhassa adhiṭṭhānabhāvato, abhisāṅkhārāpi bhavadukkhassa adhiṭṭhānabhāvato. Idha pana kāmūpadhī adhippeto. Pañca hi kāmagaṇā tebhūmikādipāsāda-ūḷarasayana-vatthālaṅkāra-nāṭakaparivārādivasena paccupaṭṭhitā pītisomanassaṃ upasaṃharamānā naraṃ nandayanti. Tasmā yathā puttā ca gāvo ca, evaṃ imepi upadhī hi narassa nandanāti veditabbā. **Na hi so nandati yo nirūpadhīti** yo kāmagaṇasampattirahito daliddo dullabhaghāsacchādano, na hi so nandati. Evarūpo manussapeto ca manusserayiko ca kiṃ nandissati bhagavāti āha.

Idaṃ sutvā satthā cintesi – “ayaṃ devatā sokavattumeva nandavatthum karoti,

sokavatthubhāvamassā dīpessāmī”ti phalena phalaṃ pātentō viya tāyeva upamāya tassā vādaṃ bhindanto tameva gāthaṃ parivattetvā **socati**ti āha. Tattha **socati puttehi**ti videsagamanādivasena puttesu naṭṭhesupi nassantesupi idāni nassissantīti nāsasaṅkīpi socati, tathā matesupi marantesupi corehi rājapurisehi gahitesu vā paccatthikānaṃ hatthaṃ upagatesu vā maraṇasaṅkīpi hutvā socati. Rukkhapabbatādīhi patitvā hatthapādādīnaṃ bhedavasena bhinnesupi bhijjantesupi bhedasaṅkīpi hutvā socati. Yathā ca puttehi puttimā, gosāmikopi tatheva navahākārehi gohi socati. **Upadhī hi narassa socanā**ti yathā ca puttagāvo, evaṃ pañca kāmagaṇopadhīpi –

“Tassa ce kāmāyānassa, chandaajātassa jantuno;
Te kāmā parihāyanti, sallaviddhova ruppatī”ti. (su. ni. 773) –

Vuttanayena naraṃ socanti. Tasmā narassa socanā sokavatthukamevāti veditabbā. **Na hi so socati, yo nirūpadhī**ti yassa pana catubbidhāpete upadhiyo natthi, so nirupadhi mahākhīṇāsavo kiṃ socissati, na socati devateti.

Nandatisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Natthiputtasamasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **natthi puttasaṃamaṃ pemanti** virūpepi hi attano puttake suvaṇṇabimbakaṃ viya maññanti, mālāguḷe viya sīsādīsū katvā pariharamānā tehi ohaditāpi omuttikāpi gandhaviḷe panapatitā viya somanassaṃ āpajjanti. Tenāha – “natthi puttasaṃamaṃ pema”nti. Puttapemasamaṃ pemaṃ nāma natthīti vuttaṃ hoti. **Gosamitaṃ dhananti** gohi samaṃ godhanasamaṃ godhanasadisamaṃ aññaṃ dhanamaṃ nāma natthi bhagavāti āha. **Sūriyasamā ābhāti** sūriyābhāya samā añña ābhā nāma natthīti dasseti. **Samuddaparamā**ti ye keci aññe sarā nāma, sabbe te samuddaparamā, samuddo tesamaṃ uttamo, samuddasadisamaṃ aññaṃ udakanidhānaṃ nāma natthi, bhagavāti.

Yasmā pana attapemena samaṃ pemaṃ nāma natthi. Mātāpitādayo hi chaḍḍetvāpi puttadhītādayo ca aposesvāpi sattā attānameva posenti. Dhaññaena ca samaṃ dhanamaṃ nāma natthi. (Yadā hi sattā dubbhikkhā honti), tathārūpe hi kāle hiraññasuvaṇṇādīni gomahiṃsādīnīpi dhaññaḅḅagahaṇatthaṃ dhaññasāmikānameva santikaṃ gahetvā gacchanti. Paññāya ca samā ābhā nāma natthi. Sūriyādayo hi ekadesamaṃyeva obhāsanti, paccuppannameva ca tamaṃ vinodenti. Paññā pana dasasahassimpī lokadhātuṃ ekappajjotaṃ kātuṃ sakkoti, atītaṃsādīpaṭicchādakaṃca tamaṃ vidhamati. Meghavuṭṭhiyā ca samo saro nāma natthi. Nadīvāpi hotu talākādīni vā, vuṭṭhisamo saro nāma natthi. Meghavuṭṭhiyā hi pacchinnāya mahāsamuddo aṅgulīpabbatemanamattampī udakaṃ na hoti, vuṭṭhiyā pana pavattamānāya yāva ābhassarabhavanāpi ekodakaṃ hoti. Tasmā bhagavā devatāya paṭigāthaṃ vadanto **natthi attasamaṃ pemanti**ādīmāhāti.

Natthiputtasamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Khattiyasuttavaṇṇanā

14. Catutthe **khattiyo dvipadanti** dvipadānaṃ rājā seṭṭho. **Komārīti** kumārīkāle gahitā. Ayaṃ sesabhariyānaṃ seṭṭhāti vadati. **Pubbajoti** paṭhamaṃ jāto kāṇo vāpi hotu kuṇiādīnaṃ vā aññataro, yo paṭhamaṃ jāto, ayameva putto imissā devatāya vāde seṭṭho nāma hoti. Yasmā pana dvipadādīnaṃ buddhādayo seṭṭhā, tasmā bhagavā paṭigāthaṃ āha. Tattha kiñcāpi bhagavā sabbesaṃyeva apadādībhedaṃ sattānaṃ seṭṭho, uppajjamāno panesa sabbasattaseṭṭho dvipadesuyeva uppajjati, tasmā **sambuddho dvipadaṃ seṭṭhoti** āha. Dvipadesu uppānassa cassa sabbasattaseṭṭhabhāvo appaṭihatova hoti. **Ājānīyoti** hatthī vā hotu assādīsū aññataro vā, yo kāraṇaṃ jānāti, ayaṃ ājānīyova catuppadānaṃ seṭṭhoti attho. Kūṭakaṇṇarañño guḷavaṇṇaasso viya. Rājā kira pācīnadvārena nikkhamitvā cetiyapabbataṃ gamissāmīti kalambanadītīraṃ sampatto, asso tīre ṭhatvā udakaṃ otarituṃ na icchati,

rājā assācariyaṃ āmantetvā, “aho vata tayā asso sikkhāpito udakaṃ otarituṃ na icchatī” ti āha. Ācariyo “susikkhāpito deva asso, etassa hi cittaṃ – ‘sacāhaṃ udakaṃ otarissāmi, vālaṃ temissati, vāle tinte rañño aṅge udakaṃ pāteyyā” ti, evaṃ tumhākaṃ sarīre udakapātanabhayena na otarati, vālaṃ gaṇhāpethā” ti āha. Rājā tathā kāresi. Asso vegena otarivā pāraṃ gato. **Sussūsāti** sussūsamānā. Kumārikāle vā gahitā hotu pacchā vā, surūpā vā virūpā vā, yā sāmikaṃ sussūsati paricarati toseti, sā bhariyānaṃ seṭṭhā. **Assavoti** āsuṇamāno. Jeṭṭho vā hi hotu kaniṭṭho vā, yo mātāpitūnaṃ vacanaṃ suṇāti, sampaṭicchati, ovādapāṭikaro hoti, ayaṃ puttānaṃ seṭṭho, aññehi sandhicchedakādicorehi puttehi ko attho devateti.

Khattiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Saṇamānasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **ṭhite majjhanhiketi** ṭhitamajjhanhike. **Sannisīvesūti** yathā phāsukaṭṭhānaṃ upagantvā sannisinnesu vissamamānesu. Ṭhitamajjhanhikakālo nāmesa sabbasattānaṃ iriyāpathadubbalyakālo. Idha pana pakkhīnaṃyeva vasena dassito. **Saṇatevāti** saṇati viya mahāviraṃ viya muccati. Saṇamānameva cettha “saṇatevā” ti vuttaṃ. Tappaṭibhāgaṃ nāmetam. Nidāghasamayasmīñhi ṭhitamajjhanhikakāle catuppadaḅaṅgesu ceva pakkhīgaṅgesu ca sannisinnesu vātapūritānaṃ susirarukkānañceva chiddaveṇupabbānañca khandhena khandhaṃ sākāya sākhaṃ saṅghaṭṭayantānaṃ pādapānañca araññamajjhe mahāsaddo uppajjati. Tam sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Taṃ bhayaṃ paṭibhāti** manti taṃ evarūpe kāle mahāraññassa saṇamānaṃ mayhaṃ bhayaṃ hutvā upaṭṭhāti. Dandhapaññā kiresā devatā tasmīṃ khaṇe attano nisajjaphāsukaṃ kathāphāsukaṃ dutiyakaṃ alabhanti evamāha. Yasmā pana tādisse kāle piṇḍapāpāṭikkantassa vivitte araññāyatane kammaṭṭhānaṃ gahetvā nisinnassa bhikkhuno anappakaṃ sukhaṃ uppajjati, yaṃ sandhāya vuttaṃ –

“Suññāgāraṃ pavitṭhassa, santacittassa bhikkhuno;
Amānusi ratī hoti, sammā dhammaṃ vipassato” ti. (dha. pa. 373) ca,

“Purato pacchato vāpi, aparo ce na vijjati;
Atīva phāsu bhavati, ekassa vasato vane” ti. (theragā. 537) ca;

Tasmā bhagavā dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **sā rati paṭibhāti** manti yā evarūpe kāle ekakassa nisajjā nāma, sā rati mayhaṃ upaṭṭhātīti attho. Sesam tādisamevāti.

Saṇamānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Niddātanādisuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **niddāti**, “abhijānāmahaṃ, aggivessana, gimhānaṃ pacchime māse niddaṃ okkamitā” ti (ma. ni. 1.387) evarūpāya abyākataniddāya pubbhāgāparabhāgesu sekhaputhujjanānaṃ sasaṅkhārikaakusale citte uppannaṃ thinamiddhaṃ. **Tandīti** aticchātāsisītādīkālesu uppannaṃ āgantukaṃ ālasiyaṃ. Vuttampi cetam – “tattha katamā tandī? Yā tandī tandiyanā tandīmanatā ālasiyaṃ ālasiyānā ālasiyāyitattaṃ, ayaṃ vuccati tandī” ti (vibha. 857). **Vijambhitāti** kāyavijambhanā. **Aratīti** akusalapakkhā ukkaṇṭhitatā. **Bhattasammadoti** bhattamucchā bhattakilamatho. Vitthāro pana tesam – “tattha katamā vijambhitā? Yā kāyassa jambhanā vijambhanā” tiādinā nayena abhidhamme āgatova. **Etenāti** etena niddādinā upakkilesena upakkilīṭṭho nivāritapātubhāvo. **Nappakāsati** na jotati, na pātubhavatīti attho. **Ariyamaggoti** lokuttaramaggo. **Idhāti** imasmīṃ loke. **Pāṇinanti** sattānaṃ. **Vīriyenāti** maggasahajātavīriyena. **Naṃ paṇāmetvāti** etaṃ kilesajātaṃ nīharitvā. **Ariyamaggoti** lokiyalokuttaramaggo. Iti maggeneva upakkilese nīharitvā maggassa visuddhi vuttāti.

Niddātanādisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Dukkarasuttavaṇṇanā

17. Sattame **duttitikkhanti** dukkhamam duadhivāsiyam. **Abyattenāti** bālena. **Sāmaññanti** samaṇadhammo. Iminā devatā idam dasseti – yam paṇḍitā kulaputtā dasapi vassāni vīsati pi saṭṭhipi vassāni dante abhidantamādhāya jivhāya tālum āhaccapi cetasā cittaṃ abhiniggaṇhitvāpi ekāsanam ekabhataṃ paṭisevamānā āpāṇakoṭikam brahmacariyam carantā sāmaññaṃ karonti. Tam bhagavā bālo abyatto kātuṃ na sakkoti. **Bahū hi tattha sambādhāti** tasmim sāmaññasankhāte ariyamagge bahū sambādhā maggādhigamāya paṭipannassa pubbabhāge bahū parissayāti dasseti.

Cittañce na nivārayeti yadi ayoniso uppannam cittaṃ na nivāreyya, kati ahāni sāmaññaṃ careyya? Ekadivasampi na careyya. Cittavasiko hi samaṇadhammam kātuṃ na sakkoti. **Pade padeti** ārammaṇe ārammaṇe. Ārammaṇaṇhi idha padanti adhippetam. Yasmim yasmim hi ārammaṇe kilesa uppajjati, tattha tattha bālo visīdati nāma. Iriyāpathapadampi vaṭṭati. Gamanādīsu hi yattha yattha kilesa uppajjati, tattha tattheva visīdati nāma. **Saṅkappānanti** kāmasaṅkappādīnam.

Kummo vāti kacchapo viya. **Āngānīti** gīvapañcamāni āngāni. **Samodahanti** samodahanto, samodahitvā vā. **Manovitakketi** manamhi uppannavitakke. Ettāvata idam dasseti – yathā kummo soṇḍipañcamāni āngāni sake kapāle samodahanto siṅgālassa otāram na deti, samodahitvā cassa appasayhataṃ āpajjati, evamevam bhikkhu manamhi uppannavitakke sake ārammaṇakapāle samodaham māssa otāram na deti, samodahitvā cassa appasayhataṃ āpajjati. **Anissitoti** taṇhādītṭhimissayehi anissito hutvā. **Aheṭṭhayānoti** avihimsamāno. **Parinibbutoti** kilesanibbānena parinibbuto. **Nūpavadeyya kañcīti** yaṃkiñci puggalam ācāravipattiādīsu yāya kāyaci maṅkuṃ kātukāmo hutvā na vadeyya, “kālena vakkhāmi no akālenā” tiādayo pana pañca dhamme ajjhataṃ upaṭṭhapetvā ullumpanasabhāvasaṅghitena cittaṃ kārūññataṃ paṭicca vadeyyāti.

Dukkarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Hirīsuttavaṇṇanā

18. Aṭṭhame **hirīnisedhoti** hiriya akusale dhamme nisedhetīti hirīnisedho. **Koci lokasmim vijjatīti** koci evarūpo vijjatīti pucchati. **Yo nindam apabodhatīti** yo garaṃ apaharanto bujjhati. **Asso bhadro kasāmivāti** yathā bhadro assājānīyo kasaṃ apaharanto bujjhati, patodacchāyam disvā samvijjhanto viya kasāya attani nipātam na deti, evameva yo bhikkhu bhūtassa dasaakkosavatthuno attani nipātam adadanto nindam apabodhati apaharanto bujjhati, evarūpo koci khīṇāsavo vijjatīti pucchati. Abhūtakkosena pana parimutto nāma natthi. **Tanuyāti** tanukā, hiriya akusale dhamme nisedhetvā carantā khīṇāsavā nāma appakāti attho. **Sadā satāti** niccakālam sativapullena samannāgatā. **Antam dukkhassa pappuyyāti** vaṭṭadukkhassa koṭim antabhūtam nibbānam pāpuṇitvā. Sesam vuttanayamevāti.

Hirīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Kuṭikāsuttavaṇṇanā

19. Navame **kacci te kuṭikāti** ayam devatā dasa māse antovasanaṭṭhānaṭṭhena mātaram kuṭikam katvā, yathā sakuṇā divasam gocarapasutā rattim kulāvakam allīyanti, evamevam sattā tattha tattha gantvāpi mātugāmassa santikam āgacchanti, ālayavasena bhariyam kulāvakam katvā. Kulapavenim santānakaṭṭhena putte santānake katvā, taṇham bandhanam katvā, gāthābandhanena ime pañhe samodhānetvā bhagavantaṃ pucchi, bhagavāpissā vissajjento **tagghāti**ādīmāha. Tattha **tagghāti** ekamsavacane nipāto. **Natthīti** pahāya pabbajitattā vaṭṭasmim vā puna mātukucchivāsassa dārabharaṇassa puttānibbattiyā vā abhāvato natthi.

Devatā “mayā sannāhaṃ bandhitvā guḷhā pañhā pucchitā, ayañca samaṇo pucchitamatteyeva vissajjesi, jānaṃ nu kho me ajjhāsayāṃ kathesi, udāhu ajānaṃ yaṃ vā taṃ vā mukhāruḷhaṃ kathesi”’ti cintetvā puna **kintāhanti**ādīmāha. Tattha **kintāhanti** kiṃ te ahaṃ. Athassā bhagavā ācikkhanto **mātaranti**ādīmāha. **Sāhu teti** gāthāya anumoditvā sampahaṃsitvā bhagavantaṃ vanditvā gandhamālādīhi pūjetvā attano devatṭhānameva gatāti.

Kuṭīkāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Samiddhisuttavaṇṇanā

20. Dasame **tapodārāmeti** tapodassa tattodakassa rahadassa vasena evaṃ laddhanāme ārāme. Vebhārapabbatassa kira heṭṭhā bhummaṭṭhakanāgānaṃ pañcayojanasatikāṃ nāgabhavanaṃ devalokasadisāṃ mañimayena talena ārāmuyyānehi ca samannāgataṃ. Tattha nāgānaṃ kīḷanaṭṭhāne mahāudakarahado, tato tapodā nāma nadī sandati kuthitā uṇhodakā. Kasmā panesā edisā? Rājagahaṃ kira parivāretvā mahāpetaloko tiṭṭhati, tattha dvinnaṃ mahālohakumbhinirayānaṃ antarena ayaṃ tapodā āgacchati, tasmā kuthitā sandati. Vuttampi cetāṃ –

“Yatāyaṃ, bhikkhave, tapodā sandati, so daho acchodako sītodako sātodako setodako suppatittho ramaṇīyo pahūtamacchakacchapo, cakkamattāni ca padumāni pupphanti. Apicāyaṃ, bhikkhave, tapodā dvinnaṃ mahānirayānaṃ antarikāya āgacchati, tenāyaṃ tapodā kuthitā sandatī”’ti (pārā. 231).

Imassa pana ārāmassa abhimukhaṭṭhāne tato mahāudakarahado jāto, tassa vasenāyaṃ vihāro “tapodārāmo”’ti vuccati.

Samiddhīti tassa kira therassa attabhāvo samiddho abhirūpo pāsādiko, tasmā “samiddhī”’tveva saṅkhaṃ gato. **Gattāni parisiñcītunti** padhānikatthero esa, balavapaccūse utṭhāyāsanaṃ sarīraṃ utuṃ gāhāpetvā bahi saṭṭhihatthamatte mahācaṅkame aparāparaṃ caṅkamitvā “sedagahitehi gattehi paribhuñjamānaṃ senāsanāṃ kilissatī”’ti maññamāno gattāni parisiñcanatthaṃ sarīradhovanatthaṃ upasaṅkami. **Ekacīvaro aṭṭhāsīti** nivāsanāṃ nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā cīvaraṃ hatthena gahetvā aṭṭhāsī.

Gattāni pubbāpayamānoti gattāni pubbasadisāni vodakāni kurumāno. Allasarīre pārutaṃ hi cīvaraṃ kilissati duggandhaṃ hoti, na cetāṃ vattaṃ. Thero pana vattasampanno, tasmā vatte ṭhitova nhāyitvā paccuttaritvā aṭṭhāsī. Tattha idaṃ nhānavattaṃ – udakatitthaṃ gantvā yattha katthaci cīvarāni nikkhipitvā vegena ṭhitakeneva na otaritabbaṃ, sabbadisā pana oloketvā vivittabhāvaṃ ṇatvā khāṇugumbalatādīni vavatthapetvā tikkhattuṃ ukkāsitvā avakujja ṭhitena uttarāsaṅgacīvaraṃ apanetvā pasāretabbaṃ, kāyabandhanaṃ mocetvā cīvarapitṭheyeva ṭhapetabbaṃ. Sace udakasāṭikā natthi, udakante ukkuṭikaṃ nisīditvā nivāsanāṃ mocetvā sace sinnaṭṭhānaṃ atthi, pasāretabbaṃ. No ce atthi, saṃharitvā ṭhapetabbaṃ. Udakaṃ otarantena saṅikaṃ nābhippamāṇamattaṃ otarivā vīciṃ anuṭṭhāpentena saddaṃ akarontena nivattitvā āgatadisābhimukhena nimujjītabbaṃ, evaṃ cīvaraṃ rakkhitāṃ hoti. Ummujjantenapi saddaṃ akarontena saṅikaṃ ummujjitvā nhānapariyosāne udakante ukkuṭikena nisīditvā nivāsanāṃ parikkhipitvā utṭhāya suparimaṇḍalaṃ nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā cīvaraṃ apārūpitvāva ṭhātabbanti.

Theropi tathā nhāyitvā paccuttaritvā vigacchamānaudakaṃ kāyaṃ olokayamāno aṭṭhāsī. Tassa pakatiyāpi pāsādikassa paccūsasamaye sammā pariṇatāhārassa uṇhodakena nhātassa ativiya mukhavaṇṇo virocī, bandhanā pavuttatālaphalaṃ viya pabhāsampanno puṇṇacando viya taṅkhaṇavikasitapadumaṃ viya mukhaṃ sassirikaṃ ahosi, sarīravaṇṇopi vippasīdi. Tasmim samaye vanasaṇḍe adhivatthā bhummadevatā pāsādikaṃ bhikkhuṃ olokayamānā samanaṃ niggaheṭṭuṃ asakkontī kāmāpariḷāhābhībūtā hutvā, “theraṃ palobhessāmī”’ti attabhāvaṃ ulārena alaṅkārena

alaṅkaritvā saḥassavaṭṭipadīpaṃ pajjalamānā viya candaṃ uṭṭhāpayamānā viya sakalārāmaṃ ekobhāsaṃ katvā theram upasaṅkamitvā avanditvāva vehāse ṭhitā gāthaṃ abhāsi. Tena vuttaṃ – “atha kho aññatarā devatā...pe... ajjhabhāsi”ti.

Abhutvāti pañca kāmagaṇe aparibhuñjitvā. **Bhikkhasīti** piṇḍāya carasi. **Mā taṃ kālo upaccagāti** ettha kālo nāma pañcakāmagaṇapaṭisevanakkhamo daharayobbanakālo. Jarājīṇṇena hi obhaggena daṇḍaparāyaṇena pavedhamānena kāsasāsābhībhitena na sakkā kāme paribhuñjitum. Iti imaṃ kālaṃ sandhāya devatā “mā taṃ kālo upaccagā”ti āha. Tattha **mā upaccagāti** mā atikkami.

Kālaṃ vohaṃ na jānāmīti ettha voti nipātamattaṃ. **Kālaṃ na jānāmīti** maraṇakālaṃ sandhāya vadati. Sattānañhi –

“Jīvitam byādhi kālo ca, dehanikkhepanam gati;
Pañcete jīvalokasmim, animittā na nāyare”.

Tattha **jīvitam** tāva “ettakameva, na ito para”nti vavattānābhāvato animittam. Kalalakālepi hi sattā maranti, abbuda-pesi-ghana-aḍḍhamāsa-ekamāsa-dvemāsa-temāsa-catumāsapañcamāsa...pe... dasamāsakālepi, kucchito nikkhantasamayepi, tato param vassasatassa antopi bahipi marantiyeva. **Byādhipi** “imināva byādhinā sattā maranti, na aññenā”ti vavattānābhāvato animitto. Cakkhurogenapi hi sattā maranti sotarogādīnam aññatarenapi. **Kālopi**, “imasmim yeva kāle maritabbaṃ, na aññasmi”nti evaṃ vavattānābhāvato animitto. Pubbaṇhepi hi sattā maranti majjhanhikādīnam aññatarasmimpi. **Dehanikkhepanampi**, “idheva mīyamānānam dehena patitabbaṃ, na aññatthā”ti evaṃ vavattānābhāvato animittam. Antogāme jātānañhi bahigāmepe attabhāvo patati, bahigāmepe jātānam antogāmepe. Tathā thalajānaṃ jale, jalajānaṃ thaleti anekappakārato vitthāretabbaṃ. **Gatipi**, “ito cutena idha nibbattitabba”nti evaṃ vavattānābhāvato animittā. Devalokato hi cutā manussesupi nibbattanti, manussalokato cutā devalokādīnam yattha katthaci nibbattantīti evaṃ yante yuttagoṇo viya gatipaṇcake loko samparivattati. Tassevaṃ samparivattato “imasmim nāma kāle maraṇam bhavissatī”ti imaṃ maraṇassa kālaṃ vohaṃ na jānāmi.

Channo kālo na dissatīti ayaṃ kālo mayhaṃ paṭicchanno avibhūto na paññāyati. **Tasmāti** yasmā ayaṃ kālo paṭicchanno na paññāyati, tasmā pañca kāmagaṇe abhutvāva bhikkhāmi. **Mā maṃ kālo upaccagāti** ettha samaṇadhammakaraṇakālaṃ sandhāya “kālo”ti āha. Ayañhi samaṇadhammo nāma pacchime kāle tisso vayosimā atikkantena obhaggena daṇḍaparāyaṇena pavedhamānena kāsasāsābhībhitena na sakkā kātum. Tadā hi na sakkā hoti icchitichitaṃ buddhavacanaṃ vā gaṇhitum, dhutaṅgaṃ vā paribhuñjitum, araññavāsaṃ vā vasitum, icchitichitakkhaṇe samāpattim vā samāpajjitum, padabhāṇa-sarabhaññadhammakathā-anumodanādīni vā kātum, taruṇayobbanakāle panetaṃ sabbaṃ sakkā kātunti ayaṃ samaṇadhammakaraṇassa kālo mā maṃ upaccagā, yāva maṃ nātikkamati, tāva kāme abhutvāva samaṇadhammaṃ karomīti āha.

Pathaviyaṃ paṭiṭṭhahitvāti sā kira devatā – “ayaṃ bhikkhu samaṇadhammakaraṇassa kālaṃ nāma katheti, akālaṃ nāma katheti, sahetukaṃ katheti sānisamsa”nti ettāvātāva there lajjam paccupaṭṭhāpetvā mahābrahmaṃ viya aggikkhandhaṃ viya ca naṃ maññamānā gāravajāta ākāsā oruyha pathaviyaṃ aṭṭhāsi, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Kiñcāpi pathaviyaṃ ṭhitā, yena panatthena āgatā, punapi tameva gahetvā **daharo tvantiādīmāha**. Tattha **susūti** taruṇo. **Kāḷakesotī** suṭṭhu kāḷakeso. **Bhadrenāti** bhaddakena. Ekacco hi daharopi samāno kāṇo vā hoti kuṇiādīnaṃ vā aññataro, so bhadrena yobbanena samannāgato nāma na hoti. Yo pana abhirūpo hoti dassanīyo pāsādiko sabbasampattisampanno, yaṃ yadeva alaṅkārāparihāraṃ icchati, tena tena alaṅkato devaputto viya carati, ayaṃ bhadrena yobbanena samannāgato nāma hoti. Thero ca uttamarūpasampanno, tena naṃ evamāha.

Anikkilītavī kamesūti kamesu akilītakīlo abhuttāvī, akatakāmakīloti attho. **Mā sandiṭṭhikaṃ hitvāti** yebhuyyena hi tā adiṭṭhasaccā avītarāgā aparacittavidūniyo devatā bhikkhū dasapi vassāni

vīsatiṃpi...pe... saṭṭhiṃpi vassāni parisuddhaṃ akhaṇḍaṃ brahmacariyaṃ caramāne disvā – “ime bhikkhū mānusake pañca kāmagaṇe pahāya dibbe kāme patthayantā samaṇadhammaṃ karonti”ti saññaṃ uppādentī, ayampi tattheva uppādesi. Tasmā mānusake kāme sandiṭṭhike, dibbe ca kālike katvā evamāha.

Na kho ahaṃ, āvusoti, āvuso, ahaṃ sandiṭṭhike kāme hitvā kālike kāme na anudhāvāmi na patthemī na pihemi. Kalikañca kho ahaṃ, āvusoti ahaṃ kho, āvuso, kālikaṃ kāmāṃ hitvā sandiṭṭhikaṃ lokuttaradhammaṃ anudhāvāmi. Iti thero cittaṇantaraṃ aladdhabbatāya dibbepi mānusakepi pañca kāmagaṇe **kālikā**ti akāsi, cittaṇantaraṃ laddhabbatāya lokuttaradhammaṃ **sandiṭṭhikanti**. Pañcakāmagaṇesu samohitesupi sampannakāmassāpi kāmīno cittaṇantaraṃ icchiticchitārammaṇānubhavanaṃ na sampajjati. Cakkhuvāre iṭṭhārammaṇaṃ anubhavitukāmena hi cittaṅkarapotthakarārūpakārādayo pakkosāpetvā, “idaṃ nāma sajjethā”ti vattabbaṃ hoti. Etthantare anekakoṭṭisatasahassāni cittaṇi uppajjitvā nirujjhanti. Atha pacchā taṃ ārammaṇaṃ sampāpuṇāti. Sesadvāresupi eseva nayo. Sotāpattimaggaṇantaraṃ pana sotāpattiphalaṃ eva uppajjati, antarā aññaṃ cittaṃ vāro natthi. Sesaphalesupi eseva nayoti.

So tamevatthaṃ gahetvā **kālikā hi, āvusoti**ādīmāha. Tattha **kālikā**ti vuttanayena samohitasampattināpi kālantare pattabbā. **Bahudukkhā**ti pañca kāmagaṇe nissāya pattabbadukkhassa bahutāya bahudukkhā. Taṃvatthukasēva upāyāsassa bahutāya **bahupāyāsā. Ādīnavo ettha bhiyyoti** pañca kāmagaṇe nissāya laddhabbasukhato ādīnavo bhiyyo, dukkhameva bahutaranti attho. **Sandiṭṭhiko ayaṃ dhammoti** ayaṃ lokuttaradhammo yena yena adhigato hoti, tena tena parasaddhāya gantabbataṃ hitvā paccavekkhaṇāññaṇena sayāṃ daṭṭhabboti **sandiṭṭhiko**. Attano phaladānaṃ sandhāya nāssa kāloti akālo, akāloyeva **akāliko**. Yo ettha ariyamaggadhammo, so attano pavattisamanantaramēva phalaṃ detīti attho. “Ehi passa imaṃ dhamma”nti evaṃ pavattaṃ ehipassavidhiṃ arahatīti **ehipassiko**. Ādittaṃ celāṃ vā sīsaṃ vā ajjuhekkhitvāpi bhāvanāvasena attano citte upanayaṃ arahatīti **opaneyyiko**. Sabbehi ugghaṭṭitaññūādīhi viññūhi “bhāvito me maggo, adhigataṃ phalaṃ, sacchikato nirodho”ti attani attani vedītabboti **paccattaṃ vedītabbo viññūhī**. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **visuddhimagge** (visuddhi. 1.146 ādayo) dhammānussatīvaṇṇanāyaṃ vutto.

Idāni sā devatā andho viya rūpavisesaṃ therena kathitassa atthe ajānantī **kathañca bhikkhū**tiādīmāha. Tattha **kathañcā**tipadassa “kathañca bhikkhu kālikā kāmā vuttā bhagavatā, kathaṃ bahudukkhā, kathaṃ bahupāyāsā”ti? Evaṃ sabbapadehi sambandho vedītabbo.

Navoti aparipuṇṇapañcavasso hi bhikkhu navo nāma hoti, pañcavassato paṭṭhāya majjhimo, dasavassato paṭṭhāya thero. Aparo nayo – aparipuṇṇadasavasso navo, dasavassato paṭṭhāya majjhimo, vīsativassato paṭṭhāya thero. Tesāṃ ahaṃ navoti vadati.

Navopi ekacco sattaṭṭhavassakāle pabbajitvā dvādasaterasavassāni sāmaṇerabhāveneva atikkanto cirapabbajito hoti, ahaṃ pana acirapabbajitoti vadati. **Imaṃ dhammavinayanti** imaṃ dhammañca vinayañca. Ubhayampetaṃ sāsanasseva nāmaṃ. Dhammena hettha dve piṭakāni vuttāni, vinayena vinayapiṭakaṃ, iti tīhi piṭakehi pakāsitaṃ paṭipattiṃ adhunā āgatomhīti vadati.

Mahesakkhāhīti mahāparivārāhi. Ekekassa hi devarañño koṭṭisatampi koṭṭisahasampi parivāro hoti, te attānaṃ mahante ṭhāne ṭhapetvā tathāgataṃ passanti. Tattha amhādisānaṃ appesakkhānaṃ mātugāmajātīkānaṃ kuto okāsoti dasseti.

Mayampi āgaccheyyāmāti idaṃ sā devatā “sacepi cakkavālaṃ pūretvā parisā nisinnā hoti, mahatīyā buddhavīthiyā satthu santikaṃ gantaṃ labhatī”ti ṇatvā āha. **Puccha bhikkhu, puccha bhikkhū**ti thirakaraṇavasena āmedītaṃ kataṃ.

Akkheyyasaññinoti ettha “devo, manusso, gahaṭṭho, pabbajito, satto, puggalo, tisso,

phusso’’tiadinā nayena akkheyyato sabbesaṃ akkhānānaṃ sabbāsaṃ kathānaṃ vatthubhūtaṃ pañcakkhandhā ‘‘akkheyyā’’ti vuccanti. ‘‘Satto naro poso puggalo itthī puriso’’ti evaṃ saññā etesaṃ atthīti saññino, akkheyyesveva saññinoti **akkheyyasaññino**, pañcasu khandhesu sattapuggalādisaññinoti attho. **Akkheyyasmim patitthitā**ti pañcasu khandhesu aṭṭhahākārehi patitthitā. Ratto hi rāgavasena patitthito hoti, duṭṭho dosavasena, mūlho mohavasena, parāmaṭṭho diṭṭhivasena, thāmagato anusayavasena, vinibaddho mānavasena, anitṭhaṅgato vicikicchavasena, vikkhepagato uddhaccavasena patitthito hoti. **Akkheyyaṃ apariññāyāti** pañcakkhandhe tīhi pariññāhi aparijānitvā. **Yogamāyanti maccunoti** maccuno yogaṃ payogaṃ pakkhepaṃ upakkhepaṃ upakkamaṃ abbhantaraṃ āgacchanti, maraṇavasāṃ gacchantīti attho. Evamimāya gāthāya kālikā kāmā kathitā.

Pariññāyāti ñātapariññā, tīraṇapariññā, pahānapariññāti imāhi tīhi pariññāhi parijānitvā. Tattha katamā **ñātapariññā**? Pañcakkhandhe parijānāti – ‘‘ayaṃ rūpakkhandho, ayaṃ vedanākkhandho, ayaṃ saññākkhandho, ayaṃ saṅkhārakkhandho, ayaṃ viññāṇakkhandho, imāni tesāṃ lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānānī’’ti, ayaṃ ñātapariññā. Katamā **tīraṇapariññā**? Evaṃ ñātaṃ katvā pañcakkhandhe tūreti aniccato dukkhato rogoti dvācattālīsāya ākārehi. Ayaṃ tīraṇapariññā. Katamā **pahānapariññā**? Evaṃ tīrayitvā aggamaggena pañcasu khandhesu chandarāgaṃ pajahati. Ayaṃ pahānapariññā.

Akkhātāraṃ na maññatīti evaṃ tīhi pariññāhi pañcakkhandhe parijānitvā khīṇāsavo bhikkhu akkhātāraṃ puggalaṃ na maññati. **Akkhātāraṃ**ti kammavasena kāraṇaṃ veditabbaṃ, akkhātāraṃ kathetabbaṃ puggalaṃ na maññati, na passatīti attho. Kinti akkhātāraṃ? ‘‘Tisso’’ti vā ‘‘phusso’’ti vā evaṃ yena kenaci nāmena vā gottena vā pakāsetabbaṃ. **Taṅhi tassa na hotīti** taṃ tassa khīṇāsavassa na hoti. **Yena naṃ vajjāti** yena naṃ ‘‘rāgena ratto’’ti vā ‘‘dosena duṭṭho’’ti vā ‘‘mohena mūlho’’ti vāti koci vadeyya, taṃ kāraṇaṃ tassa khīṇāsavassa natthi.

Sace vijānāsi vadehīti sace evarūpaṃ khīṇāsavaṃ jānāsi, ‘‘jānāmī’’ti vadehi. No ce jānāsi, atha ‘‘na jānāmī’’ti vadehi. **Yakkhāti** devataṃ ālapanto āha. Iti imāya gāthāya sanditthiko navavidho lokuttaradhammo kathito. **Sādhūti** āyācanatthe nipāto.

Yo maññatīti yo attānaṃ ‘‘ahaṃ samo’’ti vā ‘‘viseṣī’’ti vā ‘‘nihīno’’ti vā maññati. Etena ‘‘seyyohamasmī’’tiādayo tayo mānā gahitāva. Tesu gahitesu nava mānā gahitāva honti. **So vivadetha tenāti** so puggalo teneva mānena yena kenaci puggalena saddhiṃ – ‘‘kena maṃ tvaṃ pāpuṇāsi, kiṃ jātiyā pāpuṇāsi, udāhu gottena, kulapadesena, vaṇṇapokkharatāya, bāhusaccena, dhutaguṇenā’’ti evaṃ vivadeyya. Iti imāyapi upaḍḍhagāthāya kālikā kāmā kathitā.

Tīsu vidhāsūti tīsu mānesu. ‘‘Ekavidhena rūpasaṅgaho’’tiādīsu (dha. sa. 584) hi koṭṭhāso ‘‘vidho’’ti vutto. ‘‘Kathaṃvidhaṃ sīlavantaṃ vadanti, kathaṃvidhaṃ paññavantaṃ vadanti’’tiādīsu (saṃ. ni. 1.95) ākāro. ‘‘Tisso imā, bhikkhave, vidhā. Katamā tisso? Seyyohamasmīti vidhā, sadiso hamasmīti vidhā, hīno hamasmīti vidhā’’tiādīsu (saṃ. ni. 5.162) māno ‘‘vidhā’’ti vutto. Idhāpi mānova. Tena vuttaṃ ‘‘tīsu vidhāsūti tīsu mānesū’’ti. **Avikampamānoti** so puggalo etesu saṅkhepato tīsu, vitthārato navasu mānesu na kampati, na calati. **Samo viseṣīti na tassa hotīti** tassa pahīnamānassa khīṇāsavassa ‘‘ahaṃ sadiso’’ti vā ‘‘seyyo’’ti vā ‘‘hīno’’ti vā na hotīti dasseti. Pacchimapadaṃ vuttanayameva. Iti imāyapi upaḍḍhagāthāya navavidho sanditthiko lokuttaradhammo kathito.

Pahāsi saṅkhanti, ‘‘paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāretī’’tiādīsu (saṃ. ni. 4.120, 239) paññā ‘‘saṅkhā’’ti āgatā. ‘‘Atthi te koci gaṇako vā muddiko vā saṅkhāyako vā, yo pahoti gaṅgāya vālukaṃ gaṇetu’’nti (saṃ. ni. 4.410) ettha gaṇanā. ‘‘Saññānidānā hi papañcasāṅkhā’’tiādīsu (su. ni. 880) koṭṭhāso. ‘‘Yā tesāṃ tesāṃ dhammānaṃ saṅkhā samaññā’’ti (dha. sa. 1313-1315) ettha paṇṇatti ‘‘saṅkhā’’ti āgatā. Idhāpi ayameva adhippetā. **Pahāsi saṅkhanti** padassa hi ayamevattho – ratto duṭṭho mūlho itī imaṃ paṇṇattim khīṇāsavo pahāsi jahi pajahīti.

Na **vimānamajjhagā**ti navabhedam tividhamānam na upagato. Nivāsaṭṭhena vā mātukucchi “vimāna”nti vuccati, tam āyatim paṭisandhivasena na upagacchītipi attho. Anāgatatthe atītavacanam. **Acchecchī**ti chindi. **Chinnaganthanti** cattāro ganthe chinditvā ṭhitam. **Anīghanti** niddukkham. **Nirāsanti** nittaṇham. **Pariyesamānā**ti olokayamānā. **Nājjhagamunti** na adhigacchanti na vindanti na passanti. Vattamānatthe atītavacanam. **Idha vā huram vā**ti idhaloke vā paraloke vā. **Sabbanivesanesū**ti tayo bhavā, catasso yoniyo, pañca gatiyo, satta viññāṇaṭṭhitiyo, nava sattāvāsā, iti imesupi sabbesu sattanivesanesu evarūpam khīṇāsavaṃ kāyassa bhedaṃ uppajjamānam vā uppannam vā na passantīti attho. Imāya gāthāya sandiṭṭhikam lokuttaradhamameva kathesi.

Imaṅca gātham sutvā sāpi devatā attham sallakkhesi, teneva kāraṇena **imassa khvāham, bhanteti**ādīmāha. Tattha **pāpam na kayirā**ti gāthāya dasakusalakammamapathavasenaṃ kathetum vaṭṭati aṭṭhaṅgikamaggavasenaṃ. Dasakusalakammamapathavasena tāva **vacasā**ti catubbidham vacīsucaritam gahitam. **Manasā**ti tividham manusucaritam gahitam. **Kāyena vā kiñcana sabbaloketi** tividham kāyasucaritam gahitam. Ime tāva dasakusalakammamapathadhammā honti. **Kāme pahāyā**ti iminā pana kāmasukhallikānuyogo paṭikkhitto. **Satimā sampajā**noti iminā dasakusalakammamapathakāraṇam satisampajāññam gahitam. **Dukkham na sevetha anattasam**hitanti iminā attakilamathānuyogo paṭisiddho. Iti devatā “ubho ante vivajjetvā kāraṇehi satisampajāññehi saddhim dasakusalakammamapathadhamme tumhehi kathite ājānāmi bhagavā”ti vadati.

Aṭṭhaṅgikamaggavasena pana ayam nayo – tasmim kira ṭhāne mahatī dhammadesanā ahoṣi. Desanāpariyosāne devatā yathāṭṭhāne ṭhitāva desanānusāreṇa ñāṇam pesetvā sotāpattiphale patiṭṭhāya attanā adhigatam aṭṭhaṅgikam maggam dassenti evamāha. Tattha **vacasā**ti sammāvācā gahitā, mano pana aṅgam na hotīti **manasā**ti maggasampayuttakam cittam gahitam. **Kāyena vā kiñcana sabbaloketi** sammākamanto gahito, ājīvo pana vācākamantapakkhikattā gahitova hoti. **Satimā**ti iminā vāyāmasatisamādhayo gahitā. **Sampajā**notipadena sammādiṭṭhisammāsankappā. **Kāme pahāya, dukkham na sevethā**tipadadvayena antadvayavajjanam. Iti ime dve ante anupagamma majjhimaṃ paṭipadam tumhehi kathitam, ājānāmi bhagavāti vatvā tathāgatam gandhamālādīhi pūjetvā padakkhiṇam katvā pakkāmīti.

Samiddhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nandanavaggo dutiyo.

3. Sattivaggo

1. Sattisuttavaṇṇanā

21. Sattivaggassa paṭhame **sattiyā**ti desanāsīsametaṃ. Ekatokhārādinā satthenāti attho. **Omaṭṭhoti** pahato. Cattāro hi pahārā omaṭṭho ummaṭṭho maṭṭho vimaṭṭhoti. Tattha upari ṭhatvā adhomukham dinnapahāro omaṭṭho nāma; heṭṭhā ṭhatvā uddhammukham dinno ummaṭṭho nāma; aggaḷasūci viya vinivijjhivā gato maṭṭho nāma; seso sabbopi vimaṭṭho nāma. Imasmim pana ṭhāne omaṭṭho gahito. So hi sabbadāruṇo duruddharasallo duttikiccho antodoso antopubbalohitova hoti, pubbalohitam anikkhamitvā vaṇamukham pariyanandhitvā tiṭṭhati. Pubbalohitam niharitukāmehi mañcena saddhim bandhitvā adhosiro kātabbo hoti, maraṇam vā maraṇamattam vā dukkham pāpuṇāti. **Paribbajeti** vihareyya.

Imāya gāthāya kim katheti? Yathā sattiyā omaṭṭho puriso sallubbhana-vaṇatikicchanānam atthāya vīriyam ārabhati, payogaṃ karoti parakkamati. Yathā ca ḍayhamāno matthake ādittasīso tassa nibbāpanatthāya vīriyam ārabhati, payogaṃ karoti parakkamati, evameva bhikkhu kāmarāgam pahānāya sato appamatto hutvā vihareyya bhagavāti kathesi.

Atha bhagavā cintesi – imāya devatāya upamā tāva daḷham katvā ānītā, attham pana parittakam

gahetvā ʒhitā, punappunaṃ kathentīpi hesā kāmarāgassa vikkhambhanapahānameva katheyya. Yāva ca kāmarāgo maggena na samuggahāyati, tāva anubaddhova hoti. Iti tameva opammaṃ gahetvā paṭhamamaggavasena desanaṃ vinivaṭṭetvā desento dutiyaṃ gāthamāha. Tassattho purimānusārenea veditabboti. Paṭhamam.

2. Phusatisuttavaṇṇanā

22. Dutiye **nāphusantaṃ phusati** kammaṃ aphasantaṃ vipāko na phusati, kammameva vā aphasantaṃ kammaṃ na phusati. Kammañhi nākaroto kariyati. **Phusantañca tato phuseti** kammaṃ phusantaṃ vipāko phusati, kammameva vā phusati. Kammañhi karoto kariyati. **Tasmā phusantaṃ phusati, appaduṭṭhapadosinanti** yasmā na aphasantaṃ phusati, phusantañca phusati, ayaṃ kammavipākānaṃ dhammatā, tasmā yo “appaduṭṭhassa narassa dussati, suddhassa posassa anaṅgaṇassā” ti evaṃ vutto appaduṭṭhapadosī puggalo, taṃ puggalaṃ kammaṃ phusantameva kammaṃ phusati, vipāko vā phusati. So hi parassa upaghātaṃ kātuṃ sakkoti vā mā vā, attā panānena catūsu apāyesu ʒhapito nāma hoti. Tenāha bhagavā – “tameva bālaṃ pacceci pāpaṃ, sukhumo rajo paṭivātaṃva khitto” ti. Dutiyaṃ.

3. Jaṭāsuttavaṇṇanā

23. Tatiye **antojaṭāti** gāthāyaṃ **jaṭāti** taṇhāya jāliniyā adhivacanaṃ. Sā hi rūpādīsu ārammaṇesu heṭṭhupariyavasena punappunaṃ uppajjanato saṃsibbanatṭhena veḷugumbādīnaṃ sākḥājālasaṅkhātā jaṭā viyāti jaṭā. Sā panesā sakaparikkhāraparaparikkhāresu sakaattabhāva-paraattabhāvesu ajjhattikāyatana-bāhirāyatanesu ca uppajjanato **antojaṭā bahijaṭāti** vuccati. Tāya evaṃ uppajjamānāya **jaṭāya jaṭitā pajā**. Yathā nāma veḷujaṭādīhi veḷuādayo, evaṃ tāya taṇhājaṭāya sabbāpi ayaṃ sattanikāyasāṅkhātā pajā jaṭitā vinaddhā, saṃsibbitāti attho. Yasmā ca evaṃ jaṭitā, **taṃ taṃ gotama pucchāmīti** tasmā taṃ pucchāmī. **Gotamāti** bhagavantaṃ gottena ālapati. **Ko imaṃ vijaṭāye jaṭanti** imaṃ evaṃ tedhātukaṃ jaṭetvā ʒhitam jaṭam ko vijaṭeyya, vijaṭetum ko samatthoti pucchati.

Athassa bhagavā tamatthaṃ vissajjento **sīle patiṭṭhāyāti**ādimāha. Tattha **sīle patiṭṭhāyāti** catupārisuddhisīle ʒhatvā. Ettha ca bhagavā jaṭāvijaṭanaṃ pucchito sīlam ārabhanto na “aññaṃ puṭṭho aññaṃ katheti” ti veditabbo. Jaṭāvijaṭakassa hi patiṭṭhādassanattamettha sīlam kathitam.

Naroti satto. Sapaññoti kammajatihetukapaṭisandhipaññāya paññavā. **Cittam paññañca bhāvayanti** samādhiñceva vipassanañca bhāvayamāno. Cittasīsenā hettha aṭṭha samāpattiyo kathitā, paññānāmena vipassanā. **Ātāpīti** vīriyavā. Vīriyañhi kilesānaṃ ātāpanaparitāpanatṭhena “ātāpo” ti vuccati, tadassa atthīti ātāpī. **Nipakoti** nepakkaṃ vuccati pañña, tāya samannāgatoti attho. Iminā padena pārihāriyapaññaṃ dasseti. **Pārihāriyapañña** nāma “ayaṃ kālo uddesassa, ayaṃ kālo paripucchāyā” tiādīnā nayena sabbattha kārapitā pariharitabbapañña. Imasmiñhi pañhābyākaraṇe tikkhattum pañña āgatā. Tattha paṭhamā jātipañña, dutiyā vipassanāpañña, tatiyā sabbakiccapariṇāyikā pārihāriyapañña.

So imaṃ vijaṭāye jaṭanti so imehi sīlādīhi samannāgato bhikkhu. Yathā nāma puriso pathaviyaṃ patiṭṭhāya sunisitaṃ sattaṃ ukkhipitvā mahantaṃ veḷugumbaṃ vijaṭeyya, evamevaṃ sīle patiṭṭhāya samādhisīlayaṃ sunisitaṃ vipassanāpaññaṃsattaṃ vīriyabalapaggahitena pārihāriyapaññaṃhatthena ukkhipitvā sabbampi taṃ attano santāne patitaṃ taṇhājaṭam vijaṭeyya sañchindeyya sampadāleyyāti.

Ettāvātā sekhabhūmiṃ kathetvā idāni jaṭam vijaṭetvā ʒhitam mahākhīṇāsavaṃ dassento **yesanti**ādimāha. Evam jaṭam vijaṭetvā ʒhitam khīṇāsavaṃ dassetvā puna jaṭāya vijaṭanokāsaṃ dassento **yattha nāmañcāti**ādimāha. Tattha **nāmanti** cattāro arūpino khandhā. **Paṭigham rūpasañña cāti** ettha paṭighasaññāvasena kāmabhavo gahito, rūpasaññāvasena rūpabhavo. Tesu dvīsu gahitesu arūpabhavo gahitova hoti bhavasāṅkhepenāti. **Etthesā chijjate jaṭāti** ettha tebhūmakavaṭṭassa pariyādiyanatṭhāne

esā jaṭā chijjati, nibbānaṃ āgamma chijjati nirujjhatīti ayaṃ attho dassito hoti. Tatiyaṃ.

4. Manonivāraṇasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **yato yatoti** pāpato vā kalyāṇato vā. Ayaṃ kira devatā “yaṃkiñci kusalādibhedam lokiyaṃ vā lokuttaram vā mano, taṃ nivāretabbameva, na uppādetabba”nti evaṃladdhikā. **Sa sabbatoti** so sabbato. Atha bhagavā – “ayaṃ devatā aniyyānikakathaṃ katheti, mano nāma nivāretabbampi atthi bhāvetabbampi, vibhajivā namassā dassessāmī”ti cintetvā dutiyagāthaṃ āha. Tattha **na mano saṃyatattamāgatanti**, yaṃ vuttaṃ “na sabbato mano nivāraye”ti, kataram taṃ mano, yaṃ taṃ sabbato na nivāretabbanti ce. Mano saṃyatattaṃ āgataṃ, yaṃ mano yattha saṃyatabhāvaṃ āgataṃ, “dānaṃ dassāmi, sīlaṃ rakkhissāmī”tiādinaṃ nayena uppannaṃ, etaṃ mano na nivāretabbaṃ, aññadatthu brūhetabbaṃ vaḍḍhetabbaṃ. **Yato yato ca pāpakanti** yato yato akusalaṃ uppajjati, tato tato ca taṃ nivāretabbanti. Catutthaṃ.

5. Arahantasuttavaṇṇanā

25. Pañcame **katāvīti** catūhi maggehi katakicco. **Ahaṃ vadāmīti** ayaṃ devatā vanasaṇḍavāsini, sā āraññakānaṃ bhikkhūnaṃ “ahaṃ bhuñjāmi, ahaṃ nisīdāmi, mama patto, mama cīvara”ntiādikathāvoḥāraṃ sutvā cintesi – “ahaṃ ime bhikkhū ‘khīṇāsavā’ti maññāmi, khīṇāsavānañca nāma evarūpā attupaladdhinissitakathā hoti, na hoti nu kho”ti jānanatthaṃ evaṃ pucchati.

Sāmaññanti lokaniruttiṃ lokavohāraṃ. **Kusaloti** khandhādīsu kusalo. **Vohāramattenāti** upaladdhinissitakathaṃ hitvā vohārabhedam akaronto “ahaṃ, mamā”ti vadeyya. “Khandhā bhuñjanti, khandhā nisīdanti, khandhānaṃ patto, khandhānaṃ cīvara”nti hi vutte vohārabhedo hoti, na koci jānāti. Tasmā evaṃ avatvā lokavohārena voharatīti.

Atha devatā – “yadi diṭṭhiyā vasena na vadati, mānavasena nu kho vadatī”ti cintetvā puna **yo hotīti** pucchi. Tattha **mānaṃ nu khoti** so bhikkhu mānaṃ upagantvā mānavasena vadeyya nu khoti. Atha bhagavā – “ayaṃ devatā khīṇāsavaṃ samānaṃ viya karotī”ti cintetvā, “khīṇāsavassa navavidhopi māno pahīno”ti dassento paṭigāthaṃ āha. Tattha **vidhūpitāti** vidhamitā. **Mānaganthassāti** mānā ca ganthā ca assa. **Maññatanti** maññanaṃ. Tividhampi taṇhā-diṭṭhi-māna-maññanaṃ so vītivatto, atikkantoti attho. Sesam uttānatthamevāti. Pañcamaṃ.

6. Pajjotasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **puṭṭhanti** pucchituṃ. **Kathaṃ jānemūti** kathaṃ jāneyyāma. **Divārattinti** divā ca rattinca. **Tattha tatthāti** yattha yattheva pajjalito hoti, tattha tattha. **Esā ābhāti** esā buddhābhā. Katamā pana sāti? Nāṇāloko vā hotu pītiāloko vā pasādāloko vā dhammakathāāloko vā, sabbopi buddhānaṃ pātubhāvā uppanno āloko **buddhābhā** nāma. Ayaṃ anuttarā sabbasetṭhā asadisāti. Chaṭṭhaṃ.

7. Sarasuttavaṇṇanā

27. Sattame **kuto sarā nivattantīti** ime saṃsārasarā kuto nivattanti, kiṃ āgamma nappavattantīti attho. **Na gādhatīti** na patiṭṭhāti. **Atoti** ato nibbānato. Sesam uttānatthamevāti. Sattamaṃ.

8. Mahaddhanasuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame nidhānagataṃ muttasārādi mahantaṃ dhanametesanti **mahaddhanā**. Suvaṇṇarajatabhājanādi mahābhogo etesanti **mahābhogā**. **Aññamaññābhigijjhantīti** aññamaññaṃ abhigijjhanti patthenti pihenti. **Analaṅkatāti** atittā apariyattajātā. **Ussukkajātesūti** nānākiccajātesu

anuppannānaṃ rūpādīnaṃ uppādanatthāya uppannānaṃ anubhavanatthāya ussukkesu.

Bhavasotānusārīsūti vaṭṭasotaṃ anusarantesu. **Anussukāti** avāvaṭṭā. **Agāranti** mātugāmena saddhiṃ gehaṃ. **Virājiyāti** virājetvā. Sesāṃ uttānamevāti. Aṭṭhamāṃ.

9. Catucakkasuttavaṇṇanā

29. Navame **catucakkanti** caturiyāpathaṃ. Iriyāpatho hi idha cakkanti adhippeto. **Navadvāranti** navahi vaṇamukhehi navadvāraṃ. **Puṇṇanti** asucipūraṃ. **Lobhena saṃyutanti** taṇhāya saṃyuttaṃ. **Kathaṃ yātrā bhavissatīti** etassa evarūpassa sarīrassa kathaṃ niggamaṇaṃ bhavissati, kathaṃ mutti parimutti samatikkamo bhavissatīti pucchati. **Naddhinti** upanāhaṃ, pubbakāle kodho, aparakāle upanāhoti evaṃ pavattaṃ balavakodhanti attho. **Varattanti** “chetvā naddhi varattañca, sandānaṃ sahanukkama”nti gāthāya (dha. pa. 398; su. ni. 627) taṇhā **varattā**, diṭṭhi **sandānaṃ** nāma jātaṃ. Idha pana pāliniddiṭṭhe kilese ṭhapetvā avasesā “varattā”ti veditabbā, iti kilesavarattañca chetvāti attho. **icchā lobhanti** ekoyeva dhammo icchanaṭṭhena icchā, lubbhanaṭṭhena lobhoti vutto. Paṭhamuppattikā vā dubbalā icchā, aparāparuppattiko balavā lobho. Aladdhapatthanā vā icchā, paṭiladdhavatthumhi lobho. **Samūlaṃ taṇhanti** avijjāmūlena samūlakaṃ taṇhaṃ. **Abbuyhāti** aggamaggena uppāṭetvā. Sesāṃ uttānamevāti. Navamaṃ.

10. Eñijaṅghasuttavaṇṇanā

30. Dasame **eñijaṅghanti** eṇimigassa viya suvaṭṭitajaṅghaṃ. **Kisanti** athūlaṃ samasarīraṃ. Atha vā ātapena milātaṃ mālāgandhavilepanehi anupabrūhitasarīrantipi attho. **Viranti** vīriyavantaṃ. **Appāhāranti** bhojane mattaññutāya mitāhāraṃ, vikālabhojanapaṭikkhepavasena vā parittāhāraṃ. **Alolupanti** catūsu paccayesu loluppavirahitaṃ. Rasataṇhāpaṭikkhepo vā esa. **Sīhaṃvekarāmaṃ nāganti** ekacaraṃ sīhaṃ viya, ekacaraṃ nāgaṃ viya. Gaṇavāsino hi pamattā honti, ekacarā appamattā, tasmā ekacarāva gahitāti. **Paveditāti** pakāsītā kathitā. **Etthāti** etasmiṃ nāmarūpe. Pañcakāmaguṇavasena hi rūpaṃ gahitaṃ, manena nāmaṃ, ubhayehi pana avinibhuttadhamme gahetvā pañcakkhandhādivasena pettha bhumaṃ yojetabbanti. Dasamaṃ.

Sattivaggo tatiyo.

4. Satullapakāyikavaggo

1. Sabbhisuttavaṇṇanā

31. Satullapakāyikavaggassa paṭhame **satullapakāyikāti** sataṃ dhammaṃ samādānavasena ullapetvā sagge nibbattāti satullapakāyikā. Tatridaṃ vatthu – sambahulā kira samuddavāñijā nāvāya samuddaṃ pakkhandiṃsu. Tesāṃ khittasaravegena gacchantiyā nāvāya sattame divase samuddamajjhe mahantaṃ uppātikaṃ pātubhūtaṃ, mahāūmiyo uṭṭhahitvā nāvaṃ udakassa pūrenti. Nāvāya nimujjamānāya mahājano attano attano devatānaṃ nāmāni gahetvā āyācanādīni karonto paridevi. Tesāṃ majjhe eko puriso – “atthi nu kho me evarūpe bhaye patiṭṭhā”ti āvajjento attano parisuddhāni saraṇāni ceva sīlāni ca disvā yogī viya pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Tameṇa itare sabhayakāraṇaṃ pucchiṃsu. So tesāṃ kathesi – “ambho ahaṃ nāvaṃ abhirūhanadivase bhikkhusaṅghassa dānaṃ datvā saraṇāni ceva sīlāni ca aggahesiṃ, tena me bhayaṃ natthī”ti. Kiṃ pana sāmi etāni aññesampi vattantīti? Āma vattantīti tena hi amhākampi dethāti. So te manusse sataṃ sataṃ katvā satta koṭṭhāse akāsi, tato pañcasīlāni adāsi. Tesu paṭhamaṃ jaṅghasataṃ gopphakamate uduke ṭhitaṃ aggahesi, dutiyaṃ jāṇumatte, tatiyaṃ kaṭimate, catutthaṃ nābhimate, pañcamaṃ thanamate, chaṭṭhaṃ galappamāṇe, sattamaṃ mukhena loṇodake pavisante aggahesi. So tesāṃ sīlāni datvā – “aññaṃ tumhākaṃ paṭisaraṇaṃ natthi, sīlameva āvajjethā”ti ugghosesi. Tāni sattapi jaṅghasatāni tattha kālaṃ katvā āsannaṅkāle gahitasīlaṃ nissāya tāvatimsabhavane nibbattiṃsu, tesāṃ ghaṭāvaseneva vimānāni nibbattiṃsu. Sabbesaṃ majjhe ācariyassa yojanasatikaṃ suvaṇṇavimānaṃ nibbatti, avasenāni tassa

parivārāni hutvā sabbahetṭhimam dvādasayojanikam ahoṣi. Te nibbattakkhaṇeyeva kammaṃ āvajjentā ācariyam nissāya sampattilābham ñatvā, “gacchāma tāva, dasabalassa santike amhākaṃ ācariyassa vaṇṇam katheyyāmā”ti majjhimayāmasamanantare bhagavantaṃ upasaṅkamimṣu, tā devatā ācariyassa vaṇṇabhaṇanattaṃ ekekaṃ gātham abhāsimṣu.

Tattha **sabbhivā**ti paṇḍitehi, sappurisehi eva. Ra-kāro padasandhikaro. **Samāsethā**ti saha nisīdeyya. Desanāsīsameva cetam, sabbairiyāpathe sabbhivā saha kubbeyyāti attho. **Kubbethā**ti kareyya. **Santhavanti** mittasanthavam. Taṇhāsanthavo pana na kenaci saddhim kātabbo, mittasanthavo buddha-paccekabuddha-buddhasāvakehi saha kātabbo. Idaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Satanti** buddhādīnam sappurisanam. **Saddhamanti** pañcasīladasasīlacatusatipaṭṭhānādibhedam saddhammam, idha pana pañcasīlam adhippetam. **Seyyo hotīti** vaḍḍhi hoti. **Na pāpiyoti** lāmakam kiñci na hoti. **Nāññatoti** vālikādīhi telādīni viya aññato andhabālato paññā nāma na labbhati, tilādīhi pana telādīni viya satam dhammam ñatvā paṇḍitameva sevanto bhajanto labhatīti. **Sokamajjheti** sokavatthūnam sokānugatānam vā sattānam majjhagato na socati bandhulamallasenāpatissa upāsikā viya, pañcannaṃ corasatānam majjhe dhammasenāpatissa saddhivihāriko saṃkiccāsamaṇero viya ca.

Ñātimajjhe virocātīti ñātigaṇamajjhe saṃkiccatherassa saddhivihāriko adhimuttakasāmaṇero viya sobhati. So kira therassa bhāgineyyo hoti, atha naṃ thero āha – “sāmaṇero, mahallakosi jāto, gaccha, vassāni pucchitvā ehi, upasampādessāmi ta”nti. So “sādhū”ti theram vanditvā pattacīvaramādāya coraṭṭaviyā orabhāge bhaginigāmaṃ gantvā piṇḍāya cari, tam bhaginī disvā vanditvā gehe nisīdāpetvā bhojesi. So katabhattakicco vassāni pucchi. Sā “ahaṃ na jānāmi, mātā me jānātī”ti āha. Atha so “tiṭṭhatha tumhe, ahaṃ mānusantikaṃ gamissāmī”ti aṭaviṃ otiṇṇo. Tameṇaṃ dūratova corapuriso disvā corānam ārocesi. Corā “sāmaṇero kireko aṭaviṃ otiṇṇo, gacchatha naṃ ānethā”ti āṇāpetvā ekacce “mārema na”nti āhaṃsu, ekacce vissajjemāti. Sāmaṇero cintesi – “ahaṃ sekho sakaraṇīyo, imehi saddhim mantetvā sotthimattānam karissāmī”ti coraṭṭhakam āmantetvā, “upamaṃ te, āvuso, karissāmī”ti imā gāthā abhāsi –

“Ahu atītamaddhānam, araññasmim brahāvane;
Ceto kūṭāni oḍḍetvā, sasakam avadhī tadā.

“Sasakañca matam disvā, ubbiggā migapakkhino;
Ekarattim apakkāmuṃ, ‘akiccam vattate idha’.

“Tattheva samaṇam hantvā, adhimuttam akiñcanaṃ;
Addhikā nāgamissanti, dhanajāni bhavissatī”ti.

“Saccam kho samaṇo āha, adhimutto akiñcano;
Addhikā nāgamissanti, dhanajāni bhavissati.

“Sace paṭipathe disvā, nārocessasi kassaci;
Tava saccamanurakkhanto, gaccha bhante yathāsukha”nti.

So tehi corehi vissajjito gacchanto ñātayopi disvā tesampi na ārocesi. Atha te anuppatte corā gahetvā viheṭṭhayimṣu, uram paharivā paridevamānañcassa mātaram corā etadavocum –

“Kiṃ te hoti adhimutto, udare vasiko asi;
Puṭṭhā me amma akkhāhi, katham jānemu tam maya”nti.

“Adhimuttassa aham mātā, ayañca janako pitā;
Bhaginī bhātaro cāpi, sabbeva idha ñātayo.

“Akiccakārī adhimutto, yaṃ disvā na nivāraye;
Etaṃ kho vattaṃ samaṇānaṃ, ariyānaṃ dhammajīvināṃ.

“Saccavādī adhimutto, yaṃ disvā na nivāraye;
Adhimuttassa suciṇṇena, saccavādissa bhikkhuno;
Sabbeva abhayaṃ pattā, sotthiṃ gacchantu ñātayo”ti.

Evam te corehi vissajjitā gantvā adhimuttaṃ āhaṃsu –

“Tava tāta suciṇṇena, saccavādissa bhikkhuno;
Sabbeva abhayaṃ pattā, sotthiṃ paccāgamamhase”ti.

Tepi pañcasatā corā pasādaṃ āpajjitvā adhimuttassa sāmaṇerassa santike pabbajiṃsu. So te ādāya upajjhāyassa santikaṃ gantvā paṭhamam attanā upasampanno pacchā te pañcasate attano antevāsike katvā upasampādesi. Te adhimuttatherassa ovāde ṭhitā sabbe aggaphalaṃ arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Imamatthaṃ gahetvā devatā “sataṃ saddhammamaññāya ñātimajjhe virocātī”ti āha.

Sātātanti satataṃ sukhaṃ vā ciraṃ tiṭṭhantīti vadati. **Sabbāsaṃ voti** sabbāsaṃ tumhākaṃ. **Pariyāyenāti** kāraṇena. **Sabbadukkā pamuccatīti**, na kevalaṃ seyyova hoti, na ca kevalaṃ paññaṃ labhati, sokamajjhe na socati, ñātimajjhe virocātī, sugatiyaṃ nibbattati, ciraṃ sukhaṃ tiṭṭhati, sakalasmā pana vaṭṭadukkāpi mucchatīti. Paṭhamam.

2. Maccharisuttavaṇṇanā

32. Dutiye maccherā ca pamādā cāti attasampattinigūhanalakkhaṇena maccherena ceva sativippavāsālakkaṇena pamādena ca. Ekacco hi ‘idaṃ me dentassa parikkhayaṃ gamissati, mayhaṃ vā gharamānusakānaṃ vā na bhavissati’ti macchariyena dānaṃ na deti. Ekacco khiddādīpasutattā ‘dānaṃ dātabba’nti cittampi na uppādeti. **Evam dānaṃ na dīyatīti** evametam yasadāyakaṃ sirīdāyakaṃ sampattidāyakaṃ sukhadāyakaṃ dānaṃ nāma na dīyatītiādinā kāraṇaṃ kathesi. **Puññaṃ ākaṅkhamānenāti** pubbacetanādibhedam puññaṃ icchamānena. **Deyyaṃ hoti vijānatāti** atthi dānassa phalanti jānantena dātabbamevāti vadati.

Tameva bālaṃ phusatīti taṃyeva bālaṃ idhalokaparalokesu jighacchā ca pipāsā ca phusati anubandhati na vijahati. **Tasmāti** yasmā tameva phusati, tasmā. **Vineyya maccheranti** maccheramalaṃ vinetvā. **Dajjā dānaṃ malābhībhūti** malābhībhū hutvā tam maccheramalaṃ abhibhavitvā dānaṃ dadeyya.

Te matesu na mīyantīti adānasīlatāya maraṇena matesu na mīyanti. Yathā hi mato samparivāretvā ṭhapite bahumhipi annapānādīmhi “idaṃ imassa hotu, idaṃ imassā”ti utṭhahitvā saṃvibhāgaṃ na karoti, evam adānasīlopīti matakassa ca adānasīlassa ca bhogā samasamā nāma honti. Tena dānasīlā evarūpesu matesu na mīyantīti attho. **Panthānaṃva saha vajaṃ, appasmiṃ ye pavecchantīti** yathā addhānaṃ kantāramaggaṃ saha vajantā pathikā saha vajantānaṃ pathikānaṃ appasmiṃ pātheyye saṃvibhāgaṃ katvā pavecchanti dadantiyeva, evamevaṃ ye pana anamataggaṃ saṃsārakantāraṃ saha vajantā saha vajantānaṃ appasmimpi deyyadhamme saṃvibhāgaṃ katvā dadantiyeva, te matesu na mīyanti.

Esa dhammo sanantanoti esa porāṇako dhammo, sanantanānaṃ vā paṇḍitānaṃ esa dhammoti. **Appasmeketi** appasmiṃ deyyadhamme eke. **Pavecchantīti** dadanti. **Bahuneke na dicchareti** bahunāpi bhogena samannāgatā ekacce na dadanti. **Sahassena samaṃ mitāti** sahasseṇa saddhiṃ mitā, sahasse dānasadisā hoti.

Duranvayoti duranugamano, duppūroti attho. **Dhammaṃ caretī** dasakusalakammaphadhammaṃ caratī. **Yopi samuñjakañcareti** yo api khalamaṇḍalādisodhanapalālapoṭhanādivasena samuñjakañcaratī. **Dārañca posanti** dārañca posanto. **Dadaṃ appakasminti** appakasmim paṇṇasākamattasmimpi saṃvibhāgaṃ katvā dadantova so dhammaṃ caratī. **Sataṃ sahaṣṣānanti** sahaṣṣaṃ sahaṣṣaṃ katvā gaṇitānaṃ purisānaṃ sataṃ, satahaṣṣanti attho. **Sahaṣṣayāginanti** bhikkhusahaṣṣassa vā yāgo kahāpaṇasahaṣṣena vā nibbattito yāgopi sahaṣṣayāgo. So etesaṃ atthīti sahaṣṣayāgino, tesam sahaṣṣayāginaṃ. Etena dasannaṃ vā bhikkhukoṭīnaṃ dasannaṃ vā kahāpaṇakoṭīnaṃ piṇḍapāto dassito hoti. Ye ettakaṃ dadanti, te kalampi nagghanti tathāvidhassatī āha. Yvāyaṃ samuñjakaṃ carantopi dhammaṃ caratī, dāraṃ posentopi, appakasmim dadantopi, tathāvidhassa ete sahaṣṣayāgino kalampi nagghanti. Yaṃ tena daliddena ekapaṭivīsakamattampi salākabhattamattampi vā dinnam, tassa dānassa sabbesampi tesam dānaṃ kalam nagghatīti. **Kalam** nāma soḷasabhāgopi satabhāgopi sahaṣṣabhāgopi. Idha satabhāgo gahito. Yaṃ tena dānaṃ dinnam, tasmim satadhā vibhatte itaresam dasakoṭisahaṣṣadānaṃ tato ekakoṭṭhāsampi nagghatīti āha.

Evam tathāgate dānassa agghaṃ karonte samīpe ṭhitā devatā cintesi – “evam bhagavā mahantaṃ dānaṃ pādena pavattetvā ratanasatike viya narake pakkhipanto idam evam parittakaṃ dānaṃ candamaṇḍale paharanto viya ukkhipati, kathaṃ nu kho etaṃ mahapphalatara”nti jānanatthaṃ gāthāya ajjhabhāsi. Tattha **kenāti** kena kāraṇena. **Mahaggatoti** mahattaṃ gato, vipulasetaṃ vevacanaṃ. **Samena dinnassatī** samena dinnassa dānassa. Athassā bhagavā dānaṃ vibhajitvā dassento **dadanti** heketiādīmāha. Tattha **visame nivittatī** visame kāyavacīmanokamme paṭittitā hutvā. **Chetvatī** pothetvā. **Vadhitvatī** māretvā. **Socayitvatī** paraṃ sokasamappitaṃ katvā. **Assumukhātī** assumukhasammissā. Paraṃ rodāpetvā dinnadānañhi assumukhadānanti vuccati. **Sadaṇḍatī** daṇḍena tajjetvā paharitvā dinnadakkhiṇā sadaṇḍatī vuccati. **Evanti** nāhaṃ sammāsambuddhatāya mahādānaṃ gahetvā appaphalaṃ nāma kātuṃ sakkomi parittakadānaṃ vā mahapphalaṃ nāma. Idam pana mahādānaṃ attano uppattiyā aparissuddhatāya evam appaphalaṃ nāma hoti, itaram parittadānaṃ attano uppattiyā parisuddhatāya evam mahapphalaṃ nāmātī imamattaṃ dassento **evantiādīmāhātī**. Dutiyam.

3. Sādhussuttavaṇṇanā

33. Tatiye **udānaṃ udānesīti** udāhāraṃ udāhari. Yathā hi yaṃ telaṃ mānaṃ gahetuṃ na sakkoti vissanditvā gacchati, taṃ avasesakoti vuccati. Yañca jalaṃ taḷakaṃ gahetuṃ na sakkoti, ajjhottharivitvā gacchati, taṃ oghoti vuccati, evamevaṃ yaṃ pītivacanaṃ hadayaṃ gahetuṃ na sakkoti, adhikaṃ hutvā anto asaṅghahitvā bahi nikkhamati, taṃ **udānanti** vuccati. Evarūpaṃ pītimayaṃ vacanaṃ nicchāresīti attho. **Saddhāyapi sāhu dānanti** kammañca kammaphalañca saddahitvāpi dinnadānaṃ sāhu laddhakaṃ bhaddakameva. **Āhūtī** kathenti. Kathaṃ panetaṃ ubhayaṃ samaṃ nāma hotīti? Jīvitabhīruko hi yujjhituṃ na sakkoti, khayabhīruko dātuṃ na sakkoti. “Jīvitañca rakkhissāmi yujjhissāmi cā”ti hi vadanto na yujjhati. Jīvite pana ālayaṃ vissajjetvā, “chejjaṃ vā hotu maraṇaṃ vā, gaṇhissāmetam issariya”nti ussahantova yujjhati. “Bhoge ca rakkhissāmi, dānañca dassāmī”ti vadanto na dadātī. Bhogesu pana ālayaṃ vissajjetvā mahādānaṃ dassāmīti ussahantova deti. Evam dānañca yuddhañca samaṃ hoti. Kiñca bhiyyo? **Appāpi santā bahuke jinantīti** yathā ca yuddhe appakāpi vīrapurisā bahuke bhīrupurise jinanti, evam saddhādisampanno appakampi dānaṃ dadanto bahumaccheraṃ maddati, bahuñca dānavipākaṃ adhigacchati. Evampi dānañca yuddhañca samānaṃ. Tenevāha –

“Appampi ce saddahāno dadātī,
Teneva so hoti sukhī paratthā”ti.

Imassa ca panatthassa pakāsanatthaṃ ekasātakabrāhmaṇavatthu ca ankuravatthu ca vitthāretabbaṃ.

Dhammaladdhassatī dhammena samena laddhassa bhogassa dhammaladdhassa ca puggalassa. Ettha puggalo laddhadhammo nāma adhigatadhammo ariyapuggalo. Iti yaṃ dhammaladdhassa bhogassa dānaṃ dhammaladdhassa ariyapuggalassa dīyati, tampi sādhuṭi attho. **Yo dhammaladdhassatī**

imasmimpi gāthāpade ayameva attho. **Uṭṭhānavīriyādhigatassāti** uṭṭhānena ca vīriyena ca adhigatassa bhogassa. **Vetaraṇinti** desanāsīsammattametam. Yamassa pana vetaraṇimpi sañjīvakāḷasuttādayopi ekatiṃsamahānirayepi sabbasova atikkamitvāti attho.

Viceyya dānanti vicinitvā dinnadānaṃ. Tattha dve vicinanā dakkhiṇāvīcinanaṃ dakkhiṇeyyavīcinanaṃ. Tesu lāmakalāmake paccaye apanetvā paṇītapāṇīte vicinitvā tesam dānaṃ dakkhiṇāvīcinanaṃ nāma. Vipannasīle ito bahiddhā pañcanavuttipāsaṇḍabhede vā dakkhiṇeyye pahāya sīlādiguṇasampannānaṃ sāsane pabbajitānaṃ dānaṃ dakkhiṇeyyavīcinanaṃ nāma. Evaṃ dvīhākārehi viceyya dānaṃ. **Sugatappasatthanti** sugatena vaṇṇitaṃ. Tattha dakkhiṇeyyavīcinanaṃ dassento **ye dakkhiṇeyyāti**tiādīmāha. **Bījāni vuttāni yathāti** iminā pana dakkhiṇāvīcinanaṃ āha. Avipannabījāsadisā hi vicinitvā gahitā paṇītapāṇītā deyyadhammāti.

Pāṇesupi sādhu saṃyamoti pāṇesu saṃyatabhāvopi bhaddako. Ayaṃ devatā itarāhi kathitaṃ dānānisamsaṃ atikkamitvā sīlānisamsaṃ kathetumāraddhā. **Aheṭṭhayaṃ caranti** avihimsanto caramāno. **Parūpavādāti** parassa upavādabhayena. **Bhayāti** upavādabhayā. **Dānā ca kho dhammapadaṃva seyyoti** dānato nibbānasaṅkhātāṃ dhammapadameva seyyo. **Pubbe ca hi pubbatara ca santoti** pubbe ca kassapabuddhādīkāle pubbatara ca koṇāgamanabuddhādīkāle, sabbepi vā ete pubbe ca pubbatara ca santo nāmāti. Tatiyaṃ.

4. Nasantisuttavaṇṇanā

34. Catutthe **kamanīyānīti** rūpādīni itṭhārammaṇāni. **Apunāgamaṃ anāgantā puriso maccudheyyāti** tebhūmakavattasaṅkhātā maccudheyyā apunāgamasāṅkhātāṃ nibbānaṃ anāgantā. Nibbānaṃhi sattā na punāgacchanti, tasmā taṃ apunāgamananti vuccati. Taṃ kāmesu baddho ca pamatto ca anāgantā nāma hoti, so taṃ pāpuṇitum na sakkoti, tasmā evamāha. **Chandajanti** taṇhāchandato jātaṃ. **Aghanti** pañcakkhandhadukkhaṃ. Dutiyapadaṃ tasseva vevacanaṃ. **Chandavinayā aghavinayoti** taṇhāvinayena pañcakkhandhavinayo. **Aghavinayā dukkhavinayoti** pañcakkhandhavinayena vaṭṭadukkhaṃ vinītameva hoti. **Citrānīti** ārammaṇaccittāni. **Saṅkapparāgoti** saṅkappitarāgo. Evamettha vatthukāmaṃ paṭikkhipitvā kilesakāmo kāmoti vutto. Ayaṃ panattho **pasūrasuttena** (su. nī. 830 ādayo) vibhāvetabbo. Pasūraparibbājako hi therena “saṅkapparāgo purisassa kāmo”ti vutte –

“Na te kāmā yāni citrāni loke,
Saṅkapparāgaṃ vadesi kāmaṃ;
Saṅkappayaṃ akusale vitakke,
Bhikkhūpi te hehenti kāmabhogī”ti. –

Āha. Atha naṃ thero avoca –

“Te ce kāmā yāni citrāni loke,
Saṅkapparāgaṃ na vadesi kāmaṃ;
Passanto rūpāni manoramāni,
Satthāpi te hehenti kāmabhogī.

Suṇanto saddāni, ghāyanto gandhāni;
Sāyanto rasāni, phusanto phassāni manoramāni;
Satthāpi te hehenti kāmabhogī”ti.

Athettha dhīrāti atha etesu ārammaṇesu paṇḍitā chandarāgaṃ vinayanti. **Samyojanaṃ sabbanti** dasavidhampi samyojanaṃ. **Akiñcananti** rāgakiñcanādivirahitaṃ. **Nānupatanti dukkhāti** vaṭṭadukkhaṃ pana tassa upari na patanti. **Iccāyasmā mogharājāti**, “pahāsi saṅkha”nti gāthaṃ sutvā tassaṃ parisati

anusandhikusalo mogharājā nāma thero “imissā gāthāya attho na yathānusandhiṃ gato”ti cintetvā yathānusandhiṃ ghaṭento evamāha. Tattha **idha vā huram vāti** idhaloke vā paraloke vā. **Naruttamaṃ atthacaram narānanti** kiñcāpi sabbe khīṇāsavā naruttamā ceva atthacarā ca narānaṃ, thero pana dasabalaṃ sandhāyevamāha. **Ye taṃ namassanti pasamsiyā** teti yadi tathāvimuttaṃ devamanussā namassanti, atha ye taṃ bhagavantaṃ kāyena vā vācāya vā anupaṭipattiyā vā namassanti, te kiṃ pasamsiyā, udāhu apasamsiyāti. **Bhikkhūti** mogharājattheraṃ ālapati. **Aññāya dhammanti** catusaccadhammaṃ jānitvā. **Saṅgātigā tepi bhavanti** ye taṃ kāyena vā vācāya vā anupaṭipattiyā vā namassanti. Te catusaccadhammaṃ aññāya vicikicchaṃ pahāya saṅgātigāpi honti, pasamsiyāpi hontīti. Catutthaṃ.

5. Ujjhānasaññisuttavaṇṇanā

35. Pañcame **ujjhānasaññikāti** ujjhānasaññī devaloko nāma pāṭiyekko natthi, imā pana devatā tathāgatassa catupaccayaparibhogaṃ nissāya ujjhāyamānā āgatā. Tāsaṃ kira evaṃ ahosi – “samaṇo gotamo bhikkhūnaṃ paṃsukūlacīvara-piṇḍiyālopa-rukkhamūlasenāsanapūtimuttabhesajjehi santosasseva pariyantakāritaṃ vaṇṇeti, sayaṃ pana pattuṇṇadukūla khomādīni paṇītacīvarāni dhāreti, rājārahaṃ uttamaṃ bhojanaṃ bhuñjati, devavimānakappāya gandhakuṭiyā varasayane sayati, sappinavanītādīni bhesajjāni paṭisevati, divasaṃ mahājanassa dhammaṃ deseti, vacanamassa aññato gacchati, kiriyā aññato”ti ujjhāyamānā āgamiṃsu. Tena tāsaṃ dhammasaṅgāhakattherehi “ujjhānasaññikā”ti nāmaṃ gahitaṃ.

Aññathā santanti aññenākārena bhūtaṃ. **Nikaccāti** nikatiyā vañcanāya, vañcetvāti attho. **Kitavassevāti** kitavo vuccati sākuṇiko. So hi agumbova samāno sākhaṇṇādipaṭicchādanena gumbavaṇṇaṃ dassetvā upagate moratittirādayo sakuṇe māretvā dārabharaṇaṃ karoti. Iti tassa kitavassa imāya vañcanāya evaṃ vañcetvā sakunaṃsabhojanaṃ viya kuhakassāpi paṃsukūlena attānaṃ paṭicchādetvā kathāchekatāya mahājanaṃ vañcetvā khādamānassa vicarato. **Bhuttaṃ theyyena tassa tanti** sabbopi tassa catupaccayaparibhogo theyyena paribhutto nāma hotīti devatā bhagavantaṃ sandhāya vadati. **Parijānanti paṇḍitāti** ayaṃ kārako vā akārako vāti paṇḍitā jānanti. Iti tā devatā “tathāgatāpi mayameva paṇḍitā”ti maññamānā evamāhaṃsu.

Atha bhagavā **navidanti**ādimāha. Tattha **yāyaṃ paṭipadā dalhāti** ayaṃ dhammānudhammapaṭipadā dalhā thirā. Yāya paṭipadāya dhīrā paṇḍitā ārammaṇūpanijjhānena lakkhaṇūpanijjhānena cāti dvīhi jhānehi jhāyino mārabandhanā pamuccanti, taṃ paṭipadaṃ bhāsitamattena vā savanamattena vā okkamitūṃ paṭipajjitūṃ na sakkāti attho. **Na ve dhīrā pakubbanti** dhīrā paṇḍitā viditvā lokapariyāyaṃ saṅkhāralokassa udayabbayaṃ ñatvā catusaccadhammañca aññāya kilesanibbānena nibbutā loke visattikaṃ tiṇṇā evaṃ na kubbanti, mayaṃ evarūpāni na kathemāti attho.

Pathaviyaṃ paṭiṭṭhahitvāti “ayuttaṃ amhehi kataṃ, akārakameva mayaṃ kārakavādena samudācarimhā”ti lajjamānā mahābrahmani viya bhagavati gāraṃ paccupaṭṭhapetvā aggikkhandhaṃ viya bhagavantaṃ durāsadaṃ katvā passamānā ākāso otarivā bhūmiyaṃ ṭhatvāti attho. **Accayoti** aparādho. **No, bhante, accāgamāti** amhe atikkamma abhibhavivā pavatto. **Āsādetabbanti** ghaṭṭayitabbaṃ. Tā kira devatā bhagavantaṃ kāyena vācāyāti dvīhipi ghaṭṭayimṃsu. Tathāgataṃ avanditvā ākāse paṭiṭṭhamānā kāyena ghaṭṭayimṃsu, kitavopamaṃ āharitvā nānappakārakaṃ asabbhivādaṃ vadamānā vācāya ghaṭṭayimṃsu. Tasmā āsādetabbaṃ amaññimhāti āhaṃsu. **Paṭiggaṇhātīti** khamatu. **Āyatim saṃvarāyāti** anāgate saṃvaraṇatthāya, puna evarūpassa aparādhassa dosassa akaraṇatthāya.

Sitaṃ pātvākāsīti aggadante dassento pahaṭṭhākāraṃ dassesi. Kasmā? Tā kira devatā na sabhāvena khamāpentī, lokiyamahājanañca sadevake loke aggapuggalaṃ tathāgatañca ekasadisam karonti. Atha bhagavā “parato kathāya uppannāya buddhabalaṃ dīpetvā pacchā khamissāmī”ti sitaṃ pātvākāsī.

Bhiyyoso mattāyāti atirekappamaṇena. **Imaṃ gāthaṃ abhāsīti** kupito esa amhākanti maññamānā abhāsi.

Na paṭiṅgaṇhatīti na khamati nādhivāseti. **Kopantaroti** abbhantare uppanakopo. **Dosagarūti** dosaṃ garuṃ katvā ādāya viharanto. **Sa veraṃ paṭimuṇcatīti** so evarūpo gaṇṭhikaṃ paṭimuṇcanto viya taṃ veraṃ attani paṭimuṇcati ṭhapeti, na paṭinissajjati attho. **Accayo ce na vijjethāti** sace accāyikakammaṃ na bhavēyya. **No cidhāpagataṃ siyāti** yadi aparādho nāma na bhavēyya. **Kenīdha kusalo siyāti** yadi verāni na sammeyyūṃ, kena kāraṇena kusalo bhavēyya.

Kassaccayāti gāthāya kassa atikkamo natthi? Kassa aparādho natthi? Ko sammohaṃ nāpajjati? Ko niccameva paṇḍito nāmāti attho? Imaṃ kira gāthaṃ bhaṇāpanatthaṃ bhagavato sitapātukammaṃ. Tasmā idāni devatānaṃ buddhabalaṃ dipetvā khamissāmīti **tathāgatassa buddhassāti**ādīmāha. Tattha **tathāgatassāti** tathā āgatoti evamādihi kāraṇehi tathāgatassa. **Buddhassāti** catunnaṃ saccānaṃ buddhattādihi kāraṇehi vimokkhanāpāṇṇattivasena evaṃ laddhanāmassa. **Accayaṃ desayantīnanti** yaṃ vuttaṃ tumhehi “accayaṃ desayantīnaṃ...pe... sa veraṃ paṭimuṇcati”’ti, taṃ sādhu vuttaṃ, ahaṃ pana taṃ veraṃ nābhinandāmi na patthayāmīti attho. **Paṭiṅgaṇhāmi voccayanti** tumhākaṃ aparādhaṃ khamāmīti. Pañcamaṃ.

6. Saddhāsuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe **saddhā dutiyā purisassa hotīti** purisassa devaloke manussaloke ceva nibbānañca gacchantassa saddhā dutiyā hoti, sahāyakiccaṃ sādheti. **No ce assaddhiyaṃ avatiṭṭhatīti** yadi assaddhiyaṃ na tiṭṭhati. **Yasoti** parivāro. **Kittīti** vaṇṇabhaṇanaṃ. **Tatvassa hotīti** tato assa hoti. **Nānupatanti saṅgāti** rāgasāṅgādayo pañca saṅgā na anupatanti. **Pamādamanuyuñjanti** ye pamādaṃ karonti nibbattenti, te taṃ anuyuñjanti nāma. **Dhanaṃ seṭṭhaṃva rakkhatīti** muttāmaṇisārādiuttamadhanaṃ viya rakkhati. **Jhāyantoti** lakkhaṇūpanijjhānena ca ārammaṇūpanijjhānena ca jhāyanto. Tattha **lakkhaṇūpanijjhānaṃ** nāma vipassanāmaggaṃ phalāni. Vipassanā hi tīṇi lakkhaṇāni upanijjhāyatīti lakkhaṇūpanijjhānaṃ. Maggo vipassanāya āgatakkiccaṃ sādhetīti lakkhaṇūpanijjhānaṃ. Phalaṃ tathalakkhaṇaṃ nirodhasaccaṃ upanijjhāyatīti lakkhaṇūpanijjhānaṃ. Aṭṭha samāpattiyo pana kasiṇārammaṇassa upanijjhāyanato **ārammaṇūpanijjhānanti** veditabbā. **Paramaṃ** nāma arahattasukhaṃ adhippetanti. Chaṭṭhaṃ.

7. Samayasuttavaṇṇanā

37. Sattame **sakkesūti** “sakyā vata, bho kumārā”’ti (dī. ni. 1.267) udānaṃ paṭicca sakkāti laddhanāmānaṃ rājakumārānaṃ nivāso ekopi janapado rūlḥisaddena sakkāti vuccati. Tasmim sakkesu janapade. **Mahāvaneti** sayamjāte aropime himavantena saddhiṃ ekābaddhe mahati vane. **Sabbeha arahante**hīti imaṃ suttaṃ kathitadivaseyeva pattaarahantehi.

Tatrāyaṃ anupubbikathā – sākiyakoliyā hi kira kapilavattunagarassa ca koliyanagarassa ca antare rohiṇiṃ nāma nadim ekeneva āvaraṇena bandhāpetvā sassāni kārenti. Atha jeṭṭhamūlamāse sassesu milāyantesu ubhayanagaravāsīnampi kammakārā sannipatiṃsu. Tattha koliyanagaravāsīno āhaṃsu – “idaṃ udakaṃ ubhayato āhariyamānaṃ na tumhākaṃ, na amhākaṃ pahossati, amhākaṃ pana sassaṃ ekena udakeneva nipphajjissati, idaṃ udakaṃ amhākaṃ dethā”’ti. Kapilavattuvāsīno āhaṃsu – “tumhesu koṭṭhe pūretvā ṭhitesu mayaṃ rattasuvaṇṇanīlamaṇikālakahāpaṇe ca gahetvā pacchipasibbakādihatthā na sakkhissāma tumhākaṃ gharadvāre vicarituṃ, amhākaṃ sassaṃ ekeneva udakena nipphajjissati, idaṃ udakaṃ amhākaṃ dethā”’ti. “Na mayaṃ dassāmā”’ti. “Mayampi na dassāmā”’ti. Evaṃ kathaṃ vaḍḍhetvā eko utṭhāya ekassa pahāraṃ adāsi, sopi aññassāti evaṃ aññamaññaṃ paharivā rājakulānaṃ jātiṃ ghaṭṭetvā kalahaṃ vaḍḍhayiṃsu.

Koliyakammakārā vadanti – “tumhe kapilavattuvāsīke gahetvā gajjatha, ye soṇasingālādayo viya

attano bhaginīhi saddhiṃ saṃvasiṃsu, etesaṃ hatthino ca assā ca phalakāvudhāni ca amhākaṃ kiṃ karissanti”ti? Sākiyakammakārā vadanti – “tumhe dāni kuṭṭhino dārake gahetvā gajjatha, ye anāthā niggaṭikā tiracchānā viya kolarukkhe vasiṃsu, etesaṃ hatthino ca assā ca phalakāvudhāni ca amhākaṃ kiṃ karissanti”ti? Te gantvā tasmīṃ kamme niyuttaamaccānaṃ kathesuṃ, amaccā rājakulānaṃ kathesuṃ. Tato sākiyā – “bhaginīhi saddhiṃ saṃvasitakānaṃ thāmañca balañca dassessāmā”ti yuddhasajjā nikkhamiṃsu. Koliyāpi – “kolarukkhavāsīnaṃ thāmañca balañca dassessāmā”ti yuddhasajjā nikkhamiṃsu.

Bhagavāpi rattiyā paccūsasamayeva mahākaruṇāsamāpattito utṭhāya lokaṃ volokento ime evaṃ yuddhasajje nikkhamante addasa. Disvā – “mayi gate ayaṃ kalaho vūpasammissati nu kho udāhu no”ti upadhārento – “ahamettha gantvā kalahavūpasamanatthaṃ tīṇi jātakāni kathessāmi, tato kalaho vūpasammissati. Atha sāmaggidīpanatthāya dve jātakāni kathetvā **attadaṇḍasuttaṃ** desessāmi. Desanaṃ sutvā ubhayanagaravāsīnopi aḍḍhatiyāni aḍḍhatiyāni kumārasatāni dassanti, ahaṃ te pabbājessāmi, tadā mahāsamāgamo bhavissati”ti sannitṭhānaṃ akāsi. Tasmā imesu yuddhasajjesu nikkhamantesu kassaci anārocetvā sayameva pattacīvaramādāya gantvā dvinnaṃ senānaṃ antare ākāse pallākaṃ ābhujitvā chabbaṇṇarasmiyo vissajjetvā nisīdi.

Kapilavattuvāsino bhagavantaṃ disvāva, “amhākaṃ nātiseṭṭho satthā āgato. Diṭṭho nu kho tena amhākaṃ kalahakaraṇabhāvo”ti cintetvā, “na kho pana sakkā bhagavati āgate amhehi parassa sarīre satthaṃ pātetuṃ. Koliyanagaravāsīno amhe hanantu vā bajjhantu vā”ti. Āvudhāni chaḍḍetvā, bhagavantaṃ vanditvā, nisīdiṃsu. Koliyanagaravāsīnopi tatheva cintetvā āvudhāni chaḍḍetvā, bhagavantaṃ vanditvā, nisīdiṃsu.

Bhagavā jānantova, “kasmā āgatattha, mahārājā”ti pucchi? “Na, bhagavā, titthakīlāya na pabbatakīlāya, na nadīkīlāya, na giridassanattaṃ, imasmiṃ pana thāne saṅgāmaṃ paccupaṭṭhapetvā āgatamhā”ti. “Kiṃ nissāya vo kalaho, mahārājāti? Udakaṃ, bhanteti. Udakaṃ kiṃ agghati, mahārājāti? Appaṃ, bhanteti. Pathavī nāma kiṃ agghati, mahārājāti? Anagghā, bhanteti. Khattiyā kiṃ agghantīti? Khattiyā nāma anagghā, bhanteti. Appamūlaṃ udakaṃ nissāya kimatthaṃ anagge khattiye nāsetha, mahārāja, kalahe assādo nāma natthi, kalahavasena, mahārāja, aṭṭhāne veraṃ katvā ekāya rukkhadevatāya kālasīhena saddhiṃ baddhāghāto sakalampi imaṃ kappam anuppattoyevāti vatvā **phandanaajātakam** (jā. 1.13.14 ādayo) kathesi”. Tato “parapattiyena nāma, mahārāja, na bhavitabbaṃ. Parapattiyā hutvā hi ekassa sasakassa kathāya tiyojanasahassavitthate himavante catuppadaṅgaṃ mahāsamuddaṃ pakkhandino ahesuṃ. Tasmā parapattiyena na bhavitabba”nti vatvā, **pathavīundriyajātakam** kathesi. Tato “kadāci, mahārāja, dubbalopi mahābalassa randhaṃ vivaraṃ passati, kadāci mahābalo dubbalassa. Laṭukikāpi hi sakuṇikā hatthināgaṃ ghātesī”ti **laṭukikajātakam** (jā. 1.5.39 ādayo) kathesi. Evaṃ kalahavūpasamanatthāya tīṇi jātakāni kathetvā sāmaggiparidīpanatthāya dve jātakāni kathesi. Kathaṃ? “Samaggānañhi, mahārāja, koci otāraṃ nāma passituṃ na sakkotīti vatvā, **rukkhadhammajātakam** (jā. 1.1.74) kathesi. Tato “samaggānaṃ, mahārāja, koci vivaraṃ dassituṃ na sakkhi. Yadā pana aññamaññaṃ vivādamakamsu, atha te nesādaputto jīvitā voropetvā ādāya gatoti vivāde assādo nāma natthi”ti vatvā, **vaṭṭakajātakam** (jā. 1.1.118) kathesi. Evaṃ imāni pañca jātakāni kathetvā avasāne **attadaṇḍasuttaṃ** (su. ni. 941 ādayo) kathesi.

Rājāno pasannā – “sace satthā nāgamissa, mayaṃ sahatthā aññamaññaṃ vadhitvā lohitanadiṃ pavattayissāma. Amhākaṃ puttabhātaro ca gehadvāre na passeyyāma, sāsanaṇḍasāsanampi no āharaṇako nābhavissa. Satthāraṃ nissāya no jīvitaṃ laddhaṃ. Sace pana satthā āgāraṃ ajjhāvasissa dīpasahassadvayaparivāraṃ catumahādīparajjamassa hatthagataṃ abhavissa, atirekasahassaṃ kho panassa puttā abhavissamsu, tato khattiyaparivāro avicarissa. Taṃ kho panesa sampattiṃ pahāya nikkhamitvā sambodhiṃ patto. Idānipi khattiyaparivāroyeva vicaratū”ti ubhayanagaravāsīno aḍḍhatiyāni aḍḍhatiyāni kumārasatāni adamsu. Bhagavāpi te pabbājetvā mahāvanaṃ agamāsi. Tesam garugāravena na attano ruciyā pabbajitānaṃ anabhirati uppajji. Purāṇadutiyikāyopi tesam – “ayyaputtā

ukkañṭhantu, gharāvāso na sañṭhātī’’tiādīni vatvā sāsanaṃ pesenti. Te ca atirekataraṃ ukkañṭhimsu.

Bhagavā āvajjento tesam anabhiratibhāvaṃ ñatvā – ‘‘ime bhikkhū mādisena buddhena saddhiṃ ekato vasantā ukkañṭhanti, handa nesam kuṇāladahassa vaṇṇaṃ kathetvā tattha netvā anabhiratiṃ vinodemi’’ti kuṇāladahassa vaṇṇaṃ kathesi. Te taṃ daṭṭhukāmā ahesuṃ. Daṭṭhukāmattha, bhikkhave, kuṇāladahanti? Āma bhagavāti. Yadi evaṃ etha gacchāmāti. Iddhimantānaṃ bhagavā gamanaṭṭhānaṃ mayaṃ kathaṃ gamissāmāti. Tumhe gantukāmā hotha, ahaṃ mamānubhāvena gahetvā gamissāmāti. Sādhu, bhanteti. Bhagavā pañca bhikkhusatāni gahetvā ākāse uppatitvā kuṇāladahe patiṭṭhāya te bhikkhū āha – ‘‘bhikkhave, imasmim kuṇāladahe yesaṃ macchānaṃ nāmaṃ na jānātha mamaṃ pucchathā’’ti.

Te pucchimsu. Bhagavā pucchitaṃ pucchitaṃ kathesi. Na kevalaṅca, macchānaṃyeva, tasmim vanasaṅde rukkhānampi pabbatapāde dvīpadacatuppadasakuṇānampi nāmāni pucchāpetvā kathesi. Atha dvīhi sakuṇehi mukhatuṇḍakena ḍaṃsitvā gahitaduṇḍake nisinno kuṇālasakuṇārājā purato pacchato ubhosu ca passesu sakuṇasaṅghaparivuto āgacchati. Bhikkhū taṃ disvā – ‘‘esa, bhante, imesaṃ sakuṇānaṃ rājā bhavissati, parivārā ete etassā’’ti maññāmāti. Evametam, bhikkhave, ayampi mameva vaṃso mama paveṇīti. Idāni tāva mayaṃ, bhante, ete sakuṇe passāma. Yaṃ pana bhagavā ‘‘ayampi mameva vaṃso mama paveṇī’’ti āha, taṃ sotukāmamhāti. Sotukāmattha, bhikkhave, eti? Āma bhagavāti. Tena hi suṇāthāti tīhi gāthāsatehi maṇḍetvā **kuṇārajātakaṃ** (jā. 2.21.kuṇārajātaka) kathento anabhiratiṃ vinodesi. Desanāpariyosāne sabbepe sotāpattiṃphale patiṭṭhahimsu, maggeneva ca nesam iddhipi āgatā. Bhagavā ‘‘hotu tāva ettakaṃ tesam bhikkhūna’’nti ākāse uppatitvā mahāvanameva agamāsi. Tepi bhikkhū gamanakāle dasabalassa ānubhāvena gantvā āgamanakāle attano ānubhāvena bhagavantaṃ parivāretvā mahāvane otarimsu.

Bhagavā paññattāsane nisīditvā te bhikkhū āmantetvā – ‘‘etha, bhikkhave, nisīdatha. Uparimaggattayavajjhānaṃ vo kilesānaṃ kammaṭṭhānaṃ kathessāmi’’ti kammaṭṭhānaṃ kathesi. Bhikkhū cintayimsu – ‘‘bhagavā amhākaṃ anabhiratibhāvaṃ ñatvā kuṇāladahaṃ netvā anabhiratiṃ vinodesi, tattha sotāpattiṃphalaṃ pattānaṃ no idāni idha tiṇṇaṃ maggānaṃ kammaṭṭhānaṃ adāsi, na kho pana amhehi ‘sotāpanā maya’nti vītināmetuṃ vaṭṭati, purisapurisehi no bhavituṃ vaṭṭati’’ti te dasabalassa pāde vanditvā uṭṭhāya nisīdanaṃ papphoṭetvā visuṃ visuṃ pabbhārarukkhamaṃsu nisīdimsu.

Bhagavā cintesi – ‘‘ime bhikkhū pakatiyāpi avissaṭṭhakammaṭṭhānā, laddhupāyassa pana bhikkhuno kilamanakāraṇaṃ nāma natthi. Gacchantā gacchantā ca vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patvā ‘attanā paṭividdhaguṇaṃ āroccassāmi’’ti mama santikaṃ āgamissanti. Etesu āgatesu dasahassacakkavāḷadevatā ekacakkavāḷe sannipattissanti, mahāsamayo bhavissati, vivitte okāse mayā nisīdituṃ vaṭṭati’’ti tato vivitte okāse buddhānaṃ paññāpetvā nisīdi.

Sabbapaṭṭhamam kammaṭṭhānaṃ gahetvā gatatthero saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. **Tato aparo tato aparoti** pañcasatāpi paduminiyaṃ padumāni viya vikaṃsu. Sabbapaṭṭhamam arahattaṃ pattabhikkhu ‘‘bhagavato āroccassāmi’’ti pallaṅkaṃ vinibbhujitvā nisīdanaṃ papphoṭetvā uṭṭhāya dasabalābhimukho ahoṣi. **Evaṃ aparopi aparopīti** pañcasatā bhattasālaṃ pavisantā viya paṭipāṭiyāva āgamimsu. Paṭṭhamam āgato vanditvā nisīdanaṃ paññāpetvā, ekamantaṃ nisīditvā, paṭividdhaguṇaṃ ārocetukāmo ‘‘atthi nu kho añño koci? Natthi’’ti nivattitvā āgatamaggaṃ olokento aparampi addasa aparampi addasayevāti sabbepe te āgantvā ekamantaṃ nisīditvā, ayaṃ imassa harāyamāno na kathesi, ayaṃ imassa harāyamāno na kathesi. Khīṇāsavānaṃ kira dve ākāra honti – ‘‘aho vata mayā paṭividdhaguṇaṃ sadevako loko khippameva paṭivijjheyā’’ti cittaṃ uppajjati. Paṭividdhabhāvaṃ pana nidhiladdhapuriso viya na aññassa ārocetukāmā honti.

Evaṃ oṣaṃmatte pana tasmim ariyamaṇḍale pācīnayugandharaparikkhepato abbhā mahikā dhūmo rajo rāhūti, imehi upakkilesehi vippamuttaṃ buddhuppādapatiṃmaṇḍitassa lokassa

rāmaṇeyyakadassanattham pācīnadisāya ukkhittarajatamayamahādāsamaṇḍalam viya, nemivattīyaṃ gahetvā, parivattiyamānarajatacakkasassirikam puṇṇacandamaṇḍalam ullānghitvā, anilapatham paṭipajjittha. Iti evarūpe khaṇe laye muhutte bhagavā sakkesu viharati kapilavatthusmiṃ mahāvane mahatā bhikkhusaṅghena saddhiṃ pañcamattehi bhikkhusatehi sabbeheva arahantehi.

Tattha bhagavāpi mahāsammatassa vaṃse uppanno, tepi pañcasatā bhikkhū mahāsammatassa kule uppannā. Bhagavāpi khattiyagabbhe jāto, tepi khattiyagabbhe jātā. Bhagavāpi rājababbajito, tepi rājababbajitā. Bhagavāpi setacchattam pahāya hatthagatam cakkavattirajjam nissajjitvā pabbajito, tepi setacchattam pahāya hatthagatāni rajjāni vissajjitvā pabbajitā. Iti bhagavā parisuddhe okāse, parisuddhe rattibhāge, sayam parisuddho parisuddhaparivāro, vītarāgo vītarāgaparivāro, vītadoso vītadosaparivāro, vītamoho vītamohaparivāro, nittaṇho nittaṇhaparivāro, nikkilesa nikkilesaparivāro, santo santaparivāro, danto dantaparivāro, mutto muttaparivāro, ativiya virocatīti. Vaṇṇabhūmi nāmesā, yattakam sakkoti, tattakam vattabbam. Iti ime bhikkhū sandhāya vuttam, “pañcamattehi bhikkhusatehi sabbeheva arahantehi”ti.

Yebhuyyenāti bahutarā sannipatitā, mandā na sannipatitā asaṅgā arūpāvacaradevatā samāpannadevatāyo ca. Tatrāyaṃ sannipātakkamo – mahāvanassa kira sāmāntā devatā caliṃsu, “āyāma bho! Buddhadassanam nāma bahūpakāram, dhammassavanam bahūpakāram, bhikkhusaṅghadassanam bahūpakāram. Āyāma āyāmā”ti! Mahāsaddam kurumānā āgantvā bhagavantaṅca tammuhattam arahattappattakhiṇāsava ca vanditvā ekamantam aṭṭhamṃsu. Eteneva upāyena tāsam tāsam saddam sutvā saddantaraaḍḍhagāvutagāvutaadḍhayanayanōjanādivasena tiyojanasahassavitthate himavante, tikkhattum tesatṭhiyā nagarasahassesu, navanavutiya doṇamukhasatasahassesu, chanavutiya paṭṭanakoṭisatasahassesu, chapaṇṇāsāya ratanākaresūti sakalajambudīpe, pubbavidehe, aparagoyāne, uttarakurumhi, dvīsu parittadīpasahassesūti sakalacakkavāḷe, tato dutiyatatiyacakkavāḷeti evam dasahassacakkavāḷesu devatā sannipatitāti veditabbā. Dasahassacakkavāḷaṅhi idha dasalokadhātuyoti adhippetam. Tena vuttam – “dasahi ca lokadhātūhi devatā yebhuyyena sannipatitā honti”ti.

Evam sannipatitāhi devatāhi sakalacakkavāḷagabbham yāva brahmalokā sūcighare nirantaram pakkhittasūcīhi viya paripuṇṇam hoti. Tattha brahmalokassa evam uccattanam veditabbam – lohapāsāde kira sattakūṭāgārasamo pāsāṇo brahmaloke ṭhatvā adho khitto catūhi māsehi pathaviṃ pāpuṇāti. Evam mahante okāse yathā heṭṭhā ṭhatvā khittāni pupphāni vā dhūmo vā upari gantum, upari vā ṭhatvā khittasāsapā heṭṭhā otaritam antaram na labhanti, evam nirantarā devatā ahesum. Yathā kho pana cakkavattiraṅgā nisinnaṭṭhānam asambādham hoti, āgatāgatā mahesakkhā khattiyā okāsam labhantiyeva, parato parato pana atisambādham hoti. Evameva bhagavato nisinnaṭṭhānam asambādham, āgatāgatā mahesakkhā devā ca brahmāno ca okāsam labhantiyeva. Api sudam bhagavato āsannāsannaṭṭhāne vālagganittudanamatte padese dasapi vīsati devā sukhume attabhāve māpetvā aṭṭhamṃsu. Sabbaparato satṭhi satṭhi devatā aṭṭhamṃsu.

Suddhāvāsakāyikānanti suddhāvāsavāsīnam. Suddhāvāsā nāma suddhānam anāgāmikhīṇāsavānam āvāsā pañca brahmalokā. **Etadahosīti** kasmā ahosi? Te kira brahmāno samāpattim samāpajjitvā yathā paricchedena vuṭṭhitā brahmabhavanam oloketā pacchābhatte bhattageham viya suṇṇatam addasamṃsu. Tato “kuhiṃ brahmāno gatā”ti āvajjantā mahāsamāgamam ṇatvā – “ayaṃ samāgamo mahā, mayam ohīnā, ohīnakānam pana okāso dullabho hoti, tasmā gacchantā atucchahatthā hutvā ekekaṃ gātham abhisankharitvā gacchāma. Tāya mahāsamāgame ca attano āgatabhāvam jānāpessāma, dasabalassa ca vaṇṇam bhāsissāmā”ti. Iti tesam samāpattito utṭhāya āvajjitattā etadahosi.

Bhagavato purato pāturahesunti pāliyam bhagavato santike abhimukhaṭṭhāneyeva otiṇṇā viya katvā vuttā, na kho panettha evam attho veditabbo. Te pana brahmaloke ṭhitāyeva gāthā abhisankharitvā eko puratthimacakkavāḷamukhavatṭhiyam otari, eko dakkhiṇacakkavāḷamukhavatṭhiyam, eko

pacchimacakkavālamukhavatṭiyam, eko uttaracakkavālamukhavatṭiyam otari. Tato puratthimacakkavālamukhavatṭiyam otiṇṇabrahmā nīlakasiṇam samāpajjitvā nīlarasmiyo vissajjetvā dasasahassacakkavāladevatānam maṇivammaṃ paṭimuñcanto viya attano āgatabhāvaṃ jānāpetvā buddhavīthi nāma kenaci uttaritum na sakkā, tasmā mahatīyā buddhavīthiyāva āgantvā bhagavantam abhivādetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Ekamantaṃ tṭhito kho attanā abhisankhataṃ gātham abhāsi.

Dakkhiṇacakkavālamukhavatṭiyam otiṇṇabrahmā pītakasiṇam samāpajjitvā suvaṇṇapabham muñcivā dasasahassacakkavāladevatānam suvaṇṇapaṭam pārupanto viya attano āgatabhāvaṃ jānāpetvā tatheva akāsi. Pacchimacakkavālamukhavatṭiyam otiṇṇabrahmā lohitaasiṇam samāpajjitvā lohitaarasmiyo muñcivā dasasahassacakkavāladevatānam rattavarakambalena parikkhipanto viya attano āgatabhāvaṃ jānāpetvā tatheva akāsi. Uttaracakkavālamukhavatṭiyam otiṇṇabrahmā odātakasiṇam samāpajjitvā odātarasmiyo vissajjetvā dasasahassacakkavāladevatānam sumanakusumapaṭam pārupanto viya attano āgatabhāvaṃ jānāpetvā tatheva akāsi.

Pāliyam pana **bhagavato purato pāturaheṣum. Atha kho tā devatā bhagavantam abhivādetvā ekamantaṃ aṭṭhamsūti** evam ekakkhaṇe viya purato pātubhāvo ca abhivādetvā ekamantaṃ tṭhita bhāvo ca vutto, so iminā anukkamena ahosi, ekato katvā pana dassito. Gāthābhāsanam pana pāliyam pi visum visumyeva vuttam.

Tattha **mahāsamayoti mahāsamūho. Pavanam** vuccati vanasaṇḍo. Ubhayenapi bhagavā “imasmim pana vanasaṇḍe ajja mahāsamūho sannipāto” ti āha. Tato yesam so sannipāto, te dassetum **devakāyā samāgatāti** āha. Tattha **devakāyāti** devaghaṭā. **Āgatamha imam dhammasamayanti** evam samāgate devakāye disvā mayampi imam dhammasamūham āgatā. Kiṃ kārāṇā? **Dakkhitāye aparājitasanghanti** kenaci aparājitaṃ ajjeva tayo māre maddivā vijitasanḅāmaṃ imam aparājitasanḅam dassanattāyā āgatamhāti attho. So pana, brahmā, imam gātham bhāsivā, bhagavantam abhivādetvā, puratthimacakkavālamukhavatṭiyamyeva aṭṭhāsi.

Atha dutiyo vuttanayeneva āgantvā abhāsi. Tattha **tatra bhikkhavoti** tasmim sannipātattṭhāne bhikkhū. **Samādahamsūti** samādhinā yojesum. **Cittamattano ujukam akamsūti** attano citte sabbe vaṅkakuṭṭilajimhabhāve haritvā ujukam akarimsu. **Sārathīva nettāni gahetvāti** yathā samappavattesu sindhavesu odhastapatodo sārathī sabbayottāni gahetvā acodento avārento tiṭṭhati, evam chaṅgupekkhāya samannāgatā guttadvārā sabbepete pañcasatā bhikkhū indriyāni rakkhanti paṇḍitā, ete datṭhum idhāgatamhā bhagavāti, sopi gantvā yathāṭṭhāneyeva aṭṭhāsi.

Atha tatiyo vuttanayeneva āgantvā abhāsi. Tattha **chetvā khilanti** rāgadosamohakhīlam chindivā. **Palighanti** rāgadosamohapalighameva. **Indakhilanti** rāgadosamohaindakhilameva. **Ūhacca manejāti** ete taṇhāejāya anejā bhikkhū indakhīlam ūhacca samūhanivā catūsu disūsu appaṭihatacārikaṃ caranti. **Suddhāti** nirupakkilesā. **Vimalāti** nimmalā. Idam tasseva vevacanam. **Cakkhumatāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumantena. **Sudantāti** cakkhutopi dantā sotatopi ghānatopi jivhātopi kāyatopi manatopi dantā. **Susunāgāti** taruṇanāgā. Tatrāyam vacanatto – chandādīhi na gacchantīti **nāgā**, tena tena maggena pahīne kilese na āgacchantīti nāgā, nānappakāram āgum na karontīti nāgā. Ayamettha sankhepo, vitthāro pana mahāniddeṣe (mahāni. 80) vuttanayeneva veditabbo.

Apica –

“Āgum na karoti kiñci loke,
Sabbasamyoga visajja bandhanāni;
Sabbattha na sajjatī vimutto,
Nāgo tādi pavuccate tathattā” ti. –

Evamettha attho veditabbo. **Susunāgāti** susū nāgā, susunāgabhāvasampattim pattāti attho. Te evarūpe

anuttarena yoggācariyena damite taruṇanāge dassanāya āgatamha bhagavāti. Sopi gantvā yathāṭhāneyeva aṭṭhāsī.

Atha catuttho vuttanayeneva āgantvā abhāsī. Tattha **gatāseti** nibbematikasaraṇagamanena gatā. Sopi gantvā yathāṭhāneyeva aṭṭhāsīti. Sattamaṃ.

8. Sakalikasuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame **maddakucchisminti** evaṃnāmake uyyāne. Tañhi ajātasattumhi kucchigate tassa mātārā – “ayaṃ mayhaṃ kucchigato gabbho rañño sattu bhavissati. Kiṃ me iminā”ti? Gabbhapātanatthaṃ kucchi maddāpitā. Tasmā “maddakucchi”ti saṅkhaṃ gataṃ. Migānaṃ pana abhayavāsathāya dinnattā **migadāyoti** vuccati.

Tena kho pana samayenāti ettha ayaṃ anupubbikathā – devadatto hi ajātasattum nissāya dhanuggahe ca dhanapālakañca payojetvāpi tathāgatassa jīvitantarāyaṃ kātum asakkonto “sahattheneva māressāmī”ti giijhakūṭapabbataṃ abhiruhitvā mahantaṃ kūṭāgarappamaṇaṃ silaṃ ukkhipitvā, “samaṇo gotamo cuṇṇavicuṇṇo hotū”ti pavijjhi. Mahāthāmaṃvā kiresa pañcannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhāreti. Aṭṭhānaṃ kho panetaṃ, yaṃ buddhānaṃ parūpakkamena jīvitantarāyo bhavyeyyāti taṃ tathāgatassa sarīrābhimukhaṃ āgacchantaṃ ākāse aññā silā utthahitvā sampatiṅchi. Dvinnāṃ silānaṃ sampahārena mahanto pāsāṇassa sakalikā utthahitvā bhagavato piṭṭhipādapariyantaṃ abhiani, pādo mahāpharasunā pahato viya samuggatalohitena lākhārasamakkhito viya ahosi. Bhagavā uddhaṃ ulloketvā devadattaṃ etadavoca – “bahu tayā moghapurisa, apuññaṃ pasutaṃ, yo tvaṃ paduṭṭhacitto vadhakacitto tathāgatassa lohitaṃ uppādesī”ti. Tato paṭṭhāya bhagavato aphāsu jātaṃ. Bhikkhū cintayimsu – “ayaṃ vihāro ujjāṅgalo visamo, bahūnaṃ khattiyādīnañceva pabbajitānañca anokāso”ti. Te tathāgataṃ mañcasivikāya ādāya maddakucchiṃ nayimsu. Tena vuttaṃ – “tena kho pana samayena bhagavato pādo sakalikāya khato hotī”ti.

Bhusāti balavatiyo. **Sudanti** nipātamattaṃ. **Dukkhanti** sukhaṭaṭṭhāpakkhepo. **Tibbāti** bahalā. **Kharāti** pharusā. **Kaṭukāti** tikhiṇā. **Asātāti** amadhurā. Na tāsu mano appeti, na tā manāṃ appāyanti vaḍḍhentīti **amanāpā**. **Sato sampajānoti** vedanādhivāsanasatisampajāññaena samannāgato hutvā. **Avihaññaṃ** notīti apīliyamāno, samparivattasāyitāya vedanānaṃ vasaṃ agacchanto.

Sīhaseyyanti ettha kāmabhogiseyyā, petaseyyā, sīhaseyyā, tathāgataseyyāti catasso seyyā. Tattha “yebhuyyena, bhikkhave, kāmabhogī sattā vāmena passena sentī”ti ayaṃ kāmabhogiseyyā. Tesu hi yebhuyyena dakkhiṇapassena sayāno nāma natthi. “Yebhuyyena, bhikkhave, petā uttānā sentī”ti ayaṃ petaseyyā. Appamaṃsalohitattā hi aṭṭhisāṅghāṭajāṭitā ekena passena sayitum na sakkonti, uttānāva senti. “Yebhuyyena, bhikkhave, sīho migarājā naṅguṭṭhaṃ antarasatthimhi anupakkhipitvā dakkhiṇena passena setī”ti ayaṃ sīhaseyyā. Tejussadattā hi sīho migarājā dve purimapāde ekasmiṃ, ‘pacchimāpāde ekasmiṃ ṭhāne ṭhapetvā naṅguṭṭhaṃ antarasatthimhi pakkhipitvā purimapādapacchimāpādānaṅguṭṭhānaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkhetvā dvinnāṃ purimapādānaṃ matthake sīsaṃ ṭhapetvā sayati, divasampi sayitvā pabujjhamāno na utrasanto pabujjhati, sīsaṃ pana ukkhipitvā purimapādādīnaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkheti’. Sace kiñci ṭhānaṃ vijahitvā ṭhitaṃ hoti, “nayidaṃ tuyhaṃ jātiyā, na sūrabhāvassa anurūpa”nti anattamano hutvā tattheva sayati, na gocarāya pakkamati. Avijahitvā ṭhite pana “tuyhaṃ jātiyā ca sūrabhāvassa ca anurūpamida”nti haṭṭhatuṭṭho utthāya sīhavijambhitaṃ vijambhitvā kesarabhāraṃ vidhunitvā tikkhattum sīhanādaṃ naditvā gocarāya pakkamati. Catutthajjhānaseyyā pana “tathāgataseyyā”ti vuccati. Tāsu idha sīhaseyyā āgatā. Ayañhi tejussadairiyāpathattā uttamaseyyā nāma.

Pāde pādanti dakkhiṇapāde vāmapādaṃ. **Accādhāyāti** atiādhāya, īsakaṃ atikkamma ṭhapetvā. Gopphakena hi gopphake jāṇunā vā jāṇumhi saṅghaṭṭiyamāne abhiṇhaṃ vedanā uppajjati, cittaṃ ekaggaṃ na hoti, seyyā aphāsukā hoti. Yathā na saṅghaṭṭeti, evaṃ atikkamma ṭhapite vedanā nuppajjati,

cittam ekaggam hoti, seyyā phāsu hoti. Tasmā evaṃ nipajji. **Sato sampajānoti** sayanapariggāhakasatisampajāññaena samannāgato. “Uṭṭhānasañña”nti panettha na vuttam, gilānaseyyā hesā tathāgatassa.

Sattasatāti imasmim sutte sabbāpi tā devatā gilānaseyyaṭṭhānam āgatā. **Udānam udānesīti** gilānaseyyam āgatānam domanassena bhavitabbaṃ siyā. Imāsaṃ pana tathāgatassa vedanādhivāsanam disvā, “aho buddhānam mahānubhāvātā! Evarūpāsu nāma vedanāsu vattamānāsu vikāramattampi natthi, sirīsayane alaṅkaritvā ṭhapitasuvaṇṇarūpakaṃ viya aniñjamānena kāyena nipanno, idānissa adhikataram mukhavaṇṇo viroceti, ābhāsampanno puṇṇacando viya sampati vikaṣitam viya ca aravindam assa mukham sobhati, kāyepi vaṇṇāyatanam idāni susammaṭṭhakañcanaṃ viya vipasīdati”ti udānam udapādi.

Nāgo vata bhoti, ettha **bhoti** dhammālapanaṃ. Balavantaṭṭhena **nāgo**. **Nāgavatāti** nāgabhāvena. **Sīho vatāti**ādīsū asantāsanaṭṭhena **sīho**. Byattaparicayaṭṭhena kāraṇākāraṇajānanena vā **ājānīyo**. Appaṭisamaṭṭhena **nisabho**. Gavasatajettako hi usabho, gavasahassajettako vasabho, gavasatasahassajettako nisabhoti vuccati. Bhagavā pana appaṭisamaṭṭhena āsabham ṭhānam paṭijānāti. Tenevatthena idha “nisabho”ti vutto. Dhuravāhaṭṭhena **dhorayho**. Nibbisevanaṭṭhena **danto**.

Passāti aniyamitāṇatti. **Samādhinti** arahattaphalasaṃmādhim. **Suvimuttanti** phalavimuttiyā suvimuttam. Rāgānugataṃ pana cittam abhinataṃ nāma hoti, dosānugataṃ apanataṃ. Tadubhayapaṭikkhepena **na cābhinataṃ na cāpanatanti** āha. **Na ca sasaṅkhāraniggayhavāritagatanti** na sasaṅkhārena sappayogena kilese niggahetvā vāritavataṃ, kilesānam pana chinnatā vataṃ phalasaṃmādhinā samāhitanti attho. **Atikkamitabbanti** viheṭhetabbaṃ ghaṭṭetabbaṃ. **Adassanāti** aññāṇā. Aññāṇā hi andhabālova evarūpe satthari aparajjheyāti devadattaṃ ghaṭṭayamānā vadanti.

Pañcavedāti itihāsapañcamānam vedānam dhārakā. **Sataṃ samanti** vassasataṃ. **Tapassīti** tapanissitakā hutvā. **Caranti** carantā. **Na sammāvimuttanti** sacepi evarūpā brāhmaṇā vassasataṃ caranti, cittaṅca nesaṃ sammā vimuttam na hoti. **Hīnattarūpā na pāram gamā teti** hīnattasabhāvā te nibbānaṅgamā na honti. “Hīnattharūpā”tipi pāṭho, hīnatthajātikā parihīnatthāti attho. **Tañhādhipannāti** tañhāya ajjhotthaṭā. **Vatasīlabaddhāti** ajavatakkuravatādīhi ca vatehi tādiseheva ca sīlehi baddhā. **Lūkham tapanti** pañcātapatāpanam kaṅṭakaseyyādikaṃ tapam. Idāni sā devatā sāsanaṃ niyyānikabhāvaṃ kathenti **na mānakāmassāti**ādīmāha. Tam vuttatthamevāti. Aṭṭhamam.

9. Paṭhamapajjunnadhītusuttavaṇṇanā

39. Navame **pajjunnassa dhītāti** pajjunnassa nāma vassavalāhakadevarañño cātumahārājikassa dhītā. **Abhivandeti** bhagavā tumhākaṃ pāde vandāmi. **Cakkhumatāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumantena tathāgatena. **Dhammo anubuddhoti**, “idaṃ mayā pubbe paresam santike kevalam sutamyeva āsi”ti vadati. **Sāham dānīti**, sā aham idāni. **Sakkhi jānāmīti**, paṭivedhavasena paccakkhameva jānāmi. **Vigarahantāti**, “hīnakkharapadabyañjano”ti vā “aniyyāniko”ti vā evam garahantā. **Roruvanti**, dve roruvā – dhūmaroruvo ca jālaroruvo ca. Tattha dhūmaroruvo visum hoti, jālaroruvoti pana avīcimahānirayasasetam nāmam. Tattha hi sattā aggimhi jalante jalante punappunam ravam ravanti, tasmā so “roruvo”ti vuccati. **Ghoranti** dāruṇam. **Khantiyā upasamena upetāti** ruccitvā khamāpetvā gahaṅkantiyā ca rāgādiupasamena ca upetāti. Navamam.

10. Dutiyapajjunnadhītusuttavaṇṇanā

40. Dasame **dhammañcāti** ca saddena saṅghaṅca, iti tīṇi ratanāni namassamānā idhāgatāti vadati. **Atthavatīti**, atthavatiyo. **Bahunāpi kho tanti** yaṃ dhammam sā abhāsi, tam dhammam bahunāpi pariyaena aham vibhajeyyam. **Tādiso dhammoti**, tādiso hi ayaṃ bhagavā dhammo, tamsaṅghito tappaṭibhāgo bahūhi pariyaeyehi vibhajitabbayuttakoti dasseti. **Lapayissāmīti**, kathayissāmi. **Yāvatā me**

manasā pariyattanti yattakaṃ mayā manasā pariyāpuṭaṃ, tassatthaṃ divasaṃ avatvā madhupaṭalaṃ piḷentī viya muhutteneva saṃkhittena kathessāmi. Sesamaṃ uttānamevāti. Dasamaṃ.

Satullapakāyikavaggo catuttho.

5. Ādittavaggo

1. Ādittasuttavaṇṇanā

41. Ādittavaggassa paṭhame **jarāya maraṇena cāti** desanāsīsametaṃ, rāgādīhi pana ekādasahi aggīhi loko ādittova. **Dānenāti** dānacetanāya. **Dinnaṃ hoti sunīhatanti** dānapuññacetanāhi dāyasseva hoti gharasāmikassa viya nīhatabhaṇḍakaṃ, tenetaṃ vuttaṃ. **Corā harantīti** adinne bhoge corāpi haranti rājānopi, aggipi ḍahati, ṭhapitaṭṭhānēpi nassanti. **Antenāti** maraṇena. **Sarīraṃ sapariggahanti** sarīrañceva corādīnaṃ vasena avinaṭṭhabhoge ca. **Saggamupetīti** vessantaramahārājādayo viya sagge nibbattatīti. Paṭhamaṃ.

2. Kiṃdadasuttavaṇṇanā

42. Dutiye **annadoti** yasmā atibalavāpi dve tīṇi bhattāni abhuvā uṭṭhātuṃ na sakkoti, bhuvā pana dubbalopi hutvā balasampanno hoti, tasmā “annado balado”ti āha. **Vatthadoti** yasmā surūpopi ducchoḷo vā acoḷo vā virūpo hoti ohīlito duddasiko, vatthacchanno devaputto viya sobhati, tasmā “vatthado hoti vaṇṇado”ti āha. **Yānadoti** hatthiyānādīnaṃ dāyako. Tesu pana –

“Na hatthiyānaṃ samaṇassa kappati,
Na assayānaṃ, na rathena yātuṃ;
Idaṅca yānaṃ samaṇassa kappati,
Upāhanā rakkhato sīlakhandha”nti.

Tasmā chattupāhanakattarayattīhimañcapīṭhānaṃ dāyako, yo ca maggaṃ sodheti, nisseṇiṃ karoti, setuṃ karoti, nāvaṃ paṭiyādeti, sabbopi yānadova hoti. **Sukhado hotīti** yānassa sukhāvahanato sukhado nāma hoti. **Cakkhudoti** andhakāre cakkhumantānampi rūpadassanābhāvato dīpado cakkhudo nāma hoti, anuruddhatthero viya dibbacakkhu sampadampi labhati.

Sabbadado hotīti sabbesaṃyeva balādīnaṃ dāyako hoti. Dve tayo gāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā āgatassāpi sītalāya pokkharaniyā nhāyitvā patissayaṃ pavisitvā muhuttaṃ mañce nipajjitvā uṭṭhāya nisinnassa hi kāye balaṃ āharitvā pakkhittaṃ viya hoti. Bahi vicarantassa ca kāye vaṇṇāyatanam vātātapehi jhāyati, patissayaṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya muhuttaṃ nipannassa ca visabhāgasantati vūpasammati, sabhāgasantati okkamati, vaṇṇāyatanam āharitvā pakkhittaṃ viya hoti. Bahi vicarantassa pāde kaṇṭako vijjhati, khāṇu paharati, sarīsapādiparissayo ceva corabhayañca uppajjati, patissayaṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya nipannassa sabbete parissayā na honti, dhammaṃ sajjhāyantassa dhammapītisukhaṃ, kammaṭṭhānaṃ manasikarontassa upasamasukhaṃ uppajjati. Tathā bahi vicarantassa ca sedā muccanti, akkhīni phandanti, senānaṃ pavisanakkhaṇe kūpe otiṇṇo viya hoti, mañcapīṭhādīni na paññāyanti. Muhuttaṃ nisinnassa pana akkhipasādo āharitvā pakkhitto viya hoti, dvārakavāṭavāṭapānāmañcapīṭhādīni paññāyanti. Tena vuttaṃ – “so ca sabbadado hoti, yo dadāti upassaya”nti.

Amataṃdado ca so hotīti paṇītabhojanassa pattaṃ pūrento viya amaraṇadānaṃ nāma deti. **Yo dhammamanusāsati** yo dhammaṃ anusāsati, aṭṭhakathaṃ katheti, pāḷiṃ vāceti, pucchitapañhaṃ vissajjati, kammaṭṭhānaṃ ācikkhati, dhammassavanaṃ karoti, sabbopesa dhammaṃ anusāsati nāma. Sabbadānānañca idaṃ dhammadānameva agganti veditabbaṃ. Vuttampi cetam –

“Sabbadānaṃ dhammadānaṃ jināti,
 Sabbarasaṃ dhammaraso jināti;
 Sabbaratiṃ dhammarati jināti,
 Taṇhakkhayo sabbadukkhaṃ jināti” ti. (dha. pa. 354); Dutiyamaṃ;

3. Annasuttavaṇṇanā

43. Tatiye **abhinandantī**ti patthenti. **Bhajatī**ti upagacchati, cittagahapatisīvalittherādike viya pacchato anubandhati. **Tasmāti** yasmā idhaloke paraloke ca annadāyakameva anugacchati, tasmā. Sesamaṃ uttānamevāti. Tatiyamaṃ.

4. Ekamūlasuttavaṇṇanā

44. Catutthe **ekamūlanti** avijjā taṇhāya mūlaṃ, taṇhā avijjāya. Idha pana taṇhā adhippetā. Dvīhi sassatucchedadiṭṭhīhi āvaṭṭatīti **dvirāvaṭṭā**. Sā ca rāgādīhi tīhi malehi **timalā**. Tatrāssā moho sahaṃjātaḷoṭiyā malaṃ hoti, rāgadosā upanissayaḷoṭiyā. Pañca pana kāmaguṇā assā pattharaṇaṭṭhānā, tesu sā pattharatīti **pañcapattharā**. Sā ca apūraṇīyaṭṭhena **samuddo**. Ajjhattikabāhiresu panesā dvādasāyatanesu āvaṭṭati parivaṭṭatīti **dvādasāvaṭṭā**. Apatiṭṭhaṭṭhena pana **pātāloti** vuccatīti. Ekamūlaṃ...pe... pātālaṃ, atari isi, uttari samatikkamīti attho. Catutthamaṃ.

5. Anomasuttavaṇṇanā

45. Pañcame **anomanā**manti sabbaguṇasamannāgatattā avekallanāmaṃ, paripūranāmaṃti attho. **Nipuṇatthadassinti** bhagavā saṇhasukhume khandhantarādayo atthe passatīti nipuṇatthadassī. **Paññādadanti** anvayapaññādhiḷgamāya paṭipadaṃ kathanavasena paññāya dāyakaṃ. **Kāmālaye asattanti** pañcakāmaguṇālaye alaggaṃ. **Kamamānanti** bhagavā mahābodhimaṇḍeyeva ariyamaggena gato, na idāni gacchati, atītaṃ pana upādāya idaṃ vuttaṃ. **Mahesinti** mahantānaṃ sīlakkhandhādīnaṃ esitāraṃ pariyesitāraṃti. Pañcamamaṃ.

6. Accharāsuttavaṇṇanā

46. Chaṭṭhe **accharāgaṇasaṅghuṭṭhanti** ayaṃ kira devaputto satthusāsane pabbajitvā vattapaṭipattiṃ pūrayamāno pañcavassakāle pavāretvā dvemātikaṃ paguṇaṃ katvā kammākammaṃ uggahetvā cittarucitaṃ kammaṭṭhānaṃ uggaṇhivā sallahukavuttiko araṇṇaṃ pavisitvā yo bhagavatā majjhimayāmo sayanassa koṭṭhāsoti anuññāto. Tasmimpi sampatte “pamādassa bhāyāmī” ti mañcakaṃ ukkhipitvā rattiṇca divā ca nirāhāro kammaṭṭhānameva manasākāsi.

Athassa abbhantare satthakavātā uppajjitvā jīvitaṃ pariyādiyimsu. So dhurasmiṃyeva kālamakāsi. Yo hi koci bhikkhu caṅkame caṅkamamāno vā ālambanattambhaṃ nissāya ṭhito vā caṅkamakoṭiyamaṃ cīvaraṃ sīse ṭhapetvā nisinno vā nipanno vā parisamajjhe alaṅkatadhammāsane dhammaṃ desento vā kālaṃ karotī, sabbo so dhurasmiṃ kālaṃ karotī nāma. Iti ayaṃ caṅkamane kālaṃ katvā upanissayamandatāya āsavakkhayaṃ appatto tāvatimsabhavane mahāvīmānadvāre niddāyitvā pabujjhanto viya paṭisandhiṃ aggaḷhesi. Tāvadevassa suvaṇṇatoramaṃ viya tigāvuto attabhāvo nibbatti.

Antovimāne saḷassamattā accharā taṃ disvā, “vimānasāmiko devaputto āgato, ramayissāma na”nti tūriyāni gahetvā parivārayimsu. Devaputto na tāva cutabhāvaṃ jānāti, pabbajitasaññīyeva accharā oloketvā vihāracārikaṃ āgataṃ mātuḷgamaṃ disvā lajjī. Paṃsukūlika viya upari ṭhitaṃ ghanadukūlaṃ ekamaṃ karonto aṃsakūṭaṃ paṭicchādetvā indriyāni okkhipitvā adhomukho aṭṭhāsi. Tassa kāyavikāreneva tā devatā “samaṇadevaputto aya”nti ñatvā evamaḷhaṃsu – “ayya, devaputta, devaloko nāmāyamaṃ, na samaṇadhammassa karaṇokāso, sampattiṃ anubhavanokāso”ti. So tatheva aṭṭhāsi. Devatā “na tāvāyamaṃ sallakkhetī”ti tūriyāni paggaṇhimsu. So tathāpi anolokentova aṭṭhāsi.

Athassa sabbakāyikaṃ ādāsaṃ purato ṭhapaṃsu. So chāyaṃ disvā cutabhāvaṃ ñatvā, “na mayā imaṃ ṭhānaṃ patthetvā samaṇadhammo kato, uttamatthaṃ arahattaṃ patthetvā kato”ti sampattiyā vipphaṇṣārī ahoṣi, “suvaṇṇapaṭaṃ paṭilabhissāmī”ti takkayitvā yuddhaṭṭhānaṃ otiṇṇamallo mūlakamuṭṭhiṃ labhitvā viya. So – “ayaṃ saggasampatti nāma sulabhā, buddhānaṃ pātubhāvo dullabho”ti cintetvā vimānaṃ apavisitvāva asambhinneneva sīlena accharāsaṅghaparivuto dasabalassa santikaṃ āgamma abhivādetvā ekamantaṃ ṭhito imaṃ gāthaṃ abhāsi.

Tattha **accharāgaṇasaṅghuṭṭhanti** accharāgaṇena gītavāditasaddehi saṅghositaṃ.

Pisācagaṇasevanti tameva accharāgaṇaṃ pisācagaṇaṃ katvā vadati. **Vananti** nandanavanaṃ sandhāya vadati. Ayañhi niyāmacittatāya attano garubhāvena devagaṇaṃ “devagaṇo”ti vattuṃ na roceti. “Pisācagaṇo”ti vadati. Nandanavanañca “nandana”nti avatvā “mohana”nti vadati. **Kathaṃ yātrā bhavissatīti** kathaṃ niggamaṃ bhavissati, kathaṃ atikkamo bhavissati, arahattassa me padaṭṭhānabhūtaṃ vipassanaṃ ācikkhatha bhagavāti vadati.

Atha bhagavā “atisallikhateva ayaṃ devaputto, kiṃ nu kho ida”nti? Āvajjento attano sāsane pabbajitabhāvaṃ ñatvā – “ayaṃ accāraddhavīriyatāya kālaṃ katvā devaloke nibbatta, ajjāpissa caṅkamaṇasmiṃyeva atabhāvo asambhinnena sīlena āgato”ti cintesi. Buddhā ca akatābhinivesassa ādikammikassa akataparikkammaṃ antevāsino cittaṅkaro bhittiparikkammaṃ viya – “sīlaṃ tāva sodhehi, samādhiṃ bhāvehi, kammassakatapaññaṃ ujum karohi”ti paṭhamam pubbabhāgappaṭipadaṃ ācikkhanti, kārakassa pana yuttapayuttassa arahattamaggapadaṭṭhānabhūtaṃ saṅhasukhumaṃ suññatāvipassanaṃyeva ācikkhanti, ayañca devaputto kārako abhinnaṣṭo, eko maggo assa anāgatoti suññatāvipassanaṃ ācikkhanto **ujuko nāmāti**ādīmāha.

Tattha **ujukoti** kāyavaṅkādīnaṃ abhāvato aṭṭhaṅgiko maggo ujuko nāma. **Abhayā nāma sā disāti** nibbānaṃ sandhāyāha. Tasmim hi kiñci bhayaṃ natthi, taṃ vā pattassa bhayaṃ natthīti “abhayā nāma sā disā”ti vuttaṃ. **Ratho akūjanoti** aṭṭhaṅgiko maggo adhippeto. Yathā hi pākataratho akkhe vā anabbhañjite atirekesu vā manussesu abhiruḷhesu kūjati viravati, na evaṃ ariyamaggo. So hi ekappaḥarena caturāsītiyāpi pāṇasahassesu abhiruhantesu na kūjati na viravati. Tasmā “akūjano”ti vutto. **Dhammacakkehi saṃyutoti** kāyikacetasikavīriyasaṅkhātehi dhammacakkehi saṃyutto.

Hirīti ettha hiriggahaṇena ottappampi gahitameva hoti. **Tassa apālamboti** yathā bāhirakarathassa rathe ṭhitānaṃ yodhānaṃ apatanatthāya dārumayaṃ apālambanaṃ hoti, evaṃ imassa maggarathassa ajjhatabhiddhāsamuṭṭhānaṃ hirottappaṃ apālambanaṃ. **Satyassa parivāraṇanti** rathassa sīhacammādi parivāro viya imassāpi maggarathassa sampayuttā sati parivāraṇaṃ. **Dhammanti** lokuttaramaggaṃ. **Sammādiṭṭhipurejavanti** vipassanāsammādiṭṭhipurejavā assa pubbayāyikāti sammādiṭṭhipurejavo, taṃ sammādiṭṭhipurejamaṃ. Yathā hi paṭhamataraṃ rājapurisehi kāṇakuṇiādīnaṃnīharaṇena magge sodhite pacchā rājā nikkhamati, evamevaṃ vipassanā sammādiṭṭhiyā aniccādivasena khandhādīsū sodhitesu pacchā bhūmiladdhavaṭṭaṃ parijānaṃānā maggasammādiṭṭhi uppajjati. Tena vuttaṃ “dhammāhaṃ sārathim brūmi, sammādiṭṭhipurejava”nti.

Iti bhagavā desanaṃ niṭṭhāpetvā avasāne cattāri saccāni dīpesi. Desanāpariyosāne devaputto sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Yathā hi rañño bhojanakāle attano mukhappamāṇe kabaḷe ukkhitte anke nisinna putto attano mukhappamāṇeneva tato kabaḷaṃ karoti, evamevaṃ bhagavati arahattanikūṭena desanaṃ desentepi sattā attano upanissayānurūpena sotāpattiphalaḍḍhiṃ pāpuṇanti. Ayampi devaputto sotāpattiphalaṃ patvā bhagavantaṃ gandhādīhi pūjetvā pakkāmīti. Chaṭṭhaṃ.

7. Vanaropasuttavaṇṇanā

47. Sattame **dhammaṭṭhā sīlasampannāti** ke dhammaṭṭhā, ke sīlasampannāti pucchati. Bhagavā imaṃ pañhaṃ thāvaravatthunā dīpento **ārāmaropāti**ādīmāha. Tattha **ārāmaropāti** pupphārāmaphalārāmaropakā. **Vanaropāti** sayamjāte aropimavane sīmaṃ parikkhipitvā

cetiya bodhicaṅkamanamaṇḍapakuṭiṇṇarattiṭṭhānādivāṭṭhānānaṃ kārakā chāyūpage rukkhe ropetvā dadamānāpi vanaropāyeva nāma. **Setukārakā**ti visame setuṃ karonti, udake nāvaṃ paṭiyādentī. **Papanti** pānīyadānasālaṃ. **Udapānanti** yaṃkiñci pokkharāṇīṭālakādiṃ. **Upassayanti** vāsāgāraṃ. “Upāsaya”ntipi pāṭho.

Sadā puññaṃ pavaḍḍhatīti na akusalavitakkaṃ vā vitakkentassa niddāyantassa vā pavaḍḍhati. Yadā yadā pana anussarati, tadā tadā tassa vaḍḍhati. Imamatthaṃ sandhāya “sadā puññaṃ pavaḍḍhatī”ti vuttaṃ. **Dhammaṭṭhā silasampannā**ti tasmīṃ dhamme ṭhitattā tenapi sīlena sampannattā dhammaṭṭhā silasampannā. Atha vā evarūpāni puññāni karontānaṃ dasa kusalā dhammā pūrenti, tesu ṭhitattā dhammaṭṭhā. Teneva ca sīlena sampannattā silasampannāti. Sattamaṃ.

8. Jetavanassuttavaṇṇanā

48. Aṭṭhame **idaṃ hi taṃ jetavananti** anāthapiṇḍiko devaputto jetavanassa ceva buddhādīnañca vaṇṇabhaṇanattaṃ āgato evamāha. **Isisaṅghanisevanti** bhikkhusaṅghanisevitaṃ.

Evam paṭhamagāthāya jetavanassa vaṇṇaṃ kathetvā idāni ariyamaggassa kathento **kammaṃ vijjāti**ādīmāha. Tattha **kammanti** maggacetanā. **Vijjāti** maggapaññā. **Dhammoti** samādhipakkhikā dhammā. **Sīlaṃ jīvitamuttamanti** sīle paṭiṭṭhitassa jīvitaṃ uttamanti dasseti. Atha vā **vijjāti** diṭṭhisāṅkappā. **Dhammoti** vāyāmasatisamādhayo. **Sīlanti** vācākamantājīvā. **Jīvitamuttamanti** etasmīṃ sīle ṭhitassa jīvitaṃ nāma uttamaṃ. **Etena maccā sujjhantī**ti etena aṭṭhaṅgikamaggena sattā visujjhanti.

Tasmāti yasmā maggena sujjhanti, na gottadhanehi, tasmā. **Yoniso vicine dhammanti** upāyena samādhipakkhiyadhammaṃ vicineyya. **Evam tattha visujjhatī**ti evam tasmīṃ ariyamagge visujjhati. Atha vā **yoniso vicine dhammanti** upāyena pañcakkhandhadhammaṃ vicineyya. **Evam tattha visujjhatī**ti evam tesu catūsu saccesu visujjhati.

Idāni sārīputtattherassa vaṇṇaṃ kathento **sārīputtovāti**ādīmāha. Tattha **sārīputtovāti** avadhāraṇavacanāṃ, etehi paññādīhi sārīputtova seyyoti vadati. **Upasamenāti** kilesaupasamena. **Pāraṃ gatoti** nibbānaṃ gato. Yo koci nibbānaṃ patto bhikkhu, so **etāvaparamo siyā**, na therena uttaritaro nāma atthīti vadati. Sesam uttānamevāti. Aṭṭhamaṃ.

9. Maccharissuttavaṇṇanā

49. Navame **maccharinoti** maccherena samannāgatā. Ekacco hi attano vasanaṭṭhāne bhikkhuṃ hatthaṃ pasāretvāpi na vandati, aññattha gato vihāraṃ pavisitvā sakkaccaṃ vanditvā madhurapaṭisanthāraṃ karoti – “bhante, amhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ nāgacchatha, sampanno padeso, paṭibalā mayaṃ ayyānaṃ yāgubhattādīhi upaṭṭhānaṃ kātu”nti. Bhikkhū “saddho ayaṃ upāsako”ti yāgubhattādīhi saṅgaṇhanti. Atheko thero tassa gāmaṃ gantvā piṇḍāya carati. So taṃ disvā aññena vā gacchati, gharaṃ vā pavisati. Sacepi sammukhībhāvaṃ āgacchati, hatthena vanditvā – “ayyassa bhikkhaṃ detha, ahaṃ ekena kammena gacchāmi”ti pakkamati. Thero sakalagāmaṃ caritvā tucchapattova nikkhamati. Idaṃ tāva mudumacchariyaṃ nāma, yena samannāgato adāyakopi dāyako viya paññāyati. Idha pana thaddhamacchariyaṃ adhippetam, yena samannāgato bhikkhūsu piṇḍāya pavitṭhesu, “therā ṭhitā”ti vutte, “kiṃ mayhaṃ pādā rujjanti”tiādīni vatvā silāthambho viya khāṇuko viya ca thaddho hutvā tiṭṭhati, sāmīcimpī na karoti. **Kadariyāti** idaṃ maccharinoti padasseva vevacanāṃ. Mudukampī hi macchariyaṃ “macchariya”nteva vuccati, thaddhaṃ pana kadariyaṃ nāma. **Paribhāsakāti** bhikkhū gharadvāre ṭhite disvā, “kiṃ tumhe kasitvā āgatā, vapitvā, lāyitvā? Mayaṃ attanopi na labhāma, kuto tumhākaṃ, sīghaṃ nikkhamathā”tiādīhi saṃtājjakā. **Antarāyakarāti** dāyakassa saggantarāyo, paṭiggāhakānaṃ lābhantarāyo, attano upaghātoti imesaṃ antarāyānaṃ kārakā.

Samparāyoti paraloko. **Ratīti** pañcakāmaguṇarati. **Khiḍḍāti** kāyikakhiḍḍādikā tividhā khiḍḍā. **Diṭṭhe dhammesa vipākoti** tasmim nibbattabhavane diṭṭhe dhamme esa vipāko. **Samparāye ca duggatīti** “yamalokaṃ upapajjare”ti vutte samparāye ca duggati.

Vadaññūti bhikkhū gharadvāre ṭhitā kiñcāpi tuñhīva honti, atthato pana – “bhikkhaṃ dethā”ti vadanti nāma. Tatra ye “mayam pacāma, ime pana na pacanti, pacamāne patvā alabhantā kuhim labhissantī”ti? Deyyadhammaṃ samvibhajanti, te vadaññū nāma. **Pakāsantīti** vimānappabhāya jotanti. **Parasambhatesūti** parehi sampiṇḍitesu. **Samparāye ca suggatīti**, “ete saggā”ti evaṃ vuttasamparāye sugati. Ubhinnampi vā etesaṃ tato cavitvā puna samparāyepi duggatisugatiyeva hotīti. Navamaṃ.

10. Ghaṭikārasuttavaṇṇanā

50. Dasame **upapannāseti** nibbattivasena upagatā. **Vimuttāti** avihābrahmalokasmim upapattisamanantarameva arahattaphalavimuttiyā vimuttā. **Mānusaṃ dehanti** idha pañcorambhāgiyasamyojanāni eva vuttāni. **Dibbayoganti** pañca uddhambhāgiyasamyojanāni. **Upaccaguntī** atikkamiṃsu. **Upakotiādīni** tesam therānaṃ nāmāni. **Kusalī bhāsasī tesanti**, “kusala”nti idaṃ vacanaṃ imassa atthīti **kusalī**, tesam therānaṃ tvaṃ kusalaṃ anavaḷḷaṃ bhāsasi, thomesi pasaṃsasi, paṇḍitosi devaputtāti vadati. **Taṃ te dhammaṃ idhaññāyāti** te therā taṃ dhammaṃ idha tumhākaṃ sāsane jānitvā. **Gambhīranti** gambhīrattham. **Brahmacārī nirāmisoti** nirāmisabrahmacārī nāma anāgāmī, anāgāmī ahosinti attho. **Ahuvāti** ahosi. **Sagāmeyyoti** ekagāmaṃvāsī. Pariyosānagāthā saṅgītikārehi ṭhapitāti. Dasamaṃ.

Ādittavaggo pañcamaṃ.

6. Jarāvaggo

1. Jarāsuttavaṇṇanā

51. Jarāvaggassa paṭhame **sādhūti** laddhakaṃ bhaddakaṃ. **Sīlaṃ yāva jarāti** iminā idaṃ dasseti – yathā muttāmaṇirattavattādhāni ābharaṇāni taruṇakāleyeva sobhanti, jarājiṇṇakāle tāni dhārento “ayaṃ aḷḷāpi bālabhāvaṃ pattheti, ummattako maññe”ti vattabbaṃ āpajjati, na evaṃ sīlaṃ. Sīlañhi niccakālaṃ sobhati. Bālakālepi hi sīlaṃ rakkhantaṃ “kiṃ imassa sīlenā”ti? Vattāro natthi. Majjhimakālepi mahallakakālepīti.

Saddhā sādhu patīṭṭhitāti hatthāḷavakacittagahapatiādīnaṃ viya maggena āgatā patīṭṭhitasaddhā nāma sādhu. **Paññā narānaṃ ratananti** ettha cīttīkatakāṭṭhādīhi ratanaṃ veditabbaṃ. Vuttañhetam –

“Yadi cīttīkatanti ratanaṃ, nanu bhagavā cīttīkato purisasīho, ye ca loke cīttīkatā, tesam cīttīkato bhagavā. Yadi ratikaranti ratanaṃ, nanu bhagavā ratikaro purisasīho, tassa vacanena carantā jhānaratisukhena abhiraṃanti. Yadi atulyanti ratanaṃ, nanu bhagavā atulo purisasīho. Na hi sakkā tuletum guṇehi guṇapāramiṃ gato. Yadi dullabhanti ratanaṃ, nanu bhagavā dullabho purisasīho. Yadi anomasattaparibhoganti ratanaṃ, nanu bhagavā anomo sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāḍassanenā”ti.

Idha pana dullabhapātubhāvaṭṭhena paññā “ratana”nti vuttaṃ. **Puññanti** puññacetanā, sā hi arūpattā pariharituṃ na sakkāti. Paṭhamaṃ.

2. Ajarasāsuttavaṇṇanā

52. Dutiye **ajarasāti** ajīraṇena, avipattiyāti attho. Sīlañhi avipannaṃeva sādhu hoti, vipannaṃsīlaṃ

ācariyupajjhāyādayopi na saṅgaṇhanti, gatagataṭṭhāne niddhamitabbova hotīti. Dutiyam.

3. Mittasuttavaṇṇanā

53. Tatiye **satthoti** saddhimcaro, jaṅghasattho vā sakaṭasattho vā. **Mittanti** roge uppanne pāṭankiyā vā aññena vā yānena haritvā khemantasampāpanena mittam. **Sake ghareti** attano gehe. Tathārūpe roge jāte puttabhariyādayo jigucchanti, mātā pana asucimpi candanam viya maññati. Tasmā sā sake ghare mittam. **Sahāyo atthajātassāti** uppannakicassa yo tam kiccam vahati nittharati, so kiccesu saha ayanabhāvena sahāyo mittam, surāpānādisahāyā pana na mittā. **Samparāyikanti** samparāyahitam. Tatiyam.

4. Vatthusuttavaṇṇanā

54. Catutthe **puttā vatthūti** mahallakakāle paṭijagganaṭṭhena puttā patiṭṭhā. **Paramoti** aññesaṃ akathetabbassapi guyhassa kathetabbayuttatāya bhariyā paramo sakhā nāma. Catuttham.

5-7. Paṭhamajanasuttādivaṇṇanā

55. Pañcame **vidhāvātīti** parasamuddādigamanavasena ito cito ca vidhāvati. Pañcamaṃ.

56. Chaṭṭhe **dukkhāti** vaṭṭadukkhato. Chaṭṭham.

57. Sattame **parāyaṇanti** nipphatti avassayo. Sattamaṃ.

8. Uppathasuttavaṇṇanā

58. Aṭṭhame **rāgo uppathoti** sugatiñca nibbānañca gacchantassa amaggo. **Rattindivakkhayoti** rattidivehi, rattidivesu vā khīyati. **Itthī malanti** sesaṃ bāhiraṃamaṃ bhasmakhārādīhi dhovitvā sakkā sodhetum, mātugāmamalena duṭṭho pana na sakkā suddho nāma kātunti itthī “mala”nti vuttā. **Etthāti** ettha itthiyam pajā sajjati. **Tapoti** indriyasamvaradhutaṅgaguṇavīriyadukkarakārikānaṃ nāmaṃ, idha pana ṭhapetvā dukkarakārikam sabbāpi kilesasantāpikā paṭipadā vaṭṭati. **Brahmacariyanti** methunavirati. Aṭṭhamam.

9. Dutiyasuttavaṇṇanā

59. Navame **kissa cābhiratoti** kismiṃ abhirato. **Dutiyāti** sugatiñceva nibbānañca gacchantassa dutiyikā. **Paññā cemaṃ pasāsati**ti paññā etaṃ purisaṃ “idaṃ karohi, idaṃ mākarī”ti anusāsati. Navamaṃ.

10. Kavisuttavaṇṇanā

60. Dasame **chando nidānanti** gāyattīādiko chando gāthānaṃ nidānaṃ. Pubbapaṭṭhāpanagāthā ārabhanto hi “kataracchandena hotū”ti ārabhati. **Viyañjananti** jananaṃ. Akkharaṃ hi padaṃ janeti, padaṃ gātham janeti, gāthā attham pakāsetīti. **Nāmasannissitāti** samuddādipaṇṇattinissitā. Gāthā ārabhanto hi samuddam vā pathaviṃ vā yaṃ kiñci nāmaṃ nissayitvāva ārabhati. **Āsayoti** patiṭṭhā. Kavito hi gāthā pavattanti. So tāsam patiṭṭhā hotīti. Dasamaṃ.

Jarāvaggo chaṭṭho.

7. Addhavaggo

1. Nāmasuttavaṇṇanā

61. Addhavaggassa paṭhame **nāmaṃ sabbaṃ addhabhavīti** nāmaṃ sabbaṃ abhibhavati anupatati. Opapātikena vā hi kittimena vā nāmena mutto satto vā saṅkhāro vā natthi. Yassapi hi rukkhassa vā pāsāṇassa vā “idaṃ nāma nāma”nti na jānanti, anāmakotveva tassa nāmaṃ hoti. Paṭhamam.

2-3. Cittasuttādivaṇṇanā

62. Dutīye **sabbeva vasamanvagūti** ye cittassa vasaṃ gacchanti, tesamyeva anavasesapariyādānametaṃ. Dutiyam.

63. Tatiyepi eseva nayo. Tatiyam.

4-5. Saṃyojanasuttādivaṇṇanā

64. Catutthe **kiṃ su saṃyojanoti** kiṃ saṃyojano kiṃ bandhano? **Vicāraṇanti** vicaraṇā pādāni. Bahuvacane ekavacanam kataṃ. **Vitakkassa vicāraṇanti** vitakko tassa pādā. Catuttham.

65. Pañcamepi eseva nayo. Pañcamam.

6. Attahasuttavaṇṇanā

66. Chaṭṭhe **kenassubbhāhatoti** kena abbhāhato. Su-kāro nipātamattaṃ. **Ichhādhūpāyitoti** icchāya āditto. Chaṭṭham.

7-9. Uḍḍitasuttādivaṇṇanā

67. Sattame **taṇhāya uḍḍitoti** taṇhāya ullaṅghito. Cakkhuṃhi taṇhārajjunā āvunitvā rūpanāgadante uḍḍitaṃ, sotādīni saddādīsūti taṇhāya uḍḍito loko. **Maccunā pihitoti** anantare attabhāve kataṃ kammaṃ na dūraṃ ekacittantaraṃ, balavatiyā pana māraṇantikavedanāya pabbatena viya otthaṭṭā sattaṃ na bujjhantīti “maccunā pihito loko”ti vuttaṃ. Sattamam.

68. Aṭṭhame sveva pañho devatāya heṭṭhupariyāyavasena pucchito. Aṭṭhamam.

69. Navame sabbaṃ uttānameva. Navamam.

10. Lokasuttavaṇṇanā

70. Dasame **kismiṃ loko samuppannoti** kismiṃ uppanne loko uppannoti pucchati. **Chasūti** chasu ajjhattikesu āyatanesu uppannesu uppannoti vuccati. **Chasu kubbatīti** tesuyeva chasu santhavaṃ karoti. **Upādāyāti** tāniyeva ca upādāya āgamma paṭicca pavattati. **Vihaññatīti** tesuyeva chasu vihaññati pīḷiyati. Iti ajjhattikāyatanavasena ayam pañho āgato, ajjhattikabāhirānaṃ pana vasena āharitum vaṭṭati. Chasu hi ajjhattikāyatanesu uppannesu ayam uppanno nāma hoti, chasu bāhiresu santhavaṃ karoti, channaṃ ajjhattikānaṃ upādāya chasu bāhiresu vihaññatīti. Dasamam.

Addhavaggo sattamo.

8. Chetvāvaggo

1. Chetvāsuttavaṇṇanā

71. Chetvāvaggassa paṭhame **chetvāti** vadhitvā. **Sukhaṃ setīti** kodhapariḷāhena aparidayhamānattā sukhaṃ sayati. **Na socatīti** kodhavināsenā vīnaṭṭhadomanassattā na socati. **Visamūlassāti** dukkhavipākassa. **Madhuraggassāti** kuddhassa paṭikujjhivā, akkuṭṭhassa paccakkosivā, pahaṭṭassa ca paṭipaharivā sukhaṃ uppajjati, taṃ sandhāya madhuraggoti vutto. Imasmiṃ hi ṭhāne pariyosānaṃ agganti vuttaṃ. **Ariyāti** buddhādayo. Paṭhamam.

2. Rathasuttavaṇṇanā

72. Dutīye paññāyati etenāti **paññānaṃ**. **Dhajo rathassāti** mahantasmīṃ hi saṅgāmasīse dūratova dhajam disvā “asukarañño nāma ayaṃ ratho”ti ratho pākaṭo hoti. Tena vuttaṃ “dhajo rathassa paññāna”nti. **Aggipi** dūratova dhūmena paññāyati. Coḷaraṭṭhaṃ paṇḍuraṭṭhanti evaṃ **raṭṭhampi** raññā paññāyati. Cakkavattirañño dhītāpi pana **itthi** “asukassa nāma bhariyā”ti bhattāraṃ patvāva paññāyati. Tasmā **dhūmo paññānamagginti** vuttaṃ. Dutiyam.

3. Vittasuttavaṇṇanā

73. Tatiye **saddhīdha vittanti** yasmā saddho saddhāya muttamaṇiādīnīpi vittāni labhati, tissopi kulasampadā, cha kāmasaggāni, nava brahmaloke patvā pariyosāne amatamahānibbānadassanampi labhati, tasmā maṇimuttādīhi vittehi saddhāvittameva seṭṭham. **Dhammoti** dasakusalakammāpatho. **Sukhamāvahatīti** sabbampi sāsavānāsavaṃ asaṃkiliṭṭhasukhaṃ āvahati. **Sādutaranti** lokasmīṃ loṇambilādīnaṃ sabbarasānaṃ saccameva madhuratarāṃ. Saccasmīṃ hi ṭhitā sīghavegaṃ nadimpi nivattenti, visampi nimmaddenti, aggimpi paṭibāhanti, devampi vassāpenti, tasmā taṃ sabbarasānaṃ madhurataranti vuttaṃ. **Paññājīvim jīvitamāhu seṭṭhanti** yo paññājīvī gahaṭṭho samāno pañcasu sīlesu paṭiṭṭhāya salākabhattādīni paṭṭhapetvā paññāya jīvati, pabbajito vā pana dhammena uppanne paccaye “idamattha”nti paccavekkhitvā paribhuñjanto kammaṭṭhānaṃ ādāya vipassanaṃ paṭṭhapetvā ariyaphalādhiḡamavasena paññāya jīvati, taṃ paññājīvim puggalaṃ seṭṭham jīvitaṃ jīvātīti āhu. Tatiyam.

4. Vuṭṭhisuttavaṇṇanā

74. Catutthe **bījanti** uppatantānaṃ sattavidhaṃ dhaññabījaṃ seṭṭham. Tasmiñhi uggate janapado khemo hoti subhikkho. **Nipatatanti** nipatantānaṃ meghavuṭṭhi seṭṭhā. Meghavuṭṭhiyañhi sati vividhāni sassāni uppajjanti, janapadā phītā hontī khemā subhikkhā. **Pavajamānānanti** jaṅgamānaṃ padasā caramānaṃ gāvo seṭṭhā. Tā nissāya hi sattā pañca gorase paribhuñjamānā sukhaṃ viharanti. **Pavadatanti** rājakulamajjhādīsu vadantānaṃ putto varo. So hi mātāpitūnaṃ anattāhavaṃ na vadati.

Vijjā uppatataṃ seṭṭhāti purimapañhe kira sutvā samīpe ṭhitā ekā devatā “devate, kasmā tvaṃ etaṃ pañhaṃ dasabalaṃ pucchasi? Ahaṃ te kathessāmi”ti attano khantiyā laddhiyā pañhaṃ kathesi. Atha naṃ itarā devatā āha – “yāva padhaṃsī vadesi devate yāva pagabbhā mukharā, ahaṃ buddhaṃ bhagavantaṃ pucchāmi. Tvaṃ mayhaṃ kasmā kathesi”ti? Nivattetvā tadeva pañhaṃ dasabalaṃ pucchi. Athassā sathā vissajjento **vijjā uppatatanti**ādīmāha. Tattha **vijjāti** catumaggavijjā. Sā hi uppatamānā sabbākusaladhamme samugghātetī. Tasmā “uppatataṃ seṭṭhā”ti vuttā. **Avijjāti** vaṭṭamūlakamahāvijjā. Sā hi nipatantānaṃ osīdantānaṃ varā. **Pavajamānānanti** padasā caramānaṃ jaṅgamānaṃ anomapuññakkhettabhūto saṅho varo. Tañhi tattha tattha disvā pasannacittā sattā sotthim pāpuṇanti. **Buddhoti** yādiso putto vā hotu añño vā, yesaṃ kesañci vadamānaṃ buddho varo. Tassa hi dhammadesanaṃ āgamaṃ anekasatasahassānaṃ pāṇānaṃ bandhanaṃ mokkho hotīti. Catuttham.

5. Bhītāsuttavaṇṇanā

75. Pañcame **kiṃsūdha bhītāti** kiṃ bhītā? **Maggo canekāyatanappavuttoti** aṭṭhatimsārammaṇavasena anekehi kāraṇehi kathito. Evaṃ sante kissa bhītā hutvā ayaṃ janatā dvāsāṭṭhi

diṭṭhiyo aggahesīti vadati. **Bhūripañña**ti bahupañña ussannapañña. **Paralokaṃ na bhāyeti** imasmā lokā paraṃ lokaṃ gacchanto na bhāyeyya. **Paṇidhāyāti** ṭhapetvā. **Bahvannapānaṃ gharamāvasantoti** anāthapiṇḍikādayo viya bahvannapāne ghare vasanto. **Samvibhāgīti** accharāya gahitampi nakkena phāletvā parassa datvāva bhuñjanasīlo. **Vadaññūti** vuttatthameva.

Idāni gāthāya aṅgāni uddharitvā dassetabbāni – “vāca”nti hi iminā cattāri vacīsucaritāni gahitāni, “manenā”tipadena tīṇi manosucaritāni, “kāyenā”ti padena tīṇi kāyasucaritāni. Iti ime dasa kusalakammaṃpathā pubbasuddhiaṅgaṃ nāma. **Bahvannapānaṃ gharamāvasantoti** iminā yaññaupakkharo gahito. **Saddhoti** ekamaṅgaṃ, **mudūti** ekaṃ, **saṃvibhāgīti** ekaṃ, **vadaññūti** ekaṃ. Iti imāni cattāri aṅgāni sandhāya “etesu dhammesu ṭhito catūsū”ti āha.

Aparopi pariyāyo – vācantiādīni tīṇi aṅgāni, bahvannapānanti iminā yaññaupakkharova gahito, saddho mudū saṃvibhāgī vadaññūti ekaṃ aṅgaṃ. Aparo dukanayo nāma hoti. “Vācaṃ manañcā”ti idamekaṃ aṅgaṃ, “kāyena pāpāni akubbamāno, bahvannapānaṃ gharamāvasanto”ti ekaṃ, “saddho mudū”ti ekaṃ, “saṃvibhāgī vadaññū”ti ekaṃ. Etesu catūsū dhammesu ṭhito dhamme ṭhito nāma hoti. So ito paralokaṃ gacchanto na bhāyati. Pañcamam.

6. Najīratissuttavaṇṇanā

76. Chaṭṭhe **nāmagottaṃ na jīratīti** atītabuddhānaṃ yāvajjadivasā nāmagottaṃ kathiyati, tasmā na jīratīti vuccati. Porāṇā pana “addhāne gacchante na paññāyissati, jīraṇasabhāvo pana na hotiyevā”ti vadanti. **Ālasyanti** ālasiyaṃ, yena ṭhitatṭhāne ṭhitova, nisinnatṭhāne nisinnova hoti, telepi uttarante ṭhitim na karoti. **Pamādoti** niddāya vā kilesavasena vā pamādo. **Anuṭṭhānanti** kammamāyā kammakaraṇavīriyābhāvo. **Asaṃyamoti** silasaññaṃābhāvo vissatṭhācārātā. **Niddāti** soppabahulatā. Tāya gacchantopi ṭhitopi nisinnopi niddāyati, pageva nipanno. **Tandīti** aticchātādivasena āgantukālasiyaṃ. **Te chiddeti** tāni cha chiddāni vivarāni. **Sabbasoti** sabbākārena. **Tanti** nipātamattaṃ. **Vivajjayeti** vajjeyya jaheyya. Chaṭṭham.

7. Issariyasuttavaṇṇanā

77. Sattame **satthamalanti** malaggahitasattham. **Kim su harantaṃ vārentīti** kaṃ harantaṃ nisedhenti. **Vasoti** āṇāpavattanaṃ. **Itthīti** avissajjanīyabhaṇḍattā “itthī bhaṇḍānamuttamaṃ, varabhaṇḍa”nti āha. Atha vā sabbepi bodhisattā ca cakkavattino ca mātukucchiyaṃyeva nibbantantīti “itthī bhaṇḍānamuttama”nti āha. **Kodho satthamalanti** kodho malaggahitasatthasadiṣo, paññāsattassa vā malanti satthamalaṃ. **Abbudanti** vināsakāraṇaṃ, corā lokasmiṃ vināsakāti attho. **Harantoti** salākabhaddāni gahetvā gacchanto. Salākabhaddāni hi paṭṭhapitakāleyeva manussehi pariccattāni. Tesam tāni haranto samaṇo piyo hoti, anāharante puññāhāniṃ nissāya vipaṭṭisārino honti. Sattamaṃ.

8. Kāmasuttavaṇṇanā

78. Aṭṭhame **attānaṃ na dadeṭi** parassa dāsaṃ katvā attānaṃ na dadeyya ṭhapetvā sabbabodhisatteti vuttaṃ. **Na pariccajēti** sīhabyagghādīnaṃ na pariccajeyya sabbabodhisatte ṭhapetvāyevāti vuttaṃ. **Kalyāṇanti** saṃhaṃ mudukaṃ. **Pāpikanti** pharusam vācam. Aṭṭhamam.

9. Pātheyyasuttavaṇṇanā

79. Navame **saddhā bandhati pātheyyanti** saddham uppādetvā dānaṃ deti, sīlam rakkhati, uposathakammaṃ karoti, tenetaṃ vuttaṃ. **Sirīti** issariyaṃ. **Āsayoti** vasanatṭhānaṃ. Issariye hi abhimukhībhūte thalatoṃ jalatoṃ bhogā āgacchantiyeva. Tenetaṃ vuttaṃ. **Parikassatīti** parikaḍḍhati. Navamaṃ.

10. Pajjotasuttavaṇṇanā

80. Dasame **pajjototi** paḍīpo viya hoti. **Jāgaroti** jāgarabrāhmaṇo viya hoti. **Gāvo kamme sajjivānanti** kammena saha jīvantānaṃ gāvova kamme kammasahāyā kammadutiyakā nāma honti. Gomaṇḍalehi saddhiṃ kasikammādīni nipphajjanti. **Sītassa iriyāpathoti** sītaṃ assa sattakāyassa iriyāpatho jīvitavutti. **Sītanti** naṅgalaṃ. Yassa hi naṅgalehi khettaṃ appamattakampi kaṭṭhaṃ na hoti, so kathaṃ jīviṣṣatīti vadati. Dasamaṃ.

11. Araṇasuttavaṇṇanā

81. Ekādasame **araṇāti** nikkilesā. **Vusitanti** vusitavāso. **Bhojissiyanti** adāsabhāvo. **Samaṇāti** khīṇāsavasamaṇā. Te hi ekantena araṇā nāma. **Vusitaṃ na nassatīti** tesam ariyamaggavāso na nassati. **Parijānantīti** puthujjanakalyāṇakato paṭṭhāya sekhā lokiya lokuttarāya pariññāya parijānanti. **Bhojissiyanti** khīṇāsavasamaṇānaṃyeva niccaṃ bhujissabhāvo nāma. **Vandantīti** pabbajitadivasato paṭṭhāya vandanti. **Patitṭhitanti** sīle patitṭhitaṃ. **Samaṇīdhāti** samaṇaṃ idha. **Jātihīnanti** api caṇḍālakulā pabbajitaṃ. **Khattiyāti** na kevalaṃ khattiyāva, devāpi sīlasampannaṃ samaṇaṃ vandantiyevāti. Ekādasamaṃ.

Chetvāvaggo aṭṭhamo.

Iti sārathappakāsiniyā

Samyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Devatāsamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Devaputtasamyuttam

1. Paṭhamavaggo

1. Paṭhamakassapasuttavaṇṇanā

82. Devaputtasamyuttassa paṭhame **devaputtoti** devānañhi anke nibbattā purisā devaputtā nāma, itthiyo devadhītarō nāma honti. Nāmasasena apākaṭṭhāva “aññatarā devatā”ti vuccati, pākaṭṭho “itthannāmo devaputto”ti. Tasmā heṭṭhā “aññatarā devatā”ti vatvā idha “devaputto”ti vuttaṃ. **Anusāsanti** anusitṭhiṃ. Ayaṃ kira devaputto bhagavatā sambodhito sattame vasse yamakapāṭihāriyaṃ katvā tidasapure vassaṃ upagamma abhidhammaṃ desenteṇa jhānavibhaṅge – “bhikkhūti samaññāya bhikkhu, paṭiññāya bhikkhū”ti (vibha. 510). Evaṃ bhikkhuniddesaṃ kathiyamānaṃ assosi. “Evaṃ vitakketha, mā evaṃ vitakkayittha, evaṃ manasikarotha, mā evaṃ manasākattha. Idaṃ pajahatha, idaṃ upasampajja viharathā”ti (pārā. 19). Evarūpaṃ pana bhikkhuovādaṃ bhikkhuanusāsanaṃ na assosi. So taṃ sandhāya – “bhikkhuṃ bhagavā pakāsesi, no ca bhikkhuno anusāsa”nti āha.

Tena hīti yasmā mayā bhikkhuno anusitṭhi na pakāsītāti vadasi, tasmā. **Taññevettha paṭibhātūti** tuyhevesā anusitṭhipakāsanaṃ upaṭṭhātūti. Yo hi pañhaṃ kathetukāmo hoti, na ca sakkoti sabbaññutaññānena saddhiṃ saṃsanditvā kathetuṃ. Yo vā na kathetukāmo hoti, sakkoti pana kathetuṃ. Yo vā neva kathetukāmo hoti, kathetuṃ na ca sakkoti. Sabbesampi tesam bhagavā pañhaṃ bhāraṃ na karoti. Ayaṃ pana devaputto kathetukāmo ceva, sakkoti ca kathetuṃ. Tasmā tasseva bhāraṃ karonto bhagavā evamāha. Sopi pañhaṃ kathesi.

Tattha **subhāsītassa sikkhethāti** subhāsitaṃ sikkheyya, catusaccanissitaṃ dasakathāvattahunissitaṃ

sattatiṃsabodhipakkhiyanissitaṃ catubbidhaṃ vacīsucaritameva sikkheyya. **Samaṇūpāsana** **cāti** samaṇehi upāsitaḥḥaṃ samaṇūpāsanaṃ nāma aṭṭhatiṃsabhedhaṃ kammaṭṭhānaṃ, tampi sikkheyya bhāveyyāti attho. Bahussutānaṃ vā bhikkhūnaṃ upāsanaṃpi samaṇūpāsanaṃ. Tampi ‘kiṃ, bhante, kusala’ ntiādinā pañhapucchanena paññāvuddhatthaṃ sikkheyya. **Cittavūpasama** **sa cāti** aṭṭhasamāpattivasena cittavūpasamaṃ sikkheyya. Iti devaputtana tisso sikkhā kathitā honti. Purimapadena hi adhisīlasikkhā kathitā, dutiyapadena adhipaññāsikkhā, cittavūpasamena adhicittasikkhāti evaṃ imāya gāthāya sakalampi sāsanaṃ pakāsitaṃ eva hoti. Paṭhamaṃ.

2. Dutiyakassapasuttavaṇṇanā

83. Dutiye **jhāy**ti dvīhi jhānehi jhāyī. **Vimuttacittoti** kammaṭṭhānavimuttiyā vimuttacitto. **Hadayassānupattinti** arahattaṃ. **Lokassāti** saṅkhāralokassa. **Anissitoti** taṇhādīṭṭhihi anissito, taṇhādīṭṭhiyo vā anissito. **Tadānisamsoti** arahattānisamsa. Iḍaṃ vuttaṃ hoti – arahattānisamsa bhikkhu arahattaṃ patthento jhāyī bhaveyya, suvimuttacitto bhaveyya, lokassa udayabbayaṃ ñatvā anissito bhaveyya. Tantidhammo pana imasmiṃ sāsane pubbabhāgoti. Dutiyaṃ.

3-4. Māghasuttādivaṇṇanā

84. Tatiye **māghoti** sakkassetāṃ nāmaṃ. Sveva vattena aññe abhibhavitvā devissariyaṃ pattoti **vatrabhū**, vatanāmakāṃ vā asuraṃ abhibhavaṭṭi vatrabhū. Tatiyaṃ.

85. Catutthaṃ vuttatthameva. Catutthaṃ.

5. Dāmalisuttavaṇṇanā

86. Pañcame **na tenāsī**sate **bhavanti** tena kāraṇena yaṃ kiñci bhavaṃ na pattheti. Āyatapaggaho nāmesa devaputto, khīṇāsavassa kiccavosānaṃ natthi. Khīṇāsavena hi ādito arahattappattiyā vīriyaṃ kataṃ, aparabhāge mayā arahattaṃ pattanti mā tuṇhī bhavatu, tatheva vīriyaṃ daḥḥaṃ karotu parakkamatūti cintetvā evamāha.

Atha bhagavā “ayaṃ devaputto khīṇāsavassa kiccavosānaṃ akathento mama sāsanaṃ aniyānikaṃ katheti, kiccavosānaṃsa kathessāmi” ti cintetvā **natthi kiccanti**ādimāha. Tīsu kira piṭakesu ayaṃ gāthā asaṃkiṇṇā. Bhagavatā hi aññattha vīriyassa doso nāma dassito natthi. Iḍha pana imaṃ devaputtaṃ paṭibāhitvā “khīṇāsavena pubbabhāge āsavakkhayatthāya araññe vasantena kammaṭṭhānaṃ ādāya vīriyaṃ kataṃ, aparabhāge sace icchati, karotu, no ce icchati, yathāsukhaṃ viharatū” ti khīṇāsavassa kiccavosānadassanatthaṃ evamāha. Tattha **gādhanti** patiṭṭhaṃ. Pañcamaṃ.

6. Kāmadassuttavaṇṇanā

87. Chaṭṭhe **dukka**ranti ayaṃ kira devaputto pubbayogāvacarō bahalakilesatāya sappayogena kilese vikkhambhento samaṇadhammaṃ katvā pubbūpanissayamandatāya ariyabhūmiṃ appatvāva kālaṃ katvā devaloke nibbatta. So “tathāgatassa santikaṃ gantvā dukkarabhāvaṃ āroccassāmi” ti āgantvā evamāha. Tattha **dukka**ranti dasapi vassāni...pe... satṭhipi yadetaṃ ekantaparissuddhassa samaṇadhammassa karaṇaṃ nāma, taṃ dukkaraṃ. **Sekhāti** satta sekhā. **Sīlasamāhitāti** sīlena samāhitā samupetā. **Ṭhitattāti** patiṭṭhitasabhāvā. Evaṃ pucchitapañhaṃ vissajjetvā idāni uparipañhasamuṭṭhāpanatthaṃ **anagāriyupetassāti**ādimāha. Tattha **anagāriyupetassāti** anagāriyaṃ niggehabhāvaṃ upetassa. Sattabhūmikepi hi pāsāde vasanto bhikkhu vuḍḍhatarena āgantvā “mayhaṃ iḍaṃ pāpuṇāti” ti vutte pattacīvaraṃ ādāya nikkhamateva. Tasmā “anagāriyupeto” ti vuccati. **Tuṭṭhīti** catupaccayasantoso. **Bhāvanāyāti** cittavūpasamabhāvanāya.

Te chetvā maccuno jālanti ye rattindivam indriyūpasame ratā, te dussamādahaṃ cittaṃ samādahanti. Ye ca samāhitacittā, te catupaccayasantosam pūrentā na kilamanti. Ye santutṭhā, te sīlam pūrentā na kilamanti. Ye sīle patiṭṭhitā satta sekhā, te ariyā maccuno jālasaṅkhātāṃ kilesajālam chinditvā gacchanti. **Duggamoti** “saccametam, bhante, ye indriyūpasame ratā, te dussamādahaṃ samādahanti...pe... ye sīle patiṭṭhitā, te maccuno jālam chinditvā gacchanti”. Kiṃ na gacchissanti? Ayaṃ pana duggamo bhagavā visamo maggoti āha. Tattha kiñcāpi ariyamaggo neva duggamo na visamo, pubbhāgapaṭipadāya panassa bahū parissayā honti. Tasmā evaṃ vutto. **Avamsirāti** ñāṇasirena adhosirā hutvā papatanti. Ariyamaggaṃ ārohituṃ asamatthatāyeva ca te anariyamagge papatantīti ca vuccanti. **Ariyānaṃ samo maggoti** sveva maggo ariyānaṃ samo hoti. **Visame samāti** visamepi satta kāye samāyeva. Chaṭṭhaṃ.

7. Pañcālacaṇḍasuttavaṇṇanā

88. Sattame **sambādheti** nīvaraṇasambādhaṃ kāmaguṇasambādhanti dve sambādhā. Tesu idha nīvaraṇasambādhaṃ adhippetam. **Okāsanti** jhānassetam nāmaṃ. **Paṭilīnanisabhoti** paṭilīnasetṭho. Paṭilīno nāma pahīnamāno vuccati. Yathāha – “kathaṇca, bhikkhave, bhikkhu paṭilīno hoti. Idha, bhikkhave, bhikkhuno asmimāno pahīno hoti ucchinnamūlo tālavatthukato anabhāvaṃkato āyatim anuppādadhammo”ti (a. ni. 4.38; mahāni. 87). **Paccalatthamsūti** paṭilabhiṃsu. **Sammā teti** ye nibbānapattiyā satim paṭilabhiṃsu, te lokuttarasamādhināpi susamāhitāti missakajjhānaṃ kathitaṃ. Sattamaṃ.

8. Tāyanasuttavaṇṇanā

89. Aṭṭhame **purāṇatitthakaroti** pubbe titthakaro. Ettha ca titthaṃ nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo, titthakaro nāma tāsam uppādako satthā. Seyyathidaṃ nando, vaccho, kiso, saṃkicco. Purāṇādayo pana tiṭṭhiyā nāma. Ayaṃ pana diṭṭhim uppādetvā kathaṃ sagge nibbattoti? Kammavādītāya. Esa kira uposathabhaddāni adāsi, anāthānaṃ vattaṃ paṭṭhapesi, patissaye akāsi, pokkharāṇiyo khaṇāpesi, aññampi bahum kalyāṇaṃ akāsi. So tassa nissandena sagge nibbatto, sāsanaṃ pana niyyānikabhāvaṃ jānāti. So tathāgatassa santikaṃ gantvā sāsanaṃ uccavikā vīriyappaṭisaṃyuttā gāthā vakkhāmīti āgantvā **chinda sotanti**ādīmāha.

Tattha **chindāti** aniyamitaṇṇanti. **Sotanti** taṇhāsotaṃ. **Parakkammāti** parakkamitvā vīriyaṃ katvā. **Kāmeti** kilesakāmepe vatthukāmepe. **Panudāti** nīhara. **Ekattanti** jhānaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – kāme ajahitvā muni jhānaṃ na upapajjati, na paṭilabhatīti attho. **Kayirā ce kayirāthenanti** yadi vīriyaṃ kareyya, kareyyātha, taṃ vīriyaṃ na osakkeyya. **Daḥmenaṃ parakkameti** daḥmaṃ enaṃ kareyya. **Sithilo hi paribbājoti** sithilagahitā pabbajjā. **Bhiyyo ākirate rajanti** atirekaṃ upari kilesarajaṃ ākirati. **Akataṃ dukkaṭaṃ seyyoti** dukkaṭaṃ akatameva seyyo. **Yaṃ kiñcīti** na kevalaṃ dukkaṭaṃ katvā katasāmaññaṃeva, aññampi yaṃ kiñci sithilaṃ kataṃ evarūpameva hoti. **Samkiliṭṭhanti** dukkarakārikavataṃ. Imasmiṃ hi sāsane paccayahetu samādinnaḍḍhataṅgavataṃ samkiliṭṭhameva. **Saṅkassaranti** saṅkāya saritaṃ, “idampi iminā kataṃ bhavissati, idampi iminā”ti evaṃ āsaṅkitaparisaṅkitaṃ. **Ādibrahmacariyikāti** maggabrahmacariyassa ādibhūtā pubbapadhānabhūtā. Aṭṭhamaṃ.

9. Candimasuttavaṇṇanā

90. Navame **candimāti** candavimānavāsī devaputto. **Sabbadhīti** sabbesu khandhaāyatanādīsu. **Lokānukampakāti** tuyhampi etassapi tādīsā eva. **Santaramānovāti** turito viya. **Pamuñcasīti** atītatthe vattamānavacanaṃ. Navamaṃ.

10. Sūriyasuttavaṇṇanā

91. Dasame **sūriyoti** sūriyavimānavāsī devaputto. **Andhakāreti** cakkhuviññāpuppattinivāraṇena andhabhāvakaṇe. Virocatī **verocano**. **Maṅḍalīti** maṅḍalasaṅṭhāno. **Mā, rāhu, gilī caramantalikkheti** antalikkhe caraṃ sūriyaṃ, rāhu, mā gilīti vadati. Kiṃ panesa taṃ gilātīti? Āma, gilati. Rāhussa hi attabhāvo mahā, uccattanena aṭṭhajojanasatādhikāni cattāri yojanasahassāni, bāhantaramassa dvādasajojanasatāni, bahalattena cha yojanasatāni, sīsaṃ nava yojanasataṃ, nalāṭaṃ tiyojanasataṃ, bhamukantaraṃ paṇṇāsajojanaṃ, mukhaṃ dviyojanasataṃ, ghānaṃ tiyojanasataṃ, mukhādhānaṃ tiyojanasatagambhīraṃ hatthatalapādatalāni puthulato dviyojanasatāni. Aṅgulipabbāni paṇṇāsa yojanāni. So candimasūriye virocamaṇe disvā issāpakato tesam gamanavīthiṃ otarivā mukhaṃ vivarivā tiṭṭhati. Candavimānaṃ sūriyavimānaṃ vā tiyojanasatike mahānarake pakkhittaṃ viya hoti. Vimāne adhivatthā devatā maraṇabhayatajjitā ekappahārenea viravanti. So pana vimānaṃ kadāci hatthena chādeti, kadāci hanukassa heṭṭhā pakkhipati, kadāci jivhāya parimajjati, kadāci avagaṇḍakāraṃ bhuñjanto viya kapolantare ṭhapeti. Vegaṃ pana vāretuṃ na sakkoti. Sace vāressāmīti gaṇḍakaṃ katvā tiṭṭheyya, matthakaṃ tassa bhinditvā nikkhameyya, ākaḍḍhitvā vā naṃ onameyya. Tasmā vimānena saheva gacchati. **Pajaṃ mamanti** candimasūriyā kira dvepi devaputtā mahāsamayasuttakathanadivase sotāpattiphalaṃ pattā. Tena bhagavā ‘‘pajaṃ mama’’nti āha, putto mama esoti attho. Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

2. Anāthapiṇḍikavaggo

1. Candimasasuttavaṇṇanā

92. Dutiyaṃ vaggassa paṭhame **kacchevāti** kacche viya. **Kaccheti** pabbatakacchepi nadīkacchepi. **Ekodi nipakāti** ekaggacittā ceva paññānepakkena ca samannāgatā. **Satāti** satimanto. Idaṃ vuttaṃ hoti – ye jhānāni labhitvā ekodī nipakā satā viharanti, te amakase pabbatakacche vā nadīkacche vā magā viya sotthiṃ gamissantīti. **Pāranti** nibbānaṃ. **Ambujoti** maccho. **Raṇaṇjahāti** kilesaṇjahā. Yepi jhānāni labhitvā appamattā kilese jahanti, te suttajālaṃ bhinditvā macchā viya nibbānaṃ gamissantīti vuttaṃ hoti. Paṭhamamaṃ.

2. Veṇḍusuttavaṇṇanā

93. Dutiye **veṇḍūti** tassa devaputtassa nāmaṃ. **Payirupāsīyāti** parirupāsivā. **Anusikkhareti** sikkhanti. **Siṭṭhipadeti** anusitṭhipade. **Kāle te appamajjantāti** kāle te appamādaṃ karontā. Dutiyaṃ.

3. Dīghalaṭṭhisuttavaṇṇanā

94. Tatiye **dīghalaṭṭhīti** devaloke sabbe samappamaṇā tigāvutikāva honti, manussaloke panassa dīghattabhāvatāya evamaṇāmaṃ ahosi. So puññāni katvā devaloke nibbattopi tatheva paññāyi. Tatiyaṃ.

4. Nandanasuttavaṇṇanā

95. Catutthe **gotamāti** bhagavantaṃ gottena ālapati. **Anāvaṭanti** tathāgatassa hi sabbaññutaññānaṃ pesentassa rukkho vā pabbato vā āvaritūṃ samattho nāma natthi. Tenāha ‘‘anāvaṭa’’nti. Iti tathāgataṃ thometvā devaloke abhisankhatapañhaṃ pucchanto **kathaṃvidhanti** ādimāha. Tattha **dukkhamaticca iriyatīti** dukkhaṃ atikkamitvā viharati. **Silavāti** lokiyalokuttarena sīlena samannāgato khīṇāsavo. **Paññādayopi** missakāyeva veditabbā. **Pūjayanti** gandhapupphādīhi pūjenti. Catutthamaṃ.

5-6. Candanasuttādivaṇṇanā

96. Pañcame **appatiṭṭhe anālambeti** heṭṭhā apatiṭṭhe upari anālambane. **Susamāhitoti** appanāyapi upacārenapi suṭṭhu samāhito. **Pahitattoti** pesitatto. **Nandīrāgaparikkhīṇoti** parikkhīṇanandīrāgo. Nandīrāgo nāma tayo kammābhisāṅkhārā. Iti imāya gāthāya kāmasaññāgahaṇena pañcorambhāgiyaṣaṃyojanāni, rūpaṣaṃyojanagahaṇena pañca uddhambhāgiyaṣaṃyojanāni, nandīrāgena tayo kammābhisāṅkhārā gahitā. Evaṃ yassa dasa ṣaṃyojanāni tayo ca kammābhisāṅkhārā pahīnā, so gambhīre mahoghe na sīdatīti. Kāmasaññāya vā kāmabhavo, rūpaṣaṃyojanena rūpabhavo gahito, tesam gahaṇena arūpabhavo gahitova, nandīrāgena tayo kammābhisāṅkhārā gahitāti evaṃ yassa tīsu bhavesu tayo saṅkhārā natthi, so gambhīre na sīdatītipi dasseti. Pañcamaṃ.

97. Chaṭṭhaṃ vuttatthameva. Chaṭṭhaṃ.

7. Subrahmasuttavaṇṇanā

98. Sattame **subrahmāti** so kira devaputto accharāsaṅghaparivuto nandanakīlikam gantvā pārīcchattakamūle paññattāsane nisīdi. Taṃ pañcasatā devadhītarō parivāretvā nisinnā, pañcasatā rukkham abhiruḷhā. Nanu ca devatānaṃ cittavasena yojanasatikopi rukkho onamitvā hattham āgacchati, kasmā tā abhiruḷhāti. Khīḍḍāpasutatāya. Abhiruyha pana madhurassarena gāyitvā gāyitvā pupphāni pātentī, tāni gahetvā itarā ekatovaṅṅikamālādivasena ganthenti. Atha rukkham abhiruḷhā upacchedakakammavasena ekappahāreneva kālam katvā avīcimhi nibbattā mahādukkham anubhavanti.

Atha kāle gacchante devaputto “imāsam neva saddo suyayati, na pupphāni pātentī. Kham nu kho gatā”ti? Avajjento niraye nibbattabhāvaṃ disvā piyavatthukasokena ruppamāno cintesi – “etā tāva yathākammaena gatā, mayham āyusaṅkhāro kittako”ti. So – “sattame divase mayāpi avasesāhi pañcasatāhi saddhim kālam katvā tattheva nibbattitabba”nti disvā balavatarena sokena ruppi. So – “imam mayham sokaṃ sadevake loka aññatra tathāgatā niddhamituṃ samattho nāma natthi”ti cintetvā satthu santikam gantvā **niccam utrastanti** gāthamāha.

Tattha **idanti** attano cittam dasseti. Dutiyaṣadama purimasseva vevacanam. **Niccanti** ca padassa devaloke nibbattakālato paṭṭhāyāti attho na gahetabbo, sokuppattikālato pana paṭṭhāya niccanti veditabbam. **Anuppannesu kicchēsūti** ito sattāhaccayena yāni dukkhāni uppajjissanti, tesu. **Atho uppattitesu cāti** yāni pañcasatānaṃ accharānaṃ niraye nibbattānaṃ diṭṭhāni, tesu cāti evam imesu uppannānuppannesu dukkhesu niccam mama utrastam cittam, abbhantare ḍayhamāno viya homi bhagavāti dasseti.

Nāññatra bojjhā tapasāti bojghaṅgabhāvanañca tapogunañca aññatra muñcivā sotthim na passāmīti attho. **Sabbanissaggāti** nibbānato. Ettha kiñcāpi bojghaṅgabhāvanā paṭhamam gahitā, indriyaṣaṃvaro pacchā, atthato pana indriyaṣaṃvarova paṭhamam veditabbo. Indriyaṣaṃvare hi gahite catupārisuddhisīlam gahitam hoti. Tasmim patiṭṭhito bhikkhu nissayamuttako dhutaṅgasāṅkhātā tapogunam samādāya araññam pavisitvā kammaṭṭhānam bhāvento saha vipassanāya bojghaṅge bhāveti. Tassa ariyamaggo yaṃ nibbānam ārammaṇam katvā uppajjati, so “sabbanissaggo”ti bhagavā catusaccavasena desanam vinivattesi. Devaputto desanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhahīti. Sattamaṃ.

8-10. Kakudhasuttādivaṇṇanā

99. Aṭṭhame **kakudho devaputtoti** ayam kira kolanagare mahāmogallānattherassa upaṭṭhākaputto daharakāleyeva therassa santike vasanto jhānam nibbattetvā kālānkato, brahmaloke uppajji. Tatrāpi nam kakudho brahmātveva sañjānanti. **Nandasīti** tussasi. **Kim laddhāti** tuṭṭhi nāma kiñci manāpaṃ labhitvā hoti, tasmā evamāha. **Kim jīyitthāti** yassa hi kiñci manāpaṃ cīvarādivatthu jīṇam hoti, so socati, tasmā evamāha. **Aratī nābhikīratīti** ukkaṅṅhitā nābhibhavati. **Aghajātassāti** dukkhajātassa, vaṭṭadukkhe ṭhitassāti attho. **Nandījātassāti** jātatanhassa. **Aghanti** evarūpassa hi vaṭṭadukkham āgatameva hoti. “Dukkhi sukham patthayati”ti hi vuttam. Iti aghajātassa nandī hoti, sukhavipariṇāmena dukkham

āgatamevāti nandījātassa aghaṃ hoti. Aṭṭhamaṃ.

100. Navamaṃ vuttatthameva. Navamaṃ.

101. Dasame ānandattherassa anumānabuddhiyā ānubhāvappakāsanatthaṃ **aññataroti** āha. Dasamaṃ.

Dutiyo vaggo.

3. Nānātitthiyavaggo

1-2. Sivasuttādivaṇṇanā

102. Tatiyavaggassa paṭhamaṃ vuttatthameva. Paṭhamaṃ.

103. Dutiye **paṭikaccevāti** paṭhamaṃyeva. **Akkhacchinnovajjhāyatī** akkhacchinno avajjhāyati, balavacintanaṃ cinteti. Dutiyaḡāthāya **akkhacchinnovāti** akkhacchinno viya. Dutiyaṃ.

3-4. Serīsuttādivaṇṇanā

104. Tatiye **dāyakoti** dānasīlo. **Dānapatī** yaṃ dānaṃ demi, tassa pati hutvā demi, na dāso na sahāyo. Yo hi attanā madhuraṃ bhuñjati, paresaṃ amadhuraṃ deti, so dānasaṅkhātassa deyyadhammassa dāso hutvā deti. Yo yaṃ attanā bhuñjati, tadeva deti, so sahāyo hutvā deti. Yo pana attanā yena tena yāpeti, paresaṃ madhuraṃ deti, so pati jeṭṭhako sāmi hutvā deti. Ahaṃ “tādiso ahoṣi”nti vadati.

Catūsu dvāresuti tassa kira rañño sindhavaratṭhaṃ soḡhivākaratṭhanti dve ratṭhāni ahesuṃ, nagaraṃ roruvaṃ nāma. Tassa ekekasmim dvāre devasikaṃ satasahassaṃ uppajjati, antonagare vinicchayatṭhāne satasahassaṃ. So bahuhiraññasuvaṇṇaṃ rāsibhūtaṃ disvā kammassakataññaṃ uppādetvā catūsu dvāresu dānasālāyo kāretvā tasmim tasmim dvāre uṭṭhitaāyena dānaṃ dethāti amacce ṭhapesi. Tenāha – “catūsu dvāresu dānaṃ dīyitthā”ti.

Samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikavanibbakayācakānanti ettha **samaṇāti** pabbajjūpagatā. **Brāhmaṇāti** bhovādino. Samitapāpabāhitapāpe pana samaṇabrāhmaṇe esa nālattha. **Kapaṇāti** duggatā daliddamanussā kāṇakuṇiādayo. **Addhikāti** pathāvino. **Vanibbakāti** ye “iṭṭhaṃ, dinnaṃ, kantaṃ, manāpaṃ, kālena, anavajjaṃ dinnaṃ, dadaṃ cittaṃ pasādeyya, gacchatu bhavaṃ brahmaloka”ntiādinaṃ nayena dānassa vaṇṇaṃ thomayamānā vicaranti. **Yācakāti** ye “pasatamattaṃ detha, sarāvamattaṃ dethā”tiādini ca vatvā yācamānā vicaranti. **Itthāḡārassa dānaṃ dīyitthāti** paṭhamadvārassa laddhattā tattha uppajjanakasatasahassee aññaṃpi dhanāṃ pakkhipitvā rañño amacce hāretvā attano amacce ṭhapetvā raññaṃ dinnadānato rājitthiyo mahantataraṃ dānaṃ adamsu. Taṃ sandhāyevamāha. **Mama dānaṃ paṭikkamī**ti yaṃ mama dānaṃ tattha dīyittha, taṃ paṭinivatti. Sesadvāresupi eseva nayo. **Kocīti** katthaci. **Dīgharattanti** asītivassasahasāni. Ettakaṃ kira kālaṃ tassa rañño dānaṃ dīyittha. Tatiyaṃ.

105. Catutthaṃ vuttatthameva. Catutthaṃ.

5. Jantusuttavaṇṇanā

106. Pañcame **kosalesu viharantī**ti bhagavato santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā tattha gantvā viharanti. **Uddhatāti** akappiye kappiyasaññitāya ca kappiye akappiyasaññitāya ca anavajje sāvajjasaññitāya ca sāvajje anavajjasaññitāya ca uddhaccapakatikā hutvā. **Unnaḡāti** uggatanaḡā,

uṭṭhitacchamānāti vuttaṃ hoti. **Capalāti** pattacīvaramaṇḍanādinā cāpallena yuttā. **Mukharāti** mukhakarā, kharavacanāti vuttaṃ hoti. **Vikiṇṇavācāti** asaṃyatavacanā, divasampi niratthakavacanapalāpino. **Muṭṭhassatinoti** naṭṭhassatino sativirahitā, idha kataṃ ettha pamussanti. **Asampajānāti** nippanā. **Asamāhitāti** appanāupacārasamādhirahitā, caṇḍasote baddhanāvāsadisā. **Vibbhantacittāti** anavaṭṭhitacittā, panthāruḷhabālamigasadisā. **Pākatindriyāti** saṃvarābhāvena gihikāle viya vivaṭṭandriyā.

Jantūti evaṃnāmako devaputto. **Tadahuposatheti** tasmim̐ ahu uposathe, uposathadivaseti attho. **Pannaraseti** cātuddasikādipaṭikkhepo. **Upasaṅkamīti** codanattāya upagato. So kira cintesi – “ime bhikkhū satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā nikkhantā, idāni pamattā viharanti, na kho panete pāṭiyekkaṃ nisinnaṭṭhāne codiyamānā kathaṃ gaṇhissanti, samāgamanakāle codissāmī”ti uposathadivase tesam̐ sannipatitabhāvaṃ ñatvā upasaṅkami. **Gāthāhi ajjhabhāsīti** sabbesaṃ majjhe ṭhatvā gāthā abhāsī.

Tattha yasmā guṇakathāya saddhiṃ nigguṇassa aguṇo pākaṭo hoti, tasmā guṇaṃ tāva kathento **sukhajīvino pure āsuntī**ādīmāha. Tattha **sukhajīvino pure āsuntī** pubbe bhikkhū supposā subharā ahesuṃ, uccanīcakulesu sapadānaṃ caritvā laddhena missakapiṇḍena yāpesuntī adhippāyena evamāha. **Anicchāti** nittanā hutvā.

Evaṃ porāṇakabhikkhūnaṃ vaṇṇaṃ kathetvā idāni tesam̐ avaṇṇaṃ kathento **dupposanti**ādīmāha. Tattha **gāme gāmaṇikā viyāti** yathā gāme gāmaṇikā nānappakārena janam̐ piḷetvā khīradadhitaṇḍulādīni āharāpetvā bhuñjanti, evaṃ tumhepi anesanāya ṭhitā tumhākaṃ jīvikam̐ kappethāti adhippāyena vadati. **Nipajjantīti** uddesaparipucchāmanasikārehi anattikā hutvā sayanamhi hatthapāde vissajjetvā nipajjanti. **Parāgāresūti** paragehesu, kulasuṇhādīsūti attho. **Mucchitāti** kilesamucchāya mucchitā.

Ekacceti vattabbayuttakeyeva. **Apaviddhāti** chaḍḍitakā. **Anāthāti** apatiṭṭhā. **Petāti** susāne chaḍḍitā kālaṅkatamanussā. Yathā hi susāne chaḍḍitā nānāsakuṇḍādhī khajjanti, ñatakāpi nesaṃ nāthakiccaṃ na karonti, na rakkhanti, na gopayanti, evamevaṃ evarūpāpi ācariyupajjhāyādīnaṃ santikā ovādānūsāsaṇim̐ na labhantīti apaviddhā anāthā, yathā petā, tatheva hontī. Pañcamaṃ.

6. Rohitassasuttavaṇṇanā

107. Chaṭṭhe **yatthāti** cakkavāḷalokassa ekokāse bhummaṃ. **Na cavati na upapajjantīti** idaṃ aparāparaṃ cutipaṭisandhivasena gahitaṃ. **Gamanenāti** padagamanena. **Nāhaṃ taṃ lokassa antanti** satthā saṅkhāralokassa antaṃ sandhāya vadati. **Ñāteyyanti**ādīsū ñātabbaṃ, daṭṭhabbaṃ, pattabbanti attho.

Iti devaputtana cakkavāḷalokassa anto pucchito, satthārā saṅkhāralokassa kathito. So pana attano pañhena saddhiṃ satthu byākaraṇaṃ sametīti saññāya pasamsanto **acchariyanti**ādīmāha.

Daḷhadhammoti daḷhadhanu, uttamappamāṇena dhanunā samannāgato. **Dhanuggahoti** dhanuācariyo. **Susikkhitoti** dasa dvādasa vassāni dhanusippaṃ sikkhito. **Katahatthoti** usabhappamāṇepi vālaggaṃ vijjhitaṃ samatthabhāvena katahattho. **Katūpāsānoti** katasarakkhepo dassitasippo. **Asanenāti** kaṇḍena. **Atipāteyyāti** atikkameyya. Yāvata so tālacchāyaṃ atikkameyya, tāvatā kālena ekacakkavāḷaṃ atikkamāmīti attano jvasampattim̐ dasseti.

Puratthimā samuddā pacchimoti yathā puratthimasamuddā pacchimasamuddo dūre, evaṃ me dūre padavītiḥāro ahoṣīti vadati. So kira pācīnacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṃ ṭhito pādaṃ pasāretvā pacchimakakkavāḷamukhavaṭṭiyaṃ akkamati, puna dutiyaṃ pādaṃ pasāretvā paracakkavāḷamukhavaṭṭiyaṃ akkamati. **Ichhāgatanti** icchā eva. **Aññatrevāti** nippapañcataṃ dasseti.

Bhikkhācārakāle kiresa nāgalatādantakaṭṭhaṃ khāditvā anotatte mukhaṃ dhovivā kāle sampatte uttarakurumhi piṇḍāya caritvā cakkavāḷamukhavatṭiyāṃ nisinno bhattakiccaṃ karoti, tattha muhuttaṃ vissamivā puna javati. **Vassasatāyukoti** tadā dīghāyukakālo hoti, ayamā pana vassasatāvāsitthe āyumihi gamanaṃ ārabhi. **Vassasatajīvīti** taṃ vassasataṃ anantarāyena jīvanto. **Antarāva kālaṅkatoti** cakkavāḷalokassa antaṃ appatvā antarāva mato. So pana tattha kālaṃ katvāpi āgantvā imasmimīyeva cakkavāḷe nibbatti. **Appatvāti** saṅkhāralokassa antaṃ appatvā. **Dukkhassāti** vaṭṭadukkhassa. **Antakiriyanti** pariyantakaraṇaṃ. **Kaḷevareti** attabhāve. **Sasaññimhi samanaketi** sasaññe sacitte. **Lokanti** dukkhasaccaṃ. **Lokasamudayanti** samudayasaccaṃ. **Lokanirodhanti** nirodhasaccaṃ. **Paṭipadanti** maggasaccaṃ. Iti – “nāhaṃ, āvuso, imāni cattāri saccāni tiṇakaṭṭhādīsu paññapemi, imasmimā pana cātumahābhūtiḷe kāyasmimā yeva paññapemi”ti dasseti. **Samitāvīti** samitapāpo. **Nāsīsātīti** na pattheti. Chaṭṭhaṃ.

108-109. Sattamaṭṭhamāni vuttatthāneva. Sattamaṃ, aṭṭhamaṃ.

9. Susimasuttavaṇṇanā

110. Navame **tuyhampi no, ānanda, sārīputto rucātīti** sathā therassa vaṇṇaṃ kathetukāmo, vaṇṇo ca nāmesa visabhāgapuggalassa santike kathetuṃ na vaṭṭati. Tassa santike kathito hi matthakaṃ na pāpuṇāti. So hi “asuko nāma bhikkhu sīlavā”ti vutte. “Kiṃ tassa sīlaṃ? Gorūpasīlo so. Kiṃ tayā añño sīlavā na diṭṭhapubbo”ti vā? “Paññavā”ti vutte, “kiṃ pañño so? Kiṃ tayā añño paññavā na diṭṭhapubbo”ti? Vā, ādīni vatvā vaṇṇakathāya antarāyaṃ karoti. Ānandatthero pana sārīputtattherassa sabhāgo, paṇītāni labhitvā therassa deti, attano upaṭṭhākādārake pabbājetvā therassa santike upajjhaṃ gaṇhāpeti, upasampādeti. Sārīputtattheropi ānandattherassa tatheva karoti. Kiṃ kāraṇā? Aññamaññassa guṇesu pasīditvā. Ānandatthero hi – “amhākaṃ jeṭṭhabhātiko ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ satasahassañca kappe pāramiyo pūretvā soḷasavidhaṃ paññaṃ paṭivijjhivā dhammasenāpatiṭṭhāne ṭhito”ti therassa guṇesu pasīditvāva therāṃ mamāyati. Sārīputtattheropi – “sammāsambuddhassa mayā kattabbaṃ mukhodakadānādīkiccaṃ sabbamaṃ ānando karoti. Ānandaṃ nissāya ahaṃ icchitcchitaṃ samāpattim samāpajjitum labhāmī”ti āyasmato ānandassa guṇesu pasīditvāva taṃ mamāyati. Tasmā bhagavā sārīputtattherassa vaṇṇaṃ kathetukāmo ānandattherassa santike kathetuṃ āradhho.

Tattha **tuyhampīti** sampiṇḍanattho pi-kāro. Imaṃ vuttaṃ hoti – “ānanda, sārīputtassa ācāro gocaro vihāro abhikkamo paṭikkamo ālokitavilokitaṃ samīñjitapasāraṇaṃ mayhaṃ rucāti, asītimahātherānaṃ rucāti, sadevakassa lokassa rucāti. Tuyhampi rucātī”ti?

Tato thero sātākantare laddhokāso balavamallo viya tuṭṭhamānaso hutvā – “sathā mayhaṃ piyasahāyassa vaṇṇaṃ kathāpetukāmo. Labhissāmi no ajja, dīpadhajabhūtaṃ mahājambuṃ vidhunanto viya valāhakantarato candaṃ nīharitvā dassento viya sārīputtattherassa vaṇṇaṃ kathetu”nti cintetvā paṭhamataraṃ tāva catūhi padehi puggalapaḷāpe haranto **kassa hi nāma, bhante, abālāssāti**ādīmāha. Bālo hi bālātāya, duṭṭho dosatāya, mūḷho mohena, vipallatthacitto ummattako cittavipallāsena vaṇṇaṃ “vaṇṇo”ti vā avaṇṇaṃ “avaṇṇe”ti vā, “ayamaṃ buddho, ayamaṃ sāvako”ti vā na jānāti. Abālādayo pana jānanti, tasmā **abālāssāti**ādīmāha. **Na ruceyyāti** bālādīnaṃyeva hi so na ruceyya, na aññassa kassaci na ruceyya.

Evamaṃ puggalapaḷāpe haritvā idāni soḷasahi padehi yathābhūtaṃ vaṇṇaṃ kathento **paṇḍito, bhanteti**ādīmāha. Tattha **paṇḍitoti** paṇḍiccena samannāgato, catūsu kosallesu ṭhitassetamaṃ nāmaṃ. Vuttañhetamaṃ – “yato kho, ānanda, bhikkhu dhātukusalo ca hoti āyatanakusalo ca paṭiccasamuppādakusalo ca ṭhānāṭṭhānakusalo ca, ettāvataṃ kho, ānanda, ‘paṇḍito bhikkhū’ti alaṃ vacanāyā”ti (ma. ni. 3.124). **Mahāpaññoti**ādīsu mahāpaññādīhi samannāgatoti attho. Tatridamaṃ mahāpaññādīnaṃ nānattaṃ (paṭi. ma. 3.4) – katamaṃ **mahāpaññā**? Mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā, mahante samādhikkhandhe, paññākkhandhe, vimuttikkhandhe, vimuttiñānadassanakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā. Mahantāni ṭhānāṭṭhānāni,

mahāvihārasamāpattiyo, mahantāni ariyasaccāni, mahante satipaṭṭhāne, sammappadhāne, iddhipāde, mahantāni indriyāni, balāni, bojjhaṅgāni, mahante ariyamagge, mahantāni sāmāññaphalāni, mahāabhiññāyo, mahantaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ pariggaṇhātīti mahāpaññā.

Sā pana therassa devorohanaṃ katvā saṅkassanagaradvāre t̥hitena satthārā puthujjanapañcake pañhe pucchite taṃ vissajjentaṃ pākaṭā jātā.

Katamā **puthupaññā**? Puthu nānākhandhesu, (ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā.) Puthu nānādhātūsu, puthu nānāyatanesu, puthu nānāpaṭiccasamuppādesu, puthu nānāsuññatamanupalabbhesu, puthu nānāatthesu, dhammesu niruttīsu paṭibhānesu, puthu nānāsīlakkhandhesu, puthu nānāsamādhi-paññāvimutti-vimuttiñāṇadassanakkhandhesu, puthu nānāṭhānāṭṭhānesu, puthu nānāvihārasamāpattīsu, puthu nānāariyasaccesu, puthu nānāsatiṭṭhānesu, sammappadhānesu, iddhipādesu, indriyesu, balesu, bojjhaṅgesu, puthu nānāariyamaggesu, sāmāññaphalesu, abhiññāsu, puthu nānājanasādhāraṇe dhamme samatikkamma paramatthe nibbāne ñāṇaṃ pavattatīti puthupaññā.

Katamā **hāsapaññā**? Idhekacco hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo sīlaṃ paripūreti, indriyasamvaram paripūreti, bhojane mattaññutaṃ, jāgariyānuyogaṃ, sīlakkhandhaṃ, samādhikkhandhaṃ, paññākkhandhaṃ, vimuttikkhandhaṃ, vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ paripūretīti, hāsapaññā. Hāsabahulo pāmojjabahulo t̥hānāṭṭhānaṃ paṭivijjhatīti hāsapaññā. Hāsabahulo vihārasamāpattiyo paripūretīti hāsapaññā. Hāsabahulo ariyasaccāni paṭivijjhati. Satipaṭṭhāne, sammappadhāne, iddhipāde, indriyāni, balāni, bojjhaṅgāni, ariyamaggaṃ bhāvetīti hāsapaññā. Hāsabahulo sāmāññaphalāni sacchikaroti, abhiññāyo paṭivijjhatīti hāsapaññā, hāsabahulo vedatuṭṭhipāmojjabahulo paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti hāsapaññā.

Thero ca sarado nāma tāpaso hutvā anomadassissa bhagavato pādāmūle aggasāvakaṃ patthanam paṭṭhapesi. Taṃkālato paṭṭhāya hāsabahulo sīlaparipūraṇādīni akāsīti hāsapaññā.

Katamā **javanapaññā**? Yaṃkiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ...pe... yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ rūpaṃ aniccato khippaṃ javatīti javanapaññā. Dukkato khippaṃ, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Yā kāci vedanā...pe... yā kāci saññā... ye keci saṅkhārā... yaṃkiñci viññāṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ...pe... sabbaṃ viññāṇaṃ aniccato, dukkato, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Cakkhu...pe... jarāmaṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccato, dukkato, anattato khippaṃ javatīti javanapaññā. Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayatṭhena, dukkhaṃ bhayaṭṭhena, anattā asāraṅkathenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā. Vedanā... saññā... saṅkhārā... viññāṇaṃ... cakkhu...pe... jarāmaṇaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ aniccaṃ khayatṭhena...pe... vibhūtaṃ katvā jarāmaṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā. Rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ...pe... viññāṇaṃ. Cakkhu...pe... jarāmaṇaṃ aniccaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ khayadhammaṃ vayadhammaṃ virāgadhammaṃ nirodhadhammanti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā jarāmaṇanirodhe nibbāne khippaṃ javatīti javanapaññā.

Katamā **tikkhapaññā**? Khippaṃ kilese chindatīti tikkhapaññā. Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti, uppannaṃ byāpādavitakkaṃ... uppannaṃ vihiṃsāvitakkaṃ... uppannapanne pāpake akusale dhamme... uppannaṃ rāgaṃ... dosaṃ... mohaṃ... kodhaṃ... upanāhaṃ... makkhaṃ... paḷāsaṃ... issaṃ... macchariyaṃ... māyaṃ... sāṭṭheyyaṃ... thambhaṃ... sārāmbhaṃ... mānaṃ... atimānaṃ... madaṃ... pamādaṃ... sabbe kilese... sabbe duccharite... sabbe abhisāṅkhāre... sabbe bhavagāmiṃkame nādhivāseti pajahati vinodeti, byantīkaroti, anabhāvaṃ gametīti tikkhapaññā. Ekasmiṃ āsane cattāro ca ariyamaggā, cattāri ca sāmāññaphalāni, catasso ca paṭisambhidāyo, cha ca abhiññāyo adhiṅgataṃ honti sacchikatā phassitā paññāyātīti tikkhapaññā.

Thero ca bhāgineyyassa dīghanakhaparibbājakassa vedanāpariggahasutte desiyamāne t̥hitakova

sabbakilese chinditvā sāvakaṇāmiṇṇaṇaṃ paṭividdhakālato paṭṭhāya tikkhapaṇṇo nāma jāto. Tenāha – “tikkhapaṇṇo, bhante, āyasmā sārīputto”ti.

Katamā **nibbedhikapaṇṇā**? Idhekacco sabbasaṅkhāresu ubbegabahulo hoti uttāsabahulo ukkaṇṭhanabahulo aratibahulo anabhiratibahulo bahimukho na ramati sabbasaṅkhāresu, anibbidhappubbaṃ appadālitapubbaṃ lobhakkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaṇṇā. Anibbidhappubbaṃ appadālitapubbaṃ dosakkhandhaṃ... mohakkhandhaṃ... kodhaṃ... upanāhaṃ... pe... sabbe bhavagāmikamme nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaṇṇā.

Appicchoti santagaṇaniguhanatā, paccayapaṭiggahaṇe ca mattaññutā, etaṃ appicchalakkaṇanti iminā lakkhaṇena samannāgato. **Santuṭṭhoti** catūsu paccayesu yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsārūppasantosoti, imehi tīhi santosehi samannāgato. **Pavivittoti** kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiraṭānaṃ, cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānappattānaṃ, upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatānanti, imesaṃ tiṇṇaṃ vivekānaṃ lābhī. **Asaṃsaṭṭhoti** dassanaṃsaṃsaggo savanaṃsaṃsaggo samullapanasaṃsaggo paribhogasaṃsaggo kāyasaṃsaggoti, imehi pañcāhi saṃsaggehi virahito. Ayaṇca pañcavidho saṃsaggo rājūhi rājamahāmattehi tīthiyehi tīthiyasāvakehi upāsakehi upasikāhi bhikkhūhi bhikkhunīhi aṭṭhahi puggalehi saddhiṃ jāyati, so sabbopi therassa natthīti asaṃsaṭṭho.

Āraddhavīriyoti paggaḥitavīriyo paripuṇṇavīriyo. Tattha āraddhavīriyo bhikkhu gamane uppanakilesassa ṭhānaṃ pāpuṇiṭuṃ na deti, ṭhāne uppanassa nisajjaṃ, nisajjāya uppanassa seyyaṃ pāpuṇiṭuṃ na deti, tasmīṃ tasmīṃ iriyāpathe uppannaṃ tattha tattheva niggaṇhāti. Thero pana catucattālīsa vassāni mañce piṭṭhiṃ na pasāreti. Taṃ sandhāya “āraddhavīriyo”ti āha. **Vattāti** odhunanavattā. Bhikkhūnaṃ ajjhācāraṃ disvā “ajja kathessāmi, sve kathessāmī”ti kathāvavattānaṃ na karoti, tasmīṃ tasmīṃ yeva ṭhāne ovadati anusāsati attho.

Vacanakhamoti vacanaṃ khamati. Eko hi parassa ovādaṃ deti, sayaṃ pana aññaena ovadiyamāno kujjhati. Thero pana parassapi ovādaṃ deti, sayaṃ ovadiyamānopi sirasā sampaṭicchati. Ekadivasaṃ kira sārīputtattheraṃ sattavassiko sāmaṇero – “bhante, sārīputta, tumhākaṃ nivāsanakaṇṇo olambati”ti āha. Thero kiñci avatvāva ekamantaṃ gantvā parimaṇḍalaṃ nivāsetvā āgamma “ettakaṃ vaṭṭati ācariyā”ti añjalīṃ paggayha aṭṭhāsi.

“Tadahu pabbajito santo, jātiyā sattavassiko;
Sopi maṃ anusāseyya, sampaṭicchāmi matthake”ti. (mi. pa. 6.4.8) –

Āha.

Codakoti vatthusmiṃ otiṇṇe vā anotiṇṇe vā vītikkamaṃ disvā – “āvuso, bhikkhunā nāma evaṃ nivāsetabbaṃ, evaṃ pārupitabbaṃ, evaṃ gantabbaṃ, evaṃ ṭhātābbaṃ, evaṃ nisīditabbaṃ, evaṃ khāditabbaṃ, evaṃ bhujjītabba”nti tantivasena anusīṭṭhiṃ deti.

Pāpagarahīti pāpapuggale na passe, na tesāṃ vacanaṃ suṇe, tehi saddhiṃ ekacakkavāḷepi na vaseyyaṃ.

“Mā me kadāci pāpiccho, kusīto hīnavīriyo;
Appassuto anādaro, sameto ahu katthacī”ti. –

Evaṃ pāpapuggalepi garahati, “samaṇena nāma rāgavasikena dosamohavasikena na hotabbaṃ, uppanno rāgo doso moho pahātabbo”ti evaṃ pāpadhammepi garahatīti dvīhi kāraṇehi “pāpagarahī, bhante, āyasmā sārīputto”ti vadati.

Evam āyasmata ānandena soḷasahi padehi therassa yathābhūtavannaṃ appakāsane kate – “kiṃ ānando attano piyasahāyassa vaṇṇaṃ kathetuṃ na labhati, kathetu kiṃ pana tena kathitaṃ tatheva hoti, kiṃ so sabbaññū”ti? Koci pāpappuggalo vattuṃ mā labhatūti satthā taṃ vaṇṇabhaṇaṇaṃ akuppaṃ sabbaññubhāsitaṃ karonto jīnamuddikāya lañchanto **evametanti**ādīmāha.

Evam tathāgatena ca ānandattherena ca mahātherassa vaṇṇe kathiyamāne bhumaṭṭhakā devatā uṭṭhahitvā eteheva soḷasahi padehi vaṇṇaṃ kathayimṃsu. Tato ākāsaṭṭhakadevatā sītavalāhakā uṇhavalāhakā cātumahārājikāti yāva akaniṭṭhabrahmalokā devatā uṭṭhahitvā eteheva soḷasahi padehi vaṇṇaṃ kathayimṃsu. Etenupāyena ekacakkavāḷaṃ ādim katvā dasasu cakkavāḷasahasessu devatā uṭṭhahitvā kathayimṃsu. Athāyasmato sārīputtassa saddhivihāriko susīmo devaputto cintesi – “imā devatā attano attano nakkhattakīlaṃ pahāya tattha tattha gantvā mayhaṃ upajjhāyasseva vaṇṇaṃ kathenti, gacchāmi tathāgatassa santikaṃ, gantvā etadeva vaṇṇabhaṇaṇaṃ devatābhāsitaṃ karomī”ti, so tathā akāsi. Taṃ dassetuṃ **atha kho susīmoti**ādi vuttaṃ.

Uccāvacāti aññesu ṭhānesu paṇītaṃ uccaṃ vuccati, hīnaṃ avacaṃ. Idha pana uccāvacāti nānāvidhā vaṇṇanibhā. Tassā kira devaparisāya nīlatṭhānaṃ atinīlaṃ, pītakaṭṭhānaṃ atipītakaṃ, lohitaṭṭhānaṃ atilohitaṃ, odātaṭṭhānaṃ accodātanti, catubbidhā vaṇṇanibhā pātubhavi. Teneva **seyyathāpi nāmāti** catasso upamā āgatā. Tattha **subhoti** sundaro. **Jātimāti** jātisampanno. **Suparikammakatoti** dhovanādiparikammaena suṭṭhu parikammakato. **Paṇḍukambale nikkhattoti** rattakambale ṭhapito. **Evamevanti** rattakambale nikkhattamaṇi viya sabbā ekappahāreneva virocituṃ āradhā. **Nikkhanti** atirekapañcasuvaṇṇena katapiḷandhanaṃ. Tañhi ghaṭṭanaṃ ajjanakkhamaṃ hoti. **Jambonadanti** mahājambusākhāya pavattanadiyaṃ nibbattaṃ, mahājambuphalarase vā pathaviyaṃ pavatṭhe suvaṇṇaṅkurā uṭṭhahanti, tena suvaṇṇena katapiḷandhanantipi attho. **Dakkhakammāraputtaukkāmukhasukusalasampahaṭṭhanti** sukusalena kammāraputtena ukkāmmukhe pacitvā sampahaṭṭhaṃ. Dhātuvibhaṅge (ma. ni. 3.357 ādayo) akatabhaṇḍaṃ gahitaṃ, idha pana katabhaṇḍaṃ.

Viddheti dūrībhūte. **Deveti** ākāse. **Nabhaṃ abhussakkamānoti** ākāsaṃ abhilaṅghanto. Iminā taruṇasūriyabhāvo dassito. **Soratoti** soraccena samannāgato. **Dantoti** nibbisevano. **Satthuvaṇṇābhatoti** satthārā ābhatavaṇṇo. Satthā hi aṭṭhaparisaṃmajjhe nisīditvā “sevatha, bhikkhave, sārīputtamoggallāne”tiādīnā (ma. ni. 3.371) nayena therassa vaṇṇaṃ āharīti therō ābhatavaṇṇo nāma hoti. **Kālaṃ kaṅkhatīti** parinibbānakālaṃ pattheti. Khīṇāsavo hi neva maraṇaṃ abhinandati, na jīvitaṃ pattheti, divasasaṅkhepaṃ vetanaṃ gahetvā ṭhitapuriso viya kālaṃ pana pattheti, olokeno tiṭṭhatīti attho. Tenevāha –

“Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ;

Kālañca paṭikaṅkhāmi, nibbisaṃ bhatako yathā”ti. (theragā. 1001-1002); Navamaṃ;

10. Nānātitthiyasāvakaṃ suttaṃ vaṇṇanā

111. Dasame **nānātitthiyasāvakaṃ** te kira kammavādino ahesuṃ, tasmā dānādīni puññāni katvā sagge nibbattā, te “attano attano satthari pasādena nibbattamaṃ”ti saññino hutvā “gacchāma dasabalassa santike ṭhatvā amhākaṃ satthārānaṃ vaṇṇaṃ kathessāmā”ti āgantvā paccekagāthāhi kathayimṃsu. Tattha **chinditamāriteti** chindite ca mārite ca. **Hatajānīsūti** pothane ca dhanajānīsūti ca. **Puññaṃ vā panāti** attano puññaṃ pi na samanupassati, saṅkhepato puññaṃ puññaṃ vipāko natthīti vadati. **Sa ve vissāsamaṅcikkhīti** so – “evaṃ katapāpānampi katapuññaṃ pi vipāko natthī”ti vadanto sattānaṃ vissāsaṃ avassayaṃ patiṭṭhaṃ ācikkhati, tasmā mānaṃ vandanaṃ pūjanaṃ arahatīti vadati.

Tapojigucchāyāti kāyakilamathatapena pāpajigucchanaena. **Susaṃvutattoti** samannāgato pihito vā. **Jegucchīti** tapena pāpajigucchako. **Nipakoti** paṇḍito. **Cātuyāmasusaṃvutoti** cātuyāmena susaṃvuto. Cātuyāmo nāma sabbavāriyārīto ca hoti sabbavāriyutto ca sabbavāridhuto ca sabbavāriphuṭo cāti ime

cattāro koṭṭhāsā. Tattha **sabbavāriyāritoti** vāritasabbaudako, paṭikkhittasabbasītodakoti attho. So kira sītodake sattasaññī hoti, tasmā taṃ na valañjēti. **Sabbavāriyuttoti** sabbena pāpavāraṇena yuto. **Sabbavāridhutoti** sabbena pāpavāraṇena dhutapāpo. **Sabbavāriphuṭoti** sabbena pāpavāraṇena phuṭṭho. **Diṭṭhaṃ sutañca ācikkhanti** diṭṭhaṃ “diṭṭhaṃ me”ti suttaṃ “suttaṃ me”ti ācikkhanto, na niguhanto. **Na hi nūna kibbisīti** evarūpo satthā kibbisakārako nāma na hoti.

Nānātitthiyeti so kira nānātitthiyānaṃyeva upaṭṭhāko, tasmā te ārabba vadati. **Pakudhako kātiyānoti** pakudho kaccāyano. **Nigaṇṭhoti** nāṭaputto. **Makkhalipūraṇāseti** makkhali ca pūraṇo ca. **Sāmaññappattāti** samaṇadhamme koṭippattā. **Na hi nūna teti** sappurisehi na dūre, teyeva loke sappurisāti vadati. **Paccabhāsīti** “ayaṃ ākoṭako imesaṃ nagganissirikānaṃ dasabalassa santike ṭhatvā vaṇṇaṃ kathetīti tesam̐ avaṇṇaṃ kathessāmī”ti patiabhāsīti.

Tattha **sahācaritenāti** saha caritamattena. **Chavo sigāloti** lāmako kālasigālo. **Kotthukoti** tasseva vevacanam̐. **Saṅkassarācāroti** āsaṅkītasamācāro. **Na satam̐ sarikkhoti** paṇḍitānaṃ sappurisānaṃ sadiso na hoti, kiṃ tvam̐ kālasigālasadise titthiye sīhe karosīti?

Anvāvisitvāti “ayaṃ evarūpānaṃ satthārānaṃ avaṇṇaṃ katheti, teneva naṃ mukhena vaṇṇaṃ kathāpessāmī”ti cintetvā tassa sarīre anuāvīsi adhimucchi, evaṃ anvāvisitvā. **Āyuttāti** tapojigucchane yuttapayuttā. **Pālayam̐ pavivekiyanti** pavivekaṃ pālayantā. Te kira “nhāpitapavivekaṃ pālessāmā”ti sayam̐ kese luñcanti. “Cīvarapavivekaṃ pālessāmā”ti naggā vicaranti. “Piṇḍapātapavivekaṃ pālessāmā”ti sunakhā viya bhūmiyam̐ vā bhujjanti hatthesu vā. “Senāsanapavivekaṃ pālessāmā”ti kaṇṭakaseyyādīni kappenti. **Rūpe niviṭṭhāti** taṇhādīṭṭhīhi rūpe patiṭṭhitā. **Devalokābhinandinoti** devalokapatthanakāmā. **Mātiyāti** maccā, te ve maccā paralokatthāya sammā anusāsantīti vadati.

Iti viditvāti “ayaṃ paṭhamam̐ etesaṃ avaṇṇaṃ kathetvā idāni vaṇṇaṃ katheti, ko nu kho eso”ti āvajjento jānitvāva. **Ye cantalikkhasmim̐ pabhāsavaṇṇāti** ye antalikkhe candobhāsasūriyobhāsasaññhārāgaindadhanutārakarūpānaṃ pabhāsavaṇṇā. **Sabbeva te teti** sabbeva te tayā. **Namucīti** māraṃ ālapati. **Āmisam̐va macchānaṃ vadhāya khittāti** yathā macchānaṃ vadhatthāya baḷisalaggaṃ āmisam̐ khipati, evaṃ tayā pasamsamānena ete rūpā sattānaṃ vadhāya khittāti vadati.

Mānavagāmiyoti ayaṃ kira devaputto buddhupaṭṭhāko. **Rājagahiyānanti** rājagahapabbatānaṃ. **Setoti** kelāso. **Aghagāminanti** ākāsagāmīnaṃ. **Udadhinanti** udakanidhānānaṃ. Idaṃ vuttam̐ hoti – yathā rājagahiyānaṃ pabbatānaṃ vipulo seṭṭho, himavantapabbatānaṃ kelāso, ākāsagāmīnaṃ ādicco, udakanidhānānaṃ samuddo, nakkhattānaṃ cando, evaṃ sadevakassa lokassa buddho seṭṭhoti. Dasamam̐.

Nānātitthiyavaggo tatiyo.

Iti sārathappakāsiniyā

Saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Devaputtasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Kosalasaṃyuttam̐

1. Paṭhamavaggo

1. Daharasuttavaṇṇanā

112. Kosalasamyuttassa paṭhame **bhagavatā saddhiṃ sammodīti** yathā khamanīyādīni pucchanto bhagavā tena, evaṃ sopi bhagavatā saddhiṃ samappavattamodo ahosi. Sītodakam viya uṇhodakena sammoditaṃ ekībhavaṃ agamāsi. Yāya ca – “kacci, bho gotama, khamanīyaṃ, kacci yāpanīyaṃ, kacci bhoto ca gotamassa sāvakaṇaṃ appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāro” tiādikāya kathāya sammodi, taṃ pītipāmojjasaṅkhātasammodajananato sammoditum yuttabhāvato ca **sammodanīyaṃ**, atthabyañjanamadhuratāya cirampi kālaṃ sāretum nirantaram pavattetum araharūpato saritabbabhāvato ca **sāraṇīyaṃ**. Suyyamānasukhato ca sammodanīyaṃ, anussariyamānasukhato sāraṇīyaṃ. Tathā byañjanaparissuddhatāya sammodanīyaṃ, atthaparissuddhatāya sāraṇīyanti evaṃ anekehi pariyāyehi sammodanīyaṃ kathaṃ sāraṇīyaṃ vītisāretvā pariyosāpetvā niṭṭhapetvā ito pubbe tathāgatassa adiṭṭhattā guṇāguṇavasena gambhīrabhāvaṃ vā uttānabhāvaṃ vā ajānanto ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho yaṃ ovaṭṭikasāraṃ katvā āgato lokanissaraṇabhavokkanti paṇhaṃ satthu sammāsambuddhatam pucchitum **bhavampi notīdimāha**.

Tattha **bhavampīti** pi-kāro sampiṇḍanathe nipāto, tena ca cha satthāre sampiṇḍeti. Yathā pūraṇādayo “sammāsambuddhamhā” ti paṭijānanti, evaṃ bhavampi nu paṭijānānti attho. Iduṃ pana rājā na attano laddhiyā, loke mahājanena gahitapaṭiññāvasena pucchati. Atha bhagavā buddhasīhanādam nadanto **yaṃ hi taṃ mahārājāti** adimāha. Tattha **ahaṃ hi mahārājāti** anuttaram sabbasetṭham sabbaññutaññāsaṅkhātaṃ sammāsambodhiṃ ahaṃ abhisambuddhoti attho. **Samaṇabrāhmaṇāti** pabbajjūpagamanena samaṇā, jātivaseṇa brāhmaṇā. **Saṅghinoti** ādisu pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho etesaṃ atthīti **saṅghino**. Sveva gaṇo etesaṃ atthīti **gaṇino**. Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyāti **gaṇācariyā**. **Nātāti** paññātā pākāṭā. “Appicchā santuṭṭhā appicchatāya vatthampi na nivāseti” ti evaṃ samuggato yaso etesaṃ atthīti **yasassino**. **Titthakarāti** laddhikarā. **Sādhusammatāti** “santo sappurisā” ti evaṃ sammatā. **Bahujanassāti** assutavato andhabālaputhujjanassa. **Pūraṇoti** ādīni tesam nāmagottāni. **Pūraṇoti** hi nāmameva. Tathā, **makkhalīti**. So pana gosālāya jātattā **gosāloti** vutto. **Nāṭaputtoti** nāṭassa putto. **Belatṭhaputtoti** belatṭhassa putto. **Kaccāyanoti** pakudhassa gottam. Kesakambalassa dhāraṇato **ajito kesakambaloti** vutto.

Tepi mayāti kappakolāhalaṃ buddhakolāhalaṃ cakkavattikolāhalanti tīṇi kolāhalāni. Tattha “vassasatasahassamatthake kappuṭṭhānaṃ bhavissati” ti kappakolāhalaṃ nāma hoti – “ito vassasatasahassamatthake loko vinassissati, mettaṃ mārisā, bhāvētha, karuṇaṃ muditaṃ upekkha” nti manussappathe devatā ghoṣentiyo vicaranti. “Vassasahasamatthake pana buddho uppajjissati” ti buddhakolāhalaṃ nāma hoti – “ito vassasahasamatthake buddho uppajjivā dhammānudhammapaṭipadaṃ paṭipannaṃ saṅgharatanena parivārito dhammaṃ desento vicarissati” ti devatā ugghosenti. “Vassasamatthake pana cakkavattī uppajjissati” ti cakkavattikolāhalaṃ nāma hoti – “ito vassasamatthake sattaratanasampanno catuddīpissaro sahassa puttaparivāro vehāsaṅgamo cakkavattirājā uppajjissati” ti devatā ugghosenti.

Imesu tīsu kolāhalesu ime cha satthāro buddhakolāhalaṃ sutvā ācariye payirupāsivā cintāmāṇivijjādīni uggaṇhitvā – “mayam buddhamhā” ti paṭiññaṃ katvā mahājanaparivutā janapadaṃ vicarantā anupubbena sāvatthiyaṃ pattā. Tesam upaṭṭhākā rājānaṃ upasaṅkamitvā, “mahārāja, pūraṇo kassapo...pe... ajito kesakambalo buddho kira sabbaññū kirā” ti ārocesum. Rājā “tumheva ne nimantevā ānethā” ti āha. Te gantvā tehi, “rājā vo nimanteti. Rañño gehe bhikkham gaṇhathā” ti vuttā gantum na ussahanti, punappunaṃ vuccamānā upaṭṭhākānaṃ cittānurakkhaṇatthāya adhiṅvāsetvā sabbe ekatova agamaṃsu. Rājā āsanāni paññāpetvā “nisīdantū” ti āha. Niggaṇānaṃ attabhāve rājusmā nāma pharati, te mahārahesu āsanesu nisīditum asakkontā phalakesu ceva bhūmiyaṃ ca nisīdiṃsu.

Rājā “ettakeneva natthi tesam anto sukkadhammo” ti vatvā āhāraṃ adatvā tālato patitaṃ muggarena pothento viya “tumhe buddhā, na buddhā” ti paṇhaṃ pucchi. Te cintayimṃsu – “sace ‘buddhamhā’ ti vakkhāma, rājā buddhavisaye paṇhaṃ pucchitvā kathetum asakkonte ‘tumhe mayam buddhāti mahājanaṃ vañcivā āhiṇḍathā’ ti jivhampi chindāpeyya, aññampi anattaṃ kareyyā” ti sakapaṭiññāya eva ‘na mayam buddhā’ ti vadimṃsu. Atha ne rājā gehato nikaḍḍhāpesi. Te rājagharato

nikkhante upatthākā pucchimsu – “kiṃ ācariyā rājā tumhe pañhaṃ pucchitvā sakkārasammānaṃ akāsi”ti? Rājā “buddhā tumhe”ti pucchi, tato mayaṃ – “sace ayaṃ rājā buddhavisaye pañhaṃ kathiyamānaṃ ajānanto amhesu manaṃ padosessati, bahuṃ apuññaṃ pasavissati”ti rañño anukampāya ‘na mayaṃ buddhā’ti vadimhā, mayaṃ pana buddhā eva, amhākaṃ buddhabhāvo, udakena dhovitvāpi haritum na sakkāti. Iti bahiddhā ‘buddhamhā’ti āhaṃsu – rañño santike ‘na mayaṃ buddhā’ti vadimsūti, idaṃ gahetvā rājā evamāha. Tattha **kiṃ pana bhavaṃ gotamo daharo ceva jātiyā, navo ca pabbajjāyāti** idaṃ attano paṭiññaṃ gahetvā vadati. Tattha **kinti** paṭikkhepavacanaṃ. Ete jātimahallakā ca cirapabbajitā ca “buddhamhā”ti na paṭijānanti, bhavaṃ gotamo jātiyā ca daharo pabbajjāya ca navo kiṃ paṭijānāti? Mā paṭijānāhīti attho.

Na uññātabbāti na avajānītabbā. **Na paribhotabbāti** na paribhavitabbā. **Katame cattāroti** kathetukamyatāpucchā. **Khattiyoti** rājakumāro. **Uragoti** āsīviso. **Aggīti** aggiyeva. **Bhikkhūti** imasmiṃ pana pade desanākusalatāya attānaṃ abbhantaraṃ katvā sīlavantaṃ pabbajitaṃ dasseti. Ettha ca daharaṃ rājakumāraṃ disvā, ukkamitvā maggaṃ adento, pārūpanaṃ anapanento, nisinnāsanato anuṭṭhahanto, hatthipiṭṭhādīhi anotaranto, heṭṭhā katvā maññanavasena aññampi evarūpaṃ anācāraṃ karonto khattiyāṃ avajānāti nāma. “Bhaddako vatāyaṃ rājakumāro, mahākaṇḍo mahodaro – kiṃ nāma yaṃkiñci corūpaddavaṃ vūpasametum yattha kattāci ṭhāne rajjaṃ anusāsituṃ sakkhissati”tiādīni vadanto paribhoti nāma. Añjanisalākamattampi āsīvisapotakaṃ kaṇṇādīsu piḷandhanto aṅgulimpi jivhampi ḍaṃsāpento uragaṃ avajānāti nāma. “Bhaddako vatāyaṃ āsīviso udakadeḍḍubho viya kiṃ nāma kiñciveva ḍaṃsītuṃ kassaciveva kāye viya pharituṃ sakkhissati”tiādīni vadanto paribhoti nāma. Khajjopanakamattampi aggiṃ gahetvā hatthena kīlanto bhaṇḍukhalikāya khipanto cūḷāya vā sayanapitṭhasātakapasibbakādīsu vā ṭhapento aggiṃ avajānāti nāma. “Bhaddako vatāyaṃ aggi kataraṃ nu kho yāgubhattaṃ pacissati, kataraṃ macchamaṃsaṃ, kassa sītaṃ vinodessati”tiādīni vadanto paribhoti nāma. Daharasāmaṇerampi pana disvā ukkamitvā maggaṃ adentoti rājakumāre vuttaṃ anācāraṃ karonto bhikkhuṃ avajānāti nāma. “Bhaddako vatāyaṃ sāmaṇero mahākaṇṭho mahodaro yaṃkiñci buddhavacanaṃ uggahetuṃ yaṃkiñci araññaṃ ajjhogāhetvā vasitum sakkhissati, saṅghattherakāle manāpo bhavissati”tiādīni vadanto paribhoti nāma. Taṃ sabbampi na kātabbanti dassento **na uññātabbo na paribhotabboti** āha.

Etadavocāti etaṃ gāthābandhaṃ avoca. Gāthā ca nāmetā tadatthadīpanāpi honti visatthadīpanāpi, tatrimā tadatthampi visatthampi dīpentiyeva. Tattha **khattiyanti** khettānaṃ adhipatiṃ. Vuttañhetā “khettānaṃ adhipatīti kho, vāseṭṭha, ‘khattiyō khattiyō’ tveva dutiyaṃ akkharaṃ upanibbatta”nti (dī. ni. 3.131). **Jātisampannanti** tāyeva khattiyajātiyā jātisampannaṃ. **Abhijātanti** tīṇi kulāni atikkamitvā jātaṃ.

Ṭhānaṃ hīti kāraṇaṃ vijjati. **Manujindoti** manussajeṭṭhako. **Rājadaṇḍenāti** rañño uddhaṭadaṇḍena, so appako nāma na hoti, dasahassavīsatisahassappamāṇo hotiyeva. **Tasmiṃ pakkamate bhusanti** tasmiṃ puggale balavaupakkamaṃ upakkamati. **Rakkhaṃ jīvitamattanoti** attano jīvitaṃ rakkhamāno taṃ khattiyāṃ parivajjeyya na ghaṭṭeyya.

Uccāvacehīti nānāvidhehi. **Vaṇṇehīti** saṅghānehi. Yena yena hi vaṇṇena caranto gocaraṃ labhati, yadi sappavaṇṇena, yadi deḍḍubhavaṇṇena, yadi dhamanivaṇṇena, antamaso kalandaḍḍavaṇṇenapi caratiyeva. **Āsajjāti** patvā. **Bālanti** yena bālena ghaṭṭito, taṃ bālaṃ naraṃ vā nāriṃ vā ḍaṃseyya.

Pahūtabhakkanti bahubhakkhaṃ. Aggissa hi abhakkhaṃ nāma natthi. **Jālinanti** jālavantaṃ. **Pāvakanti** aggiṃ. Pāvagantipi pāṭho. **Kaṇhavattananti** vattanīti maggo, agginā gatamaggo kaṇho hoti kālako, tasmā “kaṇhavattanī”ti vuccati.

Mahā hutvānāti mahanto hutvā. Aggi hi ekadā yāvabrahmalokappamāṇopi hoti. **Jāyanti tattha pārōhāti** tattha agginā daḍḍhavane pārōhā jāyanti. **Pārōhāti** tiṇarukkhaḍḍayo vuccanti. Te hi agginā daḍḍhaṭṭhāne mūlamattepi avasiṭṭhe pādato rohanti jāyanti vaḍḍhanti, tasmā “pārōhā”ti vuccanti. Puna

rohanatthena vā **pārohā**. **Ahorattānamaccayeti** rattindivānaṃ atikkame. Nidāghepi deve vuṭṭhamatte jāyanti.

Bhikkhu ḍahati tejasāti ettha akkosantaṃ paccakkosanto bhaṇḍantaṃ paṭibhaṇḍanto paharantaṃ paṭipaharanto bhikkhu nāma kiñci bhikkhutejasā ḍahituṃ na sakkoti. Yo pana akkosantaṃ na paccakkosati, bhaṇḍantaṃ na paṭibhaṇḍati. Paharantaṃ na paṭipaharati, tasmim vippaṭipanno tassa sīlatejena ḍayhati. Tenevetam vuttaṃ. **Na tassa puttā pasavoti** tassa puttadhītaropi gomahiṃsakukkuṭasūkarādayo pasavopi na bhavanti, vinassantīti attho. **Dāyādā vindare dhananti** tassa dāyādāpi dhanam na vindanti. **Tālāvattū bhavanti** teti te bhikkhutejasā daḍḍhā vatthumattāvasiṭṭho matthakacchinnatālo viya bhavanti, puttadhītādivasena na vaḍḍhantīti attho.

Tasmāti yasmā samaṇatejena daḍḍhā matthakacchinnatālo viya aviruḷhidhammā bhavanti, tasmā. **Sammadeva samācareti** sammā samācareyya. Sammā samācarantena pana kiṃ kātābanti? Khattiyam tāva nissāya laddhabbam gāmanigamayānavāhanādiānisamsam, uragam nissāya tassa kīlāpanena laddhabbam vatthahiraññasuvaṇṇādiānisamsam aggiṃ nissāya tassānubhāvena pattabbam yāgubhattapacanasītavinodanādiānisamsam, bhikkhum nissāya tassa vasena pattabbam asutasavanasantapariyodapana-saggamaggādhihamādiānisamsam sampassamānena “ete nissāya pubbe vuttappakāro ādīnavo atthi. Kiṃ imehī”ti? Na sabbaso pahātabbā. Issariyatthikena pana vuttappakāram avajānanañca paribhavanañca akatvā pubbuṭṭhāyipaḍḍhānipātītādīhi upāyehi khattiyakumāro tosetabbo, evam tato issariyam adhigamissati. Ahituṇḍikena urage vissāsam akatvā nāgavijjam parivattetvā ajapadena daṇḍena gīvāya gahetvā visaharena mūlena dāṭhā dhovitvā peḷāyam pakkhipitvā kīlāpentena caritabbam. Evam tam nissāya ghāsacchādānādīni labhissati. Yāgupacānādīni kattukāmena aggiṃ vissāsenā bhaṇḍukhalikādīsū apakkhipitvā hatthehi anāmasantena gomayacuṇṇādīhi jāletvā yāgupacānādīni kattabbāni, evam tam nissāya ānisamsam labhissati. Asutasavanādīni patthayantenapi bhikkhum ativissāsenā vejjakammanavakammādīsū ayojetvā catūhi paccayehi sakkaccaṃ upaṭṭhātabbo, evam tam nissāya asutapubbam buddhavacanaṃ asutapubbam pañhāvinicchayaṃ diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ attham tisso kulasampattiyo cha kāmasaggāni nava ca brahmaloke patvā amatamahānibbānadassanampi labhissatīti imamattham sandhāya **sammadeva samācareti** āha.

Etadavocāti dhammadesanaṃ sutvā pasanno pasādaṃ āvikaronto etaṃ “abhikkanta”ntiādivacanaṃ avoca. Tattha **abhikkantanti** abhikantaṃ atiiṭṭham atimanāpaṃ, atisundaranti attho. Ettha ekena abhikkantasaddena desanaṃ thometi “abhikkantaṃ, bhante, yadidaṃ bhagavato dhammadesanā”ti. Ekena attano pasādaṃ “abhikkantaṃ, bhante, yadidaṃ bhagavato dhammadesanaṃ āgamma mama pasādo”ti.

Tato paraṃ catūhi upamāhi desanaṃyeva thometi. Tattha **nikkujjanti** adhomukhaṭhapitaṃ, heṭṭhāmukhajātaṃ vā. **Ukkujjeyyāti** uparimukhaṃ kareyya. **Paṭicchannanti** tiṇapaṇṇādichāditaṃ. **Vivareyyāti** ugghāṭeyya. **Mūlhassāti** disāmūlhassa. **Maggam ācikkheyyāti** hatthe gahetvā “esa maggo”ti vadeyya. **Andhakāreti** kālāpakkhacātuddasī aḍḍharattaghanavanasaṇḍa meghapaṭalehi caturāṅge tame. Idaṃ vuttaṃ hoti – yathā koci nikkujjitaṃ ukkujjeyya, evam saddhammavimukhaṃ asaddhamme patitaṃ maṃ asaddhammā vuṭṭhāpentena, yathā paṭicchannaṃ vivareyya, evam kassapassa bhagavato sāsānantaradhānā pabhuti micchādīṭṭhigahanapaṭicchannaṃ sāsanaṃ vivarantena, yathā mūlhassa maggaṃ ācikkheyya, evam kummaggamicchāmaggaṃ paṭipannassa me saggamokkhamaggaṃ āvikarontena, yathā andhakāre telapajjotaṃ dhāreyya, evam mohandhakāre nimuggassa me buddhādiratanarūpāni apassato tappaṭicchādakamohandhakāraviddhamsakadesanāpajjotaṃ dhārentena mayhaṃ bhagavatā etehi pariyaṅyehi pakāsītattā anekapariyaṅyena dhammo pakāsītoti.

Evam desanaṃ thometvā imāya desanāya ratanattaye pasannacitto pasannākāraṃ karonto **esāhanti**ādimāha. Tattha **esāhanti** eso aham. **Bhagavantaṃ saraṇaṃ gacchāmi dhammañca bhikkhusaṅghaṇcāti** bhagavantañca dhammañca bhikkhusaṅghaṇcāti imaṃ ratanattayaṃ saraṇaṃ gacchāmi. **Upāsakaṃ maṃ, bhante, bhagavā dhāretūti** maṃ bhagavā ‘upāsako aya’nti evam dhāretu,

jānātūti attho. **Ajjetaggeti** ajjataṃ ādiṃ katvā. Ajjadaggeti vā pāṭho, da-kāro padasandhikaro, ajja aggaṃ katvāti attho. **Pāṇupetanti** pāṇehi upetaṃ yāva me jīvitam pavattati, tāva upetaṃ anaññasatthukaṃ tīhi saraṇagamanehi saraṇam gataṃ upāsakaṃ kappiyakāraṃ maṃ bhagavā dhāretūti ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyattakathāya sāmāññaphalasutte sabbākārena vuttoti. Paṭhamam.

2. Purisasuttavaṇṇanā

113. Dutīye **abhivādetvāti** purimasutte saraṇagataṭṭā idha abhivādesi. **Ajjhattanti** niyakajjhataṃ, attano santāne uppajjantīti attho. **Lobhādīsu** lubbhanalakkhaṇo lobho, dussanalakkhaṇo doso, muyhanalakkhaṇo mohoti. **Himsantīti** viheṭṭenti nāsenti vināsenti. **Attasambhūtāti** attani sambhūtā. **Tacasāraṃva samphalanti** yathā tacasāraṃ veḷum vā naḷam vā attano phalaṃ himsati vināseti, evaṃ himsanti vināsenti. Dutīyam.

3. Jarāmarāṇasuttavaṇṇanā

114. Tatiye **aññatra jarāmarāṇāti** jarāmarāṇato mutto nāma atthīti vuccati. **Khattiyamahāsālāti** khattiyamahāsālā nāma mahāsārappattā khattiyā. Yesam hi khattiyānaṃ heṭṭhimantena koṭisataṃ nidhānagataṃ hoti, tayo kahāpaṇakumbhā valañjanatthāya gehamajjhe rāsīm katvā ṭhapitā honti, te **khattiyamahāsālā** nāma. Yesam brāhmaṇānaṃ asītikoṭidhanaṃ nihitaṃ hoti, diyaḍḍho kahāpaṇakumbho valañjanatthāya gehamajjhe rāsīm katvā ṭhapito hoti, te **brāhmaṇamahāsālā** nāma. Yesam gahapatīnaṃ cattālīsakoṭidhanaṃ nihitaṃ hoti, kahāpaṇakumbho valañjanatthāya gehamajjhe rāsīm katvā ṭhapito hoti, te **gahapatimahāsālā** nāma.

Aḍḍhāti issarā. Nidhānagatadhanassa mahantatāya **mahaddhanā**. Suvanṇarajatabhājanādīnaṃ upabhogabhaṇḍānaṃ mahantatāya **mahābhogā**. Anidhānagatassa jātarūparajataṃ pahūtātāya, **pahūtajātarūparajata**. Vittūpakaraṇassa tuṭṭhikaraṇassa pahūtātāya **pahūtavittūpakaraṇā**. Godhanādīnaṃcā sattavidhadhaññānaṃcā pahūtātāya **pahūtadhanadhaññā**. **Tesampi jātānaṃ natthi aññatra jarāmarāṇāti** tesampi evaṃ issarānaṃ jātānaṃ nibbātānaṃ natthi aññatra jarāmarāṇā, jātattāyeva jarāmarāṇato mokkho nāma natthi, antojarāmarāṇeyeva hoti.

Arahantotiādīsu ārakā kilesehīti arahanto. Khīṇā etesaṃ cattāro āsavāti **khīṇāsavā**. Brahmācariyāvāsaṃ vuṭṭhā pariniṭṭhitavāsāti **vusitavanto**. Catūhi maggehi karaṇīyaṃ etesaṃ katanti **katakarāṇīyā**. Khandhabhāro kilesabhāro abhisāṅkhārahāro kāmaguṇabhāroṭi, ime ohitā bhārā etesanti **ohitabhārā**. Anuppatto arahattasaṅkhāto sako attho etesanti **anuppattasadatthā**. Dasavidhampi parikkhīnaṃ bhavasāmyojanaṃ etesanti **parikkhīnabhavasāmyojanā**. Sammā karaṇehi jānitvā vimuttāti **sammadaññāvimuttā**. Maggapaññāya catusaccadhammaṃ ñatvā phalavimuttīyā vimuttāti attho. **Bhedanadhammoti** bhijjanasabhāvo. **Nikkhepanadhammoti** nikkhipitabbasabhāvo. Khīṇāsavassa hi ajīraṇadhammopi atthi, ārammaṇato paṭividdham nībbānaṃ, taṃ hi na jīrati. Idha panassa jīraṇadhammaṃ dassento evamāha. Atthuppattiko kirassa suttassa nikkhepo. Sivikasālāya nisīditvā kathitanti vadanti. Tattha bhagavā citrāni rathayānādīni disvā diṭṭhameva upamaṃ katvā, “jīranti ve rājarathā”ti gāthamāha.

Tattha **jīrantīti** jaraṃ pāpuṇanti. **Rājarathāti** rañño abhirūhanarathā. **Sucittāti** suvanṇarajatādīhi sutṭhu cittitā. **Attho sarīrampi jaraṃ upetīti** evarūpesu anupādiṇṇakesu sārādārumayesu rathesu jīrantesu imasmīṃ ajjhātike upādiṇṇake maṃsalohitādīmaye sarīre kiṃ vattabbaṃ? Sarīrampi jaraṃ upetīyevāti attho. **Santo have sabbhi pavedayantīti** santo sabbhīhi saddhīṃ sataṃ dhammo na jaraṃ upetīti evaṃ pavedayanti. “Sataṃ dhammo nāma nībbānaṃ, taṃ na jīrati, ajaraṃ amatanti evaṃ kathenti”ti attho. Yasmā vā nībbānaṃ āgamma sīdanasabhāvā kilesā bhijjanti, tasmā taṃ sabbhīti vuccati. Iti purimāpadassa kāraṇam dassento “santo have sabbhi pavedayantī”ti āha. Idam hi vuttam hoti – sataṃ dhammo na jaraṃ upeti, tasmā santo sabbhi pavedayanti. Ajaraṃ nībbānaṃ sataṃ

dhammoti ācikkhantīti attho. Sundarādhivacanaṃ vā etaṃ sabbhīti. Yaṃ sabbhidhammabhūtaṃ nibbānaṃ santo pavedayanti kathayanti, so satamaṃ dhammo na jaraṃ upetītipi attho. Tatiyaṃ.

4. Piyaṣuttavaṇṇanā

115. Catutthe **rahogatassāti** rahasi gatassa. **Paṭisallīnassāti** nilīnassa ekābhūtaṣṣa. **Evametamaṃ, mahārājāti** idha bhagavā imaṃ suttaṃ sabbaññubhāsitaṃ karonto āha. **Antakenādhīpannassāti** maraṇena ajjhotthaṣṣa. Catutthaṃ.

5. Attarakkhitasuttavaṇṇanā

116. Pañcame **hatthikāyoti** hatthighaṭā. Sesesupi eseva nayo. **Samvaroti** pidhanaṃ. **Sādhū sabbattha samvaroti** iminā kammaṭṭhābhedaṃ apattassa kammaṣṣa samvaramaṃ dasseti. **Lajjīti** hirimā. Lajjīgahaṇena cettha ottappampi gahitameva hoti. Pañcamaṃ.

6. Appakasuttavaṇṇanā

117. Chaṭṭhe **ulāre ulāreti** pañṭe ca bahuke ca. **Majjantīti** mānamajjanena majjanti. **Atisāranti** atikkamaṃ. **Kūṭanti** pāsaṃ. **Pacchāsanti** pacchā tesamaṃ. Chaṭṭhaṃ.

7. Aḍḍakaraṇasuttavaṇṇanā

118. Sattame **kāmahetūti** kāmamūlakaṃ. **Kāmanidānanti** kāmapaccayā. **Kāmādhikaraṇanti** kāmakāraṇā. Sabbāni hetāni aññamaññavevacanāneva. **Bhadramukhoti** sundaramukho. Ekadivasamaṃ kira rājā aḍḍakaraṇe nisīdi. Tattha paṭhamataramaṃ lañjamaṃ gahetvā nisinnā amaccā assāmikepi sāmike karīmsu. Rājā taṃ ñatvā – “mayamaṃ tāva pathavissarassa sammukhāpete evamaṃ karonti, parammukhā kiṃ nāma na karissanti? Paññāyissati dāni viṭaṭṭubho senāpati sakena rajjena, kiṃ mayamaṃ evarūpehi lañjakhādahehi musāvādīhi saddhiṃ ekaṭṭhāne nisajjāyā”ti cintesi. Tasmā evamaṃ. **Khippamaṃva oḍḍitanti** kuminaṃ viya oḍḍitaṃ. Yathā macchā oḍḍitaṃ kuminaṃ pavisaṇṭā na jānanti, evamaṃ sattaṃ kilesakāmena vatthukāmaṃ vītikkamantā na jānantīti attho. Sattamaṃ.

8. Mallikāsuttavaṇṇanā

119. Aṭṭhame **atthi nu kho te malliketi** kasmā pucchati? Ayaṃ kira mallikā duggatamālākārassa dhītā, ekadivasamaṃ āpaṇato pūvaṃ gahetvā “mālārāmaṃ gantvāva khādissāmī”ti gacchantī paṭipathe bhikkhusaṅghaparivāraṃ bhagavantaṃ bhikkhācāraṃ pavisaṇṭamaṃ disvā pasannacittā taṃ bhagavato adāsi. Sathā nisīdanākāraṃ dassesi. Ānandatthero cīvaraṃ paññāpetvā adāsi. Bhagavā tattha nisīditvā taṃ pūvaṃ paribhuñjivā mukhaṃ vikkhāletvā sitamaṃ pātvākāsi. Thero “imissā, bhante, ko vipāko bhavissati”ti pucchi. Ānanda, ajjesā tathāgatassa paṭhamabhōjanaṃ adāsi, ajjeva kosalarāñño aggamaheṣī bhavissatīti. Taṃdivasameva ca rājā kāsigāme bhāgineyyena yuddhena parājito palāyivā nagaraṃ āgacchanto mālārāmaṃ pavisitvā balakāyassa āgamaṃ āgāmesi. Tassa sā vattaṃ akāsi. So tāya vatte pasīditvā taṃ antepūraṃ atihārapetvā taṃ aggamaheṣiṭṭhāne ṭhapesi.

Athekadivasamaṃ cintesi – “mayā imissā duggatakulassa dhītuyā mahantaṃ issariyaṃ dinnamaṃ, yaṃnūnāmaṃ imaṃ puccheyyamaṃ ‘ko te piyo’ti? Sā ‘tvamaṃ me, mahārāja, piyo’ti vatvā puna maṃ pucchissati. Athassāmaṃ ‘mayhampi tvamaṃyeva piyā’ti vakkhāmī”ti. Iti so aññamaññaṃ viśāsajananatthaṃ sammodanīyamaṃ kathaṃ kathento pucchati. Sā pana devī paṇḍitā buddhupaṭṭhāyikā dhammupaṭṭhāyikā saṅghupaṭṭhāyikā mahāpaññā, tasmā evamaṃ cintesi – “nāyamaṃ pañño rañño mukhaṃ oloketvā kathetabbo”ti. Sā saraseneva kathetvā rājānaṃ pucchi. Rājā tāya sarasena kathitattā nivattitumaṃ alabhanto sayampi saraseneva kathetvā “sakāraṇamaṃ idaṃ, tathāgatassa nama ārocassāmī”ti gantvā bhagavato ārocasi. **Nevajjhagāti** nādhigacchati. **Evamaṃ piyo puthu attā paresanti** yathā ekassa attā

piyo, evaṃ paresaṃ puthusattānampi attā piyoti attho. Aṭṭhamāṃ.

9. Yaññasuttavaṇṇanā

120. Navame **thūṇūpanītānī** thūṇaṃ upanītāni, thūṇāya baddhāni honti. **Parikammāni karontī** ettavatā tehi bhikkhūhi rañño āradhayañño tathāgatassa ārocito. Kasmā pana rañña ayaṃ yañño āradhho? Dussupinapaṭighātāya. Ekadivasāṃ kira rājā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito hatthikkhandhavaragato nagaraṃ anusañcaranto vātapānaṃ vivarivā olokayamānaṃ ekaṃ itthiṃ disvā tassā paṭibaddhacitto tatova paṭinivattitvā antepuraṃ pavisitvā ekassa purisassa tamatthaṃ ārocetvā “gaccha tassā sassāmikabhāvaṃ vā assāmikabhāvaṃ vā jānāhi”ti pesesi. So gantvā pucchi. Sā “eso me sāmiko āpaṇe nisinno”ti dassesi. Rājapuriso rañño tamatthaṃ ācikkhi. Rājā taṃ purisaṃ pakkosāpetvā “maṃ upaṭṭhahā”ti āha. “Nāhaṃ, deva, upaṭṭhahitūṃ jānāmī”ti ca vutte “upaṭṭhānaṃ nāma na ācariyassa santike uggahetabba”nti balakkārena āvudhaphalakaṃ gāhāpetvā upaṭṭhākaṃ akāsi. Upaṭṭhahitvā geḥaṃ gatamattameva ca naṃ puna pakkosāpetvā “upaṭṭhākena nāma rañño vacanaṃ kattabbaṃ, gaccha ito yojanamatte amhākaṃ sīsadhovanapokkharaṇī atthi, tato aruṇamattikañca lohituppalamālañca gaṇhitvā ehi. Sace ajjeva nāgacchasi, rājadaṇḍaṃ karissāmī”ti vatvā pesesi. So rājabhayena nikkhamitvā gato.

Rājāpi tasmim gate dovārikaṃ pakkosāpetvā, “ajja sāyanheyeva dvāraṃ pidahitvā ‘ahaṃ rājādūto’ti vā ‘uparājādūto’ti vā bhaṇantānampi mā vivari”ti āha. So puriso mattikañca uppalāni ca gahetvā dvāre pihitamatte āgantvā bahuṃ vadantopi dvāraṃ alabhitvā parissayabhayena jetavanaṃ gato. Rājāpi rāgapariḷāhena abhibhūto kāle nisīdati, kāle tiṭṭhati, kāle nipajjati, sanniṭṭhānaṃ alabhanto yattha katthaci nisinnakova makkaṭaniddāya niddāyati.

Pubbe ca tasmimyeva nagare cattāro seṭṭhiputtā paradārikakammaṃ katvā nandopanandāya nāma lohakumbhiyā nibbattiṃsu. Te pheṇuddehakaṃ paccamānā tiṃsavassasahassāni heṭṭhā gacchantā kumbhiyā talaṃ pāpuṇanti, tiṃsavassasahassāni upari gacchantā matthakaṃ pāpuṇanti. Te taṃ divasaṃ ālokaṃ oloketvā attano dukkaṭabhayena ekekaṃ gāthaṃ vattukāmā vattuṃ asakkontā ekekaṃ akkhameva āhaṃsu. Eko sa-kāraṃ, eko so-kāraṃ, eko na-kāraṃ, eko du-kāraṃ āha. Rājā tesāṃ nerayikasattānaṃ saddaṃ sutakālato paṭṭhāya sukhaṃ avindamānova taṃrattāvasesaṃ vītināmesi.

Aruṇe uṭṭhite purohito āgantvā taṃ sukhaseyyaṃ pucchi. So “kuto me, ācariya, sukha”nti? Vatvā, “supine evarūpe sadde assosi”nti ācikkhi. Brāhmaṇo – “imassa rañño iminā supinena vuḍḍhi vā hāni vā natthi, apica kho pana yaṃ imassa gehe atthi, taṃ samaṇassa gotamassa hoti, gotamasāvakaṇaṃ hoti, brāhmaṇā kiñci na labhanti, brāhmaṇānaṃ bhikkhaṃ uppādessāmī”ti, “bhāriyo ayaṃ, mahārāja, supino tīsu jānīsu ekā paññāyati, rajjantarāyo vā bhavissati jīvitantarāyo vā, devo vā na vassissati”ti āha. Kathaṃ sotthi bhavye ācariyāti? “Mantetvā ñātuṃ sakkā, mahārājāti. Gacchatha ācariyehi saddhiṃ mantetvā amhākaṃ sotthiṃ karoṭhā”ti.

So sivikasālāyaṃ brāhmaṇe sannipātetvā tamatthaṃ ārocetvā, “visuṃ visuṃ gantvā evaṃ vadathā”ti tayo vagge akāsi. Brāhmaṇā pavisitvā rājānaṃ sukhaseyyaṃ pucchiṃsu. Rājā purohitassa kathitaniyāmeneva kathetvā “kathaṃ sotthi bhavye”ti pucchi. Mahābrāhmaṇā – “sabbapañcasataṃ yaññaṃ yajitvā etassa kammaṃ sotthi bhavye, evaṃ, mahārāja, ācariyā kathenti”ti āhaṃsu. Rājā tesāṃ sutvā anabhinanditvā appaṭikkositvā tuṅhī ahosi. Atha dutiyavaggabrāhmaṇāpi āgantvā tattheva kathesuṃ. Tathā tatiyavaggabrāhmaṇāpi. Atha rājā “yaññaṃ karontū”ti āṇāpesi. Tato paṭṭhāya brāhmaṇā usabhādayo pāṇe āharāpesuṃ. Nagare mahāsaddo udapādi. Taṃ pavattiṃ ñatvā mallikā rājānaṃ tathāgatassa santikaṃ pesesi. So gantvā bhagavantaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Atha naṃ bhagavā – “handā kuto nu tvaṃ, mahārāja, āgacchasi divādivassā”ti āha. Rājā – “ajja me, bhante, supinake cattāro saddā sutā, sohaṃ brāhmaṇe pucchiṃ. Brāhmaṇā ‘bhāriyo, mahārāja, supino, sabbapañcasataṃ yaññaṃ yajitvā paṭikkammaṃ karomāti āradhā’”ti āha. Kinti te, mahārāja, saddā sutāti. So yathāsutaṃ ārocesi. Atha naṃ bhagavā āha – pubbe, mahārāja, imasmimyeva nagare cattāro

setṭhiputtā paradārikā hutvā nandopanandāya lohakumbhiyā nibbattā saṭṭhivassasahassamatthake uggacchimsu.

Tattha eko –

“Saṭṭhivassasahassāni, paripuṇṇāni sabbaso;
Niraye paccamānānaṃ, kadā anto bhavissatī”ti. (pe. va. 802; jā. 1.4.54) –

Imaṃ gāthaṃ vatthukāmo ahosi. Duttiyo –

“Sohaṃ nūna ito gantvā, yoniṃ laddhāna mānusiṃ;
Vadaññū sīlasampanno, kāhāmi kusalaṃ bahu”nti. (pe. va. 805; jā. 1.4.56) –

Imaṃ gāthaṃ vatthukāmo ahosi. Tatiyo –

“Natthi anto kuto anto, na anto paṭidissati;
Tadā hi pakataṃ pāpaṃ, mama tuyhañca mārisā”ti. (pe. va. 803; jā. 1.4.55) –

Imaṃ gāthaṃ vatthukāmo ahosi. Catuttho –

“Dujjīvitamajīvimhā, ye sante na dadamhase;
Vijjamānesu bhogesu, dīpaṃ nākamha attano”ti. (pe. va. 804; jā. 1.4.53) –

Imaṃ. Te imā gāthā vattuṃ asakkontā ekekaṃ akkharaṃ vatvā tattheva nimuggā. Iti, mahārāja, te nerayikasattā yathākammaena viraviṃsu. Tassa saddassa sutapaccayā tuyhaṃ hāni vā vuḍḍhi vā natthi. Ettakānaṃ pana pasūnaṃ ghātanakammaṃ nāma bhāriyanti nirayabhayena tajjetvā dhammakathaṃ kathesi. Rājā dasabale pasīditvā, “muñcāmi, nesaṃ jīvitam dadāmi, haritāni ceva tiṇāni khādantu, sītalāni ca pānīyāni pivantu, sīto ca nesaṃ vāto upavāyatū”ti vatvā, “gacchatha hārethā”ti manusse āṇāpesi. Te gantvā brāhmaṇe palāpetvā taṃ pāṇasaṅghaṃ bandhanato mocetvā nagare dhammabheriṃ carāpesuṃ.

Atha rājā dasabalassa santike nisinno āha – “bhante, ekaratti nāma tiyāmā hoti, mayhaṃ pana ajja dve rattiyo ekato ghaṭitā viya ahesu”nti. Sopi puriso tattheva nisinno āha – “bhante, yojanaṃ nāma catuḡāvutaṃ hoti, mayhaṃ pana ajja dve yojanāni ekato katāni viya ahesu”nti. Atha bhagavā – “jāgarassa tāva rattiya dīghabhāvo pākaṭo, santassa yojanassa dīghabhāvo pākaṭo, vaṭṭapatitassa pana bālaputhujanassa anamataggasamsāraṇaṃ ekantadīghamevā”ti rājānañca tañca purisaṃ nerayikasatte ca ārabha dhammapade imaṃ gāthaṃ abhāsi –

“Dīghā jāgarato ratti, dīghaṃ santassa yojanaṃ;
Dīgho bālānaṃ saṃsāro, saddhammaṃ avijānata”nti. (dha. pa. 60);

Gāthāpariyosāne so itthisāmiko puriso sotāpattiphale patiṭṭhahi. **Etamatthaṃ viditvāti** etaṃ kāraṇaṃ jānitvā.

Assamedhantiādīsu – porāṇarājakāle kira sassamedhaṃ purisamedhaṃ sammāpāsaṃ vācāpeyyanti cattāri saṅgahavatthūni ahesuṃ, yehi rājāno lokaṃ saṅgaṇhiṃsu. Tattha nipphannaśassato dasamabhāggahaṇaṃ **sassamedhaṃ** nāma, sassasampādane medhāvitāti attho. Mahāyodhānaṃ chamāsikaṃ bhatta-vetanānuppādānaṃ **purisamedhaṃ** nāma, purisasaṅgaṇhane medhāvitāti attho. Daliddamanussānaṃ hatthato lekhaṃ gahetvā tīṇi vassāni vināva vaḍḍhiyā saḥsadvisahassamattadhanānuppādānaṃ **sammāpāsaṃ** nāma. Tañhi sammā manusse pāseti, hadaye bandhitvā viya ṭhapeti, tasmā sammāpāsanti vuccati. “Tāta mātulā”tiādīnā nayena saṅhavācābhaṇaṇaṃ

vācāpeyyaṃ nāma, piyavācāti attho. Evaṃ catūhi saṅgahavatthūhi saṅgahitaṃ raṭṭhaṃ iddhañceva hoti phītañca pahūtaannapānaṃ khemaṃ nirabbudaṃ. Manussā mudā modamānā ure putte naccantā apārutagharadvārā viharanti. Idaṃ gharadvāresu aggaḷānaṃ abhāvato **niraggaḷanti** vuccati. Ayaṃ porāṇikā pavēṇī.

Aparabhāge pana okkākarājakāle brāhmaṇā imāni cattāri saṅgahavatthūni imañca raṭṭhasampattiṃ parivattetvā uddhaṃmūlakam katvā assamedhaṃ purisamedhanti ādike pañca yaññe nāma akaṃsu. Tesu assamettha medhanti vadhanṭīti **assamedho**. Dvīhi pariyaññehi yajitabbassa ekavīsatiyūpassa ekasmiṃ majjhimadivaseyeva sattanavuttipaṇcapasusataghātabhiṃsanassa ṭhapetvā bhūmiñca purise ca avasesasabbavibhavadakkhiṇassa yaññassetam adhivacanaṃ. Purisamettha medhanṭīti **purisamedho**. Catūhi pariyaññehi yajitabbassa saddhiṃ bhūmiyā assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa yaññassetam adhivacanaṃ. Sammamettha pāsenti **sammāpāso**. Divase divase sammaṃ khipitvā tassa patitokāse vedim katvā saṃhārimehi yūpādīhi sarassatinadiyā nimuggokāsato pabhuti paṭilomaṃ gacchantena yajitabbassa satrayāgassetam adhivacanaṃ. Vājamettha pivanti **vājapeyyo**. Ekena pariyaññena sattarasahi pasūhi yajitabbassa beluvayūpassa sattarasakadakkhiṇassa yaññassetam adhivacanaṃ. Natthi ettha aggaḷāti **niraggaḷo**. Navahi pariyaññehi yajitabbassa saddhiṃ bhūmiyā ca purisehi ca assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa sabbamedhapariyāyanāmassa assamedhavikappassevetam adhivacanaṃ. **Mahārambhāti** mahākiccā mahākaraṇīyā. **Sammaggatāti** sammā paṭipannā buddhādayo. **Nirārambhāti** appatthā appakiccā. **Yajanti anukulanti** anukulesu yajanti, yaṃ niccabhattādi pubbapurisehi paṭṭhapitaṃ, taṃ aparāparaṃ anupacchinnatā manussā dadanti attho. Navamaṃ.

10. Bandhanasuttavaṇṇanā

121. Dasame **idha, bhante, raññāti** idaṃ te bhikkhū tesu manussesu ānandattherassa sukatakāraṇaṃ ārocentā ārocesuṃ. Rañño kira sakkena kusarājassa dinno aṭṭhavaṅko maṇi pavēṇiyā āgato. Rājā alaṅkaraṇakāle taṃ maṇiṃ āharathāti āha. Manussā “ṭhapitaṭṭhāne na passāmā”ti ārocesuṃ. Rājā antogharacārino “maṇiṃ pariyesitvā dethā”ti bandhāpesi. Ānandatthero te disvā maṇipaṭisāmakānaṃ ekaṃ upāyaṃ ācikkhi. Te rañño ārocesuṃ. Rājā “paṇḍito thero, therassa vacanaṃ karothā”ti. Paṭisāmakamanussā rājaṅgaṇe udakacāṭiṃ ṭhapetvā sāṇiyā parikkhipāpetvā te manusse āhaṃsu – “sāṭakaṃ pārupitvā ettha gantvā hatthaṃ otārethā”ti. Maṇicoro cintesi – “rājabhaṇḍam viṣajjetuṃ vā valaṅjetuṃ vā na sakkā”ti. So gehaṃ gantvā maṇiṃ upakacchake ṭhapetvā sāṭakaṃ pārupitvā āgamma udakacāṭiyaṃ pakkhipitvā pakkāmi. Mahājane paṭikkante rājamanussā cāṭiyaṃ hatthaṃ otāretvā maṇiṃ disvā āharitvā rañño adamsu. “Ānandattherena kira dassitanayena maṇi diṭṭho”ti mahājano kolāhalaṃ akāsi. Te bhikkhū taṃ kāraṇaṃ tathāgatassa ārocentā imaṃ pavattiṃ ārocesuṃ. Satthā – “anacchariyaṃ, bhikkhave, yaṃ ānando manussānaṃ hatthāruḷhamaṇiṃ āharāpeyya, yattha pubbe paṇḍitā attano ñaṇe ṭhatvā ahetukapaṭisandhiyaṃ nibbattānaṃ tīracchānagatānampi hatthāruḷhaṃ bhaṇḍam āharāpetvā rañño adamsū”ti vatvā –

“Ukkaṭṭhe sūramicchanti, mantīsu akutūhalaṃ;
Piyañca annapānamhi, atthe jāte ca paṇḍita”nti. (jā. 1.1.92) –

Mahāsārajātakam kathesi.

Na taṃ dalhanti taṃ bandhanaṃ thiranti na kathenti. **Yadāyasanti** yaṃ āyasā kataṃ. **Sārattarattāti** suṭṭhu rattarattā, sārattena vā rattā sārattarattā, sāraṃ idanti maññanāya rattāti attho. **Apekkhāti** ālayo nikanti. **Āhūti** kathenti. **Ohārinanti** catūsu apāyesu ākaḍḍhanakam. **Sithilanti** na āyasādibandhanaṃ viya iriyāpathaṃ nivāretvā ṭhitaṃ. Tena hi bandhanena baddhā paradesampi gacchantiyeva. **Duppamuñcanti** aññatra lokuttaraññena muñcituṃ asakkuṇeyyanti. Dasamaṃ.

Paṭhama vaggo.

2. Dutiyavaggo

1. Sattajaṭṭilasuttavaṇṇanā

122. Dutiyavaggassa paṭhame **pubbārāme migāramātupāsādeti** pubbārāmasaṅkhāte vihāre migāramātuyā pāsāde. Tatrāyaṃ anupubbikathā – aṭṭe satasahassakappamatthake ekā upāsikā padumuttaram bhagavantam nimantevā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa satasahassadānaṃ datvā bhagavato pādāmūle nipajjivā – “anāgate tumhādisassa buddhassa aggupaṭṭhāyikā homī” ti patthanaṃ akāsi. Sā kappasatasahassam devesu ca manussesu ca saṃsaritvā amhākaṃ bhagavato kāle bhaddiyanagare meṇḍakaputtassa dhanañcayaseṭṭhino gehe sumanadeviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Jātakāle cassā visākhāti nāmaṃ akaṃsu. Sā yadā bhagavā bhaddiyanagaraṃ agamāsi, tadā pañcāhi dārikāsatehi saddhiṃ bhagavato paccuggamaṃ gatā paṭhamadassanamhiyeva sotāpannā ahoṣi. Aparabhāge sāvattiyam migāraseṭṭhiputtassa puṇṇavaḍḍhanakumārassa gehaṃ gatā. Tattha naṃ migāraseṭṭhi mātiṭṭhāne ṭhapesi, tasmā migāramātāti vuccati. Tāya kārite pāsāde.

Bahi dvārakoṭṭhaketi pāsādadvārakoṭṭhakassa bahi, na vihāradvārakoṭṭhakassa. So kira pāsādo lohapāsādo viya samantā catudvārakoṭṭhakayuttana pākārena parikkhitto. Tesu pācīnadvārakoṭṭhakassa bahi pāsādacchāyāyaṃ pācīnalokadhātuṃ olokeno paññatte varabuddhāsane nisinno hoti.

Parūḷhakacchanakhalomāti parūḷhakacchā parūḷhanakhā parūḷhalomā, kacchādīsu dīghalomā dīghanakhā cāti attho. **Khārividhanti** vividhakhāriṃ nānappakāraṃ pabbajitaparikkhārabhaṇḍakaṃ. **Avidūre atikkamantī**ti avidūramaggena nagaram pavisanti. **Rājāham, bhanteti** aham, bhante, rājā pasenadi kosalo, mayham nāmaṃ tumhe jānāthāti. Kasmā pana rājā loke aggapuggalassa santike nisinno evarūpānaṃ naggabhogganissirikānaṃ añjalim paggaṇhātīti. Saṅgaṇhanatthāya. Evaṃ hissa ahoṣi – “sacāham ettakampi etesaṃ na karissāmi, ‘mayam puttadāram pahāya etassatthāya dubbhojanadukkhaseyyādīni anubhoma, ayam amhākaṃ añjalimattampi na karotī’ ti attanā diṭṭham sutam paṭicchādetvā na katheyyum. Evaṃ kate pana anigūhitvā kathessantī” ti. Tasmā evamakāsi. Apica satthu ajjhāsaya jānanattham evamakāsi.

Kāsikacandananti saṅhacandanaṃ. **Mālāgandhavilepananti** vaṇṇagandhatthāya mālaṃ, sugandhabhāvathāya gandham, vaṇṇagandhatthāya vilepanaṅca dhārentena.

Samvāsenāti saṅvāsenā. **Sīlam veditabbanti** ayam susīlo vā dussīlo vāti saṃvasantena upasaṅkamantena jānitabbo. **Taṅca kho dīghena addhunā na ittaranti** taṅca sīlam dīghena kālena veditabbaṃ, na ittaranta. Dvīhatīhañhi saṃyatākāro ca saṃvutindriyākāro ca na sakkā dassetuṃ. **Manasikarotāti** sīlamassa pariggahessāmīti manasikarontena paccavekkhanteneva sakkā jānitum, na ittaranta. **Paññavatāti** tampi sappaññeneva paṇḍitena. Bālo hi manasikarontopi jānitum na sakkoti.

Samvohārenāti kathanena.

“Yo hi koci manussesu, vohāram upajīvati;
Evaṃ vāseṭṭha jānāhi, vāñijo so na brāhmaṇo” ti. (ma. ni. 2.457) –

Ettha hi byavahāro vohāro nāma. “Cattāro ariyavohārā cattāro anariyavohārā” ti (dī. ni. 3.313) ettha cetanā. “Saṅkhā samaññā paññatti vohāro” ti (dha. sa. 1313-1315) ettha paññatti. “Vohāramattena so vohareyyā” ti (saṃ. ni. 1.25) ettha kathā vohāro. Idhāpi esova adhippeto. Ekaccassa hi sammukhā kathā parammukhāya kathāya na sameti, parammukhā kathā ca sammukhāya kathāya, tathā purimakathā ca pacchimakathāya, pacchimakathā ca purimakathāya. So kathenteneva sakkā jānitum “asuci eso puggalo” ti. Suciṣīlassa pana purimaṃ pacchimaṃ, pacchimaṅca purimena sameti, sammukhākathitaṃ parammukhākathitena, parammukhākathitaṅca sammukhākathitena, tasmā kathentena sakkā suci bhāvo jānitunti pakāseno evamāha.

Thāmoti ñāṇathāmo. Yassa hi ñāṇathāmo natthi, so uppannesu upaddavesu gahetabbaggahaṇaṃ katabbakiccaṃ apassanto advāragharaṃ pavittṭho viya carati. Tenāha **āpadāsu kho, mahārāja, thāmo veditabboti. Sākacchāyāti** saṃkathāya. Doppaññassa hi kathā uduke geṇḍu viya uppalavati, paññavato kathentassa paṭibhānaṃ anantaraṃ hoti. Udukevipphanditeneva hi maccho khuddako vā mahanto vāti ñāyati. **Ocarakāti** heṭṭhācarakā. **Carā** hi pabbatamatthakena carantāpi heṭṭhā – carakāva honti. **Ocaritvāti** avacaritvā vīmaṃsitvā, taṃ taṃ pavattim ñatvāti attho. **Rajojallanti** rajañca jallañca. **Vaṇṇarūpenāti** vaṇṇasaṅghānena. **Ittaradassanenāti** lahudassanena. **Viyañjanenāti** parikkhārabhaṇḍakena. **Patirūpako mattikākuṇḍalovāti** suvaṇṇakuṇḍalapatirūpako mattikākuṇḍalova. **Lohaḍḍhamāsoti** lohaḍḍhamāsako. Paṭhamam.

2. Pañcarājasuttavaṇṇanā

123. Dutiye **rūpāti** nīlapītādibhedam rūpārammaṇam. **Kāmānaṃ agganti** etaṃ kāmānaṃ uttamaṃ seṭṭhanti rūpagaruko āha. Sesesupi eseva nayo. **Yatoti** yadā. **Manāpapariyantanti** manāpanipphattikaṃ manāpakoṭikaṃ. Tattha dve manāpāni puggalamanāpaṃ sammutimanāpañca. Puggalamanāpaṃ nāma yaṃ ekassa puggalassa iṭṭhaṃ kantaṃ hoti, tadeva aññassa aniṭṭhaṃ akantaṃ. Paccantavāsīnañhi gaṇḍuppadāpi iṭṭhā honti kantā manāpā, majjhimadesavāsīnaṃ atijegucchā. Tesañca moramaṃsādīni iṭṭhāni honti, itaresaṃ tāni atijegucchāni. Idaṃ puggalamanāpaṃ. Itaraṃ sammutimanāpaṃ.

Iṭṭhāniṭṭhārammaṇam nāma loke paṭivibhattam natthi, vibhajitvā pana dassetabbaṃ. Vibhajantena ca na atīssarānaṃ mahāsammata mahāsudassanadhammāsokādīnaṃ vasena vibhajitabbaṃ. Tesañhi dippakappampi ārammaṇam amanāpaṃ upaṭṭhāti. Atiduggatānaṃ dullabhannapānānaṃ vasenāpi na vibhajitabbaṃ. Tesañhi kaṇḍajakabhattasitthānīpi pūtimamaṃsassa rasopi atimadhuro amatasadiso hoti. Majjhimānaṃ pana gaṇakamahāmattaseṭṭhi kuṭumbikavāṇijādīnaṃ kālena iṭṭhaṃ kālena aniṭṭhaṃ labhamānānaṃ vasena vibhajitabbaṃ. Tañca panetaṃ ārammaṇam javanaṃ paricchindituṃ na sakkoti. Javanañhi iṭṭhepi rajjati aniṭṭhepi, iṭṭhepi dussati aniṭṭhepi. Ekantato pana vipākacittaṃ iṭṭhāniṭṭhaṃ paricchindati. Kiñcāpi hi micchādīṭṭhikā buddham vā saṅgham vā mahācetiyaḍḍhāni vā uḷārāni ārammaṇāni disvā akkhīni pidahanti domanassaṃ āpajjanti, dhammasaddam sutvā kaṇṇe thakenti, cakkhuvīññānasotaviññānāni pana tesaṃ kusalavipākāneva honti. Kiñcāpi gūthasūkarādayo gūthagandham ghāyitvā khādituṃ labhissāmāti somanassajātā honti, gūthadassane pana nesam cakkhuvīññānaṃ, tassa gandhaghāyane ghānaviññānaṃ, rāsasāyane jivhāvīññānañca akusalavipākameva hoti. Bhagavā pana puggalamanāpataṃ sandhāya **te ca, mahārāja, rūpāti**ādīmāha.

Candanaṅgalikoti idaṃ tassa upāsakassa nāmaṃ. **Paṭibhāti maṃ bhagavāti** bhagavā mayhaṃ ekaṃ kāraṇam upaṭṭhāti paññāyati. Tassa te pañca rājāno āmuttamaṇikuṇḍale sajjitāya āpānabhūmiyā nisinnavaseneva mahatā rājānubhāvena paramena issariyavibhāvena āgantvāpi dasabalassa santike ṭhitakālato paṭṭhāya divā padīpe viya udakābhisitte āngāre viya sūriyuttāne khajjopanake viya ca hatappabhe hatasobhe taṃ tathāgatañca tehi sataguṇena sahasaguṇena virocamaṇam disvā, “mahantā vata bho buddhā nāmā”ti paṭibhānaṃ udapādi. Tasmā evamāha.

Kokanadanti padumassevetaṃ vevacanaṃ. **Pātoti** kālasseva. **Siyāti** bhavēyya. **Avītagandhanti** avītagandham. **Āṅgīrasanti** sammāsambuddham. Bhagavato hi āngato rasmiyo nikkhamanti, tasmā āṅgīrasoti vuccati. Yathā kokanadasaṅkhātaṃ padumaṃ pātova phullaṃ avītagandham siyā, evameva bhagavantaṃ āṅgīrasaṃ tapantaṃ ādiccamiva antalikkhe virocamaṇam passāti ayamettha saṅkhepattho. **Bhagavantaṃ acchādesīti** bhagavato adāsīti attho. Lokavohārato panettha īdisaṃ vacanaṃ hoti. So kira upāsako – “ete tathāgatassa guṇesu pasīditvā mayhaṃ pañca uttarāsaṅge denti, ahampi te bhagavatova dassāmi”ti cintetvā adāsī. Dutiyaṃ.

3. Doṇapākasuttavaṇṇanā

124. Tatiye **doṇapākakuranti** doṇapākaṃ kuram, doṇassa taṇḍulānaṃ pakkabhataṃ tadūpiyañca

sūpabyañjanaṃ bhuñjatīti attho. **Bhuttāvīti** pubbe bhattasammadaṃ vinodetvā muhuttaṃ vissamitvā buddhupaṭṭhānaṃ gacchati, taṃdivasaṃ pana bhuñjantova dasabalaṃ saritvā hatthe dhovitvā agamāsi. **Mahassāsīti** tassa gacchato balavā bhattaparīḷāho udapādi, tasmā mahantehi assāsehi assasati, gattatopissa sedabindūni muccanti, tamenam ubhosu passesu ṭhatvā yamakātālavanṭehi bījanti, buddhagāravena pana nipajjitum na ussahatīti idaṃ sandhāya “mahassāsī”ti vuttaṃ. **Imaṃ gāthaṃ abhāsīti**, rājā bhojane amattaññutāya kilamati, phāsu vihāraṃ dānissa karissāmīti cintetvā abhāsi. **Manujassāti** sattassa. **Kahāpaṇasatanti** pātarāse paṇṇasaṃ sāyamāse paṇṇāsanti evaṃ kahāpaṇasataṃ. **Pariyāpuṇitvāti** rañña saddhiṃ thokaṃ gantvā “imaṃ maṅgalaasiṃ kassa dammi, mahārājā”ti? Asukassa nāma dehīti so taṃ asiṃ datvā dasabalassa santikaṃ āgamma vanditvā ṭhitakova “gāthaṃ vadatha, bho gotamā”ti vatvā bhagavatā vuttaṃ pariyāpuṇitvāti attho.

Bhattābhīhāre sudam bhāsatiti kathaṃ bhāsati? Bhagavatā anusitṭhinyāmena. Bhagavā hi naṃ evaṃ anusāsi – “mānava, imaṃ gāthaṃ naṭo viya pattapattaṭṭhāne mā avaca, rañño bhuñjanaṭṭhāne ṭhatvā paṭhamapiṇḍādisupi avatvā vosānapinḍe gahite vadeyyāsi, rājā sutvāva bhattapiṇḍam chaḍḍessati. Atha rañño hatthesu dhotesu pātiṃ apanetvā sitthāni gaṇetvā tadupiyam byañjanaṃ ṇatvā punadivase tāvatake taṇḍule hāreyyāsi, pātarāse ca vatvā sāyamāse mā vadeyyāsi”ti. So sādhiṭi paṭissuṇitvā taṃdivasaṃ rañño pātarāsaṃ bhutvā gatattā sāyamāse bhagavato anusitṭhinyāmena gāthaṃ abhāsi. Rājā dasabalassa vacanaṃ saritvā bhattapiṇḍam pātiyaṃyeva chaḍḍesi. Rañño hatthesu dhotesu pātiṃ apanetvā sitthāni gaṇetvā tadupiyam byañjanaṃ ṇatvā punadivase tattake taṇḍule hariṃsu.

Nālikodanaparamatāya saṅṭhāsīti so kira mānavo divase divase tathāgatassa santikaṃ gacchati, dasabalassa vissāsiko ahosi. Atha naṃ ekadivasaṃ pucchi “rājā kittakaṃ bhuñjati”ti? So “nālikodana”nti āha. Vaṭṭissati ettāvatā purisabhāgo esa, ito paṭṭhāya gāthaṃ mā vadīti. Iti rājā tattheva saṅṭhāsi. **Diṭṭhadhammikenā ceva atthena samparāyikenā cāti** ettha sallikhitasārīratā diṭṭhadhammikatho nāma, sīlam samparāyikattho. Bhojane mattaññutā hi sīlaṅgaṃ nāma hotīti. Tatiyaṃ.

4. Paṭhamasaṅgāmasuttavaṇṇanā

125. Catutthe **vedhiputtoti vedehīti** paṇḍitādhivacanametam, paṇḍititthiyā puttoti attho. **Caturaṅgininti** hatthiassarathapattisaṅkhātehi catūhi aṅgehi samannāgataṃ. **Sannayhitvāti** cammapaṭimuñcanādīhi sannāhaṃ kāretvā. **Saṅgāmesunti** yujjhiṃsu. Kena kāraṇena? Mahākosalarañña kira bimbisārassa dhītaraṃ dentena dvinnaṃ rajjānaṃ antare satasahassuṭṭhāno kāsīgāmo nāma dhītu dinno. Ajātasattunā ca pitari mārite mātāpissa rañño viyogasokena nacirasseva matā. Tato rājā pasenadi kosalo – “ajātasattunā mātāpitaro māritā, mayhaṃ pitu santako gāmo”ti tassatthāya aḍḍam karoti. Ajātasattupi “mayhaṃ mātu santako”ti tassa gāmassatthāya dvepi mātulabhāgineyyā yujjhiṃsu.

Pāpā devadattādayo mittā assāti **pāpamitto**. Teyevassa sahāyāti **pāpasahāyo**. Tesvevassa cittaṃ ninnam sampavaṅkanti **pāpasampavaṅko**. Pasenadissa sārīputtattherādīnaṃ vasena kalyāṇamittādītā veditabbā. **Dukkhaṃ setīti** jitāni hatthiādīni anusocanto dukkhaṃ sayissati. Idaṃ bhagavā puna tassa jayakāraṇam disvā āha. **Jayaṃ veraṃ pasavatīti** jinanto veraṃ pasavati, veripuggalaṃ labhati. Catuttham.

5. Dutiyasaṅgāmasuttavaṇṇanā

126. Pañcame **abbhuyyāsīti** parājaye garahappatto “ārāmaṃ gantvā bhikkhūnaṃ kathāsallāpaṃ suṇāthā”ti rattibhāge buddharakkhitena nāma vuḍḍhapabbajitena dhammarakkhitassa vuḍḍhapabbajitassa “sace rājā imaṅca upāyaṃ katvā gaccheyya, puna jineyyā”ti vuttajayakāraṇam sutvā abhiuyyāsi.

Yāvassa upakappatīti yāva tassa upakappati sayhaṃ hoti. **Yadā caññeti** yadā aññe. **Vilumpantīti**

taṃ vilumpitvā ʘhitapuggalaṃ vilumpanti. **Vilumpatīti** vilumpiyati. **Ṙhānaṃ hi maññatīti** “kāraṇa”nti hi maññati. **Yadāti** yasmim̄ kāle. **Jetāraṃ labhate jayanti** jayanto puggalo pacchā jetāraṃpi labhati. **Rosetāraṃti** ghaṭṭetāraṃ. **Rosakoti** ghaṭṭako. **Kammavivaṭṭenāti** kammaparīṇāmena, tassa vilumpanakammassa vipākadānena. **So vilutto viluppatīti** so vilumpako vilumpiyati. Pañcamaṃ.

6. Mallikāsuttavaṇṇanā

127. Chaṭṭhe **upasaṅkamīti** mallikāya deviyā gabbhavuṭṭhānakāle sūtiḡharaṃ paṭijaggāpetvā ārakkhaṃ datvā upasaṅkami. **Anattamaṇo ahoṣīti**, “duggatakulassa me dhītu mahantaṃ issariyaṃ dinnāṃ, sace puttāṃ alabhissa, mahantaṃ sakkāraṃ adhigamissa, tato dāni pariḡhīnā”ti anattamaṇo ahoṣi. **Seyyāti** dandhapaññasmā elamūgaputtato ekaccā itthīyeva seyyā. **Posāti** posehi. **Janādhipāti** janādhibhuṃ rājānaṃ ālapati. **Sassudevāti** sassusasuradevatā. **Disampatīti** disājeṭṭhakā. **Tādisā subhagiyāti** tādisāya subharyāya. Chaṭṭhaṃ.

7. Appamādasuttavaṇṇanā

128. Sattame **samadhiggayhāti** samadhiggaṇhitvā, ādiyitvāti attho. **Appamādoti** kārāpakaappamādo. **Samodhānanti** samavadhānaṃ upakkhepaṃ. **Evameva khoti** hatthipadaṃ viya hi kārāpakaappamādo, sesapadajātāni viya avasesā catubhūmakā kusaladhammā. Te hatthipade sesapadāni viya appamāde samodhānaṃ gacchanti, appamādassa anto parivattanti. Yathā ca hatthipadaṃ sesapadānaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ, evaṃ appamādo sesadhammānanti dasseti. Mahaggatalokuttaradhammānampi hesa paṭilābhakaṭṭhena lokiyopi samāno aggova hoti.

Appamādaṃ pasamsantīti “etāni āyuādīni patthayantena appamādova kātabbo”ti appamādameva pasamsanti. Yasmā vā puññakiriyāsu paṇḡitā appamādaṃ pasamsanti, tasmā āyuādīni patthayantena appamādova kātabboti attho. **Atthābhisaṃmayāti** atthapaṭilābhā. Sattamaṃ.

8. Kalyāṇamittasuttavaṇṇanā

129. Aṭṭhame **so ca kho kalyāṇamittassāti** so cāyaṃ dhammo kalyāṇamittasseva svākkhāto nāma hoti, na pāpamittassāti. Kiñcāpi hi dhammo sabbesampi svākkhātova, kalyāṇamittassa pana sussūsantassa saddahantassa atthaṃ pūreti bhesajjaṃ viya vaḷaṅjantassa na itarassāti. Tenetaṃ vuttaṃ. **Dhammoti** cettha desanādhhammo veditabbo.

Upaḡḡhamidanti thero kira rahogato cintesi – “ayaṃ samaṇadhammo nāma ovādake anusāsake kalyāṇamitte sati paccattapurisakāre ʘhitassa sampajjati, upaḡḡhaṃ kalyāṇamittato hoti, upaḡḡhaṃ paccattapurisakārato”ti. Athassa etadahosi – “ahaṃ padesañāṇe ʘhito nippadesaṃ cintetuṃ na sakkomi, satthāraṃ pucchitvā nikkāṅkho bhavissāmī”ti. Tasmā satthāraṃ upasaṅkamitvā evamāha. **Brahmacariyassāti** ariyamaggassa. **Yadidaṃ kalyāṇamittatāti** yā esā kalyāṇamittatā nāma, sā upaḡḡhaṃ, tato upaḡḡhaṃ āgacchatīti attho. Iti therena “upaḡḡhupaḡḡhā sammādiṭṭhiādayo kalyāṇamittato āgacchanti, upaḡḡhupaḡḡhā paccattapurisakārato”ti vuttaṃ. Kiñcāpi therassa ayaṃ manoratho, yathā pana bahūhi silāthambhe ussāpīte, “ettakaṃ ʘhānaṃ asukena ussāpītaṃ, ettakaṃ asukenā”ti vinibbhogo natthi, yathā ca mātāpitaro nissāya uppannesu puttesu “ettakaṃ mātito nibbattaṃ, ettakaṃ pitito”ti vinibbhogo natthi, evaṃ idhāpi avinibbhogadhammo hesa, “ettakaṃ sammādiṭṭhiādīnaṃ kalyāṇamittato nibbattaṃ, ettakaṃ paccattapurisakārato”ti na sakkā laddhuṃ, kalyāṇamittatāya pana upaḡḡhaguṇo labbhatīti therassa ajjhāsayena **upaḡḡhaṃ** nāma jātaṃ, sakalaguṇo paṭilābbhatīti bhagavato ajjhāsayena **sakalaṃ** nāma jātaṃ. **Kalyāṇamittatāti** cetāṃ pubbhāḡapaṭilābhāṅgaṃ nāmāti gahitaṃ. Atthato kalyāṇamittaṃ nissāya laddhā silāsamādhivipassanāvasena cattāro khandhā. Saṅkhārakkhandhotipi vadantiyeva.

Mā hevaṃ, ānandāti, ānanda, mā evaṃ abhaṇi, bahussuto tvaṃ sekhaṇṇasambhidappatto aṭṭha

vare gahetvā maṃ upaṭṭhahasi, catūhi acchariyabbhutadhammehi samannāgato, tādisassa evaṃ kathetuṃ na vaṭṭati. **Sakalameva hidam, ānanda, brahmacariyaṃ, yadidaṃ kalyāṇamittatāti** idaṃ bhagavā – ‘‘cattāro maggā cattāri phalāni tisso vijjā cha abhiññā sabbam kalyāṇamittamūlakameva hotī’’ ti sandhāyāha. Idāni vacibhedeneva kāraṇam dassento **kalyāṇamittassetanti**ādīmāha. Tattha **pāṭikaṅkhanti** pāṭikaṅkhitabbaṃ icchitabbaṃ, avassambhāvīti attho.

Idhāti imasmiṃ sāsane. **Sammādiṭṭhiṃ bhāvetī**tiādīsu aṭṭhannaṃ ādipadānaṃyeva tāva ayaṃ saṅkhepaṇṇanā – sammā dassanalakkhaṇā sammādiṭṭhi. Sammā abhiniropanalakkhaṇo sammāsaṅkappo. Sammā pariggahaṇalakkhaṇā sammāvācā. Sammā samuṭṭhāpanalakkhaṇo sammākammanto. Sammā vodāpanalakkhaṇā sammāājīvo. Sammā paggahalakkhaṇo sammāvāyāmo. Sammā upaṭṭhānalakkhaṇā sammāsati. Sammā samādhānalakkhaṇo sammāsamādhi.

Tesu ekekassa tīṇi kiccāni honti. Seyyāthidaṃ – sammādiṭṭhi tāva aññehipi attano paccanīkakilesehi saddhiṃ micchādiṭṭhiṃ pajahati, nirodham ārammaṇaṃ karoti, sampayuttadhamme ca passati tappaticchādakamohavidhamanavasena asammohato. Sammāsaṅkappādayopi tattheva micchāsaṅkappādīni ca pajahanti, nirodhañca ārammaṇaṃ karonti. Visesto panettha sammādiṭṭhi sahaṃjātadhamme sammā dasseti. Sammāsaṅkappo sahaṃjātadhamme abhiniropeti, sammāvācā sammā pariggaṇhāti, sammākammanto sammā samuṭṭhāpeti, sammāājīvo sammā vodāpeti, sammāvāyāmo sammā paggaṇhāti, sammāsati sammā upaṭṭhāpeti, sammāsamādhi sammā dahati.

Apicesā sammādiṭṭhi nāma pubbhāge nānākhaṇā nānārammaṇā hoti, maggakāle ekakkhaṇā ekārammaṇā. Kiccato pana sammādiṭṭhi dukkhe ñāṇantiādīni cattāri nāmāni labhati. Sammāsaṅkappādayopi pubbhāge nānākhaṇā nānārammaṇā honti, maggakāle ekakkhaṇā ekārammaṇā. Tesu sammāsaṅkappo kiccato nekkhammasaṅkappotiādīni tīṇi nāmāni labhati. Sammāvācādayo tayo viratiyopi honti cetanāyopi, maggakkhaṇe pana viratiyova. Sammāvāyāmo sammāsati idampi dvayaṃ kiccato sammappadhānasatipaṭṭhānavasena cattāri nāmāni labhati. Sammāsamādhi pana pubbhāgepi maggakkhaṇepi sammāsamādhiyeva.

Evaṃ tāva ‘‘sammādiṭṭhi’’ntiādīnā nayena vuttānaṃ aṭṭhannaṃ ādipadānaṃyeva atthavaṇṇanaṃ ñatvā idāni **bhāveti vivekanissitanti**ādīsu evaṃ ñātabbo. **Bhāvetī**ti vaḍḍheti, attano cittasantāne punappunaṃ janeti, abhinibbattetīti attho. **Vivekanissitanti** vivekaṃ nissitaṃ, viveke vā nissitanti vivekanissitaṃ. **Vivekoti** vivittatā. Vivittatā cāyaṃ tadaṅgaviveko, vikkhambhana-samuccheda-paṭippassaddhi-nissaraṇavivekoti pañcavidho. Evametasmīṃ pañcavidhe viveke. **Vivekanissitanti** tadaṅgavivekanissitaṃ samucchedavivekanissitaṃ nissaraṇavivekanissitañca sammādiṭṭhiṃ bhāvetīti ayamatto veditabbo. Tathā hi ayaṃ ariyamaggabhāvanānuyutto yogī vipassanākkhaṇe kiccato tadaṅgavivekanissitaṃ, ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitaṃ, maggakāle pana kiccato samucchedavivekanissitaṃ, ārammaṇato nissaraṇavivekanissitaṃ sammādiṭṭhiṃ bhāveti. Esa nayo **virāganissitādīsu**. Vivekatthā eva hi virāgādayo.

Kevalañcetta vossaggo duvidho pariccāgavossaggo ca pakkhandanavossaggo cāti. Tattha **pariccāgavossaggoti** vipassanākkhaṇe ca tadaṅgavasena, maggakkhaṇe ca samucchedavasena kilesappahānaṃ. **Pakkhandanavossaggoti** vipassanākkhaṇe tanninnabhāvena, maggakkhaṇe pana ārammaṇakaraṇena nibbānapakkhandanaṃ, tadubhayampi imasmiṃ lokiyalokuttaramissake atthavaṇṇanānaye vaṭṭati. Tathā hi ayaṃ sammādiṭṭhi yathāvuttena pakārena kilese ca pariccajati, nibbānañca pakkhandati.

Vossaggapariṇāminti iminā pana sakalena vacanena vossaggatthaṃ pariṇamantaṃ pariṇatañca, paripaccantaṃ paripakkañcāti idaṃ vuttaṃ hoti. Ayañhi ariyamaggabhāvanānuyutto bhikkhu yathā sammādiṭṭhi kilesapariccāgavossaggatthaṃ nibbānapakkhandanavossaggatthañca paripaccati, yathā ca paripakkā hoti, tathā naṃ bhāvetīti. Esa nayo sesamaggaṅgesu.

Āgammāti ārabha sandhāya paṭicca. **Jātidhammāti** jātisabhāvā jātipakatikā. **Tasmāti** yasmā sakalo ariyamaggopi kalyāṇamittaṃ nissāya labbhati, tasmā. **Handāti** vavassaggatthe nipāto. **Appamādaṃ pasamsantī** appamādaṃ vaṇṇayanti, tasmā appamādo kātabbo. **Atthābhisamayāti** atthapaṭilābhā. Aṭṭhamam.

9. Paṭhamaaputtakasuttavaṇṇanā

130. Navame **divā divassāti** divasassa divā, majjhanhikasamayeti attho. **Sāpateyyanti** dhanam. **Ko pana vādo rūpiyassāti** suvaṇṇarajatatambalohakāḷalohaphālacakchapakādibhedassa ghanakatassa ceva paribhogabhājanādibhedassa ca rūpiyabhaṇḍassa pana ko vādo? “Ettakaṃ nāmā”ti kā paricchedakathāti attho. **Kaṇājakanti** sakuṇḍakabhattaṃ. **Bilaṅgadutiyaṃ** kaṇḍikadutiyaṃ. **Sāṇanti** sāṇavākamayaṃ. **Tipakkhavasanaṃ** tiṇi khaṇḍāni dvīsu ṭhānesu sibbitvā katanivāsanam.

Asappurisoti lāmakapuriso. **Uddhaggikanti**ādīsu uparūparibhūmīsu phaladānavasena uddham aggamassāti **uddhaggikā**. Saggassa hitā tatrurapattijananatoti **sovaggikā**. Nibbattaṭṭhānesu sukho vipāko assāti **sukhavipākā**. Suṭṭhu aggānaṃ dibbavaṇṇādīnaṃ vīsēnaṃ nibbattanato **saggasamvattanikā**. Evarūpaṃ dakkhiṇādānaṃ na patiṭṭhāpetīti.

Sātodakāti madhurodakā. **Settodakāti** vīcīnaṃ bhinnaṭṭhāne udakassa setatāya setodakā. **Supatitthāti** sundaratitthā. **Taṃ janoti** yena udakena sātodakā, taṃ udakaṃ jano bhājanāni pūretvā neva hareyya. **Na yathāpaccayaṃ vā kareyyāti**, yaṃ yaṃ udakena udakakiccaṃ kātabbam, taṃ taṃ na kareyya. **Tadapeyyamānanti** taṃ apeyyamānaṃ. **Kiccakaro ca hotīti** attanā kattabbakiccakaro ceva kusalakiccakaro ca, bhuñjati ca, kammante ca payojeti, dānañca detīti attho. Navamaṃ.

10. Dutiyaaputtakasuttavaṇṇanā

131. Dasame **piṇḍapātena paṭipādesīti** piṇḍapātena saddhiṃ saṃyojesi, piṇḍapātaṃ adāsīti attho. **Pakkāmīti** kenacideva rājupaṭṭhānādīnā kiccena gato. **Pacchā vippaṭisārī ahoṣīti** so kira aññesupi divasesu taṃ paccekasambuddham passati, dātuṃ panassa cittaṃ na uppajjati. Tasmim pana divase ayam padumavatideviyā tatiyaputto taggarasikhī paccekabuddho gandhamādanapabbate phalasaṃpattisukhena vītināmetvā pubbaṇhasamaye vuṭṭhāya anotattadahe mukham dhovivā manosilātale nivāsetvā kāyabandhanam bandhitvā pattacīvaramādāya abhiññāpādakaṃ catutthajjhānam samāpajjitvā iddhiyā vehāsam abbhuggantvā nagaradvāre oruyha cīvaram pārupitvā pattamādāya nagaravāsīnam gharadvāresu sahasabhaṇḍikaṃ ṭhapento viya pāsādikehi abhikkantādīhi anupubbena seṭṭhino gharadvāraṃ sampatto. Taṃdivasañca seṭṭhi pātova uṭṭhāya paṇītabhojanaṃ bhuñjitvā, gharadvārakotṭhake āsanam paññāpetvā, dantantarāni sodhento nisinnō hoti. So paccekabuddham disvā, taṃdivasaṃ pāto bhutvā nisinnattā dānacittaṃ uppādetvā, bhariyaṃ pakkosāpetvā, “imassa samaṇassa piṇḍapātaṃ dehi”ti vatvā pakkāmi.

Seṭṭhibharyiā cintesi – “mayā ettakena kālena imassa ‘dethā’ti vacanaṃ na sutapubbam, dāpentopi ca ajja na yassa vā tassa vā dāpeti, vītarāgadosamohassa vantakilesassa ohitabhārassa paccekabuddhassa dāpeti, yaṃ vā taṃ vā adatvā paṇītaṃ piṇḍapātaṃ dassāmī”ti, gharā nikkamma paccekabuddham pañcapatiṭṭhitena vanditvā pattam ādāya antonīvesane paññattāsane nisidāpetvā suparisuddhehi sālitaṇḍulehi bhattam sampādetvā tadanurūpaṃ khādanīyaṃ byañjanaṃ supeyyañca sallakkhetvā pattam pūretvā bahi gandhehi samalaṅkaritvā paccekabuddhassa hatthesu patiṭṭhāpetvā vandi. Paccekabuddho – “aññesampi paccekabuddhānaṃ saṅgahaṃ karissāmī”ti aparibhuñjitvāva anumodanaṃ katvā pakkāmi. Sopi kho seṭṭhi bāhirato āgacchanto paccekabuddham disvā mayam “tumahākaṃ piṇḍapātaṃ dethā”ti vatvā pakkantā, api vo laddhoti? Āma, seṭṭhi laddhoti. “Passāmī”ti gīvaṃ ukkhipitvā olokesi. Athassa piṇḍapātagandho uṭṭhahitvā nāsāpuṭam pahari. So cittaṃ saṃyametuṃ asakkonto pacchā vippaṭisārī ahoṣīti.

Varametantiādi vippaṭisārassa uppannākāradassanaṃ. **Bhātu ca pana ekaputtakaṃ sāpateyyassa kāraṇā jīvita voropesīti** tadā kirassa avibhatteyeva kuṭumba mātāpitaro ca jeṭṭhabhātā ca kālamakaṃsu. So bhātujāyāya saddhiṃyeva saṃvāsaṃ kappesi. Bhātu panassa eko putto hoti, taṃ vīthiyā kīḷantaṃ manussā vadanti – “ayaṃ dāso ayaṃ dāsī idaṃ yānaṃ idaṃ dhanaṃ tava santaka”nti. So tesāṃ kathaṃ gahetvā – “ayaṃ dāso mayhaṃ santaka”ntiādīni katheti.

Athassa cūḷapitā cintesi – “ayaṃ dārako idāneva evaṃ kathesi, mahallakakāle kuṭumbaṃ majjhe bhindāpeyya, idānevassa kattabbaṃ karissāmī”ti ekadivasaṃ vāsiṃ ādāya – “ehi putta, araṇṇaṃ gacchāmā”ti taṃ araṇṇaṃ netvā viravantaṃ viravantaṃ māretvā āvāṭe pakkhipitvā paṃsunā paṭicchādesi. Idaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Sattakkhattunti** sattavāre. Pubbapacchimacetaṇāvasena cettha attho veditabbo. Ekapaṇḍapātadānasmīhi ekāva cetanā dve paṭisandhiyo na deti, pubbapacchimacetaṇāhi panesa sattakkhattuṃ sagge, sattakkhattuṃ seṭṭhikule nibbatta. **Purāṇanti** paccakasambuddhassa dinnapaṇḍapātacetanākammaṃ.

Pariggahanti pariggahitavattu. **Anujīvinoti** ekaṃ mahākulaṃ nissāya paṇṇāsampi saṭṭhipi kulāni jīvanti, te manusse sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Sabbaṃ nādāya gantabbanti** sabbametaṃ na ādiyitvā gantabbaṃ. **Sabbaṃ nikkhippagāminanti** sabbametaṃ nikkhippasabhāvaṃ, pariccajītabbasabhāvamevāti attho. Dasamaṃ.

Dutiyo vaggo.

3. Tatiyavaggo

1. Puggalasuttavaṇṇanā

132. Tatiyavaggassa paṭhame “nīce kule paccājāto”tiādikena tamena yuttoti **tamo**. Kāyaduccaritādīhi puna nirayatamūpagamanato **tamaparāyaṇo**. Iti ubhayenapi khandhatamova kathito hoti. “Ucce kule paccājāto”tiādikena jotinā yuttato **joti**, ālokībhūtoti vuttaṃ hoti. Kāyasucaritādīhi puna saggūpapattijotibhāvūpagamanato **jotiparāyaṇo**. Iminā nayena itarepi dve veditabbā.

Venakuleti vilīvakārakule. **Nesādakuleti** migaluddakādīnaṃ kule. **Rathakārakuleti** cammakārakule. **Pukkusakuleti** pupphachaḍḍakakule. **Kasiravuttiketi** dukkhavuttike. **Dubbaṇṇoti** paṃsupisācako viya jhāmakhānuvaṇṇo. **Duddasikoti** vijātamātuyāpi amanāpadassano. **Okoṭimakoti** lakuṇḍako. **Kāṇoti** ekakkhikāṇo vā ubhayakkhikāṇo vā. **Kuṇṇoti** ekahatthakuṇṇi vā ubhayahatthakuṇṇi vā. **Khaṇṇoti** ekapādakhaṇṇo vā ubhayapādakhaṇṇo vā. **Pakkhahatoti** hatapakkho pīṭhasappi. **Padīpeyyassāti** telakapallakādīno padīpaupakaraṇassa. **Evaṃ kho, mahārājāti** ettha eko puggalo bahiddhā ālokaṃ adisvā mātukucchismiṃyeva kālaṃ katvā apāyesu nibbattanto sakalaṃ kappampi saṃsarati, sopi tamotamaparāyaṇova. So pana kuhakapuggalo bhaveyya. Kuhakassa hi evarūpā nibbatti hotīti vuttaṃ.

Ettha ca “nīce kule paccājāto hoti caṇḍalakule vā”tiādīhi āgamanavipatti ceva pubbuppannapaccayavipatti ca dassitā. **Daliddeti**ādīhi pavattapaccayavipatti. **Kasiravuttiketi**ādīhi ājīvupāyavipatti. **Dubbaṇṇoti**ādīhi attabhāvavipatti. **Bavhābādhoti**ādīhi dukkhakāraṇasamāyogo. **Na lābhīti**ādīhi sukhakāraṇavipatti ceva upabhogavipatti ca. **Kāyena duccaritanti**ādīhi tamaparāyaṇabhāvassa kāraṇasamāyogo. **Kāyassa bhedāti**ādīhi samparāyikatamūpagamo. Sukkapakkho vuttapaṭipakkhanayena veditabbo.

Akkosatīti dasahi akkosavatthūhi akkosati. **Paribhāsati**, “kasmā tiṭṭhatha? Kiṃ tumhehi amhākaṃ kasikammādīni katāni”tiādīhi? Paribhavavacanehi paribhāsati. **Rosakoti** ghaṭṭako. **Abyaggamanasoti** ekaggacitto. Paṭhamaṃ.

2. Ayyikāsuttavaṇṇanā

133. Dutiye **jiṇṇā**ti jarājiṇṇā. **Vuḍḍhā**ti vayovuḍḍhā. **Mahallikā**ti jātimahallikā. **Addhagatā**ti addhaṃ cirakālaṃ atikkantā. **Vayoanuppattā**ti pacchimavayaṃ sampattā. **Piyā manāpā**ti rañño kira mātari matāya ayyikā mātuttḥāne ṭhatvā paṭijaggi, tenassa ayyikāya balavapemaṃ uppajji. Tasmā evamāha. **Hatthiratanenā**ti satasahassagghanako hatthī satasahassagghanakena alaṅkārena alaṅkato hatthiratanam nāma. **Assaratane**pi eseva nayo. **Gāmaro**pi satasahassuttḥānakagāmo. **Sabbāni tāni bhedanadhammā**nti tesu hi kiñci kariyamānameva bhijjati, kiñci katapariyositaṃ cakkato anapanītameva, kiñci apanetvā bhūmiyaṃ ṭhapitamattaṃ, kiñci tato paraṃ, evameva sattesupi koci paṭisandhiṃ gahetvā marati, koci mūlḥagabbhāya mātari mātukucchito anikkhantova, koci nikkhantamatto, koci tato paranti. Tasmā evamāha. Dutiyaṃ.

134. Tatiye sabbam uttānameva. Tatiyaṃ.

4. Issattasuttavaṇṇanā

135. Catutthassa aṭṭhuppattiko nikkhepo. Bhagavato kira paṭhamabodhiyaṃ mahālābhasakkāro udapādi bhikkhusaṅghassa ca. Titthiyā hatalābhasakkārā hutvā kulesu evaṃ kanthentā vicaranti – “samaṇo gotamo evamāha, ‘mayhameva dānaṃ dātabbaṃ, na aññesaṃ dānaṃ dātabbaṃ. Mayhameva sāvakanāṃ dānaṃ dātabbaṃ, na aññesaṃ sāvakanāṃ dānaṃ dātabbaṃ. Mayhameva dinnam mahapphalaṃ, na aññesaṃ dinnam mahapphalaṃ. Mayhameva sāvakanāṃ dinnam mahapphalaṃ, na aññesaṃ sāvakanāṃ dinnam mahapphala’nti. Yuttaṃ nu kho sayampi bhikkhācāranissitena paresaṃ bhikkhācāranissitānaṃ catunnaṃ paccayānaṃ antarāyaṃ kātuṃ, ayuttaṃ karoti ananucchavika’nti. Sā kathā pattharamānā rājakulaṃ sampattā. Rājā sutvā cintesi – “aṭṭhānametaṃ yaṃ tathāgato paresaṃ lābhantarāyaṃ kareyya. Ete tathāgatassa alābhāya ayasāya parisakkanti. Sacāhaṃ idheva ṭhatvā ‘mā evaṃ avocuttha, na sathā evaṃ katheti’ti vadeyyaṃ, evaṃ sā kathā nijjhattiṃ na gaccheyya, imassa mahājanassa sannipatitakāleyeva naṃ nijjhāpessāmī’”ti ekaṃ chaṇadivasam āgamento tuṅhī ahoṣi.

Aparena samayena mahāchaṇe sampatte “ayaṃ imassa kālo”ti nagare bheriṃ carāpesi – “saddhā vā assaddhā vā sammādiṭṭhikā vā micchādiṭṭhikā vā geharakkhake dārake vā mātugāme vā ṭhapetvā avasesā ye vihāraṃ nāgacchanti, paññāsaṃ daṇḍo”ti. Sayampi pātova nhatvā katapātarāso sabbābharaṇapaṭimaṇḍito mahatā balakāyena saddhiṃ vihāraṃ agamāsi. Gacchanto ca cintesi – “bhagavā tumhe kira evaṃ vadatha ‘mayhameva dānaṃ dātabbaṃ...pe... na aññesaṃ sāvakanāṃ dinnam mahapphala’nti evaṃ pucchitaṃ ayuttaṃ, pañhameva pucchissāmi, pañhaṃ kathento ca me bhagavā avasāne titthiyānaṃ vādaṃ bhañjissati’”ti. So pañhaṃ pucchanto **kattha nu kho, bhante, dānaṃ dātabbanti** āha. **Yatthā**ti yasmiṃ puggale cittaṃ pasīdati, tasmīṃ dātabbaṃ, tassa vā dātabbanti attho.

Evaṃ vutte rājā yehi manussehi titthiyānaṃ vacanaṃ ārocitaṃ, te olokesi. Te raññā olokitamattāva maṅkubhūtā adhomukhā pādaṅguṭṭhakena bhūmiṃ lekhamānā aṭṭhamsu. Rājā – “ekapadeneva, bhante, hatā titthiyā”ti mahājanaṃ sāvento mahāsaddena abhāsi. Evañca pana bhāsivā – “bhagavā cittaṃ nāma nigaṇṭhācelakaparibbājādīsū yattha katthaci pasīdati, kattha pana, bhante, dinnam mahapphala’nti pucchi. **Aññaṃ kho etanti**, “mahārāja, aññaṃ tayā paṭhamam pucchitaṃ, aññaṃ pacchā, sallakkhehi etaṃ, pañhākathanaṃ pana mayhaṃ bhāro”ti vatvā **silavato khoti**ādīmāha. Tattha **idha tyassāti** idha te assa. **Samupabyū**hoti rāsibhūto. **Asikkhitoti** dhanusippe asikkhito. **Akatahatthoti** muṭṭhibandhādivasena asampādītattho. **Akatayoggoti** tiṇapuñjamattikāpuñjādīsū akataparicayo. **Akatūpāsanti** rājarājamahāmattānaṃ adassitasarakkhepo. **Chambhī**ti pavedhitakāyo.

Kāmacchando pahīnotiādīsū arahattamaggena kāmacchando pahīno hoti, anāgāmaggena byāpādo, arahattamaggeneva thinamiddham, tathā uddhaccaṃ, tatiyeneva kukkucchaṃ, paṭhamamaggena vicikicchā pahīnā hoti. **Asekkhena sīlakkhandhenā**ti asekkhassa sīlakkhandho asekkho sīlakkhandho

nāma. Esa nayo sabbattha. Ettha ca purimehi catūhi padehi lokiyalokuttarasīlasamādhīpaññāvīmuttiyo kathitā. Vimuttiñāṇadassanaṃ paccavekkhaṇañāṇaṃ hoti, taṃ lokiyameva.

Issattanti ususippaṃ. **Balavīriyanti** ettha balaṃ nāma vāyodhātu, **vīriyaṃ** kāyikacetāsikavīriyameva. **Bhāreti** bhāreyya. **Nāsūraṃ jātipaccayāti**, “ayaṃ jātisampanno”ti evaṃ jātikāraṇā asūraṃ na bhāreyya.

Khantisoraccanti ettha **khantīti** adhivāsanaṃ khanti, **soraccanti** arahattaṃ. **Dhammāti** ete dve dhammā. **Assameti** āvasathe. **Vivaneti** araññatthāne, nirudake araññe caturassapokkharāṇiādāni kārayeti attho. **Duggeti** visamaṃtthāne. **Saṅkamanānīti** paṇṇāsahattasatthihattāni samokīṇṇaparīsuddhavālikāni saṅkamanāni kareyya.

Idāni etesu araññasenāsanesu vasantānaṃ bhikkhūnaṃ bhikkhācāravattaṃ ācikkhanto **annaṃ pānanti**ādīmāha. Tattha **senāsanānīti** mañcapīṭhādīni. **Vippasannenti** khīṇāsavassa dentopi sakaṅkhena kilesamalinena cittaena adavā vipasanneneva cittaena dadeyya. **Thanayanti** gajjanto. **Satakkakūti** sataṣikharo, anekakūṭoti attho. **Abhisāṅkhaccāti** abhisāṅkharitvā samodhānetvā rāsīṃ katvā.

Āmodamānoti tuṭṭhamānaso hutvā. **Pakiretīti** dānagge vicirati, pakiranto viya vā dānaṃ deti. **Puññadhārāti** anekadānacetanāmayā puññadhārā. **Dātāraṃ abhivassatīti** yathā ākāse samuṭṭhitameghato nikkhantā udakadhārā pathaviṃ sinehayantī tementī kiledayantī abhivassati, evameva ayampi dāyakassa abhantare uppannā puññadhārā tameva dātāraṃ anto sineheti pūreti abhisandeti. Tena vuttaṃ “dātāraṃ abhivassatī”ti. Catutthaṃ.

5. Pabbatūpamasuttavaṇṇanā

136. Pañcame **muddhāvasittānanti** khattiyābhisekena muddhani avasittānaṃ katābhisekānaṃ. **Kāmagadhāpariyuṭṭhitānanti** kāmesu gedhena pariyuṭṭhitānaṃ abhibhūtānaṃ. **Janapadattāhāvariappattānanti** janapade thirabhāvappattānaṃ. **Rājakaraṇīyānīti** rājakammāni rājūhi kattabbakiccāni. **Tesu khvāhanti** tesu ahaṃ. **Usukkamāpannoti** byāpāraṃ āpanno. Esa kira rājā divasassa tikkhattuṃ bhagavato upaṭṭhānaṃ gacchati, antarāgamanāni bahūnīpi honti. Tassa nibaddhaṃ gacchato balakāyo mahāpi hoti appopi. Athekadivasaṃ pañcasatā corā cintayīmsu – “ayaṃ rājā avelāya appena balena samaṇassa gotamassa upaṭṭhānaṃ gacchati, antarāmagge naṃ gahetvā rājānaṃ gaṇhissāmā”ti. Te andhavanaṃ nilīyīmsu. Rājāno ca nāma mahāpuññā honti. Atha tesameva abhantaratō eko puriso nikkhamitvā rañño ārocesi. Rājā mahantaṃ balakāyaṃ ādāya andhavanaṃ parivāretvā te sabbe gahetvā andhavanato yāva nagaradvārā maggassa ubhosu passesu yathā aññamaññaṃ cakkhunā cakkhuṃ upanibandhitvā olokeni, evaṃ āsannāni sūlāni ropāpetvā sūlesu uttāsesi. Iduṃ sandhāya evamāha.

Atha satthā cintesi – “sacāhaṃ vakkhāmi, ‘mahārāja, mādisse nāma sammāsambuddhe dhuravīhāre vasante tayā evarūpaṃ dāruṇaṃ kammaṃ kataṃ, ayuttaṃ te kata’nti, athāyaṃ rājā maṅku hutvā santhambhituṃ na sakkuṇeyya, pariyāyena dhammaṃ kathentasseva me sallakkhessatī”ti dhammadesanaṃ ārahanta **taṃ kiṃ maññasīti**ādīmāha. Tattha **saddhāyikoti** saddhātabbo, yassa tvaṃ vacanaṃ saddhasīti attho. **Paccayikoti** tasseva vevacanaṃ, yassa vacanaṃ pattiyaṃsīti attho. **Abhasamanti** ākāsasamaṃ. **Nippothento āgacchatīti** pathavitalato yāva akaniṭṭhabrahmalokā sabbe satte saṅhakarāṇīyaṃ tiṇacuṇṇaṃ viya karonto pisanto āgacchati.

Aññatra dhammacariyāyāti ṭhapetvā dhammacariyaṃ aññaṃ kātabbaṃ natthi, dasakusalakammāpathasaṅkhātā dhammacariyāva kattabbā, bhanteti – **samacariyādīni** tasseva vevacanāni. **Āroceṃti** ācikkhāmi. **Paṭivedayāmīti** jānāpemi. **Adhivattatīti** ajjhottharati.

Hatthiyuddhānīti nālāgirisadisē hemakappane nāge abhiruyha yujjhitabbayuddhāni. **Gatī**ti nipphatti. **Visayoti** okāso, samatthabhāvo vā. Na hi sakkā tehi jarāmarañam paṭibāhitum. **Mantino mahāmattā**ti mantasampannā mahosadhavidhurapaṇḍitādisadisā mahāamaccā. **Bhūmigatanti** mahālohakumbhiyo pūretvā bhūmiyaṃ ṭhapitaṃ. **Vehāsaṭṭhanti** cammapasibbake pūretvā tulāsaṅghāḍīsū laggetvā ceva niyyuhādisū ca pūretvā ṭhapitaṃ. **Upalāpetunti** aññamaññaṃ bhinditum. Yathā dve janā ekena maggena na gacchanti evaṃ kātum.

Nabham āhaccāti ākāsaṃ pūretvā. **Evam jarā ca maccu cāti** idha dveyeva pabbatā gahitā, rājovāde pana ‘jarā āgacchati sabbayobbanam vilumpamānā’ ti evaṃ jarā marañam byādhi vipattīti cattaropete āgatāva. **Tasmāti** yasmā hatthiyuddhādīhi jarāmarañam jinitum na sakkā, tasmā. **Saddham nivesayeti** saddham niveseyya, paṭiṭṭhāpeyyāti. Pañcamam.

Tatiyo vaggo.

Iti sārathhappakāsiniyā

Samyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Kosalasamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mārasamyuttam

1. Paṭhamavaggo

1. Tapokammasuttavaṇṇanā

137. Mārasamyuttassa paṭhame **uruvelāyaṃ viharatī**ti paṭividdhasabbaññutaññaṇo uruvelagāmaṃ upanissāya viharati. **Paṭhamābhisambuddhoti** abhisambuddho hutvā paṭhamam antosattāhasmiṃyeva. **Dukkarakārikāyā**ti chabbassāni katāya dukkarakārikāya. **Māro pāpimā**ti attano visayaṃ atikkamitum paṭipanne satte māretīti **māro**. Pāpe niyojetī, sayam vā pāpe niyuttotī **pāpimā**. Aññānipissa kaṅho, adhipati, vasavattī, antako, namuci, pamattabandhūtiādīni bahūni nāmāni, idha pana nāmadvayameva gahitaṃ. **Upasaṅkamī**ti – ‘ayaṃ samaṇo gotamo ‘muttosmī’ ti maññati, amuttabhāvamassa kathessāmī’ ti cintetvā upasaṅkami.

Tapokammā apakkammāti tapokammato apakkamitvā. **Aparaddhoti** ‘dūre tvam suddhimaggā’ ti vadati. **Amaram tapanti** amaratapaṃ amarabhāvattāya kataṃ lūkhatapaṃ, attakilamathānuyogo. **Sabbānatthāvahaṃ hotī**ti, ‘sabbam tapaṃ mayham atthāvahaṃ na bhavatī’ ti ñatvā. **Phiyārittamva dhammanī**ti araññe thale phiyārittam viya. Idaṃ vuttam hoti – yathā araññe thale nāvaṃ ṭhapetvā bhaṇḍassa pūretvā mahājanā abhirūhitvā phiyārittam gahetvā samkaḍḍheyum ceva uppīleyum ca, so mahājanassa vāyāmo ekaṅguladvaṅgulamattampi nāvāya gamanaṃ asādhento niratthako bhaveyya na anattāvaho, evameva aham ‘sabbam amaram tapaṃ anattāvahaṃ hotī’ ti ñatvā vissajjesinti.

Idāni tam amaram tapaṃ pahāya yena maggena buddho jāto, tam dassento **silanti**ādīmāha. Tattha **silanti** vacanena sammāvācākamantājīvā gahitā, **samādhinā** sammāvāyāmasatisamādhayo, **paññāya** sammādiṭṭhisāṅkappā. **Maggam bodhāya bhāvayanti** imam aṭṭhaṅgikameva ariyamaggam bodhatthāya bhāvayanto. Ettha ca **bodhāyā**ti maggatthāya. Yathā hi yāgutthāya yāgumeva pacanti, pūvatthāya pūvameva pacanti, na aññaṃ kiñci karonti, evam maggameva maggatthāya bhāveti. Tenāha ‘maggam bodhāya bhāvaya’ nti. **Paramam suddhinti** arahattam. **Nihatoti** tvam mayā nihato parājito. Paṭhamam.

2. Hatthirājavaṇṇasuttavaṇṇanā

138. Dutiye **rattandhakāratimisāyanti** rattim andhabhāvakārake mahātame caturaṅge tamasi. **Abbhokāse nisinno hotīti** gandhakuṭito nikkhamitvā caṅkamanakoṭiyam pāsāṇaphalake mahācīvaram sīse ṭhapetvā padhānam pariggaṇhamāno nisinno hoti.

Nanu ca tathāgatassa abhāvito vā maggo, appahīnā vā kilesā, appaṭividdham vā akuppaṃ, asacchikato vā nirodho natthi, kasmā evamakāsīti? Anāgate kulaputtānam aṅkusattham. “Anāgate hi kulaputtā mayā gatamaggaṃ āvajjitvā abbhokāsavāsaṃ vasitabbaṃ maññamānā padhānakammaṃ karissanti” ti sampassamāno satthā evamakāsi. **Mahāti** mahanto. **Aritthakoti** kālako. **Maṇīti** pāsāṇo. **Evamassa sīsam hotīti** evarūpaṃ tassa kāḷavaṇṇam kūṭāgarappamāṇam mahāpāsāṇasadisaṃ sīsam hoti.

Subhāsubhanti dīghamaddhānam saṃsaranto sundarāsundaram vaṇṇam katvā āgatosīti vadati. Atha vā **saṃsaranti** saṃsaranto āgacchanto. **Dīghamaddhānanti** vasavattitṭhānato yāva uruvelāya dīghamaggaṃ, pure bodhāya vā chabbassāni dukkarakārikasamayasaṅkhātā dīghakālam. **Vaṇṇam katvā subhāsubhanti** sundaraṅca asundaraṅca nānappakāram vaṇṇam katvā anekavāram mama santikaṃ āgatosīti attho. So kira vaṇṇo nāma natthi, yena vaṇṇena māro vibhimsakatthāya bhagavato santikaṃ na āgatapubbo. Tena taṃ bhagavā evamāha. **Alaṃ te tenāti** alaṃ tuyhaṃ etena māravibhimsākāradassanabyāpārena. Dutiyaṃ.

3. Subhasuttavaṇṇanā

139. Tatiye **susaṃvutāti** supihitā. **Na te māravasānugāti**, māra, te tuyhaṃ vasānugā na honti. **Na te mārassa baddhagūti** te tuyhaṃ mārassa baddhacarā sissā antevāsikā na honti. Tatiyaṃ.

4. Paṭhamamārapāsasuttavaṇṇanā

140. Catutthe **yoniso manasikārāti** upāyamanasikārena. **Yoniso sammappadhānāti** upāyavīriyena kāraṇavīriyena. **Vimuttīti** arahattaphalavimutti. **Ajjhabhāsīti** “ayaṃ attanā vīriyaṃ katvā arahattaṃ patvāpi na tussati, idāni aññesampi ‘pāpuṇāthā’ ti ussāhaṃ karoti, paṭibāhessāmi na” ti cintetvā abhāsi.

Mārapāsenāti kilesapāsenā. **Ye dibbā ye ca mānusāti** ye dibbā kāmaguṇasaṅkhātā mānusā kāmaguṇasaṅkhātā ca mārapāsā nāma atthi, sabbehi tehi tvaṃ baddhoti vadati. **Mārabandhanabaddhoti** mārabandhanena baddho, mārabandhane vā baddho. **Na me samaṇa mokkhasīti** samaṇa tvaṃ mama visayato na muccissasi. Catuttham.

5. Dutiyaṃmārapāsasuttavaṇṇanā

141. Pañcame **muttāhanti** mutto ahaṃ. Purimaṃ suttaṃ antovasse vuttaṃ, idaṃ pana pavāretvā vuṭṭhavassakāle. **Cārikanti** anupubbagamanacārikaṃ. (Pavāretvā) divase divase yojanaparamaṃ gacchantā carathāti vadati. **Mā ekena dveti** ekamaggena dve janā mā agamittha. Evañhi gatesu ekasmiṃ dhammaṃ desente, ekena tuṅhībhūtena ṭhātabbaṃ hoti. Tasmā evamāha.

Ādikalyāṇanti ādimhi kalyāṇam sundaram bhaddakaṃ. Tathā majjhapiyosānesu. Ādimajjhapiyosānaṅca nāmetaṃ sāsanassa ca desanāya ca vasena duvidham. Tattha sāsanassa sīlam ādi, samathavipassanāmaggā majjham, phalanibbānāni piyosānam. Sīlasamādhayo vā ādi, vipassanāmaggā majjham, phalanibbānāni piyosānam. Sīlasamādhivipassanā vā ādi, maggo majjham, phalanibbānāni piyosānam. Desanāya pana catuppādikāya gāthāya tāva paṭhamapādo ādi, dutiyatatiyā majjham, catuttho piyosānam. Pañcapadachappādānam paṭhamapādo ādi, avasānapādo piyosānam, avasesā majjham. Ekānusandhikasuttassa nidānam ādi, “idamavocā” ti piyosānam, sesam majjham.

Anekānusandhikassa majjhe bahūpi anusandhi majjhameva, nidānaṃ ādi, “idamavocā”ti pariyosānaṃ.

Sātthanti sātthakaṃ katvā desetha. **Sabyañjananti** byañjanehi ceva padehi ca paripūraṃ katvā desetha. **Kevalaparipuṇṇanti** sakalaparipuṇṇaṃ. **Parisuddhanti** nirupakkilesaṃ. **Brahmacariyanti** sikkhattayasāngahaṃ sāsanabrahmacariyaṃ. **Pakāsethāti** āvikarotha.

Apparajakkhajātikāti paññācakkhumhi appakilesarajasabhāvā, dukūlasāṇiyā paṭicchannā viya catuppadikagāthāpariyosāne arahattaṃ pattuṃ samatthā santīti attho. **Assavanatāti** assavanatāya. **Parihāyantīti** alābhaparihāniyā dhammato parihāyanti. **Senānigamoti** paṭhamakappikānaṃ senāya nivīṭṭhokāse paṭiṭṭhitagāmo, sujātāya vā pitu senānī nāma nigamo. **Tenupasaṅkamissāmīti** nāhaṃ tumhe uyyojtvā pariveṇādīni kāretvā upaṭṭhākādīhi paricariyamāno viharissāmi, tiṇṇaṃ pana jaṭilānaṃ aḍḍhuḍḍhāni pāṭihāriyasahassāni dassetvā dhammameva desetumaṃ upasaṅkamissāmīti. **Tenupasaṅkamīti**, “ayaṃ samaṇo gotamo mahāyuddhaṃ vicārento viya, ‘mā ekena dve agamittha, dhammaṃ desethā’ti satṭhi jane uyyojeti, imasmim̐ pana ekasmimpi dhammaṃ desente mayhaṃ cittassādaṃ natthi, evaṃ bahūsu desentesu kuto bhavissati, paṭibhāmi na”nti cintetvā upasaṅkami. Pañcamamaṃ.

6. Sappasuttavaṇṇanā

142. Chaṭṭhe **soṇḍikākilañjanti** surākārakānaṃ piṭṭhapattharaṇakakilañjaṃ. **Kosalikā kaṃsapātīti** kosalarañño rathacakkappamaṇā paribhogapātī. **Galagalāyanteti** gajjante. **Kammāragaggariyāti** kammāruddhanapaṇāḷiyā. **Dhamamānāyāti** bhastavātena pūriyamānāya. **Iti viditvāti** – “samaṇo gotamo padhānamanuyutto sukkena nisinna, ghaṭṭayissāmi na”nti vuttapakāraṃ attabhāvaṃ māpetvā niyāmahūmiyaṃ ito cito ca sañcarantaṃ vijjulatālokena disvā, “ko nu kho eso satto”ti? Āvajjento, “māro aya”nti evaṃ viditvā.

Suññagehāntīti suññāgārāni. **Seyyāti** seyyatthāya. Ṭhassāmi caṅkamissāmi nisīdissāmi nipajjissāmīti etadatthāya yo suññāgārāni sevātīti attho. **So muni attasaññatoti** so buddhamuni hatthapādakukkucābhāvena saṃyatattabhāvo. **Vossajja careyya tattha soti** so tasmim̐ attabhāve ālayaṃ nikantiṃ vossajjitvā pahāya careyya. **Patirūpaṃ hi tathāvidhassa tanti** tādisassa taṃsaṅṭhitassa buddhamunino taṃ attabhāve nikantiṃ vossajjitvā caraṇaṃ nāma patirūpaṃ yuttaṃ anucchavikaṃ.

Carakāti sīhabyagghādikā sañcaraṇasattā. **Bheravāti** saviññāṇakaaviññāṇakabheravā. Tattha saviññāṇakā sīhabyagghādayo, aviññāṇakā rattibhāge khāṇuvammikādayo. Tepi hi tasmim̐ kāle yakkhā viya upaṭṭhahanti, rajjuvalliyyādīni sabbāni sappā viya upaṭṭhahanti. **Tatthāti** tesu bheravesu suññāgāragato buddhamuni lomacalanamattakampi na karoti.

Idāni aṭṭhānaparikappaṃ dassento **nabhaṃ phaleyyāti**tiādimāha. Tattha **phaleyyāti** kākapadaṃ viya hīrahīraso phaleyya. **Caleyāti** pokkharapatte vātāhato udakabindu viya caleyya. **Sallampi ce urasi pakappayeyyunti** tikhiṇasattisallaṃ cepi urasmim̐ cāreyeyyumaṃ. **Upadhīsūti** khandhūpadhīsu. **Tānaṃ na karontīti** tikhiṇe salle urasmim̐ cāriyamāne bhayena gumbantarakandarādīni pavisantā tānaṃ karonti nāma. Buddhā pana samucchinnasabbabhayā evarūpaṃ tānaṃ nāma na karonti. Chaṭṭhaṃ.

7. Supatisuttavaṇṇanā

143. Sattame **pāde pakkhāletvāti** utugāhāpanatthaṃ dhovitvā. Buddhānaṃ pana sarīre rajojallaṃ na upalimpati, udakampi pokkharapatte pakkhittaṃ viya vivaṭṭitvā gacchati. Apica kho dhotapādake gehe pāde dhovitvā pavisaṇaṃ pabbajitānaṃ vattaṃ. Tattha buddhānaṃ vattabhedo nāma natthi, vattasīse pana ṭhatvā dhovanti. Sace hi tathāgato neva nhāyeyya, na pāde dhoveyya, “nāyaṃ

manusso’’ti vadeyyuṃ. Tasmā manussakiriyaṃ amuñcanto dhovati. **Sato sampajānoti** soppapariggāhakena satisampajaññaena samannāgato. **Upasaṅkamīti** samaṇo gotamo sabbarattiṃ abbhokāse caṅkamitvā gandhakuṭṭiṃ pavisitvā niddāyati, ativiya sukhasayito bhavissati, ghaṭṭayissāmi nanti cintetvā upasaṅkami.

Kiṃ soppasīti kiṃ supasi, kiṃ soppaṃ nāmidam tavāti vadati. **Kiṃ nu soppasīti** kasmā nu supasi? **Dubbhago viyāti** mato viya, visaññī viya ca. **Suññaṃagāranti** suññaṃ me gharaṃ laddhanti soppasīti vadati. **Sūriye uggateti** sūriyamhi utthite. Idāni hi añña bhikkhū sammajjanti, pāṇiyam upaṭṭhapenti, bhikkhācāragamanasajjā bhavanti, tvaṃ kasmā soppasiyeva.

Jālinīti tayo bhava ajjhottharivā ṭhiteṇa ‘‘ajjhaticassupādāya aṭṭhārasataṇhāvīcaritānī’’tiādīnā (vibha. 842) tena tena attano koṭṭhāsabhūtena jālena jālinī. **Visattikāti** rūpādīsu tattha tattha visattatāya visamūlatāya visaparibhogatāya ca visattikā. **Kuñci netaveti** katthaci netuṃ. **Sabbūpadhi parikkhayāti** sabbesaṃ khandhakilesābhisaṅkhārakāmaguṇabhedānaṃ upadhīnaṃ parikkhayā. **Kiṃ tavettha, mārāti**, māra, tuyhaṃ kiṃ ettha? Kasmā tvaṃ uṇhayaḅguyam niliyituṃ asakkontī khuddakamakkhikā viya antanteneva ujjhāyanto āhiṇḍasīti. Sattamaṃ.

8. Nandatisuttavaṇṇanā

144. Aṭṭhamaṃ devatāsaṃyutte vuttatthameva. Aṭṭhamaṃ.

9. Paṭhamaāyusuttavaṇṇanā

145. Navame **appaṃ vā bhiiyoti** bhiiyo jīvanto aparaṃ vassasataṃ jīvitum na sakkoti, paṇṇāsaṃ vā saṭṭhi vā vassāni jīvati. **Ajjhabhāsīti** samaṇo gotamo ‘‘manussānaṃ appamāyū’’ti katheti, dīghabhāvamassa kathessāmīti paccanīkasātātāya abhibhavitvā abhāsi.

Na naṃ hīleti taṃ āyuṃ ‘‘appakamida’’nti na hīleyya. **Khīramatto vāti** yathā daharo kumāro uttānaseyyako khīraṃ pivitvā dukūlacumbaṭake nipanno asaṅñī viya niddāyati, kassaci āyuṃ appaṃ vā dīghaṃ vāti na cinteti, evaṃ sappuriso. **Careyyādittasīso vāti** āyuṃ parittanti ñatvā pajjalitasīso viya careyya. Navamaṃ.

10. Dutīyaāyusuttavaṇṇanā

146. Dasame **nemīva rathakubbaranti** yathā divasaṃ gacchantassa rathassa cakkanemi kubbaraṃ anupariyāyati na vijahati, evaṃ āyu anupariyāyatīti. Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

1. Pāsānasuttavaṇṇanā

147. Dutiyavaggassa paṭhame **nisinnoti** pubbe vuttanayeneva padhānaṃ pariggaṇhanto nisinno. Māropissa sukhanisinnabhāvaṃ ñatvā ghaṭṭayissāmīti upasaṅkamanto. **Padālesīti** pabbatapiṭṭhe ṭhatvā pavijjhi. Pāsāṇā nirantarā aññaṃaññaṃ abhihanantā patanti. **Kevalanti** sakalaṃ. **Sabbanti** tasseva vevacanaṃ. Paṭhamaṃ.

2. Kinnusīhasuttavaṇṇanā

148. Dutiye **vicakkhukammāyāti** parisāya paññācakkhum vināsetukamyatāya. Buddhānaṃ panesa paññācakkhum vināsetuṃ na sakkoti, parisāya bheravārammaṇaṃ sāvento vā dassento vā sakkoti. **Vijitāvī nu maññasīti** kiṃ nu tvaṃ ‘vijitavijayo aha’nti maññasi? Mā evaṃ maññi, natthi te jayo. **Parisāsūti**, aṭṭhasu parisāsu. **Balappattāti** dasabalappattā. Dutiyaṃ.

3. Sakalikasuttavaṇṇanā

149. Tatiye **mandiyā nūti** mandabhāvena momūhabhāvena. **Udāhu kāveyyamattoti** udāhu yathā kavi kabbam cinto tena kabbakaraṇena matto sayati, evaṃ sayasi. **Sampacurāti** bahavo. **Kimidaṃ soppase vāti** kasmā idaṃ soppaṃ soppasiyeva? **Atthaṃ sameccāti** atthaṃ samāgantvā pāpūnitvā. Mayhaṃ hi asaṅgaho nāma saṅgahavipanno vā attho natthi. **Sallanti** tikhiṇaṃ sattisallaṃ. **Jaggaṃ na saṅketi** yathā ekacco sīhapaṭhādīsū jagganto saṅkati, tathā ahaṃ jaggantopi na saṅkāmi. **Napi bhemi sottunti** yathā ekacco sīhapaṭhādīsuyeva supituṃ bhāyati, evaṃ ahaṃ supitumpi na bhāyāmi. **Nānutapanti māmanti** yathā ācariyassa vā antevāsikassa vā aphāsuke jāte uddesaparipucchāya ṭhitattā antevāsīṃ rattindivā atikkamantā anutapanti, evaṃ maṃ nānutapanti. Na hi mayhaṃ kiñci apariniṭṭhitakammaṃ nāma atthi. Tenevāha **hāniṃ na passāmi kuhiñci loketi**. Tatiyaṃ.

4. Patirūpasuttavaṇṇanā

150. Catutthe **anurodhavirodhesūti** rāgapatiṅghesu. **Mā sajjittho tadācaranti** evaṃ dhammakathaṃ ācaranto mā laggi. Dhammakathaṃ kathentassa hi ekacce sādhuṅkaraṃ dadanti, tesu rāgo uppajjati. Ekacce asakkaccaṃ suṇanti, tesu paṭiṅgho uppajjati. Iti dhammakathiko anurodhavirodhesu sajjati nāma. Tvaṃ evaṃ mā sajjitthoti vadati. **Yadaññamanusāsati** yaṃ aññaṃ anusāsati, taṃ. Sambuddho hitānukampī hitena anupakampati. Yasmā ca hitānukampī, tasmā anurodhavirodhehi vipamutto tathāgatoti. Catutthaṃ.

5. Mānasasuttavaṇṇanā

151. Pañcame ākāse carantepi bandhatīti **antalikkhacaro**. **Pāsoti** rāgapāso. **Mānasoti** manasampayutto. Pañcamaṃ.

6. Pattasuttavaṇṇanā

152. Chaṭṭhe **pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ upādāyāti** pañca upādānakkhandhe ādiyitvā, sabhāvasāmaññālakkaṇavasena nānappaṅkārato vibhajitvā dassento. **Sandassetīti** khandhānaṃ sabhāvalakkaṇādīni dasseti. **Samādapetīti** gaṇhāpeti. **Samuttejetīti** samādānamhi ussāhaṃ janeti. **Sampahaṃsetīti** paṭividdhaguṇena vodāpeti jotāpeti. **Aṭṭhiṃ katvāti** atthikaṃ katvā, ‘‘ayaṃ no adhigantabbo attho’’ti evaṃ sallakkhetvā tāya desanāya atthikā hutvā. **Manasi katvāti** citte ṭhapetvā. **Sabbacetaso samannāharitvāti** sabbena tena kammakāracattena samannāharitvā. **Ohitasotāti** ṭhapitāsotā. **Abbhokāse nikkhattāti** otāpanatthāya ṭhapitā.

Rūpaṃ vedayitaṃ saññānti, ete rūpādayo tayo khandhā. **Yañca saṅkhatanti** iminā saṅkhārakkhandho gahito. **Evaṃ tattha virajjatīti** ‘‘eso ahaṃ na homi, etaṃ mayhaṃ na hotī’’ti passanto evaṃ tesu khandhesu virajjati. **Khemattanti** khemābhūtaṃ attabhāvaṃ. Iminā phalakkhaṇaṃ dasseti. **Anvesanti** bhavayonigatiṭṭhitisattāvāsasaṅkhātesu sabbatṭhānesu pariyesamānā. **Nājthagāti** na passīti. Chaṭṭhaṃ.

7. Chaphassāyatanasuttavaṇṇanā

153. Sattame **phassāyatanānanti** sañjātisamosaraṇaṭṭhena chadvārikassa phassassa āyatanānaṃ.

Bhayabheravaṃ saddanti meghadundubhīsanipātasaddasaddisaṃ bhayaṅkanakaṃ saddaṃ. **Pathavī maññe undriyatīti** ayaṃ mahāpathavī paṭapaṭasaddaṃ kurumānā viya ahoṣi. **Ettha loko vimucchitoti** etesu chasu ārammaṇesu loko adhimucchito. **Māradheyyanti** mārasa ṭhānabhūtaṃ tebhūmakavaṭṭaṃ. Sattamaṃ.

8. Piṇḍasuttavaṇṇanā

154. Aṭṭhame **pāhunakāni bhavantīti** tathārūpe nakkhatte tattha tattha pesetabbāni pāhunakāni bhavanti, āgantukapaṇṇākārādānāni vā. Sayamaṅcaraṇadivase samavayajātigottā kumārakā tato tato sannipatanti. Kumārikāyopi attano attano vibhavānurūpena alaṅkatā taḥaṃ taḥaṃ vicaranti. Tatra kumārikāyopi yathārucikānaṃ kumārakānaṃ paṇṇākāraṃ pesenti, kumārakāpi kumārikānaṃ aññasmiṃ asatī antamaso mālāguḷenapi parikkhipanti. **Anvāviṭṭhāti** anu āviṭṭhā. Taṃdivasaṃ kira pañcasatā kumārikāyo uyyānakīlaṃ gacchantiyo paṭipathe satthāraṃ disvā chaṇapūvaṃ dadeyyuṃ. Satthā tāsāṃ dānānumodanattaṃ pakiṇṇakadhammasanaṃ deseyya, desanāpariyosāne sabbāpi sotāpattiphale patiṭṭhaheyyuṃ. Māro tāsāṃ sampattiyā antarāyaṃ karissāmīti anvāvisi. Pāliyaṃ pana **mā samaṇo gotamo piṇḍamalattāti** ettakaṃyeva vuttanti.

Kiṃ pana satthā mārāvaṭṭanaṃ ajānitvā pavīṭṭhoti? Āma ajānitvā. Kasmā? Anāvajjanatāya. Buddhānañhi – “asukaṭṭhāne bhattaṃ labhissāma, na labhissāmā”ti āvajjanaṃ na ananucchavikaṃ. Pavīṭṭho pana manussānaṃ upacārabhedāṃ disvā, “kiṃ ida”nti? Āvajjento ñatvā, “āmisatthaṃ mārāvaṭṭanaṃ bhindituṃ ananucchavika”nti abhinditvāva nikkhanto.

Upasaṅkamīti amittavijayena viya tuṭṭho sakalagāme kaṭacchumattampi bhattaṃ alabhitvā gāmato nikkhamantaṃ bhagavantaṃ gāmiyamanussavesena upasaṅkami. **Tathāhaṃ karissāmīti** idaṃ so musā bhāsati. Evaṃ kirassa ahoṣi – “mayā evaṃ vutte puna pavisissati, atha naṃ gāmadārakā ‘sakalagāme caritvā kaṭacchubhikkhampi alabhitvā gāmato nikkhamma puna pavīṭṭhosi’tiādīni vatvā uppaṇḍessanti”ti. Bhagavā pana – “sacāyaṃ maṃ evaṃ viheṭṭhessati muddhamasseva sattadhā phalissati”ti tasmiṃ anukampāya apavisitvā gāthādāvayamāha.

Tattha **pasavīti** janesi nipphādesi. **Āsajjāti** āsādetvā ghaṭṭetvā. **Na me pāpaṃ vipaccatīti** mama pāpaṃ na paccati. **Nipphalaṃ etanti** kiṃ nu tvaṃ evaṃ maññasi? Mā evaṃ maññi, atthi tayā katassa pāpassa phalanti dīpeti. **Kiñcananti** maddituṃ samatthaṃ rāgakiñcanādi kilesajātaṃ. **Ābhassarā yathāti** yathā ābhassarā devā sappītikajjhānena yāpentā pītibhakkhā nāma honti, evaṃ bhavissāmīti. Aṭṭhamaṃ.

9. Kassakasuttavaṇṇanā

155. Navame **nibbānapaṭisaṃyuttāyāti** nibbānaṃ apadisitvā pavattāya. **Haṭṭhaṭṭakesoti** purimakese pacchato, pacchimakese purato vāmapassakese dakkhiṇato, dakkhiṇapassakese vāmato pharivā pharivā vippakiṇṇakeso. **Mama cakkhusamphassaviññāṇāyatananti** cakkhuviññāṇena sampayutto cakkhusamphassopi viññāṇāyatanampi mamevāti. Ettha ca cakkhusamphassena viññāṇasampayuttakā dhammā gahitā, viññāṇāyatanena sabbānipi cakkhudvāre uppannāni āvajjanādiviññāṇāni. Sotadvārādīsipi eseṃ nayo. Manodvāre pana **manoti** sāvajjanakaṃ bhavaṅgacittaṃ. **Dhammāti** ārammaṇadhammā. **Manosamphassoti** sāvajjanena bhavaṅgena sampayuttaphasso. **Viññāṇāyatananti** javanacittaṃ tadārammaṇampi vaṭṭati.

Taveva pāpima, cakkhūti yaṃ loke timirakācādīhi upaddutaṃ anekarogāyatanāṃ upakkavipakkaṃ antamaso kāṇacakkhupi, sabbāṃ taṃ taveva bhavatu. Rūpādīsipi eseṃ nayo.

Yaṃ vadantīti yaṃ bhaṇḍakaṃ “mama ida”nti vadanti. **Ye vadanti mamanti cāti** ye ca puggalā “mama”nti vadanti. **Ettha ce te mano atthīti** etesu ca ṭhānesu yadi cittaṃ atthi. **Na me samaṇa**

mokkhasīti samaṇa mayhaṃ visayato na muccissasi. **Yaṃ vadantīti** yaṃ bhaṇḍakaṃ vadanti, na taṃ mayhaṃ. **Ye vadantīti** yepi puggalā evaṃ vadanti, na te ahaṃ. **Na me maggampi dakkhasīti** bhavayonigatiādīsu mayhaṃ gatamaggampi na passasi. Navamaṃ.

10. Rajjasuttavaṇṇanā

156. Dasame **ahanam aghātayanti** ahanantena aghātayantena. **Ajinam ajāpayanti** parassa dhanajāniṃ akarontena akārāpentena. **Asocam asocāpayanti** asocantena asocāpayantena. Iti bhagavā adhammikaṛājūnaṃ rajje vijite daṇḍakarapīlite manusse disvā kāruṇṇavasena evaṃ cintesi. **Upasaṅkamīti** “samaṇo gotamo ‘sakkā nu kho rajjaṃ kāretu’nti cintesi, rajjaṃ kāretukāmo bhavissati, rajjañca nāmetaṃ pamādaṭṭhānaṃ, rajjaṃ kārente sakkā otāraṃ labhituṃ, gacchāmi ussāhamassa janessāmī”ti cintetvā upasaṅkami. **Iddhipādāti** ijghanakakoṭṭhāsā. **Bhāvitāti** vaḍḍhitā. **Bahulikatāti** punappunaṃ katā. **Yānikatāti** yuttayānaṃ viya katā. **Vatthukatāti** patiṭṭhaṭṭhenavattthukatā. **Anuṭṭhitāti** avijahitā niccānubaddhā. **Paricitāti** sātaccakiriyāya suparicitā katā issāsassa avirādhitavedhihattho viya. **Susamāraddhāti** suṭṭhu samāraddhā paripuṇṇabhāvanā. **Adhimucceyyāti** cinteyya.

Pabbatassāti pabbato bhaveyya. **Dvittāvāti** tiṭṭhatu eko pabbato, dvikkhattumpi tāva mahanto suvaṇṇapabbato ekassa nālaṃ, na pariyattoti attho. **Iti vidvā samañcareti** evaṃ jānanto samaṃ careyya. **Yatonidānanti** dukkhaṃ nāma pañcakāmaguṇanidānaṃ, taṃ yatonidānaṃ hoti, evaṃ yo adakkihi. **Katham nameyyāti** so jantu tesu dukkhassa nidānabhūtesu kāmesu kena kāraṇena nameyya. **Upadhim viditvāti** kāmaguṇaupadhim “saṅgo eso, lagganameta”nti evaṃ viditvā. **Tasseva jantu vinayāya sikkheti** tasseva upadhissa vinayāya sikkheyya. Dasamaṃ.

Dutiyo vaggo.

3. Tatiyavaggo

1. Sambahulasuttavaṇṇanā

157. Tatiyavaggassa paṭhame **jaṭaṇḍuvenāti** jaṭacumbaṭakena. **Ajinakkhipanivatthoti** sakhuraṃ ajjinacammaṃ ekaṃ nivattho ekaṃ pāruto. **Udumbaradaṇḍanti** appicchabhāvappakāsanatthaṃ īsakaṃ vaṅkaṃ udumbaradaṇḍaṃ gahetvā. **Etadvocāti** loke brāhmaṇassa vacanaṃ nāma sussūsanti, brāhmaṇesupi pabbajitassa, pabbajitesupi mahallakassāti mahallakabrāhmaṇassa pabbajitavesaṃ gahetvā padhānabhūmiyaṃ kammaṃ karonte te bhikkhū upasaṅkamitvā hatthaṃ ukkhipitvā etaṃ “daharā bhavanto”tiādivacanaṃ avoca. **Okampetvāti** hanukena uraṃ paharanto adhonataṃ katvā. **Jivhaṃ nillāletvāti** kabaramahājivhaṃ nīharitvā uddhamadho ubhayapassesu ca lāletvā. **Tivisākhanti** tisākhāṃ. **Nalāṭikanti** bhakuṭiṃ, nalāṭe utṭhitāṃ valittayanti attho. **Pakkāmīti** tumhe jānantānaṃ vacanaṃ akatvā attanova tele paccissathāti vatvā ekaṃ maggaṃ gahetvā gato. Paṭhamaṃ.

2. Samiddhisuttavaṇṇanā

158. Dutiye **lābhā vata me, suladdhaṃ vata meti** evarūpassa satthu ceva dhammassa ca sabrahmacārīnañca laddhattā mayhaṃ lābhā mayhaṃ suladdhanti. So kirāyasmā pacchā mūlakammaṭṭhānaṃ sammāsivā “arahattaṃ gahessāmī”ti pāsādikāṃ tāva kammaṭṭhānaṃ gahetvā buddhadhammasaṅghaṇe āvajjetvā cittakallataṃ uppādetvā cittaṃ hāsetvā tosetvā nisinno. Tenassa evamahosi. **Upasaṅkamīti** “ayaṃ samiddhi bhikkhu pāsādikāṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā nisinnasadiṣo, yāva mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā arahattaṃ na gaṇhāti, tāvassa antarāyaṃ karissāmī”ti upasaṅkami. **Gaccha tvanti** satthā sakalajambudīpaṃ olovento “tasmimyeva thāne tassa kammaṭṭhānaṃ sappāyaṃ bhavissati”ti addasa, tasmā evamāha. **Satipaṇṇā ca me buddhāti** mayā sati ca paṇṇā ca ñātā. **Karassu rūpānīti** bahūnipi vibhiṃsakārahāni rūpāni karassu. **Neva maṃ byādhayissasīti** maṃ neva vedhayissasi na kampassesī. Dutiyaṃ.

3. Godhikasuttavaṇṇanā

159. Tatiye **isigilipasseti** isigilissa nāma pabbatassa passe. **Kālasilāyanti** kālavaṇṇāya silāyaṃ. **Sāmayikaṃ cetovimuttinti** appitappitakkhaṇe paccanīkadhammehi vimuccati, ārammaṇe ca adhimuccatīti lokiyasamāpatti sāmāyikā cetovimutti nāma. **Phusīti** paṭilabhi. **Parihāyīti** kasmā yāva chaṭṭhaṃ parihāyi? Sābādhattā. Therassa kira vātapittasemhavasena anusāyiko ābādhō atthi, tena samādhissa sappāye upakāradhamme pūretuṃ na sakkoti, appitappitāya samāpattiyā parihāyati.

Yaṃnūnāhaṃ satthaṃ āhareyyanti so kira cintesi, yasmā parihīnājjhānassa kālaṅkaroto anibaddhā gati hoti, aparihīnājjhānassa nibaddhā gati hoti, brahmaloke nibbattati, tasmā satthaṃ āharitukāmo ahoṣi. **Upasaṅkamīti** – “ayaṃ samaṇo satthaṃ āharitukāmo, satthāharaṇaṇca nāmetam kāye ca jīvite ca anapekkhassa hoti. Yo evaṃ kāye ca jīvite ca anapekkho hoti, so mūlakammaṭṭhānaṃ sammasitvā arahattampi gahetuṃ samattho hoti, mayā pana paṭibāhitopi esa na oramissati, satthārā paṭibāhito oramissatī”ti therassa atthakāmo viya hutvā yena bhagavā tenupasaṅkami.

Jalāti jalamānā. **Pāde vandāmi cakkhumāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumā tava pāde vandāmi. **Jutindharāti** ānubhāvadhara. **Appattamānasoti** appattaarahatto. **Sekhoti** sīlādīni sikkhamāno sakaraṇīyo. **Jane sutāti** jane vissutā. **Satthaṃ āharitaṃ hotīti** thero kira “kiṃ mayhaṃ iminā jīvitenā”ti? Uttāno nipajjitvā satthena galanāliṃ chindi, dukkhā vedanā uppajjimsu. Thero vedanaṃ vikkhambhetvā taṃyeva vedanaṃ pariggahetvā satim upaṭṭhapetvā mūlakammaṭṭhānaṃ sammasanto arahattaṃ patvā samasīsī hutvā parinibbāyi. **Samasīsī** nāma tividho hoti iriyāpathasamasīsī, rogasamasīsī, jīvitasamasīsīti.

Tattha yo ṭhānādīsu iriyāpathesu aññatarāṃ adhiṭṭhāya – “imaṃ akopetvāva arahattaṃ pāpuṇissāmī”ti vipassanaṃ paṭṭhapeti, athassa arahattappatti ca iriyāpathakopanaṇca ekappahārenea hoti. Ayaṃ **iriyāpathasamasīsī** nāma. Yo pana cakkhurogādīsu aññatarasmim satī – “ito anuṭṭhitova arahattaṃ pāpuṇissāmī”ti vipassanaṃ paṭṭhapeti, athassa arahattappatti ca rogato vuṭṭhānaṇca ekappahārenea hoti. Ayaṃ **rogasamasīsī** nāma. Keci pana tasmimyeva iriyāpathe tasmīṇca roge parinibbānavasenettha samasīsitaṃ paññāpentī. Yassa pana āsavakkhayo ca jīvitakkhayo ca ekappahārenea hoti. Ayaṃ **jīvitasamasīsī** nāma. Vuttampi cetam – “yassa puggalassa apubbaṃ acarimaṃ āsavapariyādānaṇca hoti jīvitapariyādānaṇca, ayaṃ vuccati puggalo samasīsī”ti (pu. pa. 16).

Ettha ca pavattisīsaṃ kilesasīsanti dve sīsāni. Tattha **pavattisīsaṃ** nāma jīvitindriyaṃ, **kilesasīsaṃ** nāma avijjā. Tesu jīvitindriyaṃ cuticcitaṃ khepeti, avijjā maggacittaṃ. Dvinaṃ cittānaṃ ekato uppādo natthi. Maggānantaraṃ pana phalaṃ, phalānantaraṃ bhavaṅgaṃ, bhavaṅgato vuṭṭhāya paccavekkhaṇaṃ, taṃ paripuṇṇaṃ vā hoti aparipuṇṇaṃ vā. Tikhiṇena asinā sīse chijjantepi hi eko vā dve vā paccavekkhaṇavārā avassaṃ uppajjantiyeva, cittānaṃ pana lahuparivattitāya āsavakkhayo ca jīvitapariyādānaṇca ekakkhaṇe viya paññāyati.

Samūlaṃ taṇhamabbuyhāti avijjāmūlena samūlakaṃ taṇhaṃ arahattamaggena uppāṭetvā. **Parinibbutoti** anupādisesanibbānena parinibbuto.

Vivattakkhandhanti parivattakkhandhaṃ. **Semānanti** uttānaṃ hutvā sayitaṃ hoti. Thero pana kiñcāpi uttānako sayito, tathāpissa dakkhiṇena passena paricitasayanattā sīsaṃ dakkhiṇatova parivattitvā ṭhitaṃ. **Dhūmayitattanti** dhūmayitabhāvaṃ. Tasmim hi khaṇe dhūmavalāhakā viya timiravalāhakā viya ca uṭṭhahimsu. **Viññāṇaṃ samanvesatīti** paṭisandhicittaṃ pariyesati. **Appatiṭṭhitenāti** paṭisandhiviññāṇena appatiṭṭhitena, appatiṭṭhitakāraṇāti attho. **Beluvapaṇḍuvīṇanti** beluvapakkaṃ viya paṇḍuvaṇṇaṃ suvaṇṇamahāvīṇaṃ. **Ādāyāti** kacche ṭhapetvā. **Upasaṅkamīti** “godhikattherassa nibbattaṭṭhānaṃ na jānāmi, samaṇaṃ gotamaṃ pucchitvā nikkaṅkho bhavissāmī”ti khuddakadārakavaṇṇī hutvā upasaṅkami. **Nādhigacchāmīti** na passāmi. **Sokaparetassāti** sokena phuṭṭhassa. **Abhassathāti** pādapiṭṭhiyaṃ patitā. Tatiyaṃ.

4. Sattavassānubandhasuttavaṇṇanā

160. Catutthe **satta vassānī**ti pure bodhiyā chabbassāni, bodhito pacchā ekaṃ vassaṃ. **Otārāpekkhoti** “sace samaṇassa gotamassa kāyadvārādīsu kiñcideva ananucchavikaṃ passāmi, codessāmi na”nti evaṃ vivaraṃ apekkhamāno. **Alabhamānoti** rathareṇumattampi avakkhalitaṃ apassanto. Tenāha –

“Satta vassāni bhagavantaṃ, anubandhiṃ padāpadaṃ;
Otāraṃ nādhigacchissaṃ, sambuddhassa satīmato”ti. (su. ni. 448);

Upasaṅkamīti “ajja samaṇaṃ gotamaṃ atigahetvā gamissāmī”ti upasaṅkami.

Jhāyasīti jhāyanto avajjhāyanto nisinnosīti vadati. **Vittaṃ nu jīnoti** satamaṃ vā sahaṃsaṃ vā jitosi nu. **Āguṃ nu gāmasminti**, kiṃ nu antogāme pamāṇātikantaṃ pāpakammaṃ akāsi, yena aññesaṃ mukhaṃ oloketuṃ avisahanto araññe vicarasi? **Sakkhinti** mittabhāvaṃ.

Palikhāyāti khaṇitvā. **Bhavalobhajappanti** bhavalobhasaṅkhātamaṃ taṇhaṃ. **Anāsavo jhāyāmīti** nittaṇho hutvā dvīhi jhānehi jhāyāmi. **Pamattabandhūti** māraṃ ālapati. So hi yekeci loke pamattā, tesamaṃ bandhu.

Sace maggaṃ anubuddhanti yadi tayā maggo anubuddho. **Apehīti** apayāhi. **Amaccudheyanti** maccuno anokāsabhūtaṃ nibbānaṃ. **Pāragāminoti** yepi pāraṃ gatā, tepi pāragāmino. Yepi pāraṃ gacchissanti, yepi pāraṃ gantukāmā, tepi pāragāmino.

Visūkāyikānīti māraṃvisūkāni. **Visevitānīti** viruddhasevitāni, “appamāyu manussānaṃ, accayanti ahorattā”ti vutte. “Dīghamāyu manussānaṃ, nāccayanti ahorattā”tiādīni paṭilomakāraṇāni. **Vipphanditānīti**, tamhi tamhi kāle hatthirājavaṇṇasappaṇṇādiddassanāni. **Nibbejanīyāti** ukkaṇṭhanīyā.

Anupariyagātiādīsu kiñcāpi atītavacanaṃ kataṃ, attho pana vikappavasena veditabbo. Idaṃ vuttaṃ hoti – yathā medavaṇṇaṃ pāsānaṃ vāyaso disvā – “api nāmettha muduṃ vindeyyāma, api assādo siyā”ti anupariyagaccheyya, atha so tatta assādaṃ alabhitvā vā vāyaso etto apakkameyya, tato pāsānā apagaccheyya, evaṃ mayampi so kāko viya selaṃ gotamaṃ āsajja assādaṃ vā santhavaṃ vā alabhantaṃ gotamā nibbinditvā apagacchāma. Catutthaṃ.

5. Māradhītusuttavaṇṇanā

161. Pañcame **abhāsivāti** ettha a-kāro nipātamaṃ, bhāsivāti attho. **Abhāsayitvātipi** pāṭho. **Upasaṅkamiṃsūti** “gopālakadāraṃ viya daṇḍakena bhūmiṃ lekhaṃ datvā ativiya dummano hutvā nisinna. ‘Kinnu kho kāraṇa’nti? Pucchitvā, jānissāmā”ti upasaṅkamiṃsu.

Socasīti cintesi. **Āraññamiva kuñjaranti** yathā araññato pesitagaṇikārahathiniyo āraññakaṃ kuñjaraṃ itthikuttadassanena palobhetvā bandhitvā ānayaṃti, evaṃ ānayaṃsāma. **Māradheyanti** tebhūmakavaṭṭamaṃ.

Upasaṅkamiṃsūti – “tumhe thokaṃ adhivāsetha, mayamaṃ taṃ ānessāmā”ti pitaraṃ samassāsetvā upasaṅkamiṃsu. **Uccāvacaṭīti** nānāvidhā. **Ekasataṃ ekasatanti** ekekaṃ satamaṃ satamaṃ katvā. **Kumārivaṇṇasatanti** iminā nayena kumārīattabhāvānaṃ satamaṃ.

Atthassa pattiṃ hadayassa santinti, dvīhipi padehi arahattameva kathesi. **Senanti** kilesasenaṃ. Sā hi piyarūpasātarūpā nāma. **Ekāhaṃ jhāyanti** eko ahaṃ jhāyanto. **Sukhamanubodhinti** arahattasukhaṃ

anubujjhiṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – piyarūpaṃ sātārūpaṃ senaṃ jinitvā ahaṃ eko jhāyanto “atthassa pattim hadayassa santi”’nti saṅkhaṃ gataṃ arahattasukhaṃ anubujjhiṃ. Tasmā janena mittasanthavaṃ na karomi, teneva ca me kāraṇena kenaci saddhiṃ sakkhī na sampajjatīti.

Kathaṃvihārībahuloti katamena vihārena bahulaṃ viharanto. **Aladdhāti** alabhitvā. **Yoti** nipātamattaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – katamena jhānena bahulaṃ jhāyantaṃ taṃ puggalaṃ kāmasaññā alabhitvāva paribāhirā hontīti.

Passaddhakāyoti catutthajjhānena assāsapassāsakāyassa passaddhattā passaddhakāyo. **Suvimuttacittoti** arahattaphalavimuttiyā sutthu vimuttacitto. **Asaṅkharānoti** tayo kammābhisaṅkhāre anabhisāṅkharonto. **Anokoti** anālayo. **Aññāya dhammanti** catusaccadhammaṃ jānitvā. **Avitakkajhāyīti** avitakkena catutthajjhānena jhāyanto. **Na kuppātīti**ādīsu dosena na kuppāti, rāgena na sarati, mohena na thīno. Imesu tīsu mūlakilesesu gahitesu diyaḍḍhakilesasahassaṃ gahitameva hoti. Paṭhamapadena vā byāpādanīvaraṇaṃ gahitaṃ, dutiyena kāmacchandanivaraṇaṃ, tatiyena thināṃ ādiṃ katvā sesanīvaraṇāni. Iti iminā nīvaraṇappahānena khīṇāsavaṃ dasseti.

Pañcoghatīṇṇoti pañcadvārikaṃ kilesogaṃ tiṇṇo. **Chaṭṭhanti** manodvārikampi chaṭṭhaṃ kilesogaṃ atari. Pañcoghaggahaṇena vā pañcorambhāgiyāni saṃyojanāni, chaṭṭhaggahaṇena pañcuddhambhāgiyāni veditabbāni. **Gaṇasaṅghacārīti** gaṇe ca saṅghe ca caratīti satthā gaṇasaṅghacārī nāma. **Addhā carissantīti** aññepi saddhā bahujanā ekaṃsena carissantīti. **Ayanti** ayaṃ satthā. **Anokoti** anālayo.

Acchejja nesaṭīti acchinditvā nayissati, maccurājassa hatthato acchinditvā nibbānapāraṃ nayissatīti vuttaṃ hoti. **Nayamānānanti** nayamānesu.

Selaṃva sirasūhacca, pātāle gādhamesathāti mahantaṃ kūṭāgārappamāṇaṃ silaṃ sīse ṭhapetvā pātāle patiṭṭhagavesanaṃ viya. **Khāṇuṃva urasāsajjāti** urasi khāṇuṃ paharivā viya. **Apethāti** apagacchatha. Imasmiṃ ṭhāne saṅgītikārā “idamavocā”’ti desanaṃ niṭṭhapetvā **daddallamānāti** gāthaṃ āhaṃsu. Tattha **daddallamānāti** ativiya jalamānā sobhamānā. **Āgañchunti** āgatā. **Panudīti** nīhari. **Tūlaṃ bhaṭṭhaṃva mālutoti** yathā phalato bhaṭṭhaṃ simbalitūlaṃ vā poṭakitūlaṃ vā vāto panudati nīharati, evaṃ panudīti. Pañcamaṃ.

Tatiyo vaggo.

Iti sāraththappakāsiniyā

Saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Mārasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Bhikkhunīsāṃyuttaṃ

1. Ālavikāsuttavaṇṇanā

162. Bhikkhunīsāṃyuttassa paṭhame **ālavikāti** ālaviyaṃ jātā ālavinagaratoyeva ca nikkhama pabbajitā. **Andhavananti** kassapasammāsambuddhassa cetiye navakammattāya dhanāṃ samādapetvā āgacchantassa yasodharassa nāma dhammabhāṇakassa ariyapuggalassa akkhīni uppāṭetvā tattheva akkhibhedappattehi pañcahi corasatehi nivutthattā tato paṭṭhāya “andhavana”’nti saṅkhaṃ gataṃ vanaṃ. Taṃ kira sāvatthito dakkhiṇapasse gāvutamatte hoti rājārakkhāya guttaṃ. Tattha pavivekakāmā bhikkhū ca bhikkhuniyo ca gacchanti. Tasmā ayampi kāyavivekatthinī yena taṃ vanaṃ, tenupasaṅkami.

Nissaraṇanti nibbānaṃ. **Paññāyāti** paccavekkhaṇaññaṇena. **Na tvam jānāsi taṃ padanti** tvam etaṃ nibbānapadaṃ vā nibbānagāmiṃmaggaṃ vā na jānāsi. **Sattisūlūpamāti** vinivijjhanatthena sattisūlasadisā. **Khandhāsaṃ adhikuṭṭanāti** khandhā tesam adhikuṭṭanabhaṇḍikā. Paṭhamam.

2. Somāsuttavaṇṇanā

163. Dutiye **ṭhānanti** arahattaṃ. **Durabhisambhavanti** duppasahaṃ. **Dvaṅgulapaññāyāti** parittapaññāya. Yasmā vā dvīhi aṅgulehi kappāsavaṭṭiṃ gahetvā suttaṃ kantanti, tasmā itthi “dvaṅgulapaññā”ti vuccati. **Nāṇamhi vattamānamhīti** phalasaṃpattiññaṇe pavattamāne. **Dhammaṃ vipassatoti** catusaccadhammaṃ vipassantassa, pubbabhāge vā vipassanāya ārammaṇabhūtaṃ khandhapañcakameva. **Kiñci vā pana aññasmīti** aññaṃ vā kiñci “ahaṃ asmī”ti taṇhāmānadiṭṭhivasena yassa siyā. Dutiyaṃ.

3. Kisāgotamīsuttavaṇṇanā

164. Tatiye **kisāgotamīti** appamaṃsalohitatāya kisā, gotamīti panassā nāmaṃ. Pubbe kira sāvatthiyaṃ ekasmiṃ kule asītikoṭidhanaṃ sabbam aṅgārāva jātaṃ. Kuṭumbiko aṅgārājātāni anīharitvā – “avassaṃ koci puññavā bhavissati, tassa puññena puna pākātikaṃ bhavissati”ti suvaṇṇahiraññaṇassa cāṭiyo pūretvā āpaṇe ṭhapetvā samīpe nisīdi. Athekā duggatakulassa dhītā – “aḍḍhamāsakaṃ gahetvā dārusākaṃ āharissamī”ti vīthiṃ gatā taṃ disvā kuṭumbikaṃ āha – “āpaṇe tāva dhanam ettakaṃ, gehe kittakaṃ bhavissati”ti. Kiṃ disvā amma evaṃ kathesīti? Imaṃ hiraññasuvaṇṇanti. So “puññavatī esā bhavissati”ti tassā vasanaṭṭhānaṃ pucchitvā āpaṇe bhaṇḍam paṭisāmetvā tassā mātāpitaro upasaṅkamtivā evamāha – “amhākaṃ gehe vayappatto dārako atthi, tassetam dārikaṃ dethā”ti. Kiṃ sāmī duggatehi saddhiṃ keḷiṃ karosīti? Mittasanthavo nāma duggatehipi saddhiṃ hoti, detha naṃ, kuṭumbasāmīni bhavissatīti naṃ gahetvā gharam ānesi. Sā saṃvāsamanvāya puttaṃ vijātā. Putto padasā āhiṇḍanakāle kālamakāsī. Sā duggatakule uppajjitvā mahākulaṃ gantvāpi “puttavināsaṃ pattāmhī”ti uppannabalavasokā puttassa sarīrakiccaṃ vāretvā taṃ matakaḷevaram ādāya nagare vippalapantī carati.

Ekadivasam mahatiyā buddhavīthiyā dasabalassa santikaṃ gantvā – “puttassa me arogabhāvatthāya bhesajjam detha bhagavā”ti āha. Gaccha sāvatthiṃ āhiṇḍitvā yasmim gehe matapubbo natthi, tato siddhatthakaṃ āhara, puttassa te bhesajjam bhavissatīti. Sā nagaram pavisitvā dhuragehato paṭṭhāya bhagavatā vuttanayena gantvā siddhatthakaṃ yācantī ghare ghare, “kuto tvam evarūpaṃ gharam passissasi”ti vuttā katipayāni gehāni āhiṇḍitvā – “sabbesampi kirāyaṃ dhammatā, na mayham puttassevā”ti sālāyaṃ chavaṃ chaḍdetvā pabbajjam yāci. Satthā “imaṃ pabbājetū”ti bhikkhuniupassayaṃ pesesi. Sā khurageyeva arahattaṃ pāpuṇi. Imaṃ theriṃ sandhāya “atha kho kisāgotamī”ti vuttaṃ.

Ekamāsīti ekā āsi. **Rudammukhīti** rudamānamukhī viya. **Accantaṃ mataputtāmhīti** ettha antaṃ atītaṃ accantaṃ, bhāvanapumaṃsakametaṃ. Imaṃ vuttaṃ hoti – yathā puttamaṇaṃ antaṃ atītaṃ hoti, evaṃ mataputtā aham, idāni mama puna puttamaṇaṃ nāma natthi. **Purisā etadantikāti** purisāpi me etadantikāva. Yo me puttamaṇassa anto, purisānampi me esevanto, abhabbā aham idāni purisaṃ gavesitunti. **Sabbattha vihatā nandīti** sabbesu khandhāyatanaḍḍhatubhavayonigatiṭṭhitinivāsesu mama taṇhānandī vihatā. **Tamokkhandhoti** avijjākkhandho. **Padālītoti** ñāṇena bhinno. Tatiyaṃ.

4. Vijayāsuttavaṇṇanā

165. Catutthe **pañcaṅgikenāti** ātataṃ vitataṃ ātatavitataṃ ghanam susiranti evaṃ pañcaṅgasamānāgatena. **Niyyāyāmi tuyhevāti** sabbe tuyhamyeva demī. **Nāham tenatthikāti** nāham tena atthikā. **Pūtikāyenāti** suvaṇṇavaṇṇopi kāyo niccaṃ uggharitaṃ paggharitaṭṭhena pūtikāyova, tasmā evamāha. **Bhīdanenāti** bhijjanasabhāvena. **Pabhaṅgunāti** cuṇṇavicuṇṇam āpajjanadhammena. **Aṭṭiyāmīti** aṭṭā pīṭā homi. **Harāyāmīti** lajjāmi. **Santā samāpattīti** aṭṭhavidhā lokiyasamāpatti

ārammaṇasantatāya aṅgasantatāya ca santāti vuttā. **Sabbatthāti** sabbesu rūpārūpabhavesu, tesam dvinnam bhavānam gahitattā gahite kāmabhava aṭṭhasu ca samāpattīsūti etesu sabbesu ṭhānesu mayham avijjātamō vihatoti vadati. Catuttham.

5. Uppalavaṇṇāsuttavaṇṇanā

166. Pañcame **supupphitaganti** aggato paṭṭhāya suṭṭhu pupphitam sālarukkham. **Na catthi te dutiyā vaṇṇadhātūti** tava vaṇṇadhātusadisā dutiyā vaṇṇadhātu natthi, tayā sadisā aññā bhikkhunī natthīti vadati. **Idhāgatā tādisikā bhaveyyunti** yathā tvaṃ idhāgatā kiñci santhavaṃ vā sineham vā na labhasi, evamevaṃ tepi tayāva sadisā bhaveyyuṃ. **Pakhumantarikāyanti** dvinnam akkhīnam majjhe nāsavaṃsepi tiṭṭhantiṃ maṃ na passasi. **Vasībhūtamhīti** vasībhūtā smi. Pañcamam.

6. Cālāsuttavaṇṇanā

167. Chaṭṭhe **ko nu taṃ idamādapayīti** ko nu mandabuddhi bālo taṃ evaṃ gāhāpesi? **Pariklesanti** aññampi nānappakāram upaddavaṃ. Idāni yaṃ māro āha – ‘‘ko nu taṃ idamādapayī’’ti, taṃ maddantī – ‘‘na maṃ andhabālo ādapesi, loke pana aggapuggalo satthā dhammaṃ desesī’’ti dassetuṃ, **buddhotiādimāha**. Tattha **sacce nivesayīti** paramatthasacce nibbāne nivesesi. **Nirodham appajānantāti** nirodhasaccaṃ ajānantā. Chaṭṭham.

7. Upacālāsuttavaṇṇanā

168. Sattame **enti māravasam punāti** punappunaṃ maraṇamārakilesamāradevaputtamārānam vasaṃ āgacchanti. **Padhūpitoti** santāpito. **Agati yattha mārassāti** yattha tuyham mārassa agati. **Tatthāti** tasmīn nibbāne. Sattamam.

8. Sīsupacālāsuttavaṇṇanā

169. Aṭṭhame **samaṇī viya dissasīti** samaṇisadisā dissasi. **Kimiva carasi momūhāti** kiṃ kārāṇā momūhā viya carasi? **Ito bahiddhāti** imamhā sāsānā bahi. Pāsam deṇṭīti **pāsaṇḍā**, sattānam cittesu diṭṭhipāsam khipantīti attho. Sāsānam pana pāse moceti, tasmā pāsaṇḍoti na vuccati, ito bahiddhāyeva pāsaṇḍā honti. **Pasīdantīti** saṃsīdanti lagganti.

Idāni ‘‘kaṃ nu uddissa muṇḍāsī’’ti pañham kathentī **atthi sakyakule jātotiādimāha**. Tattha **sabbābhībhūti** sabbāni khandhāyatanadhātubhavayonigatiādinī abhibhavitvā ṭhito. Maraṇamārādayo nudi nīharīti **māranudo**. **Sabbatthamaparājītoti** sabbesu rāgādīsū vā mārayuddhe vā ajito. **Sabbattha muttoti** sabbesu khandhādīsū mutto. **Asitoti** taṇhādīṭṭhinissayena anissito. **Sabbakammakkhayaṃ pattoti** sabbakammakkhayaśāṅkhātāṃ arahattāṃ patto. **Upadhisaṅkhayeti** upadhisaṅkhayaśāṅkhāte nibbāne ārammaṇato vimutto. Aṭṭhamam.

9. Selāsuttavaṇṇanā

170. Navame **kenidaṃ pakatanti** kena idaṃ kataṃ. **Bimbanti** attabhāvaṃ sandhāya vadati. **Aghanti** dukkhapatiṭṭhānattā attabhāvameva vadati. **Hetubhaṅgāti** hetunirodhena paccayavekallena. Navamam.

10. Vajirāsuttavaṇṇanā

171. Dasame **nayidha sattupalabbhatīti** imasmīṃ suddhasaṅkhārapuñje paramatthato satto nāma na upalabbhati. **Khandhesu santesūti** pañcasu khandhesu vijjamaṇesu tena tenākārena vavattḥitesu.

Sammutīti sattoti samaññamattameva hoti. **Dukkhanti** pañcakkhandhadukkham. **Nāññatra dukkhāti** ṭhapetvā dukkham añño neva sambhoti na nirujjhatīti. Dasamaṃ.

Iti sārathappakāsiniyā

Samyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Bhikkhunīsamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Brahmaṣamyuttaṃ

1. Paṭhamavaggo

1. Brahmāyācanasuttavaṇṇanā

172. Brahmaṣamyuttassa paṭhame **parivattakko udapādīti** sabbabuddhānaṃ āciññasamāciñño ayaṃ cetaso vitakko udapādi. Kadā udapādīti? Buddhabhūtaṃ aṭṭhame sattāhe rājāyatanamūle sakkena devānamindena ābhataṃ dantakaṭṭhañca osadhaharītakañca khādītvā mukhaṃ dhovītvā catūhi lokapālehi upanīte paccagge selamayapatte tapussabhallikānaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjītvā puna paccāgantvā ajapālanigrodhe nisinnamattassa.

Adhigatoti paṭividdho. **Dhammoti** catusaccadhammo. **Gambhīroti** uttānapaṭikkhepavacanametam. **Duddasoti** gambhīrattāva duddaso dukkhena daṭṭhabbo, na sakkā sukhena daṭṭhum. **Duddasattāva duranubodho** dukkhena avabujjhitabbo, na sakkā sukhena avabujjhitum. **Santoti** nibbuto. **Paṇītoti** atappako. Idaṃ dvayaṃ lokuttarameva sandhāya vuttam. **Atakkāvacaroti** takkena avacaritabbo ogāhitabbo na hoti, ñāṇeneva avacaritabbo. **Nipuṇoti** saṅho. **Paṇḍitavedanīyoti** sammāpaṭipadam paṭipannehi paṇḍitehi veditabbo. **Ālayarāmāti** sattā pañcasu kāmagaṇesu allīyanti, tasmā te **ālayāti** vuccanti. **Aṭṭhasatataṇhāvicarītāni** vā allīyanti, tasmāpi ālayāti vuccanti. Tehi ālayehi ramantīti **ālayarāmā**. Ālayesu ratāti **ālayaratā**. Ālayesu suṭṭhu mudītāti **ālayasammuditā**. Yatheva hi susajjitaṃ pupphaphalabharitarukkhādisampannaṃ uyyānaṃ pavīṭṭho rājā tāya tāya sampattiyā ramati, sammudito āmoditapamodito hoti, na ukkaṇṭhati, sāyampi nikkhamitum na icchati, evamimehipi kāmālayataṇhālayehi sattā ramanti, saṃsāraṇte sammuditā anukkaṇṭhitā vasanti. Tena tesam bhagavā duvidham ālayam uyyānabhūmiṃ viya dassento “ālayarāmā”tiādīmāha.

Tattha **yadidanti** nipāto, tassa ṭhānaṃ sandhāya “yaṃ ida”nti, paṭiccasamuppādam sandhāya “yo aya”nti evamattho daṭṭhabbo. **Idappaccayatāpaṭiccasamuppādoti** imesaṃ paccayā idappaccayā, idappaccayā eva idappaccayatā, idappaccayatā ca sā paṭiccasamuppādo cāti **idappaccayatāpaṭiccasamuppādo**. Saṅkhārādipaccayānaṃ etaṃ adhivacanam. **Sabbasaṅkhārasamathoti**ādi sabbam nibbānameva. Yasmā hi taṃ āgamma sabbasaṅkhāravipphanditāni samanti, vūpasammanti, tasmā **sabbasaṅkhārasamathoti** vuccati. Yasmā ca taṃ āgamma sabbe upadhayo paṭinissatṭhā honti, sabbā taṇhā khīyanti, sabbe kilesarāgā virajjanti, sabbam dukkham nirujjhati, tasmā **sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhākkhayo virāgo nirodhoti** vuccati. Yā panesā taṇhā bhavena bhavaṃ, phalena vā saddhiṃ kammaṃ vinati saṃsibbatīti katvā **vānanti** vuccati, tato nikkhantaṃ vānatoti **nibbānam**. **So mamassa kilamathoti** yā ajānantānaṃ desanā nāma, so mama kilamatho assa, sā mama vihesā assāti attho. Kāyakilamatho ceva kāyavihesā ca assāti vuttam hoti. Citte pana ubhayampetaṃ buddhānaṃ natthi. **Apissūti** anubrūhanatthe nipāto. So “na kevalam ayaṃ parivattakko udapādi, imāpi gāthā paṭibhamsū”ti dīpeti. **Anacchariyāti** anuacchariyā. **Paṭibhamsūti** paṭibhānasaṅkhātassa ñāṇassa gocarā ahesum, parivattakkayitabbataṃ pāpuṇimsu.

Kicchēnāti dukkhena, na dukkhāya paṭipadāya. Buddhānaṃ hi cattāropi maggā sukhaṭipadāva

honti. Pāramīpūraṇakāle pana sarāgasadosasamohasseva sato āgatāgatānaṃ yācakānaṃ alaṅkatapaṭiyattaṃ sīsaṃ kantivā galalohitaṃ nīharitvā suañjitāni akkhīni uppāṭetvā kulavaṃsappadīpaṃ puttāṃ manāpacāriṇiṃ bhariyanti evamādīni dentassa aññāni ca khantivādisadisesu attabhāvesu chejjabhejjādīni pāpuṇantassa āgamaṇiyapaṭipadaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Halanti** ettha **ha-**kāro nipātamatto, alanti attho. **Pakāsītunti** desitūṃ, evaṃ kicchena adhigatassa alaṃ desitūṃ pariyattaṃ desitūṃ. Ko attho desitenāti vuttaṃ hoti? **Rāgadosaparetehīti** rāgadosaphuṭṭhehi rāgadosānugatehi vā.

Paṭisotagāminti niccādīnaṃ paṭisotaṃ, “aniccaṃ dukkhamanattā asubha”nti evaṃ gataṃ catusaccadhammaṃ. **Rāgarattāti** kāmarāgena bhavarāgena diṭṭhirāgena ca rattā. **Na dakkhantīti** aniccaṃ dukkhamanattā asubhanti iminā sabhāvena na passissanti, te apassante ko sakkhissati evaṃ gāhāpetuṃ. **Tamokhandhena āvuṭṭāti** avijjārāsinaṃ ajjhotthaṭṭā.

Apossukkatāyāti nirussukkabhāvena, adesetukāmatāyāti attho. Kasmā panassa evaṃ cittaṃ nami? Nanu esa mutto mocessāmi, tiṇṇo tāressāmi –

“Kiṃ me aññātaveseṇa, dhammaṃ sacchikatenidha;
Sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, tārayissaṃ sadevaka”nti. (bu. vaṃ. 2.56) –

Patthanaṃ katvā pāramiyo pūretvā sabbaññutaṃ pattoti? Saccametaṃ, tadevaṃ paccavekkhaṇānubhāvena panassa evaṃ cittaṃ nami. Tassa hi sabbaññutaṃ patvā sattānaṃ kilesagahanataṃ, dhammassa ca gambhīrataṃ paccavekkhantassa sattānaṃ kilesagahanatā ca dhammagambhīratā ca sabbākārena pākaṭā jātā. Athassa – “ime sattā kaññiyapuṇṇā lābu viya, takkabharitā cāṭi viya, vasātelapītapilotikā viya, añjanamakkhitahattho viya ca kilesabharitā atisaṃkiliṭṭhā rāgarattā dosaduṭṭhā mohamūlhā, te kiṃ nāma paṭivijjhissanti”ti? Cintayato kilesagahanapaccavekkhaṇānubhāvenāpi evaṃ cittaṃ nami.

“Ayañca dhammo pathavīsandhāraudaakakkhandho viya gambhīro, pabbatena paṭicchādetvā ṭhapito sāsapo viya duddaso, satadhā bhinnassa vālassa koṭiyā koṭipaṭipādanaṃ viya duranubodho. Nanu mayā hi imaṃ dhammaṃ paṭivijjhitaṃ vāyamantena adinnaṃ dānaṃ nāma natthi, arakkhitaṃ sīlaṃ nāma natthi, aparipūrītā kāci pāramī nāma natthi, tassa me nirussāhaṃ viya mārabalaṃ vidhamantassāpi pathavī na kampittha, paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussarantassāpi na kampittha, majjhimayāme dibbacakkuṃ visodhentassāpi na kampittha, pacchimayāme pana paṭiccasamuppādaṃ paṭivijjhantasseva me dasasahassilokadhātu kampittha. Iti mādisenāpi tikkhaññāṇena kicchenevāyaṃ dhammo paṭividdho. Taṃ lokiyamahājanā kathaṃ paṭivijjhissanti”ti? Dhammagambhīrapaccavekkhaṇānubhāvenāpi evaṃ cittaṃ namīti veditabbaṃ.

Apica brahmunā yācite desetukāmatāyapissa evaṃ cittaṃ nami. Jānāti hi bhagavā – “mama appossukkatāya citte namamāne maṃ mahābrahmā dhammadesanaṃ yācissati, ime ca sattā brahmagarukā. Te ‘sattā kira dhammaṃ na desetukāmo ahoṣi. Atha naṃ mahābrahmā yācitvā desāpesi. Santo vata bho dhammo, paṇīto vata bho dhammo’ti maññamānā sussūsissanti”ti. Idampissa kāraṇaṃ paṭicca appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti veditabbaṃ.

Sahampatissāti so kira kassapassa bhagavato sāsane sahako nāma thero paṭhamajjhānaṃ nibbattetvā paṭhamajjhānabhūmiyaṃ kappāyukabrahmā hutvā nibbatto. Tatra naṃ “sahampatibrahmā”ti paṭisañjānanti. Taṃ sandhāyāha “brahmuno sahampatissā”ti. **Nassati vata bhoti** so kira imaṃ saddaṃ tathā nicchāresi, yathā dasasahassilokadhātubrahmāno sutvā sabbe sannipatiṃsu. **Yatra hi nāmāti** yasmiṃ nāma loke. **Purato pāturahosīti** tehi dasahi brahmasahashehi saddhiṃ pāturahosi. **Apparajakkhajātikāti** paññāmaye akkhiṃhi appaṃ parittaṃ rāgadosamoharajaṃ etesaṃ evaṃsabhāvāti **apparajakkhajātikā**. **Assavanatāti** assavanatāya. **Bhavissantīti** purimabuddhesu dasapuññakiriyavasena katādhikārā paripākagatā padumāni viya sūriyarasmisamphassaṃ, dhammadesanaṃyeva ākaṅkhamānā catuppadikagāthāvasāne ariyabhūmiṃ okkamanārahā na eko, na

dve, anekasatasahassā dhammassa aññātāro bhavissantīti dasseti.

Pāturahosīti pātubhavi. **Samalehi cintitoti** samalehi chahi sathhārehi cintito. Te hi puretaraṃ uppajjitvā sakalajambudīpe kaṇṭhake pattharamānā viya, viṣaṃ siñcamānā viya ca samalaṃ micchādīṭṭhidhammaṃ desayimsu. **Apāpuretanti** vivaraṃ etaṃ. **Amatassa dvāranti** amatassa nibbānassa dvārabhūtaṃ ariyamaggaṃ. **Suṇantu dhammaṃ vimalenānubuddhanti** ime sattā rāgādimalānaṃ abhāvato vimalena sammāsambuddhena anubuddhaṃ catusaccadhammaṃ suṇantu tāva bhagavāti yācati.

Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhitoti selamaye ekagghane pabbatamuddhani yathāṭhitova. Na hi tassa ṭhitassa dassanatthaṃ gīvukkhipanapasāraṇādikkiccam atthi. **Tathūpamanti** tappaṭibhāgaṃ selapabbatūpamaṃ. Ayaṃ panettha saṅkhepattho – yathā selapabbatamuddhani ṭhitova cakkhumā puriso samantato janataṃ passeyya, tathā tvampī sumedha sundarapañña sabbaññutaññaṇena samantacakkhu bhagavā dhammamayaṃ pāsādamārūya sayamaṃ apetasoko sokāvatiṇṇaṃ jātijarābhībhūtaṃ janataṃ avekkhassu upadhāraya upaparikkha. Ayaṃ panettha adhippāyo – yathā hi pabbatapāde samantā mahantaṃ khettaṃ katvā, tatha kedārapālīsu kuṭikāyo katvā rattiṃ aggīṃ jāleyyūṃ, caturaṅgasamannāgatañca andhakāraṃ assa, atha tassa pabbatassa matthake ṭhatvā cakkhumato purisassa bhūmiṃ olokayato neva khettaṃ na kedārapālīyo na kuṭīyo na tatha sayitamanussā paññāyeyyūṃ. Kuṭikāsu pana aggijālāmattakameva paññāyeyya, evaṃ dhammapāsādaṃ ārūya sattanikāyaṃ olokayato tathāgatassa ye te akatakalyāṇā sattā, te ekavīhāre dakkhiṇajāṇupasse nisinnāpi buddhacakkhussa āpāthaṃ nāgacchanti, rattiṃ khittā sarā viya honti. Ye pana katakalyāṇā veneyyapuggalā, te evassa dūrepi ṭhitā āpāthaṃ āgacchanti so aggi viya himavantapabbato viya ca. Vuttampi cetama –

“Dūre santo pakāsenti, himavantova pabbato;
Asantettha na dissanti, rattiṃ khittā yathā sarā”ti. (dha. pa. 304);

Ajjhesananti yācanaṃ. **Buddhacakkhunāti** indriyaparopariyattaññaṇena ca āsayānusayaññaṇena ca. Imesaṃ hi dvinnaṃ ṇāṇānaṃ “buddhacakkhū”ti nāmaṃ, sabbaññutaññaṇassa “samantacakkhū”ti, tiṇṇaṃ maggaññaṇaṃ “dhammacakkhū”ti. **Apparajakkheti**ādīsu yesaṃ vuttanayeneva paññācakkhumhi rāgādirajaṃ appaṃ, te **apparajakkhā**. Yesaṃ taṃ mahantaṃ, te **mahārajakkhā**. Yesaṃ saddhādīni indriyāni tikkhāni, te **tikkhindriyā**. Yesaṃ tāni mudūni, te **mudindriyā**. Yesaṃ teyeva saddhādayo ākāraṃ sundarā, te **svākārā**. Ye kathitakāraṇaṃ sallakkhenti, sukkena sakkā honti viññāpetuṃ, te **suviññāpayā**. Ye paralokañceva vajjañca bhayato passanti, te **paralokavajjabhayadassāvino** nāma.

Ayaṃ panettha pālī – “saddho puggalo apparajakkho, assaddho puggalo mahārajakkho. Āraddhavīriyo, kusīto. Upaṭṭhitassati, mutṭhassati. Samāhito, asamāhito. Paññavā, duppañño puggalo mahārajakkho. Tathā saddho puggalo tikkhindriyo...pe... paññavā puggalo paralokavajjabhayadassāvī, duppañño puggalo na paralokavajjabhayadassāvī. Lokoti khandhaloko, āyatanaloko, dhātuloko, sampattibhavaloko, sampattisambhavaloko, vipattibhavaloko, vipattisambhavaloko. Eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā nāmañca rūpañca. Tayo lokā tisso vedanā. Cattāro lokā cattāro āhārā. Pañca lokā pañcupādānakkhandhā. Cha lokā cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā aṭṭha lokadhammā. Nava lokā nava sattāvāsā. Dasa lokā dasāyatanāni. Dvādasa lokā dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasa lokā aṭṭhārasa dhātuyo. Vajjanti sabbe kilesā vajjā, sabbe duccharitā vajjā, sabbe abhisāṅkhārā vajjā, sabbe bhavagāmikammā vajjā, iti imasmiñca loke imasmiñca vajje tibbā bhayasañña paccupaṭṭhitā hoti, seyyathāpi ukkhittāsike vadhake. Imehi paññāsāya ākārehi imāni pañcindriyāni jānāti passati aññāsi paṭivijjhi. Idaṃ tathāgatassa indriyaparopariyatte ṇāṇa”nti (paṭi. ma. 1.112).

Uppaliniyanti uppalaṇe. Itaresupi eseṇa nayo. **Antonimuggapōsīnīti** yāni anto nimuggāneva

posiyanti. **Udakaṃ accuggamma ʘhitānī** ti udakaṃ atikkamitvā ʘhitānī. Tattha yāni accuggamma ʘhitānī, tāni sūriyasmisamphassaṃ āgamayamānāni ʘhitāni ajja pupphanakāni. Yāni pana samodakaṃ ʘhitāni, tāni sve pupphanakāni. Yāni udakānuggatāni antonimuggaposīni, tāni tatiyadivase pupphanakāni. Udakā pana anuggatāni aññānīpi sarogauppālādīni nāma atthi, yāni neva pupphissanti, macchakacchapabhakkhāneva bhavissanti, tāni pālīṃ nāruḷhāni. Āharitvā pana dīpetabbānīti dīpitāni. Yatheva hi tāni catubbidhāni pupphāni, evamevaṃ ugghaṭitaññū vipaṇcitaññū neyyo padaparamoti cattāro puggalā.

Tattha “yassa puggalassa saha udāhaṭavelāya dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **ugghaṭitaññū**. Yassa puggalassa saṃkhittena bhāsītassa vitthārena atthe vibhājiyamāne dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **vipaṇcitaññū**. Yassa puggalassa uddesato paripucchato yoniso manasikaroto kalyāṇamitte sevato bhajato payirupāsato anupubbena dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **neyyo**. Yassa puggalassa bahumpi suṇato bahumpi bhaṇato bahumpi dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **padaparamo** (pu. pa. 148-151). Tattha bhagavā uppālavanādisadisaṃ dasasahasilokadhātuṃ olokento – “ajja pupphanakāni viya ugghaṭitaññū, sve pupphanakāni viya vipaṇcitaññū, tatiyadivase pupphanakāni viya neyyo, macchakacchapabhakkhāni pupphāni viya padaparamo” ti addassa. Passanto ca “ettakā apparajakkhā, ettakā mahārajakkhā, tatrāpi ettakā ugghaṭitaññū” ti evaṃ sabbākāratova addasa.

Tattha tiṇṇaṃ puggalānaṃ imasmiṃyeva attabhāve bhagavato dhammadesanā atthaṃ sādheti. Padaparamānaṃ anāgatattāya vāsanā hoti. Atha bhagavā imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ atthāvahaṃ dhammadesanaṃ viditvā desetukamyataṃ uppādetvā puna sabbepi tīsu bhavesu satte bhābhābhāvasena dve koṭṭhāse akāsi. Ye sandhāya vuttaṃ – “katame sattā abhabbā? Ye te sattā kammāvaraṇena samannāgatā kilesāvaraṇena samannāgatā vipākāvaraṇena samannāgatā assaddhā acchandikā duppaññā abhabbā niyāmaṃ okkamituṃ kusalesu dhammesu sammattaṃ, ime te sattā abhabbā. Katame sattā abhabbā? Ye te sattā na kammāvaraṇena...pe... ime te sattā bhābhā” ti (vibha. 827; paṭi. ma. 1.115). Tattha sabbepi abhabbapuggale pahāya bhābhāpuggaleyeva ñāṇena pariggahetvā, “ettakā rāgacaritā ettakā dosa-mohacaritā vitakka-saddhā-buddhacaritā” ti cha koṭṭhāse akāsi. Evaṃ katvā dhammaṃ desessāmīti cintesi.

Paccabhāsīti patiabhāsi. **Apārutāti** vivaṭā. **Amatassa dvārāti** ariyamaggo. So hi amatasānkhātassa nibbānassa dvāraṃ, so mayā vivarivā ʘhapitoti dasseti. **Pamuñcantu saddhanti** sabbe attano saddhaṃ pamuñcantu vissajjentu. Pacchimapadadvaye ayamatto – ahañhi attano paguṇaṃ suppvattitampi imaṃ paṇītaṃ uttamaṃ dhammaṃ kāyavācākīlamathasaññī hutvā na bhāsim. Idāni pana sabbo jano saddhābhājanaṃ upanetu, pūressāmi tesaṃ saṅkappanti.

Antaradhāyīti sathhāraṃ gandhamālādīhi pūjetvā antarahito, sakaṭṭhānameva gatoti attho. Gate ca pana tasmīṃ bhagavā “kassa nu kho ahaṃ paṭhamaṃ dhammaṃ deseyya” nti? Āḷarudakānaṃ kālaṅkatabhāvaṃ, pañcavaggiyānaṅca bahūpakārabhāvaṃ ñatvā tesaṃ dhammaṃ desetukāmo bārāṇasiyaṃ isipatanaṃ gantvā dhammacakkaṃ pavattesi. Paṭhamaṃ.

2. Gāravasuttavaṇṇanā

173. Dutiye **udapādīti** ayaṃ vitakko pañcame sattāhe udapādi. **Agāravoti** aññasmiṃ gāravarahito, kañci garuṭṭhāne aṭṭhapetvāti attho. **Appatissoti** patissayarahito, kañci jeṭṭhakaṭṭhāne aṭṭhapetvāti attho.

Sadevaketiādīsu saddhiṃ devehi **sadevake**. Devaggahaṇena cettha mārabrahmesu gahitesupi māro nāma vasavattī sabbesaṃ upari vasaṃ vatteti, brahmā nāma mahānubhāvo ekaṅguliya ekasmiṃ cakkavālasahassee ālokaṃ pharati. Dvīhi dvīsu...pe... dasahi aṅgulīhi dasasupi cakkavālasahassee ālokaṃ pharati, so iminā silāsampannataroti vattuṃ mā labhatūti **samārake sabrahmaketi** visuṃ vuttaṃ. Tathā samaṇā nāma ekanikāyādivasena bahussutā silavanto paṇḍitā, brāhmaṇāpi

vatthuvijjādivasena bahussutā paṇḍitā, te iminā sīlasampanatarāti vattuṃ mā labhantūti **sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāyāti** vuttaṃ. **Sadevamanussāyāti** idaṃ pana nippadesato dassanattamaṃ gahitameva gahetvā vuttaṃ. Apicettha purimāni tīṇi padāni lokavasena vuttāni, pacchimāni dve pajāvasena. **Sīlasampanataranti** sīlena sampanataramaṃ, adhikataranti attho. Sesesupi eseva nayo. Ettha ca sīlādayo cattāro dhammā lokiyalokuttarā kathitā, vimuttiñāṇadassanaṃ lokiyameva. Paccavekkhaṇaṇāṇaṃ hetamaṃ.

Pāturahosīti – “ayaṃ sathā avīcīto yāva bhavaggā sīlādīhi attanā adhikataramaṃ apassanto ‘mayā paṭividdhaṃ navalokuttaradhammameva sakkatvā garuṃ katvā upanissāya viharissāmī’ ti cinteti, kāraṇaṃ bhagavā cinteti, atthaṃ vuḍḍhivisesaṃ cinteti, gacchāmissa ussāhaṃ janessāmī” ti cintetvā purato pākaṭo ahoṣi, abhimukhe aṭṭhāsīti attho.

Viharanti cāti ettha yo vadeyya “viharantīti vacanato paccuppannepi bahū buddhā” ti, so “bhagavāpi, bhante, etarahi arahaṃ sammāsambuddho” ti iminā vacanena paṭibāhitabbo.

“Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati;
Sadevakasmiṃ lokasmiṃ, natthi me paṭipuggalo” ti. (mahāva. 11; ma. ni. 1.285) –

Ādīhi cassa suttehi aññesaṃ buddhānaṃ abhāvo dīpetabbo. **Tasmāti** yasmā sabbepi buddhā saddhammagaruno, tasmā. **Mahattamabhikaṅkhatāti** mahantabhāvaṃ pathayamānena. **Saraṃ buddhāna-sāsananti** buddhānaṃ sāsanaṃ sarantena. Dutiyamaṃ.

3. Brahmadevasuttavaṇṇanā

174. Tatiye **ekoti** ṭhānādīsu iriyāpathesu ekako, ekavīhārīti attho. **Vūpakaṭṭhoti** kāyena vūpakaṭṭho nissaṭo. **Appamattoti** satiyā avippavāse ṭhito. **Ātāpīti** vīriyātāpena samannāgato. **Pahitattoti** pesitatto. **Kulaputtāti** ācārakulaputtā. **Sammadevāti** na iṇaṭṭā na bhayaṭṭā na jīvitapakatā hutvā, yathā vā tathā vā pabbajitāpi ye anulomapaṭipadaṃ pūrenti, te sammadeva agārasmā anagāriyaṃ pabbajanti nāma. **Brahmacariyapariyosānanti** maggabrahmacariyassa pariyosānabhūtaṃ ariyaphalaṃ. **Diṭṭheva dhammeti** imasmiṃyeva attabhāve. **Sayamaṃ abhiññā sacchikatvāti** sāmamaṃ jānitvā paccakkhamaṃ katvā. **Upasampajjāti** paṭilabhivā sampādetvā vihāsi. Evaṃ viharanto ca **khīṇā jāti...pe... abbhaññāsīti**. Etenassa paccavekkhaṇabhūmi dassitā.

Katamā panassa jāti khīṇā, kathaṅca naṃ abbhaññāsīti? Vuccate, na tāvassa atītā jāti khīṇā pubbeva khīṇattā, na anāgatā tattha vāyāmābhāvato, na paccuppannā vijjamānattā. Maggassa pana abhāvitattā yā uppajjeyya ekacatupaṅcavokārabhavesu ekacatupaṅcakkhandhappabhedā jāti. Sā maggassa bhāvitattā anuppādadhammataṃ āpajjanena khīṇā. Taṃ so maggabhāvanāya pahīnakīlese paccavekkhitvā – “kilesābhāve vijjamānampi kammaṃ āyatimaṃ appaṭisandhikaṃ hotī” ti jānanto jānāti.

Vusitanti vuttaṃ parivuttaṃ, kamaṃ caritaṃ niṭṭhāpitanti attho. **Brahmacariyanti** maggabrahmacariyaṃ. **Katamaṃ karaṇīyanti** catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyaṃ bhāvanāvasena soḷasavidhampi kiccaṃ niṭṭhāpitanti attho. **Nāparaṃ itthattāyāti** idāni puna itthabhāvāya, evamaṃ soḷasakiccabhāvāya, kilesakkhayāya vā katamaggabhāvanā natthīti. Atha vā **itthattāyāti** itthattabhāvato, imasmā evamaṃ pakārā idāni vattamānakkhandhasantānā aparaṃ khandhasantānaṃ natthi, ime pana paṅcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti chinnaṃ rūpako rūkkho viyāti abbhaññāsīti. **Aññataroti** eko. **Arahatanti** arahantānaṃ, bhagavato sāvakaṇaṃ arahataṃ abbhantaro ahoṣi.

Sapadānanti sapadānacāraṃ, sampattaḡharaṃ anukkamma paṭipāṭiyā caranto. **Upasaṅkamīti** upasaṅkamanto. Mātā panassa puttaṃ disvāva gharā nikkhamaṃ pattaṃ gahetvā antonivesanaṃ pavesetvā paññattāsane nisīdāpesi.

Āhutim niccam paggaṇhātī niccakāle āhutipiṇḍaṃ paggaṇhātī. Taṃ divasaṃ pana tasmim ghare bhūtabalikammaṃ hoti. Sabbagehaṃ haritupalittaṃ vippakiṇṇalājaṃ vanamālaparikkhittaṃ ussittaddhajapaṭākamaṃ tattha tattha puṇṇaghare ṭhapetvā daṇḍadīpikā jāletvā gandhacūṇṇamālādīhi alaṅkataṃ, samantato sañchādiyamānā dhūmakaṭacchu ahoṣi. Sāpi brāhmaṇī kālasseva vuṭṭhāya soḷasahi gandhodakaghaṭehi nhāyitvā sabbālaṅkārena attabhāvaṃ alaṅkari. Sā tasmim samaye mahākhīṇāsavaṃ nisīdāpetvā, yāguuḷuṅkamattampi adavā, “mahābrahmaṃ bhojessāmī”ti suvaṇṇapātiyaṃ pāyasaṃ pūretvā sappimadhusakkharādīhi yojetvā nivesanassa pacchābhāge haritupalittabhāvādīhi alaṅkatā bhūtapīṭhikā atthi. Sā taṃ pātiṃ ādāya, tattha gantvā, catūsu koṇesu majjhe ca ekekaṃ pāyasaṃpiṇḍaṃ ṭhapetvā, ekaṃ piṇḍaṃ hatthena gahetvā, yāva kapparā sappinā paggharantena pathaviyaṃ jānumaṇḍalaṃ patiṭṭhapetvā “bhuñjatu bhavaṃ mahābrahmā, sāyatu bhavaṃ mahābrahmā, tappetu bhavaṃ mahābrahmā”ti vadamānā brahmānaṃ bhojeti.

Etadahosīti mahākhīṇāsavassa sīlagandhaṃ chadevaloke ajjhottharivā brahmalokaṃ upagataṃ ghāyamānassa etaṃ ahoṣi. **Samvejeyanti** codeyyaṃ, sammāpaṭipattiyaṃ yojeyyaṃ. ‘Ayaṃ hi evarūpaṃ aggadakkhiṇeyyaṃ mahākhīṇāsavaṃ nisīdāpetvā yāguuḷuṅkamattampi adavā, “mahābrahmaṃ bhojessāmī”ti tulaṃ pahāya hatthena tulayanti viya, bheriṃ pahāya kucchiṃ vādentī viya, aggiṃ pahāya khajjopanakaṃ dhamamānā viya bhūtabaliṃ kurumānā āhiṇḍati. Gacchāmissā micchādassanaṃ bhinditvā apāyamaḅgato uddharivā yathā asītikoṭidhanaṃ buddhasāsane vippakiritvā saggamaḅgaṃ ārohati, tathā karomīti vuttaṃ hoti.

Dūre itoti imamhā ṭhānā dūre brahmaloko. Tato hi kūṭāgāramattā silā pātītā ekena ahorattena atṭhacattālīsajoyanasahassāni khēpayamānā catūhi māsehi pathaviyaṃ patiṭṭhaheyya, sabbahēṭṭhimopi brahmaloko evaṃ dūre. **Yassāhutinti** yassa brahmuno āhutim paggaṇhāsi, tassa brahmaloko dūreti attho. **Brahmapathanti** ettha brahmapatho nāma cattāri kusalajjhānāni, vipākajjhānāni pana nesam jīvitapatho nāma, taṃ brahmapathaṃ ajānantī tvaṃ kiṃ jappasi vippalapasi? Brahmāno hi sappītikajjhānena yāpenti, na etaṃ tiṇabījāni pakkhipitvā randhaṃ goyūsaṃ khādanti, mā akāraṇā kilamasīti.

Evaṃ vatvā puna so mahābrahmā añjaliṃ paggayha avakujjo hutvā theram upadisanto **eso hi te brāhmaṇi brahmadevoti**ādīmāha. Tattha **nirūpadhikoti** kilesābhisaṅkhārahākāmaguṇopadhīhi virahito. **Atidevapattoti** devānaṃ atidevabhāvaṃ brahmānaṃ atibrahmabhāvaṃ patto. **Anaññaposīti** ṭhapetvā imaṃ attabhāvaṃ aññassa attabhāvassa vā puttadārassa vā aposanatāya anaññaposī.

Āhuneyyoti āhunapiṇḍaṃ paṭiggahetuṃ yutto. **Vedagūti** catumaggasaṅkhātehi vedehi dukkhassantaṃ gato. **Bhāvitattoti** attānaṃ bhāvetvā vaḍḍhetvā ṭhito. **Anūpalittoti** taṇhādīhi lepehi ālitto. **Ghāsesanaṃ iriyatīti** āhārapariyesanaṃ carati.

Na tassa pacchā na puratthamatthīti pacchā vuccati atītaṃ, purattham vuccati anāgataṃ, atītanāgatesu khandhesu chandarāgavirahitassa pacchā vā purattham vā natthīti vadati. **Santoti**ādīsu rāgādisantatāya santo. Kodhadhūmavigamā **vidhūmo**, dukkhābhāvā **anīgho**, kattaradaṇḍādīni gahetvā vicarantopi vadhakacetanāya abhāvā **nikkhittadaṇḍo**. **Tasathāvaresūti** ettha pana puthujjanā tasā nāma, khīṇāsavā thāvarā nāma. Satta pana sekhā tasāti vattum na sakkā, thāvarā na honti, bhajamānā pana thāvarapakkhameva bhajanti. **So tyāhutinti** so te āhutim.

Visenibhūtoti kilesasenāya viseno jāto. **Anejoti** nittanho. **Susīloti** khīṇāsavasīlena susīlo. **Suvimuttacittoti** phalavimuttiyā suṭṭhu vimuttacitto. **Oghatiṇṇanti** cattāro oge tiṇṇam. Ettakena kathāmaggena brahmā therassa vaṇṇam kathento āyatane brāhmaṇim niyoesi. Avasānagāthā pana saṅgītikārehi ṭhapitā. **Patiṭṭhapesi dakkhiṇanti** catupaccayadakkhiṇam patiṭṭhapesi. **Sukhamāyatikanti** sukhāyatikaṃ āyatim sukhavipākaṃ, sukhāvahanti attho. Tatiyaṃ.

4. Bakabrahmasuttavaṇṇanā

175. Catutthe **pāpakam diṭṭhigatanti** lāmikā sassatadiṭṭhi. **Idam niccanti** idam saha kāyena brahmaṭṭhānaṃ aniccaṃ “nicca”nti vadati. Dhuvādīni tasseva vevacanāni. Tattha **dhuvanti** thiraṃ. **Sassatanti** sadā vijjamānaṃ. **Kevalanti** akhaṇḍaṃ sakalaṃ. **Acavanadhammanti** acavanasabhāvaṃ. **Idam hi na jāyatīti**ādīsu imasmim̐ ṭhāne koci jāyanako vā jīyanako vā mīyanako vā cavanako vā upapajjanako vā natthi, taṃ sandhāya vadati. **Ito ca panaññanti** ito sahakāyā brahmaṭṭhānā uttari aññaṃ nissaraṇaṃ nāma natthīti. Evamassa thāmagatā sassatadiṭṭhi uppannā hoti. Evaṃvādī ca pana so upari tisso jhānabhūmiyo cattāro magge cattāri phalāni nibbānanti sabbam̐ paṭibāhati. Kadā panassa sā diṭṭhi uppannāti? Paṭhamajjhānabhūmiyaṃ nibbattakāle. Dutiyajjhānabhūmiyanti eke.

Tatrāyaṃ anupubbikathā – heṭṭhupapattiko kiresa brahmā anuppanne buddhuppāde isipabbajjaṃ pabbajitvā kasiṇaparikkammaṃ katvā samāpattiyo nibbattetvā aparihīnajjhāno kālaṃ katvā catutthajjhānabhūmiyaṃ vehapphalabrahmaloke pañcakappasatikaṃ āyuaṃ gahetvā nibbatti. Tattha yāvātāyukaṃ ṭhatvā heṭṭhupapattikaṃ katvā tatiyajjhānaṃ paṇītaṃ bhāvetvā subhakiṇhabrahmaloke catusaṭṭhikappaṃ āyuaṃ gahetvā nibbatti. Tattha dutiyajjhānaṃ bhāvetvā ābhassare aṭṭha kappe āyuaṃ gahetvā nibbatti. Tattha paṭhamajjhānaṃ bhāvetvā, paṭhamajjhānabhūmiyaṃ kappāyuko hutvā nibbatti. So paṭhamakāle attanā katakammañca nibbattaṭṭhānañca aññāsi, kāle pana gacchante gacchante ubhayaṃ pamussitvā sassatadiṭṭhim̐ uppādesi.

Avijjāgatoti avijjāya gato samannāgato aññānī andhībhūto. **Yatra hi nāmāti** yo nāma. **Vakkhatīti** bhaṇāti. “Yatrā”ti nipātayogena pana anāgatavacanaṃ kataṃ.

Evaṃ vutte so brahmā yathā nāma maggacoro dve tayo pahāre adhvāsento sahāye anācikkhitvāpi uttariṃ pahāraṃ pahariyamāno “asuko ca asuko ca mayhaṃ sahāyo”ti ācikkhati, evameva bhagavatā santajjiyamāno satim̐ labhitvā, “bhagavā mayhaṃ padānupadaṃ pekkhanto maṃ nippīlitukāmo”ti bhīto attano sahāye ācikkhanto **dvāsattatīti**ādīmāha. Tassattho – bho gotama, mayam̐ dvāsattati janā **puññakammā** tena puññakammena idha nibbattā. **Vasavattino** sayam̐ aññesaṃ vase avattitvā pare attano vase vatteṃ, jātiñca jarañca atītā, ayam̐ no vedehi gatattā “vedagū”ti saṅkham̐ gatā bhagavā antimā brahmupapatti. **Asmābhijappanti janā anekāti** anekajanā amhe abhijappanti. “Ayaṃ kho bhavaṃ brahmā, mahābrahmā, abhibhū, anabhibhūto, aññadatthudaso, vasavattī, issaro, kattā, nimmātā, seṭṭho, sajjitā, vasī, pitā bhūtabhabyāna”nti evam̐ patthenti pihentīti.

Atha naṃ bhagavā **appaṃ hi etanti**ādīmāha. Tattha **etanti** yaṃ tvam̐ idha tava āyuaṃ “dīgha”nti maññasi, etaṃ appaṃ parittakaṃ. **Sataṃ sahasānaṃ nirabbudānanti** nirabbudagaṇanāya sataśahasānirabbudānaṃ. **Āyuaṃ pajānāmīti**, “idāni tava avasiṭṭhaṃ ettakaṃ āyū”ti ahaṃ jānāmi. **Anantadassī bhagavā hamasmīti**, bhagavā, tumhe “ahaṃ anantadassī jātiādīni upātivatto”ti vadatha. **Kiṃ me purāṇanti**, yadi tvam̐ anantadassī, evam̐ sante idam̐ me ācikkha, kiṃ mayhaṃ purāṇaṃ? **Vatasīlavattanti** silameva vuccati. **Yamaṃ vijaññāti** yaṃ ahaṃ tayā kathitaṃ jāneyyaṃ, taṃ me ācikkhāti vadati.

Idānissa ācikkhanto bhagavā **yaṃ tvam̐ apāyesīti**ādīmāha. Tatrāyaṃ adhippāyo – pubbe kiresa kulaghare nibbattitvā kāmesu ādīnavam̐ disvā – “jātijarāmarānaṃ antaṃ karissāmi”ti nikkhamma isipabbajjaṃ pabbajitvā samāpattiyo nibbattetvā abhiññāpādakajjhānassa lābhī hutvā gaṅgātīre paṇṇasālaṃ kāretvā jhānaratiyā vītināmeti. Tadā ca kālenakālaṃ satthavāhā pañcahi sakaṭasatehi marukantāraṃ paṭipajjanti. Marukantāre pana divā na sakkā gantuṃ, rattim̐ gamaṇaṃ hoti. Atha purimasakaṭassa aggayuge yuttabalibaddā gacchantā gacchantā nivattitvā āgatamaggābhimukhā ahesuṃ, sabbasakaṭāni tatheva nivattitvā aruṇe uggate nivattitabhāvaṃ jāniṃsu. Tesañca tadā kantāraṃ atikkamanadivaso ahoṣi. Sabbam̐ dārudakaṃ parikkhīnaṃ – tasmā “natthi dāni amhākaṃ jīvita”nti cintetvā, goṇe cakkesu bandhitvā, manussā sakaṭacchāyaṃ pavisitvā nipajjiṃsu.

Tāpasopi kālasseva paṇṇasālato nikkhamitvā paṇṇasāladvāre nisinno gaṅgaṃ olokayamāno addasa gaṅgaṃ mahatā udakoghena pūriyamānaṃ pavattitamaṇikkhandhaṃ viya āgacchantam̐, disvā cintesi –

“atthi nu kho imasmim loke evarūpassa madhurodakassa alābhena kilissamānā sattā”ti? So evaṃ āvajjento marukantāre taṃ satthaṃ disvā ‘ime sattā mā nassantū’ti “ito cito ca mahāudakakkhandho chijjivā marukantāre satthābhimukho gacchatū”ti abhiññācittena adhiṭṭhāsi. Saha cittuppādena mātīkārūḷhaṃ viya udakaṃ tattha agamāsi. Manussā udakasaddena vuṭṭhāya udakaṃ disvā haṭṭhatuṭṭhā nhāyivā pivivā goṇepi pāyevā sotthinā icchitaṭṭhānaṃ agamaṃsu. Satthā taṃ brahmuno pubbakammaṃ dassento paṭhamaṃ gāthamāha. Tattha **apāyesīti** pāyesi. A-kāro nipātamattaṃ. **Gammanīti** gimhe. **Sampareteti** gimhātapena phuṭṭhe anugate.

Aparasmimpi samaye tāpaso gaṅgātīre paṇṇasālaṃ māpetvā araññagāmakam nissāya vasati. Tena ca samayena corā taṃ gāmaṃ paharivā hatthasāraṃ gahetvā gāviyo ca karamare ca gahetvā gacchanti. Gāvopi sunakhāpi manussāpi mahāviraṃ viravanti. Tāpaso taṃ saddaṃ sutvā “kinnu kho eta”nti? Āvajjento “manussānaṃ bhayaṃ uppanna”nti ñatvā “mayi passante ime sattā mā nassantū”ti abhiññāpādakajjhānaṃ samāpajjivā vuṭṭhāya abhiññācittena corānaṃ paṭipathe caturaṅginim senaṃ māpesi. Kammasajjā āgacchantā corā disvā, “rājā maññe āgato”ti vilopaṃ chaḍḍetvā pakkamimsu. Tāpaso “yaṃ yassa santakaṃ, taṃ tasseva hotū”ti adhiṭṭhāsi, taṃ tatheva ahosi. Mahājano sotthibhāvaṃ pāpuṇi. Satthā idampi tassa pubbakammaṃ dassento dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **epikūlasminti** gaṅgātīre. **Gayhakaṃ nīyamānanti** gahetvā nīyamānaṃ, karamaraṃ nīyamānantipi attho.

Puna ekasmim samaye upariṅgāvāsikaṃ ekaṃ kulaṃ heṭṭhāgaṅgāvāsikena kulena saddhim mittasanthavaṃ katvā, nāvāsāṅghāṭaṃ bandhitvā, bahuṃ khādanīyañceva bhōjanīyañca gandhamālādīni ca āropetvā gaṅgāsotena āgacchati. Manussā khādamānā bhūñjamānā naccantā gāyantā devavimānena gacchantā viya balavasomanassā ahesuṃ. Gaṅgeyyako nāgo disvā kupito “ime mayi saññampi na karonti. Idāni ne samuddameva pāpessāmī”ti mahantaṃ attabhāvaṃ māpetvā udakaṃ dvidhā bhindivā uṭṭhāya phaṇaṃ katvā, susukāraṃ karonto aṭṭhāsi. Mahājano disvā bhīto vissaramakāsi. Tāpaso paṇṇasālāyaṃ nisinnō sutvā, “ime gāyantā naccantā somanassajātā āgacchanti. Idāni pana bhayaravaṃ ravimsu, kinnu kho”ti? Āvajjento nāgarājaṃ disvā, “mayi passante sattā mā nassantū”ti abhiññāpādakajjhānaṃ samāpajjivā attabhāvaṃ pajahitvā supaṇṇavaṇṇaṃ māpetvā nāgarājassa dassesi. Nāgarājā bhīto phaṇaṃ saṃharitvā udakaṃ pavīṭṭho, mahājano sotthibhāvaṃ pāpuṇi. Satthā idampi tassa pubbakammaṃ dassento tatiyaṃ gāthamāha. Tattha **luddenāti** dāruṇena. **Manussakamyāti** manussakāmatāya, manusse viheṭṭhetukāmatāyāti attho.

Aparasmimpi samaye esa isipabbajjaṃ pabbajivā kesavo nāma tāpaso ahosi. Tena samayena amhākaṃ bodhisatto kappo nāma māṇavo kesavassa baddhacaro antevāsiko hutvā ācariyassa kimkārapaṭissāvī manāpacārī buddhisampanno atthacaro ahosi. Kesavo tena vinā vasituṃ na sakkoti, taṃ nissāyeva jīvikam kappesi. Satthā idampi tassa pubbakammaṃ dassento catutthaṃ gāthamāha.

Tattha **baddhacaroti** antevāsiko, so pana jeṭṭhantevāsiko ahosi. **Sambuddhimantaṃ vatinaṃ amaññīti**, “sammā buddhimā vatasampanno aya”nti evaṃ maññamāno kappo tava antevāsiko ahoṣim ahaṃ so tena samayenāti dasseti. **Aññepi jānāsīti** na kevalaṃ mayhaṃ āyumeva, aññepi tvaṃ jānāsīyeva. **Tathā hi buddhoti** tathā hi tvaṃ buddho, yasmā buddho, tasmā jānāsīti attho. **Tathā hi tyāyaṃ jalitānubhāvoti** yasmā ca tvaṃ buddho, tasmā te ayaṃ jalito ānubhāvo. **Obhāsayaṃ tiṭṭhatīti** sabbaṃ brahmalokaṃ obhāsayaṃ tiṭṭhati. Catutthaṃ.

5. Aññatarabrahmasuttavaṇṇanā

176. Pañcame **tejodhātuṃ samāpajjivāti** tejokasiṇaparikkammaṃ katvā pādakajjhānato vuṭṭhāya, “sarīrato jālā nikkhamantū”ti adhiṭṭhahanto adhiṭṭhānacittānubhāvena sakalasarīrato jālā nikkhamanti, evaṃ tejodhātuṃ samāpanno nāma hoti, tathā samāpajjivā. **Tasmim brahmaloketi** kasmā thero tattha agamāsi? Therassa kira tejodhātuṃ samāpajjivā tassa brahmuno upari nisinnaṃ tathāgatam disvā “aṭṭhivedhī ayaṃ puggalo, mayāpettha gantabba”nti ahosi, tasmā agamāsi. Sesānaṃ gamanepi

eseva nayo. So hi brahmā tathāgatassa ceva tathāgatasāvakanāñca ānubhāvaṃ adisvā abhabbo vinayaṃ upagantuṃ, tena so sannipāto ahosi. Tattha tathāgatassa sarīrato uggatajālā sakalabrahmalokaṃ atikkamitvā ajaṭākāse pakkhandā, tā ca pana chabbaṇṇā ahesuṃ, tathāgatassa sāvakanāṃ ābhā pakativaṇṇāva.

Passasi vītivattantanti imasmim brahmaloke aññabrahmasarīravimānālaṅkāradīnaṃ pabhā atikkamamānaṃ buddhassa bhagavato pabhassaraṃ pabhaṃ passasīti pucchati. **Na me, mārisa, sā diṭṭhīti** yā mesā, “idhāgantūṃ samattho añño samaṇo vā brāhmaṇo vā natthi”ti pure diṭṭhi, natthi me sā. **Kathaṃ vajjanti** kena kāraṇena vadeyyaṃ. **Nicomhi sassatoti** imassa kira brahmuno laddhidiṭṭhi sassatadiṭṭhi cāti dve diṭṭhiyo. Tatrāssa tathāgatañceva tathāgatasāvake ca passato laddhidiṭṭhi pahīnā. Bhagavā panettha mahantaṃ dhammadesanaṃ desesi. Brahmā desanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhahi. Itissa maggena sassatadiṭṭhi pahīnā, tasmā evamāha.

Brahmapārisajjanti brahmapāricārikaṃ. Therānañhi bhaṇḍagāhakadahaṛā viya brahmānampi pārisajjā brahmāno nāma honti. **Tenupasaṅkamāti** kasmā therasseva santikaṃ pesesi? There kirassa tattakeneva kathāsallāpena vissāso udapādi, tasmā tasseva santikaṃ pesesi **aññepīti** yathā tumhe cattāro janā, kinu kho evarūpā aññepi atthi, udāhu tumhe cattāro eva mahiddhikāti? **Tevijjāti** pubbenivāsadibbacakkhuāsavakkhayasaṅkhātāhi tīhi vijjāhi samannāgatā. **Iddhipattāti** iddhividhaññaṃ pattā. **Cetopariyāyakovidāti** paresaṃ cittācāre kusalā. Evamettha pañca abhiññāpi sarūpena vuttā. Dibbasotaṃ pana tāsāṃ vasena āgatameva hoti. **Bahūti** evarūpā chaḷabhiññā buddhasāvakā bahū gaṇanapathaṃ atikkantā, sakalaṃ jambudīpaṃ kāsāvapajjotaṃ katvā vicarantīti. Pañcamāṃ.

6. Brahmālokasuttavaṇṇanā

177. Chaṭṭhe **paccekaṃ dvārabāhanti** ekeko ekekaṃ dvārabāhaṃ nissāya dvārapālā viya aṭṭhaṃsu. **Iddhoti** jhānasukhena samiddho. **Phītoti** abhiññāpupphehi supupphito. **Anadhivāsentoti** asahanto. **Etadavocāti** etesaṃ nimmitabrahmānaṃ majjhe nisinnō etaṃ “passasi me”tiādivacanaṃ avoca.

Tayo supaṇṇāti gāthāya pañcasatāti satapadaṃ rūpavasena vā pantivasena vā yojetabbaṃ. Rūpavasena tāva **tayo supaṇṇāti** tīṇi supaṇṇarūpasatāni. **Caturo ca haṃsāti** cattārihaṃsarūpasatāni. **Buggḥinisā pañcasatāti** byagghasadisā ekacce migā byagghinisā nāma, tesāṃ byagghinisārūpakānaṃ pañcasatāni, pantivasena **tayo supaṇṇāti** tīṇi supaṇṇapantisatāni, **caturo haṃsāti** cattāri haṃsapantisatāni. **Byagghinisā pañcasatāti** pañca byagghinisā pantisatāni. **Jhāyinti** jhāyissa mayhaṃ vimāne ayaṃ vibhūtīti dasseti. **Obhāsanti** obhāsayaṃmānaṃ. **Uttarassaṃ disāyanti** taṃ kira kanakavimānaṃ tesāṃ mahābrahmānaṃ ṭhitatṭhānato uttaradisāyaṃ hoti. Tasmā evamāha. Ayaṃ panassa adhippāyo – evarūpe kanakavimāne vasanto ahaṃ kassa aññassa upatṭhānaṃ gamissāmīti. **Rūpe raṇaṃ disvāti** rūpamhi jātijarābhaṅgasāṅkhātaṃ dosaṃ disvā. **Sadā pavedhitanti** sītādīhi ca niccaṃ pavedhitaṃ calitaṃ ghaṭṭitaṃ rūpaṃ disvā. **Tasmā na rūpe ramati sumedhoti** yasmā rūpe raṇaṃ passati, sadā pavedhitañca rūpaṃ passati, tasmā sumedho sundarapañño so sathā rūpe na ramatīti. Chaṭṭhaṃ.

7. Kokālikasuttavaṇṇanā

178. Sattame **appameyyaṃ paminantoti** appameyyaṃ khīṇāsavapuggalaṃ “ettakaṃ sīlaṃ, ettako samādhi, ettakā paññā”ti evaṃ minanto. **Kodhavidvā vikappayeti** ko idha vidvā medhāvī vikappeyya, khīṇāsavova khīṇāsavaṃ minanto kappeyyāti dīpeti. **Nivutaṃ taṃ maññeti** yo pana puthujjano taṃ pametuṃ ārabhati, taṃ nivutaṃ avakujjapaññaṃ maññāmīti. Sattamaṃ.

8. Katamodakatissasuttavaṇṇanā

179. Aṭṭhame **akissavanti** kissavā vuccati paññā, nippaññoti attho. Aṭṭhamam.

9. Turūbrahmasuttavaṇṇanā

180. Navame **ābādhikoti** “sāsapamattīhi pīlakāhī” tiadinā nayena anantarasutte āgatena ābādhena ābādhiko. **Bālhagilānoti** adhimattagilāno. **Turūti** kokālikassa upajjhāyo turutthero nāma anāgāmiphalaṃ patvā brahmaloke nibbato. So bhūmaṭṭhakadevatā ādiṃ katvā, “ayuttaṃ kokālikena kataṃ aggasāvake antimavatthunā abbhācikkhantena” ti paramparāya brahmalokasampattaṃ kokālikassa pāpakammaṃ sutvā – “mā mayhaṃ passantasseva varāko nassi, ovadissāmi naṃ thesesu cittapasādatthāyā” ti āgantvā tassa purato aṭṭhāsi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “turū paccekabrahmā” ti. **Pesalāti** piyasīlā. **Kosi tvam, āvusoti** nipannakova kabarakkhīni ummīletvā evamāha. **Passa yāvañca teti** passa yattakaṃ tayā aparaddhaṃ, attano nalāṭe mahāgaṇḍaṃ apassanto sāsapamattāya pīlakāya maṃ codetabbaṃ maññasīti āha.

Atha naṃ “aditṭhippatto ayaṃ varāko, gilaviso viya kassaci vacanaṃ na karissatī” ti ñatvā **purisassa hīti** adimāha. Tattha **kuṭṭhārīti** kuṭṭhārisadisā pharusā vācā. **Chindatīti** kusalamūlasaṅkhāte mūleyeva nikantati. **Nindiyanti** ninditabbaṃ dussīlapuggalaṃ. **Pasaṃsatīti** uttamatthe sambhāvetvā khīṇāsavoti vadati. **Taṃ vā nindati yo pasaṃsiyoti**, yo vā pasaṃsitaṃ khīṇāsavo, taṃ antimavatthunā codento “dussīlo aya” nti vadati. **Vacināti mukhena so kalinti**, so taṃ aparādhaṃ mukhena vicināti nāma. **Kalinā tenāti** tena aparādhena sukhaṃ na vindati. Nindiyapasamsāya hi pasaṃsiyanindāya ca samakova vipāko.

Sabbassāpi sahāpi attanāti sabbena sakenapi attanāpi saddhiṃ yo akkhesu dhanaparājayo nāma, ayaṃ appamattako aparādhō. **Yo sugatesūti** yo pana sammaggatesu puggalesu cittaṃ padusseyya, ayaṃ cittaṃ padosova tato kalito mahantataro kali.

Idāni tassa mahantatarabhāvaṃ dassento **sataṃ sahaṇanti** adimāha. Tattha **sataṃ sahaṇanti** nirabbudagaṇāyā sataṃ sahaṇanti. **Chattimsatīti** aparāni chattimsati nirabbudāni. **Pañca cāti** abbudagaṇāyā pañca abbudāni. **Yamariyagarahīti** yaṃ ariye garahanto nirayaṃ upapajjati, tattha ettakaṃ āyuppanānti. Navamaṃ.

10. Kokālikasuttavaṇṇanā

181. Dasame **kokāliko bhikkhu yena bhagavā tenupasaṅkamīti**, ko ayaṃ kokāliko, kasmā ca upasaṅkami? Ayaṃ kira kokālikaraṭṭhe kokālikanagare kokālikasetṭhissa putto pabbajitvā pitarā kārāpīte vihāre paṭivasati cūlakokālikoti nāmena, na devadattassa sisso. So hi brāhmaṇaputto mahākokāliko nāma. Bhagavati pana sāvatthiyaṃ viharante dve aggasāvakā pañcamatthehi bhikkhusatehi saddhiṃ janapadacārikāṃ caramānā upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya vivekāvāsaṃ vasitukāmā te bhikkhū uyyojetvā attano pattacīvaramādāya tasmīṃ janapade taṃ nagaraṃ patvā taṃ vihāraṃ agamaṃsu. Tattha nesam kokāliko vattaṃ dassesi. Te tena saddhiṃ sammoditvā, “āvuso, mayaṃ idha temāsaṃ vasissāma, mā kassaci ārocehī” ti paṭiññaṃ gahetvā vasīṃsu. Vasitvā pavāraṇādivase pavāretvā, “gacchāma mayaṃ, āvuso” ti kokālikaṃ āpucchīṃsu. Kokāliko “ajjekadivasam, āvuso, vasitvā sve gamissathā” ti vatvā dutiyadivase nagaraṃ pavisitvā manusse āmantesi – “āvuso, tumhe aggasāvake idhāgantvā vasamānepi na jānātha, na ne koci paccayenāpi nimanteti” ti. Nagaravāsino, “kahaṃ, bhante, therā, kasmā no na ārocayitthā” ti? Kiṃ āvuso ārocitena, kiṃ na passatha dve bhikkhū therāsane nisīdante, ete aggasāvakāti. Te khippaṃ sannipatitvā sappihāṇitādīni ceva cīvaradussāni ca saṃharīṃsu.

Kokāliko cintesi – “paramappicchā aggasāvakā payuttavācāya uppannaṃ lābhaṃ na sādīyissanti, asādīyantā ‘āvāsikassa dethā’ ti vakkhantī” ti. Taṃ taṃ lābhaṃ gāhāpetvā therānaṃ santikaṃ agamāsi. Therā disvāva “ime paccayā neva amhākaṃ, na kokālikassa kappantī” ti paṭikkhipitvā pakkamiṃsu. Kokāliko “kathaṃ hi nāma attanā gaṇhantā mayhampi adāpetvā pakkamissanti” ti? Āghātaṃ uppādesi.

Tepi bhagavato santikaṃ gantvā bhagavantam vanditvā puna attano parisam ādāya janapadacārikaṃ carantā anupubbena tasmim raṭṭhe tameva nagaram paccāgamimsu. Nāgarā there sañjānitvā saha parikkhārehi dānaṃ sajjitvā nagaramajjhe maṇḍapaṃ katvā dānaṃ adamsu, therānañca parikkhāre upanāmesuṃ. Therā bhikkhusaṅghassa niyyādayimsu. Taṃ disvā kokāliko cintesi – “ime pubbe appicchā ahesuṃ, idāni pāpicchā jātā, pubbepi appicchasantuṭṭhapavivittasadisā maññe” ti there upasaṅkamitvā, “āvuso, tumhe pubbe appicchā viya, idāni pana pāpabhikkhū jātā” ti vatvā “mūlaṭṭhāneyeva nesam patitṭham bhindissāmī” ti taramānarūpo nikkhamitvā sāvattim gantvā yena bhagavā tenupasaṅkami. Ayameva kokāliko iminā ca kāraṇena upasaṅkamīti veditabbo.

Bhagavā taṃ turitaturitaṃ āgacchantam disvāva āvajjento aññasi – “ayaṃ aggasāvake akkositukāmo āgato” ti. “Sakkā nu kho paṭisedhetu” nti ca āvajjento, “na sakkā paṭisedhetuṃ, thesesu aparajjhivā kālaṅkato ekamsena padumaniraye nibbattissati” ti disvā, “sāriputtamoggallānepi nāma garahantaṃ sutvā na nisedheti” ti vādamocanattaṃ ariyūpavādassa ca mahāsāvajjabhāvadassanattaṃ **mā hevanti** tikkhattuṃ paṭisedhesi. Tattha **mā hevanti** mā evaṃ abhaṇi. **Saddhāyikoti** saddhāya ākaro pasādāvaho saddhātabbavacano vā. **Paccayikoti** pattiyaṃyitabbavacano.

Pakkāmīti kammānubhāvena codiyamāno pakkāmi. Okāsakataṃ hi kammaṃ na sakkā paṭibāhituṃ, taṃ tassa tattha ṭhātuṃ na adāsi. **Acirapakkantassāti** pakkantassa sato na cireneva. **Sabbo kāyo phuṭo ahoṣīti** kesaggamattampi okāsam āvajjetvā sakalasarīraṃ aṭṭhīni bhinditvā uggatāhi pīlakāhi ajjhotthaṃ ahoṣi. Yasmā pana buddhānubhāvena tathārūpaṃ kammaṃ buddhānaṃ sammukhībhāve vipākaṃ na deti, dassanūpacāre vijahitamatte deti, tasmā tassa acirapakkantassa pīlakā utṭhahimsu. **Kalāyamattiyoti** caṇakamattiyō. **Beluvasalāṭukamattiyoti** taruṇabeluvamattiyō. (**Billamattiyoti** mahābeluvamattiyō.) **Pabhijjimsūti** bhijjimsu. Tāsu bhinnāsu sakalasarīraṃ panasapakkaṃ viya ahoṣi. So pakkena gattena jetavanadvārakoṭṭhake visagilito maccho viya kadalipattesu sayi. Atha dhammasavanattaṃ āgatāgatā manussā – “dhi kokālika, dhi kokālika, ayuttamakāsi, attanoyeva mukhaṃ nissāya anayabyasanaṃ patto” ti āhamsu. Tesam sutvā ārakkhadevatā dhi-kāraṃ akamsu. Ārakkhadevatānaṃ ākāsadevatāti iminā upāyena yāva akaniṭṭhabhavanā ekadhikāro udapādi. Athassa upajjhāyo āgantvā ovādaṃ agaṇhantaṃ ṇatvā garahitvā pakkāmi.

Kālamakāsīti upajjhāye pakkante kālamakāsi. **Padumaṃ nirayanti** pāṭiyekko padumanirayo nāma natthi, avīcimānirayamhiyeva pana padumagaṇanāya paccitabbe ekasmim ṭhāne nibbatti.

Vīsatikhārikoti māgadhakena patthena cattāro patthā kosalaratṭhe ekapattho hoti, tena patthena cattāro patthā āḷhakaṃ, cattāri āḷhakāni doṇaṃ, catudoṇā mānikā, catumānikā khārī, tāya khāriyā vīsatikhāriko. **Tilavāhoti** māgadhakānaṃ sukhumatilānaṃ tilasakaṃ. **Abbudo nirayoti** abbudo nāma pāṭiyekko nirayo natthi. Avīcimhiyeva pana abbudagaṇanāya paccitabbaṭṭhānassetam nāmaṃ. **Nirabbudādīsipi** eseva nayo.

Vassagaṇanāpi panettha evaṃ veditabbā – yatheva hi satam satasahassāni koṭi hoti, evaṃ satam satasahassakoṭiyo pakoṭi nāma hoti, satam satasahassapakotiyo koṭipakoṭi nāma, satam satasahassakoṭipakoṭiyo nahutaṃ, satam satasahassanahutāni ninnahutaṃ, satam satasahassaninnahutāni ekaṃ abbudaṃ, tato vīsatiṅgaṃ nirabbudaṃ. Eseva nayo sabbatthāti. Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

1. Sanaṅkumārasuttavaṇṇanā

182. Dutiyavaggassa paṭhame **sappinīṭireti** sappinīnāmikāya nadiyā tīre. **Sanaṅkumāro**ti so kira pañcasikhakumārakakāle jhānaṃ bhāvetvā brahmaloke nibbatta kumārakavaṇṇeneva vicarati. Tena naṃ

“kumāro”ti sañjānanti, porāṇakattā pana “sanaṅkumāro”ti vuccati. **Janetasminti** janitasmim, pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārīnōti** ye Janetasmim gottam paṭisaranti tesu loke gottapaṭisārīsū khattiyō seṭṭho. **Vijjācaraṇasampannōti** bhayabheravasuttapariyāyena (ma. ni. 1.34 ādayo) pubbenivāsādīhi vā tīhi, ambaṭṭhasuttapariyāyena (dī. ni. 1.278 ādayo) vipassanāñāṇam manomayiddhi cha abhiññāyoti imāhi vā aṭṭhahi vijjāhi, sīlesu paripūrākāritā indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satta saddhammā cattāri rūpāvacarajjhānānīti evam pannarasadhammabhedena caraṇena ca samannāgato. **So seṭṭho devamānuseti** so khīṇāsavabrāhmaṇo devesu ca manussesu ca seṭṭho uttamoti. Paṭhamam.

2. Devadattasuttavaṇṇanā

183. Dutiye **acirapakkanteti** saṅgham bhinditvā nacirasseva veḷuvanato gayāsīsam gate. **Assatarinti** gadrabhassa vaḷavāya jātam. Dutiyaṃ.

3. Andhakavindasuttavaṇṇanā

184. Tatiye **andhakavindanti** evaṃnāmakam gāmaṃ. **Upasaṅkamīti** “sathā idānipi vīriyaṃ karoti padhānamanuyūñjati, gacchāmissa santike ṭhatvā sāsanānucchavikam vīriyapaṭisaṃyuttam gātham vakkhāmi”ti upasaṅkami.

Pantānīti janatam atikkamitvā manussānam anupacāre ṭhitāni. **Samyojanavippamokkhāti** tāni ca senāsānāni sevamāno na cīvarādīnam atthāya seveyya, atha kho dasasaṃyojanavippamokkhatthāya careyya. **Saṅhe vaseti** tesu senāsanesu ratim alabhanto upaṭṭhākādīnam cittānurakkhaṇattham gadrabhapiṭṭhe rajaṃ viya uppatanto araññe acaritvā saṅghamajjhe vaseyya. **Rakkhitatto satimāti** tattha ca vasanto sagavacaṇḍo goṇo viya sabrahmacārino avijjhanto aghaṭṭento rakkhitatto satipaṭṭhānaparāyaṇo hutvā vaseyya.

Idāni saṅhe vasamānassa bhikkhuno bhikkhācāravattam ācikkhanto **kulākulantiādīmāha**. Tattha **piṇḍikāya carantoti** piṇḍatthāya caramāno. **Sevetha pantāni senāsānānīti** saṅghamajjham otaritvā vasamānopi dhurapariveṇe tālanāḷikeraādīni ropetvā upaṭṭhākādisaṃsaṭṭho na vaseyya, cittakallatam pana Janetvā cittam hāsetvā tosetvā puna pantasenāsane vaseyyāti araññasseva vaṇṇam katheti. **Bhayāti** vaṭṭabhayato. **Abhayeti** nibbāne. **Vimuttoti** adhimutto hutvā vaseyya.

Yattha bheravāti yasmim ṭhāne bhayaajanakā saviññāṇakā sīhabyagghādayo, aviññāṇakā rattibhāge khāṇuvallīādayo bahū atthi. **Sarīsapāti** dīghajātikādisarīsapā. **Nisīdi tattha bhikkhūti** tādise ṭhāne bhikkhu nisinnō. Iminā idam dīpeti – bhagavā yathā tumhe etarahi tatraṭṭhakabheravārammaṇāni ceva sarīsape ca vijjunicchāraṇādīni ca amanasikatvā nisinnā, evamevaṃ padhānamanuyuttā bhikkhū nisīdantīti.

Jātu me diṭṭhanti ekaṃsena mayā diṭṭham. **Na yidaṃ itihīti** hanti idam itiha itihāti na takkahetu vā nayahetu vā piṭakasampadānena vā aham vadāmi. **Ekasmim brahmacariyasminti** ekāya dhammadesanāya. Dhammadesanā hi idha brahmacariyanti adhippetā. **Maccuhāyīnanti** maraṇapariccāginam khīṇāsavānam.

Dasā ca dasadhā dasāti ettha **dasāti** daseva, **dasadhā dasāti** satam, aññe ca dasuttaram sekhasatam passāmīti vadati. **Sotasamāpannāti** maggasotam samāpannā. **Atiracchānagāminoti** desanāmettam, avinipātadhammāti attho. **Saṅkhātum nopi sakkomīti** musāvādabhayena ettakā nāma puññabhāginō sattāti gaṇetum na sakkomīti bahum brahmadhammadesanam sandhāya evamāha. Tatiyaṃ.

4. Aruṇavatīsuttavaṇṇanā

185. Catutthe **abhibhūsambhavanti** abhibhū ca sambhavo ca. Tesu abhibhūthero sārīputtatthero viya paññāya aggo, sambhavatthero mahāmoggallāno viya samādhinā aggo. **Ujjhāyantīti** avajjhāyanti, lāmakato vā cintenti. **Khiyyantīti**, kinnāmetam kinnāmetanti? Aññamaññaṃ kathenti. **Vipācentīti** vitthārayantā punappunam kathenti. **Heṭṭhimena upaḍḍhakāyenāti** nābhito paṭṭhāya heṭṭhimakāyena. Pāḷiyam ettakameva āgataṃ. Thero pana “pakativannaṃ vijahitvā nāgavannaṃ gahetvā dasseti, supannaṃ gahetvā vā dasseti” tiādinā (paṭi. ma. 3.13) nayena āgataṃ anekappakāram iddhivikubbanam dassesi. **Imā gāthāyo abhāsīti** thero kira cintesi – “katham desitā nu kho dhammadesanā sabbesaṃ piyā assa manāpā” ti. Tato āvajjento – “sabbepi pāsaṇḍā sabbe devamanussā attano attano samaye purisakāram vaṇṇayanti, vīriyassa avaṇṇavādī nāma natthi, vīriyapaṭisaṃyuttaṃ katvā desessāmi, evaṃ ayaṃ dhammadesanā sabbesaṃ piyā bhavissati manāpā” ti ñatvā tīsu piṭakesu vicinitvā imā gāthā abhāsī.

Tattha **ārambhathāti** ārambhavīriyam karotha. **Nikkamathāti** nikkamavīriyam karotha. **Yuñjathāti** payogaṃ karotha parakkamatha. **Maccuno senanti** maccuno senā nāma kilesasenā, taṃ dhunātha. **Jātisamsāranti** jātiṅca saṃsāraṅca, jātisankhātaṃ vā saṃsāram. **Dukkhasantaṃ karissatīti** vaṭṭadukkhasa paricchedaṃ karissati. Kiṃ pana katvā thero sahasilokadhātuṃ viññāpesīti? Nīlakasiṇam tāva samāpajjitvā sabbattha ālokaṭṭhāne andhakāram phari, odātakasiṇam samāpajjitvā andhakāraṭṭhāne obhāsaṃ. Tato “kimidaṃ andhakāra” nti? Sattānaṃ ābhoge uppanne ālokaṃ dassesi. Ālokaṭṭhāne ālokakiccaṃ natthi, “kiṃ āloko aya” nti? Vicinantānaṃ attānaṃ dassesi. Atha tesam theroti vadantānaṃ imā gāthāyo abhāsī, sabbe osaṭṭāya parisāya majjhe nisīditvā dhammaṃ desentassa viya saddaṃ suṇiṃsu. Atthopi nesaṃ pākaṭo ahoṣi. Catuttham.

5. Parinibbānasuttavaṇṇanā

186. Pañcame **upavattane mallānaṃ sālavaneti** yatheva hi kadambanadītīrato rājamātuvihāradvārena thūpārāmaṃ gantabbaṃ hoti, evaṃ hiraññavatikāya nāma nadiyā pārimatīrato sālavanaṃ uyyānaṃ. Yathā anurādhapurassa thūpārāmo, evaṃ taṃ kusiṇārāya hoti. Yathā thūpārāmato dakkhiṇadvārena nagaraṃ pavisanamaggo pācīnamukho gantvā uttarena nivattati, evaṃ uyyānato sālapananti pācīnamukhā gantvā uttarena nivattā. Tasmā taṃ “upavattana” nti vuccati. Tasmim upavattane mallānaṃ sālavane. **Antarena yamakasālānanti** mūlakkhandhaviṭṭapapattehi aññamaññaṃ saṃsibbitvā ṭhitasālānaṃ antarikāya. **Appamādena sampādehāti** satiavippavāsenā kattabbakiccāni sampādayatha. Iti bhagavā yathā nāma maraṇamañce nipanno mahaddhano kuṭumbiko puttānaṃ dhanasāram ācikkheyya, evamevaṃ parinibbānamañce nipanno pañcacattālīsa vassāni dinnam ovādaṃ sabbam ekasmiṃ appamādapadeyeva pakkhipitvā abhāsī. **Ayam tathāgatassa pacchimā vācāti** idaṃ pana saṅgītikārānaṃ vacanaṃ.

Ito paraṃ yaṃ parinibbānaparikammaṃ katvā bhagavā parinibbuto, taṃ dassetuṃ, **atha kho bhagavā paṭhamam jhānantiādi** vuttam. Tattha saññāvedayitanirodham samāpanne bhagavati assāsapassāsānaṃ appavattim disvā, “parinibbuto satthā” ti saññāya devamanussā ekappahārena viraviṃsu, ānandattheropi – “parinibbuto nu kho, bhante, anuruddha bhagavā” ti theram pucchi. Thero “na kho, āvuso ānanda, tathāgato parinibbuto, apica saññāvedayitanirodham samāpanno” ti āha. Katham pana so aññāsī? Thero kira satthārā saddhiṃyeva taṃ taṃ samāpattim samāpajjanto yāva nevasaññānāsāññāyatanavutṭhānaṃ, tāva gantvā, “idāni bhagavā nirodham samāpanno, antonirodhe ca kālamkiriyā nāma natthi” ti aññāsī.

Atha kho bhagavā saññāvedayitanirodhasamāpattito vutṭhahitvā nevasaññānāsāññāyatanam samāpajji...pe... tatiyajjhānā vutṭhahitvā catuttham jhānam samāpajjīti ettha pana bhagavā catuvīsatiyā ṭhānesu paṭhamam jhānam samāpajji, terasasu ṭhānesu dutiyam jhānam... tathā tatiyam... pannarasasu ṭhānesu catuttham jhānam samāpajji. Katham? Dasasu asubhesu dvattimsākāre aṭṭhasu kasīnesu mettākaraṇamuditesu ānāpāne paricchedākāseti imesu tāva catuvīsatiyā ṭhānesu paṭhamam jhānam samāpajji. Ṭhapetvā pana dvattimsākāraṅca dasa ca asubhāni sesesu terasasu dutiyam jhānam...

tesuyeva tatiyaṃ jhānaṃ samāpajji. Aṭṭhasu pana kasiṇesu upekkhābrahmavihāre ānāpāne paricchedākāse catūsu arūpesūti imesu pannarasasu ṭhānesu catutthaṃ jhānaṃ samāpajji. Ayampi ca saṅkhepakathāva. Nibbānapuraṃ pavisanto pana bhagavā dhammassāmi sabbāpi catuvīsati koṭṭisatasahassasaṅkhā samāpattiyo pavisitvā videsaṃ gacchanto nātijanaṃ āliṅgetvā viya sabbasamāpattisukhaṃ anubhavitvā pavitṭho.

Catutthajjhānā vuṭṭhahitvā samanantarā bhagavā parinibbāyīti ettha ca jhānasamanantaraṃ paccavekkhaṇasamanantaranti, dve samanantarāni. Catutthajjhānā vuṭṭhāya bhavaṅgaṃ otiṇṇassa tattheva parinibbānaṃ **jhānasamanantaraṃ** nāma, catutthajjhānā vuṭṭhahitvā puna jhānaṅgāni paccavekkhitvā bhavaṅgaṃ otiṇṇassa tattheva parinibbānaṃ **paccavekkhaṇasamanantaraṃ** nāma. Imāni dvepi samanantarāneva. Bhagavā pana jhānaṃ samāpajjitvā jhānā vuṭṭhāya jhānaṅgāni paccavekkhitvā bhavaṅgacittena abyākatena dukkhasaccena parinibbāyī. Ye hi keci buddhā vā paccekabuddhā vā ariyasāvaka vā antamaso kunthakipillikaṃ upādāya sabbe bhavaṅgacitteneva abyākatena dukkhasaccena kālaṃ karonti.

Bhūtāti sattā. Appaṭipuggaloti paṭibhāgapuggalavirahito. **Balappattoti** dasavidhaṃ nānābalaṃ patto. **Uppādavayadhamminoti** uppādavayasabhāvā. **Tesaṃ vūpasamoti** tesaṃ saṅkhārānaṃ vūpasamo. **Sukhoti** asaṅkhatāṃ nibbānameva sukhoti attho. **Tadāsīti** “saha parinibbānā mahābhūmicālo ahoṣī”ti evaṃ mahāparinibbāne (dī. ni. 2.220) vuttaṃ bhūmicālaṃ sandhāyāha. So hi lomahaṃsanako ca bhīṃsanako ca āsi. **Sabbākāravarūpeteti** sabbākāravaraguṇūpete. **Nāhu assāsapassāsoti** na jāto assāsapassāso. **Anejoti** taṇhāsaṅkhātāya ejāya abhāvena anejo. **Santimārabbhāti** anupādisesaṃ nibbānaṃ ārabba paṭicca sandhāya. **Cakkhumāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumā. **Parinibbutoti** khandhāparinibbānena parinibbuto. **Asallīnenāti** anallīnena asaṅkuṭitena suvikasiteneva cittena. **Vedanaṃ ajjhavāsāyīti** vedanaṃ adhivāsesi, na vedanānuvattī hutvā ito cito samparivatti. **Vimokkhoti** kenaci dhammena anāvaraṇavimokkho sabbaso apaññattibhāvūpagamo pajjotanibbānasadiso jātoti. Pañcamaṃ.

Dutiyo vaggo.

Iti sārathappakāsiniyā

Samyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Brahmasamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Brāhmaṇasamyuttaṃ

1. Arahanāvaggo

1. Dhanañjānisuttavaṇṇanā

187. Brāhmaṇasamyuttassa paṭhame **dhanañjānīti** dhanañjānigottā. Ukkaṭṭhagottā kiresā. Sesabrāhmaṇā kira brahmuno mukhato jātā, dhanañjānigottā matthakaṃ bhinditvā nikkhantāti tesaṃ laddhi. **Udānaṃ udānesīti** kasmā udānesi? So kira brāhmaṇo micchādīṭṭhiko “buddho dhammo saṅgho”ti vutte kaṇṇe pidahati, thaddho khadirakhāṇusadiso. Brāhmaṇī pana soṭāpannā ariyasāvikā. Brāhmaṇo dānaṃ dento pañcasatānaṃ brāhmaṇānaṃ appodakaṃ pāyasaṃ deti, brāhmaṇī buddhappamukhassa saṅghassa nānārasabhojanaṃ. Brāhmaṇassa dānadivase brāhmaṇī tassa vasavattitāya pahīnamaccheratāya ca sahatthā parivisati. Brāhmaṇiyā pana dānadivase brāhmaṇo pātova gharā nikkhamitvā palāyati. Athekadivasāṃ brāhmaṇo brāhmaṇiyā saddhiṃ asammantetvā pañcasate brāhmaṇe nimantetvā brāhmaṇiṃ āha – “sve bhoti amhākaṃ ghare pañcasatā brāhmaṇā bhuñjissanti”ti.

Mayā kiṃ kātappaṃ brāhmaṇāti? Tayā aññaṃ kiñci kātappaṃ natthi, sabbaṃ pacanaparivesanaṃ aññe karissanti. Yaṃ pana tvaṃ t̥hitāpi nisinnāpi khipitvāpi ukkāsitvāpi “namo buddhassā”ti tassa muṇḍakassa samaṇakassa namakkāraṃ karosi, taṃ sve ekadivasamattaṃ mā akāsi. Taṃ hi sutvā brāhmaṇā anattamaṇā honti, mā maṃ brāhmaṇehi bhindasīti. Tvaṃ brāhmaṇehi vā bhijja devehi vā, ahaṃ pana satthāraṃ anussaritvā na sakkomi anamassamānā saṅghātunti. Bhoti kulasatike gāme gāmadvārampi tāva pidahituṃ vāyamanti, tvaṃ dvīhaṅgulehi pidahitappaṃ mukhaṃ brāhmaṇānaṃ bhojanakālamattaṃ pidahituṃ na sakkosīti. Evaṃ punappunaṃ kathetvāpi so nivāretuṃ asakkonto ussīsake t̥hapitaṃ maṇḍalaggakhaḅgaṃ gahetvā – “bhoti sace sve brāhmaṇesu nisinnesu taṃ muṇḍasamaṇakaṃ namassasi, iminā taṃ khaggena pādatalato paṭṭhāya yāva kesamatthakā kaḷīraṃ viya koṭṭetvā rāsīṃ karissāmī”ti imaṃ gāthaṃ abhāsi –

“Iminā maṇḍalaggena, pādato yāva matthakā;
Kaḷīramiva chejjāmi, yadi micchaṃ na kāhasi.

“Sace buddhoti bhaṇasi, sace dhammoti bhāsasi;
Sace saṅghoti kittesi, jīvantī me nivesane”ti.

Ariyasāvīkā pana pathavī viya duppakampā, sineru viya dupparivattiyā. Sā tena naṃ evamāha –

“Sace me aṅgamaṅgāni, kāmaṃ chejjasi brāhmaṇa;
Nevāhaṃ viramissāmi, buddhaseṭṭhassa sāsana.

“Nāhaṃ okkā varadharā, sakkā rodhayituṃ jinā;
Dhītāhaṃ buddhaseṭṭhassa, chinda vā maṃ vadhassu vā”ti.

Evaṃ dhanañjānigajjitaṃ nāma gajjantī pañca gāthāsātāni abhāsi. Brāhmaṇo brāhmaṇiṃ parāmasituṃ vā paharituṃ vā asakkonto “bhoti yaṃ te rucati, taṃ karohī”ti vatvā khaggaṃ sayane khipi. Punadivase gehaṃ haritupalittaṃ kārapetvā lājāpuṇṇaghaṭamālāgandhādīhi tattha tattha alaṅkārapetvā pañcannaṃ brāhmaṇasātānaṃ navasappisakkharamadhuyuttaṃ appodakapāyāsaṃ paṭiyādāpetvā kālaṃ ārocāpesi.

Brāhmaṇīpi pātova gandhodakena sayāṃ nhāyitvā saḅassagghanaṃ ahatavatthaṃ nivāsetvā pañcasatagghanaṃ ekamaṃ katvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā suvaṇṇakaṭacchūṃ gahetvā bhattagge brāhmaṇe parivisaṃmānā tehi saddhiṃ ekapantiyaṃ nisinnassa tassa brāhmaṇassa bhattaṃ upasaṃharantī dunnikkhitte dārubhaṅḅe pakkhali. Pakkhalanaghaṭṭanāya dukkhā vedanā uppajji. Tasmaiṃ samaye dasabalaṃ sari. Satisampannatāya pana pāyāsapātiṃ achaddetvā saṅikaṃ otāretvā bhūmiyaṃ saṅghapetvā pañcannaṃ brāhmaṇasātānaṃ majjhe sirasi añjalim̄ t̥hapetvā yena veḷuvanaṃ, tenañjalim̄ paṇāmetvā imaṃ udānaṃ udānesi.

Tasmaiṃca samaye tesu brāhmaṇesu keci bhuttā honti, keci bhuñjamānā, keci hatthe otāritamattā, kesañci bhojanaṃ purato t̥hapitamattaṃ hoti. Te taṃ saddaṃ sutvāva sinerumattena muggarena sīse pahaṭā viya kaṇṇesu sūlena viddhā viya dukkhadomanassaṃ paṭisaṃvediyamānā “iminā aññaladdhikena mayaṃ gharaṃ pavesitā”ti kujjhivā hatthe piṇḍaṃ chaddetvā mukhena gahitaṃ niṭṭhubhitvā dhanuṃ disvā kākā viya brāhmaṇaṃ akkosamānā disāvidisā pakkamiṃsu. Brāhmaṇo evaṃ bhijjitvā gacchante brāhmaṇe disvā brāhmaṇiṃ sīsato paṭṭhāya oloketvā, “idameva bhayaṃ sampassamānā mayaṃ hiyyo paṭṭhāya bhotiṃ yācantā na labhimhā”ti nānappakārehi brāhmaṇiṃ akkositvā, etaṃ “evamevaṃ panā”tiādivacanaṃ avoca.

Upasaṅkamīti “samaṇo gotamo gāmanigamaraṭṭhapūjito, na sakkā gantvā yaṃ vā taṃ vā vatvā santajjetuṃ, ekameva naṃ pañhaṃ pucchissāmī”ti gacchantova “**kiṃsu chetvā**”ti gāthaṃ abhisāṅkharitvā – “sace ‘asukassa nāma vadhaṃ rocemī’ti vakkhati, atha naṃ ‘ye tuyhaṃ na ruccanti,

te māretukāmosi, lokavadhāya uppanno, kiṃ tuyhaṃ samaṇabhāvenā'ti? Niggahessāmi. Sace 'na kassaci vadhaṃ rocemī'ti vakkhati, atha naṃ 'tvam rāgādīnampi vadhaṃ na icchasi. Kasmā samaṇo hutvā ahiṇḍasi'ti? Niggahessāmi. Iti imaṃ ubhatokoṭṭikaṃ pañhaṃ samaṇo gotamo neva gilituṃ na uggilituṃ sakkhissatī'ti cintetvā upasaṅkami. **Sammoditī** attano paṇḍitatāya kuddhabhāvaṃ adassetvā madhurakathaṃ kathento sammodi. Pañho devatāsaṃyutte kathito. Sesampi heṭṭhā vitthāritamevāti. Paṭhamam.

2. Akkosasuttavaṇṇanā

188. Dutīye **akkosakabhāradvājoti** bhāradvājova so, pañcamattehi pana gāthā satehi tathāgataṃ akkosanto āgatoti. "Akkosakabhāradvājō'ti tassa saṅgītikārehi nāmaṃ gahitaṃ. **Kupito anattamanoti** "samaṇena gotamena mayhaṃ jeṭṭhakabhātarāṃ pabbājentena jāni katā, pakkho bhinno'ti kodhena kupito domanassena ca anattamano hutvāti attho. **Akkosatīti** "corosi, bālosi, mūlhosi, thenosi, oṭṭhosi, meṇḍosi, goṇosi, gadrabhosi, tiracchānagatosi, nerayikosī'ti dasahi akkosavatthūhi akkosati. **Paribhāsati** "hotu muṇḍakasamaṇaka, 'adaṇḍo aha'nti karosi, idāni te rājakulaṃ gantvā daṇḍam āropessāmi'tiādīni vadanto paribhāsati nāma.

Sambuñjati ekato bhuñjati. **Vītiharatīti** katassa paṭikāraṃ karoti. **Bhagavantam kho, gotamanti** kasmā evamāha? "Tavevetam, brāhmaṇa, tavevetam, brāhmaṇā'ti kirassa sutvā. "Isayo nāma kupitā sapanam denti kisavacchādayo viyā'ti anussavavasena "sapati maṃ maññe samaṇo gotamo'ti bhayaṃ uppajji. Tasmā evamāha.

Dantassāti nibbisevanassa. **Tādinoti** tādilakkhaṇam pattassa. **Tasseva tena pāpiyoti** tasseva puggalassa tena kodhena pāpam hoti. **Sato upasammatīti** satiyā samannāgato hutvā adhvāseti. **Ubhinnaṃ tikicchantānanti** ubhinnaṃ tikicchantaṃ. Ayameva vā pāṭho. Yo puggalo sato upasammati, ubhinnaṃ matthaṃ carati tikicchati sādheti, tam puggalam jānā bālōti maññanti. Kīdisā janā? **Ye dhammassa akovidā. Dhammassāti** pañcakkhandhadhammassa vā catusaccadhammassa vā. **Akovidāti** tasmim dhamme akusalā andhabālaputhujjanā. Dutiyam.

3. Asurindakasuttavaṇṇanā

189. Tatiye **asurindakabhāradvājoti** akkosakabhāradvājassa kaniṭṭho. **Kupitoti** teneva kāraṇena kuddho. **Jayañcevassa tam hotīti** asseva tam jayaṃ hoti, so jayo hotīti attho. Katamassāti? Yā titikkhā vijānato adhvāsanāya guṇam vijānantassa titikkhā adhvāsanā, ayam tassa vijānatova jayo. Bālo pana pharusam bhaṇanto "mayhaṃ jayo'ti kevalam jayaṃ maññati. Tatiyam.

4. Bilaṅgikasuttavaṇṇanā

190. Catutthe **bilaṅgikabhāradvājoti** bhāradvājova so, nānappakāram pana suddhañca sambhārayuttañca kañjikaṃ kāretvā vikkiṇāpento bahudhanaṃ saṅkharīti "bilaṅgikabhāradvājō'ti tassa saṅgītikārehi nāmaṃ gahitaṃ. **Tuṇhībhūtoti** "tayo me jeṭṭhakabhātarō iminā pabbājita'ti ativiya kuddho kiñci vattum asakkonto tuṇhībhūto aṭṭhāsi. Gāthā pana devatāsaṃyutte kathitāva. Catuttham.

5. Ahimsakasuttavaṇṇanā

191. Pañcame **ahimsakabhāradvājoti** bhāradvājovesa, ahimsakapañham pana pucchi, tenassetam saṅgītikārehi nāmaṃ gahitaṃ. Nāmena vā esa ahimsako, gottena bhāradvājō. **Ahimsakāhanti** ahimsako aham, iti me bhavam gotamo jānātūti āha. **Tathā cassāti** tathā ce assa, bhaveyyāsīti attho. **Na himsatīti** na viheṭheti na dukkhāpeti. Pañcamam.

6. Jaṭāsuttavaṇṇanā

192. Chaṭṭhe **jaṭābhāradvājoti** bhāradvājovesa, jaṭāpañhassa pana pucchitattā saṅgītikārehi evaṃ vutto. Sesam devatāsaṃyutte kathitameva. Chaṭṭhaṃ.

7. Suddhikasuttavaṇṇanā

193. Sattame **suddhikabhāradvājoti** ayampi bhāradvājova, suddhikapañhassa pana pucchitattā saṅgītikārehi evaṃ vutto. **Sīlavāpi tapokaranti** sīlasampannopi tapokammaṃ karonto. **Vijjācaraṇasampannoti** ettha vijjāti tayo vedā. **Caraṇanti** gottacaraṇaṃ. **So sujjhāti na aññā itarā pajāti** so tevijjo brāhmaṇo sujjhāti, ayaṃ pana aññā nāmikā pajā na sujjhātīti vadati. **Bahumpi palapaṃ jappanti** bahumpi palapaṃ jappanto, “brāhmaṇova sujjhāti”ti evaṃ vacanasahassampi bhaṇantoti attho. **Antokasambūti** anto kilesapūtisabhāvena pūtikko. **Samkiliṭṭhoti** kiliṭṭhehi kāyakammādīhi samannāgato. Sattamaṃ.

8. Aggikasuttavaṇṇanā

194. Aṭṭhame **aggikabhāradvājoti** ayampi bhāradvājova, aggi paricaraṇavasena panassa saṅgītikārehi etaṃ nāmaṃ gahitaṃ. **Sannihito hotīti** saṃyojito hoti. **Aṭṭhāsīti** kasmā tattha aṭṭhāsī? Bhagavā kira paccūsasamaye lokaṃ olokento imaṃ brāhmaṇaṃ disvā cintesi – “ayaṃ brāhmaṇo evarūpaṃ aggapāyāsaṃ gahetvā ‘mahābrahmānaṃ bhojemī’ti aggimhi jhāpento aphalaṃ karoti apāyamaggaṃ okkamati, imaṃ laddhiṃ avissajjanto apāyapūrakova bhavissati, gacchāmissa dhammadesanāya, micchādiṭṭhiṃ bhinditvā pabbājetvā cattāro magge ceva cattāri ca phalāni demī”ti, tasmā pubbaṇhasamaye rājagahaṃ pavisitvā tattha aṭṭhāsī.

Tīhi vijjāhīti tīhi vedehi. **Jātimāti** yāva sattamā pitāmahayugā parisuddhāya jātiyā samannāgato. **Sutavā bahūti** bahu nānappakāre ganthe sutavā. **Somaṃ bhuñjeyyāti** so tevijjo brāhmaṇo imaṃ pāyāsaṃ bhuñjitum vutto, tumhākaṃ panesa pāyāso ayuttoti vadati.

Vedīti pubbenivāsañāna jāni paṭivijjhi. **Saggāpāyanti** dibbena cakkhunā saggampi apāyampi passati. **Jātikkhayanti** arahattaṃ. **Abhiññāvositoti** jānitvā vositavosāno. **Brāhmaṇo bhavanti** avīcīto yāva bhavaggā bhotā gotamena sadiso jātisampanno khīṇāsavabrāhmaṇo natthi, bhavaṃyeva brāhmaṇoti.

Evañca pana vatvā suvaṇṇapātiṃ pūretvā dasabalassa pāyāsaṃ upanāmesi. Satthā uppattiṃ dīpetvā bhojanaṃ paṭikkhipanto **gāthābhigītaṃ meti**ādīmāha. Tattha **gāthābhigītanti** gāthāhi abhigītaṃ. **Abhojaneyyanti** abhuñjitabbaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – tvam, brāhmaṇa, mayhaṃ ettakaṃ kālaṃ bhikkhācāravattena ṭhitassa kaṭacchumattampi dātuṃ nāsakkhi, idāni pana mayā tuyhaṃ kilañjamhi tile vitthārentena viya sabbe buddhaguṇā pakāsītā, iti gāyanena gāyitvā laddhaṃ viya idaṃ bhojanaṃ hoti, tasmā idaṃ gāthābhigītaṃ me abhojaneyyanti. **Sampassataṃ, brāhmaṇa, nesa dhammoti**, brāhmaṇa, atthañca dhammañca sampassantānaṃ “evarūpaṃ bhojanaṃ bhuñjitabba”nti esa dhammo na hoti. Sudhābhojanampi **gāthābhigītaṃ panudanti buddhā**, gāthāhi gāyitvā laddhaṃ buddhā nīharantiyeva. **Dhamme sati, brāhmaṇa, vuttiresāti**, brāhmaṇa, dhamme sati dhammaṃ apekkhitvā dhamme paṭiṭṭhāya jīvitaṃ kappentānaṃ esā vutti ayaṃ ājīvo – evarūpaṃ nīharitvā dhammaladdhameva bhuñjitabbanti.

Atha brāhmaṇo cintesi – ahaṃ pubbe samaṇassa gotamassa guṇe vā aguṇe vā na jānāmi. Idāni panassāhaṃ guṇe ñatvā mama gehe asītikoṭimattaṃ dhaṇaṃ sāsane vippakiritukāmo jāto, ayañca “mayā dinnapaccayā akappiyā”ti vadati. Appaṭiggayho ahaṃ samaṇena gotamenāti. Atha bhagavā sabbaññutaññānaṃ pesetvā tassa cittācāraṃ vīmaṃsanto, “ayaṃ sabbepi attanā dinnapaccaye ‘akappiyā’ti sallakkheti. Yaṃ hi bhojanaṃ ārabha kathā uppannā, etadeva na vaṭṭati, sesā niddosā”ti

brāhmaṇassa catunnaṃ paccayānaṃ dānadvāraṃ dassento **aññena cātiādīmāha**. Tattha **kukkuccavūpasantanti** hatthakukkuccādīnaṃ vasena vūpasantakukkuccaṃ. **Annena pānenāti** desanāmattametaṃ. Ayaṃ panattho – aññehi tayā “pariccajissāmī”ti sallakkhitehi cīvarādīhi paccayehi upaṭṭhahassu. **Khettaṃ hi taṃ puññapekkhassa hotīti** etaṃ tathāgatasāsanāṃ nāma puññapekkhassa puññatthikassa tuyhaṃ appepi bje bahusassaphaladāyakaṃ sukhettaṃ viya paṭiyattaṃ hoti. Aṭṭhamaṃ.

9. Sundarikasuttavaṇṇanā

195. Navame **sundarikabhāradvājoti** sundarikāya nadiyā tīre aggijuhaṇena evamladdhanāmo. **Sundarikāyāti** evaṃnāmikāya nadiyā. **Aggiṃ juhātīti** āhutiṃ pakkhipanena jāleti. **Aggihuttaṃ paricaratīti** agyāyatanāṃ sammajjanupalepanabalikammādīnā payirupāsati. **Ko nu kho imaṃ habyasesaṃ bhuñjeyyāti** so kira brāhmaṇo aggimhi hutāvasesaṃ pāyāsaṃ disvā cintesi – “aggimhi tāva pakkhittapāyāso mahābrahmunā bhutto, ayaṃ pana avaseso atthi, taṃ yadi brahmuno mukhato jātassa brāhmaṇassa dadeyyaṃ, evaṃ me pitarā saha puttapi santappito bhavye, suvisodhito cassa brahmalokagāmimaggo”ti. So brāhmaṇassa dassanattaṃ utṭhāyāsanaṃ catuddisā anuvilokesi, “ko nu kho imaṃ habyasesaṃ bhuñjeyyā”ti?

Rukkhamūleti tasmiṃ vanasaṇḍe jeṭṭhakarukkhaṃ mūle. **Sasīsaṃ pārutaṃ nisinnanti** saha sīsena pārutakāyaṃ nisinnaṃ. Kasmā pana bhagavā tattha nisīdi? Bhagavā kira paccūsasamaye lokāṃ olokento imaṃ brāhmaṇaṃ disvā cintesi – ayaṃ brāhmaṇo evarūpaṃ aggapāyāsaṃ gahetvā “mahābrahmānaṃ bhojemī”ti aggimhi jhāpento aphalaṃ karoti...pe... cattāro magge ceva cattāri ca phalāni demīti. Tasmā kālasseva vuṭṭhāya sarīrapaṭijagganaṃ katvā pattacīvaraṃ ādāya gantvā vuttanayena tasmiṃ rukkhamūle nisīdi. Atha kasmā sasīsaṃ pārupīti? Himapātassa ca sītavātassa ca paṭibāhaṇattaṃ, paṭibalova etaṃ tathāgato addivāsetuṃ. Sace pana apārūpitvā nisīdeyya, brāhmaṇo dūratova sañjānitvā nivatteyya, evaṃ sati kathā nappavatteyya. Iti bhagavā – “brāhmaṇe āgate sīsaṃ vivarissāmi, atha maṃ so disvā kathāṃ pavattessati, tassāhaṃ kathānusārena dhammaṃ desessāmī”ti kathāpavattanattaṃ evamakāsi.

Upasaṅkamīti brāhmaṇo – “ayaṃ sasīsaṃ pārūpitvā sabbarattim padhānamanuyutto. Imassa dakkhiṇodakaṃ datvā imaṃ habyasesaṃ dassāmī”ti, brāhmaṇasaññī hutvā upasaṅkami. **Muṇḍo ayaṃ bhavaṃ, muṇḍako ayaṃ bhavanti** sīse vivaritamatte nīcakesantaṃ disvā “muṇḍo”ti āha. Tato suṭṭhutaṃ olokento pavattamattampi sikhaṃ adisvā hīlento “muṇḍako”ti āha. **Tatovāti** yattha ṭhito addasa, tamhāva padesā. **Muṇḍāpi hīti** kenaci kāraṇena muṇḍitasīsāpi honti.

Mā jātim pucchāti yadi dānassa mahapphalataṃ paccāsīsasi, jātim mā pucchā. Akāraṇaṃ hi dakkhiṇeyyabhāvassa jāti. **Caraṇaṅca pucchāti** apica kho sīlādiguṇabhedaṃ caraṇaṃ pucchā. Etaṃ hi dakkhiṇeyyabhāvassa kāraṇaṃ. Idānissa tamattaṃ vibhāvento **kaṭṭhā have jāyati jātavedotiādīmāha**. Tatrayaṃ adhippāyo – idha kaṭṭhā aggi jāyati, na ca so sālādikaṭṭhā jātova aggikiccaṃ karoti, sāpāna-dōṇīādikaṭṭhā jāto na karoti, attano pana acciyādiguṇasampattiyā yato vā tato vā jāto karotiyeva. Evaṃ na brāhmaṇakulādīsu jātova dakkhiṇeyyo hoti, caṇḍalakulādīsu jāto na hoti, apica kho nīcakulinopi uccakulinopi khīṇāsava-muni dhitiṃ hīrīnisedho ājānīyo hoti. Imāya dhitihipamokkhāya guṇasampattiyā jātimā uttamadakkhiṇeyyo hoti. So hi dhitiyā guṇe dhāreti, hiriyaṃ dose nisedhetīti. Apicettha **munīti** monadhammena samannāgato. **Dhitiṃ** vīriyavā. **Ājānīyoti** kāraṇākāraṇajānanako. **Hīrīnisedhoti** hiriyaṃ pāpāni nisedhetvā ṭhito.

Saccena dantoti paramatthasaccena danto. **Damasā upetoti** indriyadamena upeto. **Vedantagūti** catunnaṃ maggavedānaṃ antaṃ, catūhi vā maggavedehi kilesānaṃ antaṃ gato. **Vusitabrahmacariyoti** maggabrahmacariyavāsaṃ vuttho. **Yaññopanītoti** upanītayañño paṭiyādītayañño ca. **Tamupavhayethāti** yena yañño paṭiyādito, so taṃ paramatthabrāhmaṇaṃ avhaye. “Indamavhayāma, somamavhayāma, varuṇamavhayāma, īsānamavhayāma, yāmamavhayāmā”ti idaṃ pana avhānaṃ niratthakaṃ. **Kālenāti** avhayanto ca “kālo, bhante, niṭṭhitaṃ bhatta”nti

antomajjhanhikakāleyeva taṃ upavhayeyya. **So juhati dakkhiṇeyyeti** yo evaṃ kāle khīṇāsavaṃ āmantetvā tatha catupaccayadakkhiṇaṃ patiṭṭhapeti, so dakkhiṇeyye juhati nāma, na acetane aggimhi pakkhipanto.

Iti brāhmaṇo bhagavato kathaṃ suṇanto pasīditvā idāni attano pasādaṃ āvikaronto **addhā suyiṭṭhanti**ādīmāha. Tassattho – addhā mama yidaṃ idāni suyiṭṭhañca suhutañca bhavissati, pubbe pana aggimhi jhāpitaṃ niratthakaṃ ahosīti. **Añño janoti** “ahaṃ brāhmaṇo, ahaṃ brāhmaṇo”ti vadanto andhabālaputhujjano. **Habyasesanti** hutasesaṃ. **Bhuñjatu bhavanti**ādi purimasutte vuttanayeneva veditabbaṃ.

Na khvāhanti na kho ahaṃ. Kasmā panevamāhāti? Tasmim kira bhojane upaḥamaṭṭeva “sathā bhuñjissati”ti saññāya catūsu mahādīpesu dvīsu parittadīpasahassesu devatā pupphaphalādīni ceva sappinavanītatelamadhuphāṇitādīni ca ādāya madhupaṭalaṃ piḷetvā madhuṃ gaṇhantiyo viya dibbānubhāvena nibbattitojameva gahetvā pakkhipiṃsu. Tena taṃ sukhumattaṃ gataṃ, manussānañca oḷārikaṃ vatthūti tesam tāva oḷārikavatthutāya sammā pariṇāmaṃ na gacchati. Goyūse pana tilabījāni pakkhipitvā pakkattā oḷārikamissaṃ jātaṃ, devānañca sukhumaṃ vatthūti tesam sukhumavatthutāya sammā pariṇāmaṃ na gacchati. Sukkhavipassakakhīṇāsavassāpi kucchiyaṃ na pariṇamati. Aṭṭhasamāpattilābhikhīṇāsavassa pana samāpattibalena pariṇāmeyya. Bhagavato pana pākatikeneva kammajatejena pariṇāmeyya.

Appahariteti aharite. Sace hi haritesu tiṇesu pakkhipeyya, siniddhapāyāsena tiṇāni pūtīni bhaveyyuṃ. Buddhā ca bhūtagāmasikkhāpadaṃ na vītikkamanti, tasmā evamāha. Yattha pana galappamāṇāni mahātiṇāni, tādise thāne pakkhipituṃ vaṭṭati. **Appāṇaketi** sappāṇakasmim hi parittake udake pakkhitte pāṇakā maranti, tasmā evamāha. Yaṃ pana gambhīraṃ mahāudakaṃ hoti, pātisatepi pātisahassepī pakkhitte na āluḷati, tathārūpe udake vaṭṭati. **Opilāpesīti** suvaṇṇapātiyā saddhimyeva nimujjāpesi. **Cicciṭāyati ciṭciṭāyatīti** evarūpaṃ saddaṃ karoti. Kim panesa pāyāsassa ānubhāvo, udāhu tathāgatassāti? Tathāgatassa. Ayaṃ hi brāhmaṇo taṃ pāyasaṃ opilāpetvā ummaggaṃ āruya satthu santikaṃ anāgantvāva gaccheyya, atha bhagavā – “ettakaṃ acchariyaṃ disvā mama santikaṃ āgamissati. Athassāhaṃ dhammadesanāya micchādīṭṭhigahaṇaṃ bhinditvā sāsane otāretvā amatapānaṃ pāyessāmī”ti adhiṭṭhānabalena evamakāsi.

Dāru samādahānoti dāruṃ jhāpayamāno. **Bahiddhā hi etanti** etaṃ dārujjhāpanaṃ nāma ariyadhammato bahiddhā. Yadi etena suddhi bhaveyya, ye davaḍāhakādayo bahūni dārūni jhāpentī, te paṭhamataraṃ sujjeyyuṃ. **Kusalāti** khandhādīsu kusalā. **Ajjhattamevu**jjalayāmi jotinti niyakajjhatte attano santānasmimyeva ñāṇajotiṃ jālemi. **Niccagginīti** āvajjanapaṭibaddhena sabbaññutaññāṇena niccaṃ pajjalitaggi. **Niccasa**māhitattoti niccaṃ sammā ṭhapitacitto. **Brahmacariyaṃ carāmīti** bodhimaṇḍe caritaṃ brahmacariyaṃ gahetvā evaṃ vadati.

Māno hi te, brāhmaṇa, khāribhāroti yathā khāribhāro khandhena vayhamāno upari ṭhitopi akkantakkantaṭṭhāne pathaviyā saddhim phuseti, evameva jātigottakulādīni mānavatthūni nissāya ussāpito mānopi tatha tatha issaṃ uppādentō catūsu apāyesu saṃsīdāpeti. Tenāha “māno hi te, brāhmaṇa, khāribhāro”ti. **Kodho dhūmoti** tava ñāṇaggissa upakkilesaṭṭhena kodho dhūmo. Tena hi te upakkiliṭṭho ñāṇaggi na virocāti. **Bhasmani mosavajjanti** nirojaṭṭhena musāvādo chārikā nāma. Yathā hi chārikāya paṭicchannaṃ aggi na joteti, evaṃ te musāvādena paṭicchannaṃ ñāṇanti dasseti. **Jivhā sujāti** yathā tuyhaṃ suvaṇṇarajatalohakaṭṭhamattikāsu aññataramayā yāgayajanatthāya sujā hoti, evaṃ mayhaṃ dhammayāgaṃ yajanatthāya pahūtajivhā sujāti vadati. **Hadayaṃ jotiṭṭhānanti** yathā tuyhaṃ nadīṭṭhena jotiṭṭhānaṃ, evaṃ mayhaṃ dhammayāgassa yajanaṭṭhānatthena sattānaṃ hadayaṃ jotiṭṭhānaṃ. **Attāti** cittaṃ.

Dhammo rahadoti yathā tvam aggiṃ paricaritvā dhūmachārikasedakiliṭṭhasarīro sundarikaṃ nadiṃ otarivā nhāyasi, evaṃ mayhaṃ sundarikāsadisena bāhirena rahadena attho natthi,

aṭṭhaṅgikamaggadhammo pana mayhaṃ rahado, tatrāhaṃ pāṇasatampi pāṇasahassampi caturāsītipāṇasahassānīpi ekappahārena nhāpemi. **Sīlatitthoti** tassa pana me dhammarahadassa catupārisuddhisīlaṃ titthanti dasseti. **Anāvīloti** yathā tuyhaṃ sundarikā nadī catūhi pañcāhi ekato nhāyantehi heṭṭhupariyavālikā āluḷā hoti, na evaṃ mayhaṃ rahado, anekasatasahassesupi pāṇesu otarivā nhāyantesu so anāvīlo vippasannova hoti. **Sabbhi satam pasatthoti** paṇḍitehi paṇḍitānaṃ pasattho. Uttamatthena vā so sabbhīti vuccati, paṇḍitehi pasatthattā satam pasattho. **Taranti pāranti** nibbānapāraṃ gacchanti.

Idāni ariyamaggarahadassa aṅgāni uddharitvā dassento **saccam dhammoti**ādimāha. Tattha **saccanti** vacīsaccam. **Dhammoti** iminā diṭṭhisānkappavāyāmasatisamādhayo dasseti. **Samyamoti** iminā kammantājīvā gahitā. **Saccanti** vā iminā maggasaccam gahitam. Sā atthato sammādiṭṭhi. Vuttañhetam – “sammādiṭṭhi maggo ceva hetu cā”ti (dha. sa. 1039). Sammādiṭṭhiyā pana gahitāya taggatikkattā sammāsānkappo gahitova hoti. **Dhammoti** iminā vāyāmasatisamādhayo. **Samyamoti** iminā vācākkammantājīvā. Evampi aṭṭhaṅgiko maggo dassito hoti. Atha vā **saccanti** paramatthasaccam, tam atthato nibbānaṃ. **Dhammoti** padena diṭṭhi sānkappo vāyāmo sati samādhīti pañcaṅgāni gahitāni. **Samyamoti** vācā kammanto ājīvoti tīṇi. Evampi aṭṭhaṅgiko maggo dassito hoti. **Brahmacariyanti** etam brahmacariyaṃ nāma. **Majjhe sitāti** sassatucchede vajjetvā majjhe nissitā. **Brahmapattīti** seṭṭhapattī. **Sa tujjubhūtesu namo karohīti** ettha ta-kāro padasandhikaro, sa tvaṃ ujubhūtesu khīṇāsavesu namo karohīti attho. **Tamaḥam naram dhammasārīti brūmīti** yo evaṃ paṭipajjati, tamaḥam puggalaṃ “dhammasārī eso dhammasārīyā paṭicchanno”ti ca “kusaladhammehi akusaladhamme sāretvā ṭhito”ti vāti vadāmīti. Navamaṃ.

10. Bahudhītarasuttavaṇṇanā

196. Dasame **aññatarasmim vanasaṇḍeti** paccūsasamaye lokaṃ olokeno tassa brāhmaṇassa arahattassa upanissayaṃ disvā “gacchāmissa saṅgahaṃ karissāmī”ti gantvā tasmim vanasaṇḍe viharati. **Naṭṭhā honṭīti** kasitvā vissatṭhā aṭṭavimukhā caramānā brāhmaṇe bhujjituṃ gate palātā honti. **Pallaṅkanti** samantato ūrubaddhāsanam. **Ābhujitvāti** bandhitvā. **Ujūṃ kāyam paṇidhāyāti** uparimaṃ sarīraṃ ujukaṃ ṭhapetvā, aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭake koṭiyā koṭim paṭipādetvā. **Parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvāti** kammaṭṭhānābhimukhaṃ satim ṭhapayitvā, mukhasamīpe vā katvāti attho. Teneva vibhaṅge vuttaṃ – “ayaṃ sati upaṭṭhitā hoti sūpaṭṭhitā nāsikagge vā mukhanimite vā, tena vuccati parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā”ti (vibha. 537). Atha vā “**parīti** pariggahaṭṭho. **Mukhanti** niyyānaṭṭho. **Satīti** upaṭṭhānaṭṭho. Tena vuccati parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā”ti evaṃ paṭisambhidāyaṃ (paṭi. ma. 1.164) vuttanayenapettha attho daṭṭhabbo. Tatrāyaṃ saṅkhepo – “pariggahitaniyyānaṃ satim katvā”ti. Evam nisīdanto ca pana chabbaṇṇā ghanabuddharasmiyo vissajjetvā nisīdi. **Upasaṅkamīti** domanassābhībhūto āhiṇḍanto, “sukhena vatāyaṃ samaṇo nisīno”ti cintetvā upasaṅkami.

Ajjasaṭṭhim na dissantīti ajja chadivasamattakā paṭṭhāya na dissanti. **Pāpakāti** lāmakā tilakhāṇukā. Tena kira tilakhette vapite tadaheva devo vassitvā tile paṃsumhi osīdāpesi, pupphaṃ vā phalaṃ vā gahetuṃ nāsakkhimsu. Yepi vaḍḍhimsu, tesam upari pāṇakā patitvā paṇṇāni khādīmsu, ekapaṇṇadupaṇṇā khāṇukā avasissimsu. Brāhmaṇo khettaṃ oloketuṃ gato te disvā – “vaḍḍhiyā me tilā gahitā, tepi naṭṭhā”ti domanassajāto ahosi, tam gahetvā imaṃ gāthamāha.

Ussolhikāyāti ussāhena kaṇṇanaṅguṭṭhādīni ukkhipitvā vicarantā uppatanti. Tassa kira anupubbena bhogesu parikkhīnesu pakkhipitabbassa abhāvena tucchakoṭṭhā ahesuṃ. Tassa ito cito ca sattahi gharehi āgatā mūsikā te tucchakoṭṭhe pavisitvā uyyānakīlaṃ kīlāntā viya naccanti, tam gahetvā evamāha.

Uppātakehi sañchannoti uppātakapāṇakehi sañchanno. Tassa kira brāhmaṇassa sayanattāya santhataṃ tiṇapaṇṇasanthāraṃ koci antarantarā paṭijagganto natthi. So divasaṃ araṇṇe kammaṃ katvā sāyaṃ āgantvā tasmim nipajjati. Athassa uppātakapāṇakā sarīraṃ ekacchannaṃ karontā khādanti, tam gahetvā evamāha.

Vidhavāti matapatikā. Yāva kira tassa brāhmaṇassa gehe vibhavamattā ahoṣi, tāva tā vidhavāpi hutvā patikulesu vasitum labhiṃsu. Yadā pana so niddhano jāto, tadā tā “pitugharam gacchathā”ti sassusaturādīhi nikkadḍhitā tato tasseva gharam āgantvā vasantiyo brāhmaṇassa bhojanakāle “gacchatha ayyakena saddhiṃ bhuñjathā”ti putte pesenti, tehi pātiyaṃ hatthesu otāritesu brāhmaṇo hatthassa okāsaṃ na labhati. Taṃ gahetvā imaṃ gāthamāha.

Piṅgalāti kaḷārapīṅgalā. **Tilakāhatāti** kāḷasetādivaṇṇehi tilakehi āhatagattā. **Sottaṃ pādena bodhetīti** niddaṃ okkantaṃ pādena paharivā pabodheti. Ayaṃ kira brāhmaṇo mūsikasaddena ubbālho uppātakehi ca khajjamāno sabbarattim niddaṃ alabhitvā paccūsakāle niddāyati. Atha naṃ akkhīsu nimmilitamattesveva – “kiṃ karosi, brāhmaṇa, pacchā ca pubbe ca gahitassa iṇassa? Vaḍḍhi matthakaṃ pattā, satta dhītarō posetabbā. Idāni iṇāyikā āgantvā gehaṃ parivāressanti, gaccha kammaṃ karohī”ti pādena paharivā pabodheti. Taṃ gahetvā imaṃ gāthamāha.

Iṇāyikāti yesaṃ anena hatthato iṇaṃ gahitaṃ. So kira kassaci hatthato ekaṃ kahāpaṇaṃ kassaci dve kassaci dasa...pe... kassaci satanti evaṃ bahūnaṃ hatthato iṇaṃ aggaheṣi. Te divā brāhmaṇaṃ apassantā “gehato taṃ nikkhantameva gaṇhissāmā”ti balavapaccūse gantvā codenti. Taṃ gahetvā imaṃ gāthamāha.

Bhagavā tena brāhmaṇena imāhi sattahi gāthāhi dukkhe kathite “yaṃ yaṃ, brāhmaṇa, tayā dukkhaṃ kathitaṃ, sabbametaṃ mayhaṃ natthi”ti dassento paṭigāthāhi brāhmaṇassa dhammadesanaṃ vaḍḍhesi. Brāhmaṇo tā gāthā sutvā bhagavati pasanno saraṇesu paṭiṭṭhāya pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇi. Taṃ dassetuṃ **evaṃ vutte bhāradvājagottotiādi** vuttaṃ. Tattha **alattāti** labhi.

Taṅca pana brāhmaṇaṃ bhagavā pabbājetvā ādāya jetavanaṃ gantvā punadivase tena therena pacchāsamaṇena kosalarāṇṇo gehadvāraṃ agamāsi. Rājā “satthā āgato”ti sutvā pāsādā oruyha vanditvā hatthato pattāṃ gahetvā tathāgataṃ uparipāsādaṃ āropetvā varāsane nisīdāpetvā gandhodakena pāde dhovivā satapākatelena makkhetvā yāguṃ āharāpetvā rajatadaṇḍaṃ suvaṇṇakaṭacchuṃ gahetvā satthu upanāmesi. Satthā pattāṃ pidahi. Rājā tathāgatassa pādesu patitvā, “sace me, bhante, doso atthi, khamathā”ti āha. Natthi, mahārājāti. Atha kasmā yāguṃ na gaṇhathāti? Palibodho atthi, mahārājāti. Kiṃ pana, bhante, yāguṃ agaṇhanteheva labhitabbo esa palibodho, paṭibalo ahaṃ palibodhaṃ dātuṃ, gaṇhatha, bhanteti. Satthā aggaheṣi. Mahallakattheropi dīgharattaṃ chāto yāvadatthaṃ yāguṃ pivi. Rājā khādanīyabhojanīyaṃ datvā bhattakiccāvasāne bhagavantaṃ vanditvā āha – “bhagavā tumhe pavenīyā āgate okkākaṃ uppajitvā cakkavattisiriṃ pahāya pabbajitvā loke aggataṃ patto, ko nāma, bhante, tumhākaṃ palibodho”ti? Mahārāja, etassa mahallakattherassa palibodho amhākaṃ palibodhasadisovāti.

Rājā therāṃ vanditvā – “ko, bhante, tumhākaṃ palibodho”ti pucchi? Iṇapalibodho, mahārājāti. Kittako, bhanteti? Gaṇehi, mahārājāti. Raṇṇo “ekaṃ dve sataṃ sahaṃ”nti gaṇentassa aṅguliyo nappahonti. Athekaṃ purisaṃ pakkosivā, “gaccha, bhāṇe, nagare bherim carāpehi ‘sabbe bahudhītikabrāhmaṇassa iṇāyikā rājaṅgaṇe sannipatantū”ti. Manussā bherim sutvā sannipatiṃsu. Rājā tesāṃ hatthato paṇṇāni āharāpetvā sabbesaṃ anūnaṃ dhanamadāsi. Tattha suvaṇṇameva sataṃ sahaṃ agghanaṃ ahoṣi. Puna rājā pucchi – “aṅṅopi atthi, bhante, palibodho”ti. Iṇaṃ nāma, mahārāja, datvā muccitum sakkā, etā pana satta dārikā mahāpalibodhā mayhanti. Rājā yānāni pesetvā tassa dhītarō āharāpetvā attano dhītarō katvā taṃ taṃ kulagharaṃ pesetvā, “aṅṅopi, bhante, atthi palibodho”ti pucchi? Brāhmaṇī, mahārājāti. Rājā yānaṃ pesetvā, tassa brāhmaṇim āharāpetvā, ayyikaṭṭhāne ṭhapetvā puna pucchi – “aṅṅopi, bhante, atthi palibodho”ti? Natthi, mahārājāti vutte rājāpi cīvaradussāni dāpetvā, “bhante, mama santakaṃ tumhākaṃ bhikkhubhāvaṃ jānāthā”ti āha. Āma, mahārājāti. Atha naṃ rājā āha – “bhante, cīvarapiṇḍapātādayopi sabbe paccayā amhākaṃ santakā bhavissanti. Tumhe tathāgatassa manaṃ gahetvā samaṇadhammaṃ karothā”ti. Thero tatheva appamatto samaṇadhammaṃ karonto nacirasseva āsavakkhayaṃ pattoti. Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

2. Upāsakavaggo

1. Kasibhāradvājasuttavaṇṇanā

197. Dutiyavaggassa paṭhame **magadhesūti** evaṃnāmake janapade. **Dakkhiṇāgirisminti** rājagahaṃ parivāretvā ṭhitassa girino dakkhiṇabhāge janapado atthi, tasmim̐ janapade, tattha vihāressāpi tadeva nāmaṃ. **Ekanālayaṃ brāhmaṇagāmeti** ekanālati tassa gāmassa nāmaṃ. Brāhmaṇā panettha sambahulā paṭivasanti, brāhmaṇabhogo eva vā so. Tasmā “brāhmaṇagāmo” ti vuccati.

Tena kho pana samayenāti yaṃ samayaṃ bhagavā magadharaṭṭhe ekanālayaṃ brāhmaṇagāmaṃ upanissāya dakkhiṇagirimahāvihāre brāhmaṇassa indriyaparipākaṃ āgamayamāno viharati, tena samayena. **Kasibhāradvājassāti** so brāhmaṇo kasim̐ nissāya jīvati, bhāradvājoti cassa gottaṃ. **Pañcamattānīti** pañca pamāṇāni, anūnāni anadhikāni pañcanaṅgalasatānīti vuttaṃ hoti. **Payuttānīti** yojitāni, balībaddānaṃ khandhesu ṭhapetvā yuge yottehi yojitānīti attho.

Vappakāleti vappanakāle bījanikkhepasamaye. Tattha dve vappāni kalalavappaṇca paṃsuvappaṇca. Paṃsuvappaṃ idha adhippettaṃ, tañca kho paṭhamadivase maṅgalavappaṃ. Tatthāyaṃ upakaraṇasampadā – tīṇi balibaddasahassāni upaṭṭhāpitāni honti, sabbesaṃ suvaṇṇamayāni siṅgāni paṭimukkāni, rajatamayā khurā, sabbe setamālāhi ceva gandhapaṇcaṅgulīhi ca alaṅkatā paripuṇṇapaṇcaṅgā sabbalakkhaṇasampannā, ekacce kāḷā añjanavaṇṇā, ekacce setā phalikaṇṇā, ekacce rattā pavāḷavaṇṇā, ekacce kammāsā masāragallavaṇṇā. Evaṃ pañcasatā kassakā sabbe ahatastavatthā gandhamālālaṅkatā dakkhiṇaṃsakūṭesu paṭiṭṭhitapupphacumbaṭakā haritālamanosilālañjanujjalagattā dasa dasa naṅgalā ekekagumbā hutvā gacchanti. Naṅgalānaṃ sīsaṅca yugaṅca patodā ca suvaṇṇakhacitā. Paṭhamanaṅgale aṭṭha balībaddā yuttā, sesesu cattāro cattāro, avasesā kilantaparivattanattaṃ ānītā. Ekekagumbe ekekabījasakaṭaṃ ekeko kasati, ekeko vappati.

Brāhmaṇo pana pageva massukammaṃ kārāpetvā nhāyitvā sugandhagandhehi vilitto pañcasatagghanakaṃ vatthaṃ nivāsetvā saḥassagghanakaṃ ekaṃsaṃ karitvā ekekissā aṅguliyā dve dveti vīsati aṅgulimuddikāyo kaṇṇesu sīhakuṇḍalāni sīse brahmaveṭhanaṃ paṭimuṇcitvā suvaṇṇamālaṃ kaṇṭhe katvā brāhmaṇaṅaparivuto kammantaṃ vosāsati. Athassa brāhmaṇī anekasatabhājanesu pāyāsaṃ pacāpetvā mahāsakaṭesu āropetvā gandhodakena nhāyitvā sabbālaṅkāravibhūsitā brāhmaṇīgaṅaparivutā kammantaṃ agamāsi. Gehampissa haritupalittaṃ vippekkaṇṇalājaṃ puṇṇaghaṭakadalidhajapaṭākāhi alaṅkatāṃ gandhapupphādīhi sukatabalikammaṃ, khettaṅca tesu tesu ṭhānesu samussitaddhajapaṭākāṃ ahoṣi. Parijanakammakārehi saddhim̐ oṣaṭaparisaṃ aḍḍhateyyasahassā ahoṣi, sabbe ahatastavatthā, sabbesaṃ pāyāsabhojanameva paṭiyattaṃ.

Atha brāhmaṇo suvaṇṇapātiṃ dhovāpetvā pāyāsassa pūretvā sappimadhuphāṇitehi abhisankharitvā naṅgalabalikammaṃ kārāpesi. Brāhmaṇī pañcanaṃ kassakasatānaṃ suvaṇṇarajatakaṃsatambalohamayāni bhājanāni dāpetvā suvaṇṇakaṭacchum̐ gahetvā pāyāsena parivāsanti gacchati. Brāhmaṇo pana balikammaṃ kāretvā rattabandhikāyo upāhanāyo ārohitvā rattasuvaṇṇadaṇḍakaṃ gahetvā, “idha pāyāsaṃ detha, idha sappim̐ detha, idha sakkharaṃ dethā” ti vosāsamāno vicarati. Ayaṃ tāva kammante pavatti.

Vihāre pana yattha yattha buddhā vasanti, tattha tattha nesaṃ devasikaṃ pañca kiccāni bhavanti, seyyathidaṃ – purebhattakiccaṃ pacchābhattakiccaṃ purimayāmakiccaṃ majjhimayāmakiccaṃ pacchimayāmakiccanti.

Tatridaṃ purebhattakiccaṃ – bhagavā hi pātova uṭṭhāya upaṭṭhākānuggahattaṃ sarīraphāsukatthaṅca mukhadhovanādiaparikkammaṃ katvā yāva bhikkhācāraṇelā, tāva vivittāsane vītinaṃmetvā bhikkhācāraṇelāya nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā cīvaraṃ pārupitvā pattamādāya kadāci ekako kadāci bhikkhusaṅghaparivuto gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya pavāsati kadāci pakatiyā,

kadāci anekehi pāṭihāriyehi vattamānehi. Seyyathidaṃ – piṇḍāya pavisato lokanāthassa purato purato gantvā mudugatiyo vātā pathaviṃ sodhenti, valāhakā udakaphusitāni muñcantā magge reṇuṃ vūpasametvā upari vitānaṃ hutvā tiṭṭhanti, apare vātā pupphāni upaharivā magge okiranti. Unnatā bhūmippadesā onamanti, onatā unnamanti. Pādanikkhepasamaye samāva bhūmi hoti, sukhasamphassāni padumapupphāni vā pāde sampatiḥchanti. Indakhīlassa anto ṭhapitamatte dakkhiṇapāde sarirā chabbaṇṇarasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇarasasiñcanāni viya citrapaṭaparikkhittāni viya ca pāsādakūṭāgārādīni karontiyo ito cito ca vidhāvanti. Hatthiassavihaṅgādayo sakasakaṭṭhānesu ṭhitāyeva madhurenākārena saddaṃ karonti, tathā bherivīṇādīni tūriyāni manussānañca kāyūpagāni ābharaṇāni. Tena saññāṇena manussā jānanti “ajja bhagavā idha piṇḍāya pavitṭho”ti. Te sunivatthā supārutā gandhapupphādīni ādāya gharā nikkhamitvā antaravīthiṃ paṭipajjitvā bhagavantam gandhapupphādīhi sakkaccaṃ pūjetvā vanditvā – “amhākaṃ, bhante, dasa bhikkhū, amhākaṃ vīsati, amhākaṃ bhikkhusatam dethā”ti yācitvā bhagavatopi pattam gahetvā āsanam paññāpetvā sakkaccaṃ piṇḍapātena paṭimānenti.

Bhagavā katabhattakicco tesam santānāni oloketvā tathā dhammam deseti, yathā keci saraṇagamane patiṭṭhahanti, keci pañcasu sīlesu, keci sotāpattisakadāgāmianāgāmiphalānaṃ aññatarasmim, keci pabbajitvā aggaphale arahatteti. Evaṃ mahājanaṃ anuggahetvā uṭṭhāyāsana vihāraṃ gacchati. Tattha gandhamaṇḍalamāle paññattavarabuddhāsane nisīdati bhikkhūnaṃ bhattakiccapariyosānaṃ āgamayamāno. Tato bhikkhūnaṃ bhattakiccapariyosāne upaṭṭhāko bhagavato nivedeti. Atha bhagavā gandhakuṭiṃ pavisati. Idaṃ tāva **purebhattakiccaṃ**.

Atha bhagavā evaṃ katapurebhattakicco gandhakuṭiyā upaṭṭhāne nisīditvā pāde pakkhāletvā pādapīṭhe ṭhatvā bhikkhusaṅgham ovadati – “**bhikkhave, appamādena sampādettha, dullabho buddhuppādo lokasmim, dullabho manussatapaṭilābho, dullabhā saddhāsampatti, dullabhā pabbajjā, dullabham saddhammassavana**”nti. Tattha keci bhagavantam kammaṭṭhānaṃ pucchanti. Bhagavā tesam attano cariyānurūpaṃ kammaṭṭhānaṃ deti. Tato sabbepi bhagavantam vanditvā attano attano rattiṭṭhānaviṭṭhānāni gacchanti, keci araññaṃ, keci rukkhamaṇḍalaṃ, keci pabbatādīnaṃ aññataram, keci cātumahārājikabhavanaṃ...pe... keci vasavattibhavananti. Tato bhagavā gandhakuṭiṃ pavisitvā sace ākaṅkhati, dakkhiṇena passena sato sampajāno muhuttaṃ sīhaseyyam kappeti. Atha samassāsita kāyo uṭṭhahitvā dutiyabhāge lokaṃ voloketi. Tatiyabhāge yaṃ gāmaṃ vā nigamaṃ vā upanissāya viharati, tattha mahājano purebhattam dānaṃ datvā pacchābhattam sunivattho supārutō gandhapupphādīni ādāya vihāre sannipatati. Tato bhagavā sampattaparissāya anurūpena pāṭihāriyena gantvā dhammasabhāyaṃ paññattavarabuddhāsane nisajja dhammam deseti kālayuttaṃ samayayuttaṃ. Atha kālam viditvā parisam uyyojeti, manussā bhagavantam vanditvā pakkamanti. Idaṃ **pacchābhattakiccaṃ**.

So evaṃ niṭṭhitapacchābhattakicco sace gattāni osiñcitukāmo hoti, buddhāsana vūṭṭhāya nhāna koṭṭhakaṃ pavisitvā upaṭṭhākena paṭiyāditaudakena gattāni utum gāhāpeti. Upaṭṭhākopi buddhāsanaṃ ānetvā papphoṭetvā gandhakuṭipariveṇe paññāpeti. Bhagavā surattadupaṭṭam nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā uttarāsangaṃ katvā tattha āgantvā nisīdati ekakova muhuttaṃ paṭisallīno. Atha bhikkhū tato tato āgamma bhagavato upaṭṭhānaṃ gacchanti. Tattha ekacce pañham pucchanti, ekacce kammaṭṭhānaṃ, ekacce dhammassavanaṃ yācanti. Bhagavā tesam adhippāyaṃ sampādentō purimayāmaṃ vītināmeti. Idaṃ **purimayāmakiccaṃ**.

Purimayāmakiccapariyosāne pana bhikkhūsu bhagavantam vanditvā pakkamantesu sakaladasasahasilokadhātudevatāyo okāsam labhamānā bhagavantam upasaṅkamitvā pañham pucchanti yathābhisaṅkhatam antamaso caturakkharampi. Bhagavā tāsam tāsam devatānaṃ pañham vissajjento majjhimayāmaṃ vītināmeti. Idaṃ **majjhimayāmakiccaṃ**.

Pacchimayāmaṃ pana tayo koṭṭhāse katvā purebhattato paṭṭhāya nisajjāpīṭitassa sarīrassa kilāsubhāvamocanatham ekam koṭṭhāsam caṅkamaṇa vītināmeti. Dutiyakoṭṭhāse gandhakuṭiṃ pavisitvā

dakkhiṇena passena sato sampajāno sīhaseyyaṃ kappeti. Tatiyakotṭhāse paccuṭṭhāya nisīditvā purimabuddhānaṃ santike dānasīlādivasena katādhikārapuggaladassanattamaṃ buddhacakkhunā lokamaṃ oloketi. Imaṃ **pacchimayāmakiccaṃ**.

Tadāpi evamaṃ olokeno kasibhāradvājaṃ brāhmaṇaṃ arahattassa upanissayasampannaṃ disvā – “tatta mayi gate kathā pavattissati, kathāvasāne dhammadesanaṃ sutvā eso brāhmaṇo saputtadāro tīsu saraṇesu paṭiṭṭhāya asītikotiḍhanaṃ mama sāsane vippakiritvā aparabhāge nikkhama pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissatī”ti ñatvā tatta gantvā kathaṃ samuṭṭhāpetvā dhammaṃ desesi. Etamatthaṃ dassetuṃ **atha kho bhagavāti**ādi vuttaṃ.

Tattha **pubbaṇhasamayanti** bhummatthe upayogavacanaṃ, pubbaṇhasamayeti attho. **Nivāsetvāti** paridahitvā. Vihāracīvaraparivattanavasenetamaṃ vuttaṃ. **Pattacīvaramādāyāti** pattaṃ hatthehi, cīvaram kāyena ādiyitvā, sampaṭicchitvā dhāretvāti attho. Bhagavato kira piṇḍāya pavisitukāmassa bhamaro viya vikasitapadumadvayamajjhaṃ, indanīlamaṇivaṇṇaselayapatto hatthadvayamajjhaṃ āgacchati. Taṃ evamāgataṃ pattaṃ hatthehi sampaṭicchitvā cīvaraṇca parimaṇḍalaṃ pārutamaṃ kāyena dhāretvāti vuttaṃ hoti. **Tenupasaṅkamīti** yena maggena kammanto gantabbo, tena ekakova upasaṅkami. Kasmā pana naṃ bhikkhū nānubandhiṃsūti? Yadā hi bhagavā ekakova katthaci gantukāmo hoti, yāva bhikkhācāraṇaṃ dvāraṃ pidahitvā antogandhakuṭiyaṃ nisīdati. Bhikkhū tāya saññāya jānanti “ajja bhagavā ekakova piṇḍāya caritukāmo, addhā kañci eva vinetabbapuggalaṃ addasā”ti. Te attano pattacīvaram gahetvā gandhakuṭiṃ padakkhiṇaṃ katvā vanditvā bhikkhācāraṃ gacchanti. Tadā ca bhagavā evamakāsi, tasmā bhikkhū nānubandhiṃsūti.

Parivesanā vattatīti tesamaṃ suvaṇṇabhājanādīni gahetvā nisinnānaṃ pañcasatānaṃ kassakānaṃ parivisaṇā vippakatā hoti. **Ekamantaṃ aṭṭhāsīti** yattha ṭhitaṃ brāhmaṇo passati, tathārūpe dassanūpacāre kathāsavanaphāsuke uccaṭṭhāne aṭṭhāsī. Ṭhatvā ca rajatasuvaṇṇarasapiṇḍajaraṃ candimasūriyānaṃ pabhaṃ atirocamānaṃ samantato sarīrappabhaṃ muñci, yāya ajjhotthaṭṭaṭṭa brāhmaṇassa kammantasālābhittirukkhakāsitamattikapīṇḍādayo suvaṇṇamayā viya ahesuṃ. Atha manussā bhuñjantā ca kasantā ca sabbakiccāni pahāya asītiyanubyañjanaparivāraṃ dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ sarīraṃ byāmapabbhāparikkhepavibhūsitaṃ bāhuyugalaṃ jaṅgamaṃ viya padumasaraṃ, rasmijālasamujjalitātārāgaṇamiva gaganatalaṃ, vijjulatāvinaddhamiva ca kanakasikharaṃ siriyā jalamānaṃ sammāsambuddhaṃ ekamantaṃ ṭhitaṃ disvā hatthapāde dhovitvā añjaliṃ paggayha samparivāretvā aṭṭhaṃsu. Evamaṃ tehi samparivāritaṃ addasā kho kasibhāradvājo brāhmaṇo bhagavantaṃ piṇḍāya ṭhitaṃ, disvāna bhagavantaṃ etadavoca – **ahaṃ kho, samaṇa, kasāmi ca vapāmi cāti**.

Kasmā panāyaṃ evamāha, kiṃ samantapāsādike pasādanīye uttamadamathasamathamanauppattepi tathāgate appasādena, udāhu adḍhatiyānaṃ janasaḥassānaṃ pāyāsaṃ paṭiyādetvāpi kaṭacchubhikkhāya maccherenāti? Ubhayathāpi no, bhagavato panassa dassanena atittaṃ nikkhattakammantaṃ janaṃ disvā “kammabhaṅgaṃ me kātuṃ āgato”ti anattamanaṭā ahoṣi, tasmā evamāha. Bhagavato ca lakkhaṇasampattiṃ disvā – “sacāyaṃ kammante appayojayissa, sakalajambudīpe manussānaṃ sīse cūḷamaṇi viya abhaviṣṣa, ko nāmassa attho na sampajjissati, evamevaṃ alasaṭāya kammante appayojetvā vappamaṅgalādīsu piṇḍāya caratī”tipissa anattamanaṭā ahoṣi. Tenāha – “ahaṃ kho, samaṇa, kasāmi ca vapāmi ca, kasitvā ca vapitvā ca bhuñjāmi”ti.

Ayaṃ kirassa adhippāyo – mayhampi tāva kammantā na byāpajjanti, na camhi yathā tvaṃ evamaṃ lakkhaṇasampanno, tvampi kasitvā ca vapitvā ca bhuñjassu, ko te attho na sampajjeyya evamaṃ lakkhaṇasampannassāti. Apicāyaṃ assosi – “sakyaṛājakule kira kumāro uppanno, so cakkavattirajjaṃ pahāya pabbajito”ti. Tasmā idāni “ayaṃ so”ti ñatvā “cakkavattirajjaṃ pahāya kilantosi”ti upārambhaṃ āropento evamāha. Apica tikkhapañño esa brāhmaṇo, na bhagavantaṃ apasādeno bhaṇati, bhagavato pana rūpasampattiṃ disvā puññasampattiṃ sambhāvayamāno kathāpavattanattamaṃ evamāha. Atha bhagavā veneyyavasena sadevake loke aggakassakavappakabhāvaṃ attano dassento

ahampi kho brāhmaṇotiādīmāha.

Atha brāhmaṇo cintesi – “ayaṃ samaṇo” ‘ahampi kasāmi ca vapāmi cā’ ti bhaṇati. Na cassa oḷārikāni yuganaṅgalādīni kasibhaṇḍāni passāmi, kiṃ nu kho musā bhaṇatī’ ti? Bhagavantam pādatalato paṭṭhāya yāva kesaggā olokayamāno, aṅgavijjāya katādhikārattā dvattimsavaralakkhaṇasampattimassa ṇatvā, “aṭṭhānametaṃ yaṃ evarūpo musā bhaṇeyyā” ti sañjātabahumāno bhagavati samaṇavādaṃ pahāya gottena bhagavantam samudācaramāno **na kho pana mayaṃ passāma bhoto gotamassā**tiādīmāha. Bhagavā pana yasmā pubbadhammasabhāgatāya kathanam nāma buddhānam ānubhāvo, tasmā buddhānubhāvaṃ dipento **saddhā bījanti**tiādīmāha.

Kā panettha pubbadhammasabhāgatā? Nanu brāhmaṇena bhagavā naṅgalādikasisambhārasamāyogaṃ puṭṭho apucchitassa bījassa sabhāgatāya āha “saddhā bīja” nti, evaṅca sati kathāpi ananusandhikā hoti? Na hi buddhānam ananusandhikakathā nāma atthi, napi pubbadhammassa asabhāgatāya kathenti. Evaṃ panettha anusandhi veditabbā – brāhmaṇena hi bhagavā yuganaṅgalādikasisambhāravasena kasim pucchito. So tassa anukampāya “idaṃ apucchita” nti aparihāpetvā samūlam saupakāram sasambhāram saphalam kasim paññāpetum mūlato paṭṭhāya dassento “saddhā bīja” ntiādīmāha. Tattha bījam kasiyā mūlam, tasmim sati kattabbato, asati akattabbato, tappamāṇena ca kattabbato. Bīje hi sati kasim karonti, na asati. Bījappamāṇena ca kusalā kassakā khettaṃ kasanti, na ūnam “mā no sassam parihāyī” ti, na adhikam “mā no mogho vāyāmo ahoṣī” ti. Yasmā ca bījameva mūlam, tasmā bhagavā mūlato paṭṭhāya kasisambhāram dassento tassa brāhmaṇassa kasiyā pubbadhammassa bījassa sabhāgatāya attano kasiyā pubbadhammam dassento āha “saddhā bīja” nti. Evamettha pubbadhammasabhāgatāpi veditabbā.

Pucchitamyeva vatvā apucchitam pacchā kiṃ na vuttanti ce? Tassa upakārabhāvato ca dhammasambandhasamatthabhāvato ca. Ayaṃ hi brāhmaṇo paññavā, micchādīṭṭhikule pana jātatā saddhārahito, saddhārahito ca paññavā paresam saddhāya attano avisaye apaṭipajjamāno visesaṃ nādhigacchati, kilesakālussiyaparāmatṭhāpi cassa dubbalā saddhā balavatiyā paññāya sahasā vattamānā atthasiddhim na karoti hatthinā saddhim ekadhure yutto goṇo viya. Itissa saddhā upakārikāti tam brāhmaṇam saddhāya patiṭṭhāpentena pacchāpi vattabbo ayamatto desanākusalatāya pubbe vutto. Bījassa ca upakārikā vuṭṭhi, sā tadanantaramyeva vuccamānā samatthā hoti. Evaṃ dhammasambandhasamatthabhāvato pacchāpi vattabbo ayamatto, añño ca evarūpo īsāyottādi pubbe vuttoti veditabbo.

Tattha sampasādalakkhaṇā saddhā, okappanalakkhaṇā vā. **Bījanti** pañcavidham bījam mūlabījam khandhabījam phalubījam aggabījam bījabījameva pañcamanti. Tam sabbampi viruhaṇaṭṭhena bījanteva saṅkham gacchati.

Tattha yathā brāhmaṇassa kasiyā mūlabhūtam bījam dve kiccāni karoti, heṭṭhā mūlena patiṭṭhāti, upari aṅkuraṃ uṭṭhāpeti, evaṃ bhagavato kasiyā mūlabhūtā saddhā heṭṭhā sīlamūlena patiṭṭhāti, upari samathavipassanaṅkuraṃ uṭṭhāpeti. Yathā ca tam mūlena pathaviraṣam āporasaṃ gahetvā nālena dhaññāparipākagahaṇattham vaḍḍhati, evamayaṃ sīlamūlena samathavipassanārasam gahetvā ariyamagganālena ariyaphaladhaññāparipākagahaṇattham vaḍḍhati. Yathā ca tam subhūmiyam patiṭṭhahitvā mūlaṅkurapaṇṇanāḷakaṇḍapasavehi vuddhim virūlhim vepullaṃ patvā khīram janetvā anekasāliphalabharitam sālīsāsam nipphādeti, evamesā cittasantāne patiṭṭhahitvā chahi visuddhīhi vuddhim virūlhim vepullaṃ patvā ṇānadassanavisuddhikhīram janetvā anekapaṭisambhidābhiññābharitam arahattaphalam nipphādeti. Tena vuttam “saddhā bīja” nti.

Kasmā pana aññesu paropaññāsāya kusaladhammesu ekato uppajjamānesu saddhāva “bīja” nti vuttāti ce? Bījakiccakaraṇato. Yathā hi tesu viññānamyeva vijānanakiccaṃ karoti, evaṃ saddhā bījakiccaṃ. Sā ca sabbakusalānam mūlabhūtā. Yathāha – “saddhājāto upasaṅkamati, upasaṅkamanto payirupāsati...pe... paññāya ca nam ativijja passatī” ti (ma. ni. 2.183).

Akusaladhamme ceva kāyañca tapatīti **tapo**. Indriyaṣaṃvaravīriyadhutaṅgadukkarakārikānaṃ etaṃ adhivacaṇaṃ, idha pana indriyaṣaṃvaro adhippeto. **Vuṭṭhīti** vassavuṭṭhi vātavuṭṭhītiādi anekavidhā, idha vassavuṭṭhi adhippetā. Yathā hi brāhmaṇassa vassavuṭṭhisamanuggahitaṃ bījaṃ bījamūlakañca sassaṃ viruhati na milāyati nipphattiṃ gacchati, evaṃ bhagavato indriyaṣaṃvarasamanuggahitā saddhā, saddhāmūlā ca sīlādayo dhammā viruhanti, na milāyanti nipphattiṃ gacchanti. Tenāha “tapo vuṭṭhī”ti.

Paññā meti ettha vutto me-saddo purimapadesupi yojetabbo “saddhā me bījaṃ, tapo me vuṭṭhī”ti tena kiṃ dīpeti? Yathā, brāhmaṇa, tayā vapite khetto sace vuṭṭhi atthi, iccetaṃ kusalaṃ. No ce atthi, udakampi tāva dātappaṃ hoti. Tathā mayā hiriṃse paññāyuganaṅgale manoyottena ekābaddhe kate vīriyabalībadde yojetvā satipācanaṃ vijjhivā attano cittasantānakhettaṃhi saddhābīje vapite vuṭṭhiyā abhāvo nāma natthi, ayaṃ pana me niccakālaṃ indriyaṣaṃvaratapo vuṭṭhīti.

Paññāti kāmāvacarādibhedato anekavidhā. Idha pana saha vipassanāya maggapaññā adhippetā. **Yuganaṅgalanti** yugañca naṅgalañca yuganaṅgalaṃ. Yathā hi brāhmaṇassa yuganaṅgalaṃ, evaṃ bhagavato duvidhāpi vipassanā paññā ca. Tattha yathā yugaṃ īsāya upanissayaṃ hoti, purato ca īsābaddhaṃ hoti, yottānaṃ nissayaṃ hoti, balībaddānaṃ ekato gamaṇaṃ dhāreti, evaṃ paññā hirippamukhānaṃ dhammānaṃ upanissayā hoti. Yathāha – “paññuttarā sabbe kusalā dhammā”ti (a. ni. 8.83; 10.58) ca, “paññā hi seṭṭhā kusalā vadanti, nakkhattarājāriva tārakāna”nti (jā. 2.17.81) ca. Kusalaṇaṃ dhammānaṃ pubbaṅgamaṭṭhena purato ca hoti. Yathāha – “sīlaṃ sirī cāpi satañca dhammo, anvāyikā paññāvato bhavanti”ti hirivippayogena anuppattito pana īsābaddho hoti. Manosaṅkhātassa samādhīyottassa nissayapaccayato yottānaṃ nissayo hoti. Accāraddhātīlīnabhāvapaṭisedhanato vīriyabalībaddānaṃ ekato gamaṇaṃ dhāreti, yathā ca naṅgalaṃ phālayuttaṃ kasanakāle pathavighanaṃ bhindati, mūlasantānakāni padāleti, evaṃ satiyuttā paññā vipassanākāle dhammānaṃ santatisamūhakkicārammaṇaṅghanaṃ bhindati, sabbakilesamūlasantānakāni padāleti. Sā ca kho lokuttarāva, itarā pana lokikāpi siyā. Tenāha “paññā me yuganaṅgala”nti.

Hiriyati pāpakehi dhammehīti **hirī**. Taggahaṇena tāya avippayuttaṃ ottappampi gahitameva hoti. **Īsāti** yuganaṅgalasandhārikā rukkhalatṭhi. Yathā hi brāhmaṇassa īsā yuganaṅgalaṃ dhāreti, evaṃ bhagavatopi hirī lokiyalokuttarapaññāsaṅkhātā yuganaṅgalaṃ dhāreti hiriabhāve paññāya abhāvato. Yathā ca īsāpaṭibaddhayuganaṅgalaṃ kiccakaraṃ hoti acalaṃ asithilaṃ, evaṃ hiripaṭibaddhā ca paññā kiccakārī hoti acalā asithilā abbokiṇṇā ahirikena. Tenāha “hirī īsā”ti. Munātīti **mano**, cittassetā nāmaṃ. Idha pana manosīsenā taṃsāmpayutto samādhī adhippeto. **Yottanti** rajjubandhanaṃ. Taṃ tividhaṃ īsāya saha yugassa bandhanaṃ, yugena saha balībaddānaṃ bandhanaṃ, sārathinā saha balībaddānaṃ ekābandhanaṃ. Tattha yathā brāhmaṇassa yottaṃ īsāyugabalībadde ekābaddhe katvā sakakicce paṭipādeti, evaṃ bhagavato samādhī sabbeva te hiripaññāvīriyadhamme ekārammaṇe avikkhepasabhāvena bandhitvā sakakicce paṭipādeti. Tenāha “mano yotta”nti.

Cirakatādimatthaṃ saratīti **sati**. Phāletīti **phālo**. Pājenti etenāti **pājanaṃ**. Taṃ idha “pācana”nti vuttaṃ. Patodassetā nāmaṃ. Phālo ca pācanañca phālapācanaṃ. Yathā hi brāhmaṇassa phālapācanaṃ, evaṃ bhagavato vipassanāsaṃpayuttā maggasaṃpayuttā ca sati. Tattha yathā phālo naṅgalaṃ anurakkhati, purato cassa gacchati, evaṃ sati kusalākusalānaṃ dhammānaṃ gatiyo samanvesamānā ārammaṇe vā upaṭṭhāpayamānā paññānaṅgalaṃ rakkhati. Tenevesā “satārakkhena cetasā viharatī”tiādīsu (a. ni. 10.20) viya ārakkhāti vuttā. Appamussanavasena cassā purato hoti. Satiparicite hi dhamme paññā pajānāti, no pamuṭṭhe. Yathā ca pācanaṃ balībaddānaṃ vijjhanabhayaṃ dassentaṃ saṃsīdituṃ na deti, uppathagamaṇaṃ vāreti, evaṃ sati vīriyabalībaddānaṃ apāyabhayaṃ dassentī kosajjasāmsīdanaṃ na deti, kāmaguṇasaṅkhāte agocare cāraṃ nivāretvā kammaṭṭhāne niyojenti uppathagamaṇaṃ vāreti. Tenāha “sati me phālapācana”nti.

Kāyaguttoti tividhena kāyasucaritena gutto. **Vacīguttoti** catubbidhena vacīsucaritena gutto. Ettāvataṃ pātīmokkhasaṃvarasīlaṃ vuttaṃ. **Āhāre udare yatoti** ettha āhāramukhena sabbapaccayānaṃ gahitattā catubbidhepi paccaye yato saṃyato nirupakkilesoti attho. Iminā ājīvapārisuddhisīlaṃ vuttaṃ.

Udare yatoti udare yato saṃyato mitabhōjī, āhāre mattaññūti vuttaṃ hoti. Iminā bhojane mattaññūtāmukhena paccayapaṭisevanasīlaṃ vuttaṃ. Tena kiṃ dīpeti? Yathā tvaṃ, brāhmaṇa, bījaṃ vapitvā sassaparipālanatthaṃ kaṇṭakavatīṃ vā rukkhavatīṃ vā pākāraparikkhepaṃ vā karosi, tena te gomahiṃsamigagaṇā pavesaṃ alabhantā sassaṃ na vilumpanti, evamahampi taṃ saddhābījaṃ vapitvā nānappakārakusalasassaparipālanatthaṃ kāyavacīhāraguttimayaṃ tividdhaṃ parikkhepaṃ karomi, tena me rāgādiakusaladhammagomahiṃsamigagaṇā pavesaṃ alabhantā nānappakāraṃ kusalasassaṃ na vilumpantīti.

Saccaṃ karomi niddānanti ettha dvīhākārehi avisaṃvādanaṃ **saccaṃ**. **Niddānanti** chedanaṃ lunanaṃ uppāṭanaṃ. Karaṇatthe cetāṃ upayogavacanaṃ veditabbaṃ. Ayaṃ hettha attho “saccena karomi niddāna”nti. Kiṃ vuttaṃ hoti – “yathā tvaṃ bāhiraṃ kasīṃ katvā sassadūsakānaṃ tiṇānaṃ hatthena vā asitena vā niddānaṃ karosi, evaṃ ahampi ajjhattikaṃ kasīṃ katvā kusalasassadūsakānaṃ visaṃvādanatiṇānaṃ saccena niddānaṃ karomī”ti. Yathābhūtañānaṃ vā ettha **saccanti** veditabbaṃ. Tena attasaññādīnaṃ tiṇānaṃ niddānaṃ karomīti dasseti. Atha vā **niddānanti** chedakaṃ lāvakaṃ uppāṭakanti attho. Yathā tvaṃ dāsaṃ vā kammakaraṃ vā niddānaṃ karosi, “niddehi tiṇānī”ti tiṇānaṃ chedakaṃ lāvakaṃ uppāṭakaṃ karosi, evamaham saccaṃ karomīti dasseti, atha vā **saccanti** diṭṭhisaccaṃ. Tamahaṃ niddānaṃ karomi, chinditabbaṃ lunitabbaṃ uppāṭetabbaṃ karomīti. Iti imesu dvīsu vikappesu upayogenevattho yujjati.

Soraccaṃ me pamocananti ettha yaṃ taṃ “kāyiko avītikkamo vācasiko avītikkamo”ti sīlameva “soracca”nti vuttaṃ, na taṃ adhippetāṃ. “Kāyagutto”tiādīnā hi taṃ vuttameva. Arahattaphalaṃ pana adhippetāṃ. Taṃ hi sundare nibbāne ratatā “soracca”nti vuccati. **Pamocananti** yogavissajjanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – yathā tava pamocanaṃ punapī sāyanhe vā dutiyadivase vā anāgatasamvacchare vā yojetabbato appamocanameva hoti, na mama evaṃ. Na hi mama antarā mocanaṃ nāma atthi. Ahaṃ hi dīpaṅkaradasabalakālato paṭṭhāya paññānaṅgale vīriyabalībadde yojetvā kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni mahākasīṃ kasanto tāva na muñciṃ, yāva na sammāsambodhiṃ abhisambujjhiṃ. Yādā ca me sabbaṃ taṃ kālaṃ khepetvā bodhimūle aparājītapallaṅke nisinnassa sabbaguṇaparivāraṃ arahattaphalaṃ udapādi, tadā mayā taṃ sabbussukkapaṭippassaddhiyā pamuttaṃ, na dāni puna yojetabbaṃ bhavissatīti. Etamatthaṃ sandhāyāha “soraccaṃ me pamocana”nti.

Vīriyaṃ me dhuradhorayhanti ettha vīriyanti kāyikacetāsiko vīriyārambho. **Dhuradhorayhanti** dhurāyaṃ dhorayhaṃ, dhurāvahanti attho. Yathā hi brāhmaṇassa dhurāyaṃ dhorayhākaḍḍhitāṃ naṅgalaṃ bhūmighanaṃ bhindati, mūlasantānakāni ca padāleti, evaṃ bhagavato vīriyākaḍḍhitāṃ paññānaṅgalaṃ yathā vuttaṃ ghaṇaṃ bhindati, kilesasantānakāni ca padāleti. Tenāha “vīriyaṃ me dhuradhorayha”nti. Atha vā purimadhurāvahattā dhurā, mūladhurāvahattā dhorayhā, dhurā ca dhorayhā ca dhuradhorayhā. Iti yathā brāhmaṇassa ekekasmīṃ naṅgale catubalībaddapabbedhaṃ dhuradhorayhaṃ vahantaṃ uppannuppannaṃ tiṇamūlaghātāñceva sassasampattiñca sādheti, evaṃ bhagavato catusammappadhānavīriyabhedhaṃ dhuradhorayhaṃ vahantaṃ uppannuppannaṃ akusalaghātāñceva kusalasampattiñca sādheti. Tenāha “vīriyaṃ me dhuradhorayha”nti.

Yogakkhemādhivāhananti ettha yogehi khemattā nibbānaṃ yogakkhemaṃ nāma, taṃ adhikicca vāhīyati, abhimukhaṃ vā vāhīyatīti adhvāhanaṃ, yogakkhemassa adhvāhanaṃ yogakkhemādhivāhananti. Idaṃ vuttaṃ hoti – yathā tava dhuradhorayhaṃ puratthimādīsū aññataradisābhimukhaṃ vāhīyati, tathā mama dhuradhorayhaṃ nibbānābhimukhaṃ vāhīyatīti. Evaṃ vāhīyamānaṃva **gacchati anivattantaṃ**. Yathā tava naṅgalaṃ vahantaṃ dhuradhorayhaṃ khettakoṭiṃ patvā puna nivattati, evaṃ anivattantaṃ dīpaṅkarakālato paṭṭhāya gacchateva. Yasmā vā tena tena maggena pahīnā kilesā na punappunaṃ pahātābbā honti, yathā tava naṅgalena chinnāni tiṇāni puna aparasmīṃ samaye chinditābbāni honti, tasmāpi evaṃ paṭhamamaggavasena diṭṭhekaṭṭhe kilese, dutiyavasena oḷārike, tatiyavasena aṇusahagate, catutthavasena sabbakilese pajahantaṃ gacchati anivattantaṃ. Atha vā **gacchati anivattanti** nivattanarahitaṃ hutvā gacchatīti attho. **Tanti** taṃ dhuradhorayhaṃ. Evamettha attho veditabbo. Evaṃ gacchantañca yathā tava dhuradhorayhaṃ na taṃ

thānaṃ gacchati, yattha gantvā kassako asoko virajo hutvā na socati. Etaṃ pana taṃ thānaṃ gacchati **yattha gantvā na socati**. Yattha satipācanaena etaṃ vīriyadhuradhorayaṃ codento gantvā mādiso kassako asoko virajo hutvā na socati, taṃ sabbasokasallasamugghātabhūtaṃ nibbānaṃ nāma asaṅkhatāṃ thānaṃ gacchatīti.

Idāni nigamaṇaṃ karonto **evamesā kasīti** gāthamāha. Tassāyaṃ saṅkhepattho – yassa, brāhmaṇa, esā saddhābījā tapovuṭṭhiyā anuggahitā kasī paññāmayāṃ yuganaṅgalaṃ hirimayaṅca īsaṃ manomayena yottena ekābaddhaṃ katvā paññānaṅgalena satiphālaṃ ākoṭetvā satipācanaṃ gahetvā kāyavaciāhāraguttīyā gopetvā saccaṃ niddānaṃ katvā soraccapamocanaṃ vīriyadhuradhorayaṃ yogakkhemābhimukhaṃ anivattantaṃ vāhantena kaṭṭhā kasī kammaṃpariyosānaṃ catubbidhaṃ sāmāññaphalaṃ pāpitā, **sā hoti amatapphalā**, sā esā kasī amatapphalā hoti. Amataṃ vuccati nibbānaṃ, nibbānānisamsā hotīti attho. Sā kho panesā kasī na mamevekassa amatapphalā hoti, atha kho yo koci khattīyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito vā etaṃ kasīṃ kasati, so sabbopi etaṃ kasitvāna sabbadukkhā pamuccatīti.

Evam bhagavā brāhmaṇassa arahattanikūṭena nibbānapariyosānaṃ katvā desanaṃ niṭṭhāpesi. Tato brāhmaṇo gambhīratthaṃ desanaṃ sutvā – “mama kasiphalaṃ bhuñjitvā punapi divaseyeva chāto hoti, imassa pana kasī amatapphalā, tassa phalaṃ bhuñjitvā sabbadukkhā pamuccatī” ti ñatvā pasanno pasannākāraṃ karonto **bhuñjatu bhavaṃ gotamoti**ādīmāha. Taṃ sabbam tato paraṅca vuttatthamevāti. Paṭhamam.

2. Udayasuttavaṇṇanā

198. Dutīye **odanena pūresīti** attano atthāya sampādītena sūpabyañjanaena odanena pūretvā adāsi. Bhagavā kira paccūsasamaye lokaṃ olokontova taṃ brāhmaṇaṃ disvā, pātova sarīrapaṭṭijjaggaṇaṃ katvā, gandhakuṭṭiṃ pavisitvā, dvāraṃ pidhāya, nisinno tassa bhojanaṃ upasaṃhariyamānaṃ disvā, ekakova pattaṃ aṃsakūṭe laggetvā, gandhakuṭṭito nikkhamma, nagaradvāre pattaṃ nīharitvā, antonagaraṃ pavisitvā, paṭipāṭiyā gacchanto brāhmaṇassa dvārakoṭṭhake aṭṭhāsi. Brāhmaṇo bhagavantaṃ disvā, attano sajjitaṃ bhojanaṃ adāsi. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Dutiyampīti** dutiyadivasepi. **Tatīyampīti** tatīyadivasepi. Tāni kira tīṇi divasāni nīrantaraṃ brāhmaṇassa gharadvāraṃ gacchantassa bhagavato antarā añño koci uṭṭhāya pattaṃ gahetuṃ samattho nāma nāhosi, mahājano olokontova aṭṭhāsi.

Etadavocāti brāhmaṇo tīṇi divasāni pattaṃ pūretvā dentopi na saddhāya adāsi, “gharadvāraṃ āgantvā thitassa pabbajitassa bhikkhāmattampi adavā bhuñjati” ti upārambhābhayena adāsi. Dadanto ca dve divasāni datvā kiñci avatvāva nivatto. Bhagavāpi kiñci avatvāva pakkanto. Tatīyadivase pana adhivāsetuṃ asakkonto etaṃ “pakaṭṭhako” tiādivacanaṃ avoca. Bhagavāpi etaṃ vacanaṃ nicchārāpanatthameva yāva tatīyamaṅgamaṃ. Tattha **pakaṭṭhakoti** rasagiddho.

Punappunaṃ ceva vapanti bījanti satthā brāhmaṇassa vacanaṃ sutvā, “brāhmaṇa, tvaṃ tīṇi divasāni piṇḍapātaṃ datvā osakkasi, punappunaṃ kātabbā nāma lokasmiṃ soḷasa dhammā” ti vatvā te dhamme dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha **punappunaṃ ceva vapantīti** ekasmiṃ sassavāre vuttaṃ “alamettāvata” ti anosakkitvā aparāparesupi sassavāresu ca vapantiyeva. **Punappunaṃ vassatīti** na ekadivasaṃ vassitvā tiṭṭhati, punappunadivasesupi punappunasamvacchaesupi vassatiyeva, evam janapadā iddhā honti. Etenupāyena sabbattha nayo veditabbo.

Yācakāti imasmiṃ pade satthā desanākusalatāya attānampi pakkhipitvā dasseti. **Khīranikāti** khīrakārakā godohakā. Na hi te ekavārameva thanaṃ añchanti, punappunaṃ añchantā dhenuṃ duhantīti attho. **Kilamati phandati cāti** ayaṃ satto tena iriyāpathena kilamati ceva phandati ca. **Gabbhanti** soṇasiṅgālādīnampi tiracchānagatānaṃ kucchiṃ. **Sivathikanti** susānaṃ, mataṃ mataṃ sattaṃ tattha punappunaṃ harantīti attho. **Maggaṅca laddhā apunabbhavāyāti** apunabbhavāya maggo nāma nibbānaṃ, taṃ labhitvāti attho.

Evam vutteti evam bhagavatā antaravīthiyam thatvāva soḷasa punappunadhamme desentena vutte. **Etadavocāti** desanāpariyosāne pasanno saddhim puttadāramittañātivaggena bhagavato pāde vanditvā etaṃ “abhikkantaṃ bho”tiādivacanaṃ avoca. Dutiyam.

3. Devahitasuttavaṇṇanā

199. Tatiye **vātehīti** udaravātehi. Bhagavato kira chabbassāni dukkarakārikam karontassa pasatamuggayūsādīni āhārayato dubbhojanena ceva dukkhaseyyāya ca udaravāto kuppi. Aparabhāge sambodhim patvā paṇītabhojanaṃ bhuñjantassāpi antarantarā so ābādho attānaṃ dassetiyeva. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Upaṭṭhāko hotīti** paṭhamabodhiyam anibaddhupaṭṭhākakāle upaṭṭhāko hoti. Tasmim kira kāle satthuasītimahātheresu upaṭṭhāko abhūtapubbo nāma natthi. Nāgasamālo upavāno sunakkhatto cundo samaṇuddeso sāgato bodhi meghiyoti ime pana pāliyam āgatupaṭṭhākā. Imasmim pana kāle upavānatthero pātova uṭṭhāya pariveṇasammajjanaṃ dantakaṭṭhadānaṃ nhānodakapariyādanaṃ pattacīvaram gahetvā anugamananti sabbaṃ bhagavato upaṭṭhānamakāsi. **Upasaṅkamīti** paṭhamabodhiyam kira vīsati vassāni niddhūmam araṇṇameva hoti, bhikkhusaṅghassa udakatāpanampi na bhagavatā anuññātaṃ. So ca brāhmaṇo uddhanapāliṃ bandhāpetvā mahācāṭiyo uddhanamāropetvā uṇhodakaṃ kāretvā, nhānīyacuṇṇādīhi saddhim taṃ vikkiṇanto jīvikam kappeti. Nhāyitukāmā tattha gantvā mūlam datvā nhāyitvā gandhe vilimpitvā mālam piḷandhitvā pakkamanti. Tasmā thero tattha upasaṅkami.

Kiṃ patthayānoti kiṃ icchanto. **Kiṃ esanti** kiṃ gavesanto. **Pūjito pūjaneyyānanti** idaṃ thero dasabalassa vaṇṇam kathetumārabhi. Gilānabhesajjattaṃ gatena kira gilānassa vaṇṇo kathetabboti vattametaṃ. Vaṇṇam hi sutvā manussā sakkaccaṃ bhesajjam dātubbaṃ maññanti. Sappāyabhesajjam laddhā gilāno khippameva vuṭṭhāti. Kathentena ca jhānavimokkhasamāpattimaggaḥāni ārabha kathetum na vaṭṭati. “Sīlavā lajjī kukkucako bahussuto āgamadharo vaṃsānurakkhako”ti evam pana āgamanīyapaṭipadaṃyeva kathetum vaṭṭati. **Pūjaneyyānanti** asītimahātherā sadevakena lokena pūjetabbāti pūjaneyyā. Teyeva sakkātabbāti **sakkareyyā**. Tesameva apacīti kattabbāti **apaceyyā**. Bhagavā tesam pūjito sakkato apacito ca, iccassa taṃ guṇam pakāsento thero evamāha. **Hātaveti** haritum.

Phāṇitassa ca puṭanti mahantaṃ nicchārikam guḷapiṇḍam. So kira “kiṃ samaṇassa gotamassa aphāsuka”nti? Pucchitvā, “udaravāto”ti sutvā, “tena hi mayamettha bhesajjam jānāma, ito thokena udakena idaṃ phāṇitaṃ āloḷetvā nhānapariyosāne pātuṃ detha, iti uṇhodakena bahi parisedo bhavissati, iminā antoti evam samaṇassa gotamassa phāsukaṃ bhavissati”ti vatvā therassa patte pakkhipitvā adāsi.

Upasaṅkamīti tasmim kira ābādhe paṭippassaddhe “devahitena tathāgatassa bhesajjam dinnam, teneva rogo vūpasanto, aho dānaṃ paramadānaṃ brāhmaṇassā”ti kathā vitthāritā jātā. Taṃ sutvā kittikāmo brāhmaṇo “ettakenapi tāva me ayam kittisaddo abbhuggato”ti somanassajāto attanā katabhāvam jānāpetukāmo tāvatakeneva dasabale vissāsam āpajjitvā upasaṅkami.

Dajjāti dadeyya. **Kathaṃ hi yajamānassāti** kena kāraṇena yajantassa. **Ijhatīti** samijjhati mahapphalo hoti. **Yovedīti** yo avedi aññāsi, viditaṃ pākātamakāsi “yovetī”tipi pāṭho, yo aveti jānātīti attho. **Passatīti** dibbacakkhunā passati. **Jātikkhayanti** arahattaṃ. **Abhiññāvositoti** jānitvā vosito vosānaṃ katakiccatam patto. **Evam hi yajamānassāti** iminā khīṇāsava yajanākārena yajantassa. Tatiyam.

4. Mahāsālasuttavaṇṇanā

200. Catutthe **lūkho lūkhapāvuraṇoti** jinṇo jinṇapāvuraṇo. **Upasaṅkamīti** kasmā upasaṅkami? Tassa kira ghare aṭṭhasatasahassadhanaṃ ahosi. So catunnam puttānaṃ āvāhaṃ katvā cattāri satasahassāni adāsi. Athassa brāhmaṇiyā kālaṅkatāya puttā sammantayimsu – “sace aññaṃ brāhmaṇim

ānessati, tassā kucchiyaṃ nibbattavasena kulaṃ bhijjissati. Handa naṃ mayaṃ saṅgaṇhāmā’’ti. Te cattāropi paṇṭehi ghāsacchādanādīhi upatṭhahantā hatthapādasambāhanādīni karontā saṅgaṇhitvā ekadivasaṃ divā niddāyitvā vuṭṭhitassa hatthapāde sambāhamānā pāṭiyekkaṃ gharāvāse ādīnavaṃ vatvā – ‘‘mayaṃ tumhe iminā nīhārena yāvajīvaṃ upatṭhahissāma, sesadhanampi no dethā’’ti yāciṃsu. Brāhmaṇo puna ekekassa satahassaṃ satahassaṃ datvā attano nivatthapārūpanamattaṃ ṭhapetvā sabbaṃ upabhogaparibhogaṃ cattāro koṭṭhāse katvā niyyādesi. Taṃ jeṭṭhaputto katipāhaṃ upatṭhahi.

Atha naṃ ekadivasaṃ nhatvā āgacchantā dvārakoṭṭhake ṭhatvā suṇhā evamāha – ‘‘kiṃ tayā jeṭṭhaputtassa sataṃ vā sahasaṃ vā atirekaṃ dinnamatthi? Nanu sabbesaṃ dve dve satahassāni dinnāni, kiṃ sesaputtānaṃ gharassa maggaṃ na jānāsī’’ti? So ‘‘nassa vasalī’’ti kujjhitvā aññassa gharaṃ agamāsī, tatopi katipāhaccayena imināva upāyena palāpito aññassati evaṃ ekagharepi pavesanaṃ alabhamāno paṇḍaraṅgapabbajjaṃ pabbajitvā bhikkhāya caranto kālānamaccayena jarājīṇṇo dubbhojanadukkhasēyāhi milātasarīro bhikkhācārato āgamma, pīṭhakāya nipanno niddaṃ okkamitvā vuṭṭhāya nisinno attānaṃ oloketvā puttesu paṭiṭṭhaṃ apassanto cintesi – ‘‘samaṇo kira gotamo abbhākuṭiko uttānamukho sukhasambhāso paṭisanthārakusalo, sakkā samaṇaṃ gotamaṃ upasaṅkamitvā paṭisanthāraṃ labhitu’’nti nivāsanapāvuraṇaṃ saṅṭhapetvā bhikkhābhājanamādāya yena bhagavā tenupasaṅkami.

Dārehi saṃpuccha gharā nikkhāmentīti sabbaṃ mama santakaṃ gahetvā mayhaṃ niddhanabhāvaṃ ṇatvā attano bhariyāhi saddhiṃ mantayitvā maṃ gharā nikkadḍhāpentī.

Nandissanti nandijāto tuṭṭho pamudito ahoṣiṃ. **Bhavamicchisanti** vuḍḍhiṃ patthayiṃ. **Sāva vārenti sūkaranti** yathā sunakhā vaggavaggā hutvā bhussantā bhussantā sūkaraṃ vārenti, punappunaṃ mahāraṃ ravāpentī, evaṃ dārehi saddhiṃ maṃ bahuṃ vatvā viravantaṃ palāpentīti attho.

Asantāti asappurisā. **Jammāti** lāmakā. **Bhāsareti** bhāsanti. **Puttarūpenāti** puttavesena. **Vayogatanti** tayo vaye gataṃ atikkantaṃ pacchimavaye ṭhitaṃ maṃ. **Jahantīti** pariccajanti.

Nibbhogoti nipparibhogo. **Khādanā apanīyatīti** asso hi yāvadeva taruṇo hoti javasampanno, tāvassa nānārasaṃ khādanaṃ dadanti, jīṇṇaṃ nibbhogaṃ tato apanenti, antimavaye taṃ vattaṃ na labhati, gāvīhi saddhiṃ aṭaviyaṃ sukkhatiṇāni khādanto carati. Yathā so asso, evaṃ jīṇṇakāle viluttasabbadhanattā nibbhogo mādisopi bālakānaṃ pitā thero paraghāresu bhikkhati.

Yañceti nipāto. Idaṃ vuttaṃ hoti – ye mama puttā anassavā appatissā avasavattino, tehi daṇḍova kira seyyo sundaratarotī. Idānissa seyyabhāvaṃ dassetuṃ **caṇḍampi goṇantiādi** vuttaṃ.

Pure hotīti aggato hoti, taṃ purato katvā gantuṃ sukhaṃ hotīti attho. **Gādhamedhatīti** udakaṃ otaraṇakāle gambhīre udake paṭiṭṭhaṃ labhati.

Pariyāpūṇitvāti uggaṇhitvā vā vācuggatā katvā. **Sannisinnesūti** tathārūpe brāhmaṇānaṃ samāgamadivase sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitesu puttesu taṃ sabhaṃ ogāhetvā brāhmaṇānaṃ majjhe mahārahe āsane nisinnesu. **Abhāsīti** ‘ayaṃ me kālo’ti sabhāya majjhe pavisitvā hatthaṃ ukkhipitvā, ‘‘bho ahaṃ tumhākaṃ gāthā bhāsītukāmo, bhāsīte suṇissathā’’ti vatvā – ‘‘bhāsa, brāhmaṇa, suṇomā’’ti vutto ṭhitakova abhāsī. ‘‘Tena ca samayena manussānaṃ vattaṃ hoti yo mātāpitūnaṃ santakaṃ khādanto mātāpitāro na poseti, so māretabbo’’ti. Tasmā te brāhmaṇaputtā pitupādesu nipatitvā ‘‘jīvitāno no tāta, dehī’’ti yāciṃsu. So pituhadayassa puttānaṃ muduttā ‘‘mā me, bho, bālāke vināsayittha, posissanti ma’’nti āha.

Athassa putte manussā āhaṃsu – ‘‘sace, bho, ajja paṭṭhāya pitaraṃ na sammā paṭijaggissatha, ghātessāma vo’’ti. Te bhītā gharaṃ netvā paṭijaggiṃsu. Taṃ dassetuṃ **atha kho naṃ brāhmaṇamahāsālantiādi** vuttaṃ. Tattha **netvāti** pīṭhe nisīdāpetvā sayāṃ ukkhipitvā nayiṃsu.

Nhāpetvāti sarīraṃ telena abbhāñjitvā ubbaṭṭetvā gandhacūṇṇādīhi nhāpesuṃ. Brāhmaṇiyopi pakkosāpetvā, “ajja paṭṭhāya amhākaṃ pitaraṃ sammā paṭijaggatha. Sace pamādaṃ āpajjissatha, gharato vo nikkadḍhissāmā”ti vatvā, paṇītabhojanaṃ bhojesuṃ.

Brāhmaṇo subhojanañca sukhasēyañca āgamma katipāhaccayena sañjātabalo pīṇitindriyo attabhāvaṃ oloketvā, “ayaṃ me sampatti samaṇaṃ gotamaṃ nissāya laddhā”ti paṇṇākāraṃ ādāya bhagavato santikaṃ agamāsi. Taṃ dassetuṃ **atha kho sotiādi** vuttaṃ. Tattha **etadavocā**ti dussayugaṃ pādāmūle ṭhapetvā etaṃ avoca. Saraṇagamanāvasāne cāpi bhagavantaṃ evamāha – “bho gotama, mayhaṃ puttehi cattāri dhurabhattāni dinnāni, tato ahaṃ dve tumhākaṃ dammi, dve sayam paribhuñjissāmī”ti. Kalyāṇaṃ, brāhmaṇa, pāṭiyekkaṃ pana mā niyyādehi, amhākaṃ ruccanaṭṭhānameva gamissāmāti. “Evaṃ, bho”ti kho brāhmaṇo bhagavantaṃ vanditvā gharaṃ gantvā putte āmantesi “tātā, samaṇo gotamo mayhaṃ sahāyo, tassa dve dhurabhattāni dinnāni, tumhe tasmim sampatte mā pamajjathā”ti. Sādhu, tātāti. Punadivase bhagavā pubbaṇhasamaye pattacīvaraṃ ādāya jeṭṭhaputtassa nivesanadvāraṃ gato. So sathhāraṃ disvāva hatthato pattaṃ gahetvā gharaṃ pavesetvā mahārahe pallaṅke nisīdāpetvā paṇītabhojanamadāsi. Sathhā punadivase itarassa, punadivase itarassāti paṭipāṭiyā sabbesaṃ gharāni agamāsi. Sabbe tatheva sakkāraṃ akaṃsu.

Athekadivasaṃ jeṭṭhaputtassa ghare maṅgalaṃ paccupaṭṭhitaṃ. So pitaraṃ āha – “tātā, kassa maṅgalaṃ demā”ti. Amhe aññaṃ na jānāma? Nanu samaṇo gotamo mayhaṃ sahāyoti? Tena hi tumhe pañcahi bhikkhusatehi saddhim svātanāya samaṇaṃ gotamaṃ nimantethāti. Brāhmaṇo tathā akāsi. Bhagavā adhvāsetvā punadivase bhikkhusaṅghaparivuto tassa gehadvāraṃ agamāsi. So haritupalittaṃ sabbālāṅkārapaṭimaṇḍitaṃ gehaṃ sathhāraṃ pavesetvā buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ paññattāsanesu nisīdāpetvā appodakapāyāsāñceva khajjakavikatiñca adāsi. Antarabhattasmimyeva brāhmaṇassa cattāropi puttā satthu santike nisīditvā āhaṃsu – “bho gotama, mayaṃ amhākaṃ pitaraṃ paṭijaggāma nappamajjāma, passathassa attabhāva”nti. Sathhā “kalyāṇaṃ vo kataṃ, mātāpituposakaṃ nāma porāṇakapaṇḍitānaṃ āciṇṇamevā”ti vatvā mahānāgajātakaṃ (jā. 1.11.1 ādayo; cariyā. 2.1 ādayo) nāma kathetvā, cattāri saccāni dīpetvā dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne brāhmaṇo saddhim catūhi puttehi catūhi ca suṇhāhi desanānusārena ñāṇaṃ pesetvā sotāpattiphale paṭiṭṭhito. Tato paṭṭhāya sathhā na sabbakālaṃ tesam gehaṃ agamāsīti. Catutthaṃ.

5. Mānathaddhasuttavaṇṇanā

201. Pañcame **mānathaddhoti** vātabharitabastā viya mānena thaddho. **Ācariyanti** sippuggahaṇakāle ācariyo anabhivādentassa sippaṃ na deti, aññaṃsmim pana kāle taṃ na abhivādeti, atthibhāvampissa na jānāti. **Nāyaṃ samaṇoti** evaṃ kirassa ahosi – “yasmā ayaṃ samaṇo mādise jātisampannabrāhmaṇe sampatte paṭisanthāramattampi na karoti, tasmā na kiñci jānāti”ti.

Abbhutavittajātāti abhūtapubbāya tuṭṭhiyā samannāgatā. **Kesu cassāti** kesu bhavēyya. **Kyassāti** ke assa puggalassa. **Apacitā assūti** apacitiṃ dassetuṃ yuttā bhavēyyuṃ. **Arahanteti** imāya gāthāya desanākusallattā attānaṃ antokatvā pūjaneyyaṃ dasseti. Pañcamaṃ.

6. Paccanikasuttavaṇṇanā

202. Chaṭṭhe “sabbam seta”nti vutte “sabbam kaṇha”ntiādinā nayena paccanīkaṃ karontassevassa sātaṃ sukhaṃ hotīti **paccanikasāto**. **Yo ca vineyya sārāmbhanti** yo karaṇuttariyalakkhaṇaṃ sārāmbhaṃ vinetvā suṇātīti attho. Chaṭṭhaṃ.

7. Navakammikasuttavaṇṇanā

203. Sattame **navakammikabhāradvājoti** so kira araññe rukkaṃ chindāpetvā tattheva pāsādakūṭāgārādīni yojetvā nagaraṃ āharitvā vikkiṇāti, iti navakammaṃ nissāya jīvātīti navakammiko,

gottena bhāradvājoti **navakammikabhāradvājo**. **Disvānassa etadahosīti** chabbaṇṇarasmiyo vissajjetvā nisinnaṃ bhagavantaṃ disvāna assa etaṃ ahosi. **Vanasminti** imasmiṃ vanasaṇḍe. **Ucchinnamūlaṃ me vananti** mayhaṃ kilesavanaṃ ucchinnamūlaṃ. **Nibbanathoti** nikkilesavāno. **Eko rameti** ekako abhīramāmi. **Aratiṃ vippahāyāti** pantasenāsanesu ceva bhāvanāya ca ukkaṇṭhitaṃ jahitvā. Sattamaṃ.

8. Kaṭṭhahārasuttavaṇṇanā

204. Aṭṭhame **antevāsikāti** veyyāvaccamaṃ katvā sippuggaṇṇanakā dhammantevāsikā. **Nisinnanti** chabbaṇṇarasmiyo vissajjetvā nisinnaṃ. **Gambhīrarūpeti** gambhīrasabhāve.

Bahubheraveti tatraṭṭhakasaviññānakaaviññānakabheravehi bahubherave. **Vigāhiyāti** anupavisitvā. **Aniñjamānenāti**ādīni kāyavisesanāni, evarūpena kāyenāti attho. **Sucārurūpaṃ vatāti** atisundaraṃ vata jhānaṃ jhāyasīti vadati.

Vanavassito munīti vanaṃ avassito buddhamuni. **Idanti** idaṃ tumhākaṃ evaṃ vane nisinnakāraṇaṃ mayhaṃ accherarūpaṃ paṭibhāti. **Pīmanoti** tuṭṭhacitto. **Vane vaseti** vanamhi vasi.

Maññāmahanti maññāmi ahaṃ. **Lokādhipatisahabyatanti** lokādhipatimahābrahmunā sahabhāvaṃ. **Ākaṅkhamānoti** icchamāno. **Tidivaṃ anuttaranti** idaṃ brahmalokameva sandhāyāha. **Kasmā bhavaṃ vijanamaraññamassitoti** ahaṃ tāva brahmalokaṃ ākaṅkhamānoti maññāmi. Yadi evaṃ na hoti, atha me ācikkha, kasmā bhavanti? Pucchati. **Brahmapattiyāti** seṭṭhapattiyā. Idha idaṃ tapo kasmā karosīti aparenapi ākārena pucchati.

Kaṅkhāti taṇhā. **Abhinandanāti** abhinandanavasena taṇhāva vuttā. **Anekadhātūsūti** anekasabhāvesu ārammaṇesu. **Puthūti** nānappakārā taṇhā sesakilesā vā. **Sadāsītāti** niccakālaṃ avassitā. **Aññānamūlappabhavāti** avijjāmūlā hutvā jātā. **Pajappitāti** taṇhāva “idampi mayhaṃ, idampi mayha”nti pajappāpanavasena pajappitā nāmāti vuttā. **Sabbā mayā byantikātāti** sabbā taṇhā mayā aggamaḅgena vigatantā nirantā katā. **Samūlikāti** saddhiṃ aññānamūlena.

Anūpayoti anupagamano. **Sabbesu dhammesu visuddhadassanoti** iminā sabbaññutaññānaṃ dīpeti. **Sambodhimanuttaranti** arahattaṃ sandhāyāha. **Sivanti** seṭṭhaṃ. **Jhāyāmīti** dvīhi jhānehi jhāyāmi. **Visāradoti** vigatasāraḅjo. Aṭṭhamaṃ.

9. Mātuposakasuttavaṇṇanā

205. Navame **peccāti** ito paṭigantvā. Navamaṃ.

10. Bhikkhakasuttavaṇṇanā

206. Dasame **idhāti** imasmiṃ bhikkhubhāve. **Vissaṃ dhammanti** duggandhaṃ akusaladhammaṃ. **Bāhitvāti** aggamaḅgena jahitvā. **Saṅkhāyāti** ñāṇena. **Sa ve bhikkhūti vuccatīti** so ve bhinnakilesatā bhikkhu nāma vuccati. Dasamaṃ.

11. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

207. Ekādasame **pacceṭīti** icchati pattheti. **Sādhu, bhanteti** āyācamāno āha. Therassa kiresa gihisahāyo, tasmā thero “ayaṃ varāko maṃ sahāyaṃ labhitvāpi micchādiṭṭhiṃ gahetvā mā apāyapūraḅko ahosi”ti āyācati. Apicesa mahāparivāro, tasmīṃ pasanne pañcakulasatāni anuvattissantīti maññamānopi āyācati. **Atthavasanti** atthānisamsaṃ atthakāraṇaṃ. **Pāpanti** paṇātipātādiakusalaṃ. **Pavāhemīti**

galappamāṇaṃ udakaṃ otarivā pavāhemi palāpemi. **Dhammoti** gāthā vuttatthāva. Ekādasamaṃ.

12. Khomadussasuttavaṇṇanā

208. Dvādasame **khomadussaṃ nāmāti** khomadussānaṃ ussannattā evaṃladdhanāmaṃ. **Sabhāyanti** sālāyaṃ. **Phusāyatīti** phusitāni muñcati vassati. Satthā kira taṃ sabhaṃ upasaṅkamtukāmo – “mayi evamevaṃ upasaṅkamante aphāsukadhātukaṃ hoti, ekaṃ kāraṇaṃ paṭicca upasaṅkamissāmī”ti adhiṭṭhānavasena vuṭṭhiṃ uppādesi. **Sabhādhammanti** sukhanisinne kira asaṅcāletvā ekapassena pavisaṇaṃ tesam sabhādhammo nāma, na mahājanaṃ cāletvā ujukameva pavisaṇaṃ. Bhagavā ca ujukameva āgacchati, tena te kupitā bhagavantaṃ hīlentā “ke ca muṇḍakā samaṇakā, ke ca sabhādhammaṃ jānissanti”ti āhaṃsu. **Santoti** paṇḍitā sappurisā. **Pahāyāti** ete rāgādayo jahitvā rāgādivinayāya dhammaṃ bhaṇanti, tasmā te santo nāmāti. Dvādasamaṃ.

Upāsakavaggo dutiyo.

Iti sārathappakāsiniyā

Samyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Brāhmaṇasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Vaṅgīsaṃyuttaṃ

1. Nikkhantasuttavaṇṇanā

209. Vaṅgīsaṃyuttassa paṭhame **aggālave cetiyeti** āḷaviyaṃ aggacetiye. Anuppanne buddhe aggālavagotamakādīni yakkanāgādīnaṃ bhavanāni, cetiyāni ahesuṃ. Uppanne buddhe tāni apanetvā manussā vihāre karimṃsu. Tesam tāneva nāmāni jātāni. **Nigrodhakappenāti** nigrodharukkhamūlavāsinaṃ kappattherena. **Ohiyyakoti** ohīnako. **Vihārapāloti** so kira tadā avassiko hoti pattacīvaraggahaṇe akovido. Atha naṃ therā bhikkhū – “āvuso, imāni chattupāhanakattarayatṭhiādīni olokeno nisīdā”ti vihārarakkhakaṃ katvā piṇḍāya pavisiṃsu. Tena vuttaṃ “vihārapālo”ti. **Samalaṅkaritvāti** attano vibhavānurūpena alaṅkārena alaṅkaritvā. **Cittaṃ anuddhamsetīti** kusalacittaṃ viddhamseti vināseti. **Taṃ kutettha labbhāti** etasmiṃ rāge uppanne taṃ kāraṇaṃ kuto labbhā. **Yaṃ me paroti** yena me kāraṇena añño puggalo vā dhammo vā anabhiratiṃ vinodetvā idāneva abhiratiṃ uppādeyya ācariyupajjhāyāpi maṃ vihāre ohāya gatā.

Agārasmāti agārato nikkhantaṃ. **Anagāriyanti** pabbajjaṃ upagatanti attho. **Kaṇhatoti** kaṇhapakkhato mārapakkhato ādhāvanti. **Uggaputtāti** uggatānaṃ puttā mahesakkhā rājāññabhūtā. **Daḷhadhamminoti** daḷhadhanuno, uttamappamāṇaṃ ācariyadhanuṃ dhārayamānā. **Sahassaṃ apalāyanti** ye te samantā sarehi parikireyyuṃ, tesam apalāyīnaṃ saṅkhaṃ dassento “sahassa”nti āha. **Etato bhiiyoti** etasmā sahassā atirekatarā. **Neva maṃ byādhayissantīti** maṃ cāletuṃ na sakkhissanti. **Dhamme samhi patiṭṭhitanti** anabhiratiṃ vinodetvā abhiratiṃ uppādanasamatthe sake sāsanaḍhamme patiṭṭhitaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – issāsasahassee tāva samantā sarehi parikirante sikkhito puriso daṇḍakaṃ gahetvā sabbe sare sarīre apatamāne antarāva paharivā pādamūle pātetī. Tattha ekopi issāso dve sare ekato na khipati, imā pana itthiyo rūpārammaṇādivasena pañca pañca sare ekato khipanti. Evaṃ khipantiyo etā sacepi atirekasahassee honti, neva maṃ cāletuṃ sakkhissantīti.

Sakkhī hi me sutam etanti mayā hi sammukhā etaṃ sutam. **Nibbānagamaṇaṃ magganti** vipassanaṃ sandhāyāha. So hi nibbānassa pubbhāgamaggo, līngavipallāsena pana “magga”nti āha. **Tattha meti** tasmiṃ me attano taruṇavipassanāsāṅkhāte nibbānagamanamagge mano nirato. **Pāpimāti**

kilesaṃ ālapati. **Maccūtipi** tameva ālapati. **Na me maggampi dakkhasīti** yathā me bhavayoniādīsu gatamaggampi na passasi, tathā karissāmīti. Paṭhamam.

2. Aratīsuttavaṇṇanā

210. Dutiye **nikkhamatīti** vihārā nikkhamati. **Aparajju vā kāleti** dutiyadivase vā bhikkhācārakāle. Vihāragaruko kiresa thero. **Aratiñca ratiñcāti** sāsane aratiṃ kāmaguṇesu ca ratiṃ. **Sabbaso gehasitañca vitakkanti** pañcakāmaguṇagehanissitaṃ pāpavitakkañca sabbākārena pahāya. **Vanathanti** kilesamahāvaṇṇam. **Kuhiñcīti** kismiñci ārammaṇe. **Nibbanathoti** nikkilesavano. **Aratoti** taṇhāratirahito.

Pathaviñca vehāsanti pathaviṭṭhitañca itthipurisavattālañkāradivaṇṇam, vehāsaṭṭhakañca candasūriyobhāsādi. **Rūpagatanti** rūpameva. **Jagatogadhanti** jagatiyā ogadham, antopathaviyam nāgabhanagatanti attho. **Parijyatīti** parijīrati. **Sabbamaniccanti** sabbam taṃ aniccam. Ayam therassa mahāvipassanāti vadanti. **Evam samaccāti** evam samāgantvā. **Caranti mutattāti** viññātattabhāvā viharanti.

Upadhīsūti khandhakilesābhisañkhāresu. **Gadhītāti** giddhā. **Diṭṭhasuteti** cakkhunā diṭṭhe rūpe, sotena sute sadde. **Paṭighe ca mute cāti** ettha paṭighepadena gandharasā gahitā, mutapadena phoṭṭhabbārammaṇam. **Yo ettha na limpatīti** yo etesu pañcakāmaguṇesu taṇhādīṭṭhilepehi na limpati.

Atha saṭṭhinissitā savitakkā, puthū janatāya adhammā niviṭṭhāti atha cha ārammaṇanissitā puthū adhamavitakkā janatāya niviṭṭhāti attho. **Na ca vaggatassa kuhiñcīti** tesam vasena na katthaci kilesavaggagato bhavēyya. **No pana duṭṭhullabhāṇīti** duṭṭhullavacanabhāṇīpi na siyā. **Sa bhikkhūti** so evaṃvidho bhikkhu nāma hoti.

Dabboti dabbajātiko paṇḍito. **Cirarattasamāhitoti** dīgharattam samāhitacitto. **Nipakoti** nepakkena samannāgato pariṇatapañño. **Apihālūti** nittaṇho. **Santam padanti** nibbānam. **Ajjhagamā munīti** adhigato muni. **Paṭicca parinibbuto kañkhati kālanti** nibbānam paṭicca kilesaparinibbānena parinibbuto parinibbānakālam āgameti. Dutiyaṃ.

3. Pesalasuttavaṇṇanā

211. Tatiye **atimaññatīti** “kiṃ ime mahallakā? Na etesam pāḷi, na aṭṭhakathā, na padabyañjanamadhuratā, amhākam pana pāḷipi aṭṭhakathāpi nayasatena nayasahassena upaṭṭhātī”ti atikkamitvā maññati. **Gotamāti** gotamabuddhasāvakkatā attānam ālapati. **Mānapathanti** mānārammaṇaṇceva mānasahabhuno ca dhamme. **Vipparisārihuvāti** vipparisāri ahuvā, ahoṣīti attho. **Maggajinoti** maggena jitakilesa. **Kittiñca sukhañcāti** vaṇṇabhaṇaṇaṇca kāyikacetikasukhañca. **Akhilodha padhānavāti** akhilo idha padhānavā vīriyasampanno. **Visuddhoti** visuddho bhavēyya. **Asesanti** nissesam navavidham. **Vijjāyantakaroti** vijjāya kilesānam antakaro. **Samitāvīti** rāgādīnam samitatāya samitāvī. Tatiyaṃ.

4. Ānandasuttavaṇṇanā

212. Catutthe **rāgoti** āyasmā ānando mahāpuñño sambhāvito, tam rājarājamahāmattādayo nimantevā antonivesane nisīdāpentī. Sabbālañkārapaṭimaṇḍitāpi itthiyo theram upasaṅkamitvā vanditvā tālavaṇṇena bījenti, upanisīditvā pañham pucchanti dhammam suṇanti. Tattha āyasmato vaṅgīssa navapabbajitassa ārammaṇam pariggahetuṃ asakkontassa itthirūpārammaṇe rāgo cittaṃ anuddhamseti. So saddhāpabbajitattā ujujātiko kulaputto “ayam me rāgo vaḍḍhitvā diṭṭhadhammikasamparāyikam attham nāseyyā”ti cintevā anantaram nisinnova therassa attānam āvikaronto **kāmarāgenāti**ādīmāha.

Tattha **nibbāpananti** rāganibbānakāraṇaṃ. **Vipariyesāti** vipallāseṇa. **Subhaṃ rāgūpasañhitanti** rāgaṭṭhāniyaṃ iṭṭhāraṃmaṇaṃ. **Parato passāti** aniccato passa. **Mā ca attatoti** attato mā passa. **Kāyagatā tyatthūti** kāyagatā te atthu. **Animittaṇca bhāvehīti** niccādīnaṃ nimittānaṃ ugghāṭitattā vipassanā animittā nāma, taṃ bhāvehīti vadati. **Mānābhisamayāti** mānassa dassanābhisamayā ceva pahānābhisamayā ca. **Upasantoti** rāgādisantatāya upasanto. Catutthaṃ.

5. Subhāsitasuttavaṇṇanā

213. Pañcame **aṅgehīti** kāraṇehi, avayavehi vā. Musāvādāveramaṇiādīni hi cattāri subhāsitaṅgāya kāraṇāni, saccavacanādayo cattāro avayavā. Kāraṇatthe ca aṅgasadde “catūhi”ti nissakkavacanāṃ hoti, avayavatthe karaṇavacanāṃ. **Samannāgatāti** samanuāgatā pavattā yuttā ca. **Vācāti** samullapanavācā, yā “vācā girā byappatho”ti (dha. sa. 636) ca, “nelā kaṇṇasukhā”ti (dī. ni. 1.9) ca āgatā. “Yā pana vācāya ce kataṃ kamma”nti evaṃ viññatti ca “yā catūhi vacīduccaritehi ārati...pe... ayaṃ vuccati sammāvācā”ti (vibha. 206) evaṃ virati ca, “pharusavācā, bhikkhave, āsevitā bhāvitā bahulīkatā nirayasamvattanikā hotī”ti (a. ni. 8.40) evaṃ cetanā ca vācāti āgatā, na sā idha adhippetā. Kasmā? Abhāsitaḥbato. **Subhāsītāti** suṭṭhu bhāsītā. Tenassā atthāvahataṃ dīpeti. **No dubbhāsītāti** na duṭṭhu bhāsītā. Tenassā anathāvahanapahānataṃ dīpeti. **Anavajjāti** rāgādivajjarahitā. Imināssā kāraṇasuddhiṃ catudosābhāvaṇca dīpeti. **Ananuvajjāti** anuvādavimuttā. Imināssā sabbākārasampattiṃ dīpeti. **Viññūnanti** paṇḍitānaṃ. Tena nindāpasaṃsāsu bālā appamaṇāti dīpeti.

Subhāsitaṃyeva bhāsātīti puggalādhiṭṭhānāya desanāya catūsu vācaṅgesu aññataraniddosavacanametam. **No dubbhāsītanti** tasseva vācaṅgassa paṭipakkhabhāsanānivāraṇaṃ. **No dubbhāsītanti** iminā micchāvācappahānaṃ dīpeti. **Subhāsītanti** iminā pahīnamicchāvācena bhāsitaḥbavacanālakkaṇaṃ. Aṅgaparidīpanatthaṃ panettha abhāsitaḥbbaṃ pubbe avatvā bhāsitaḥbamevāha. Esa nayo **dhammaṃyevāti**ādīsipi. Ettha ca paṭhamena piṣuṇadosarahitaṃ samaggakaraṇaṃ vacanaṃ vuttaṃ, dutiyena samphappalāpadosarahitaṃ dhammato anapetaṃ mantāvacaṇaṃ, itarehi dvīhi pharusālikarahitāni piyasaccavacanāni. **Imehi khoti** ādinā tāni aṅgāni paccakkhato dassento taṃ vācaṃ nigameti. Yañca aññe paṭiññādīhi avayavehi, nāmādīhi padehi, liṅgavacanavibhattikālakārasampattihi ca samannāgataṃ musāvādādivācācampi subhāsītanti maññanti, taṃ paṭisedheti. Avayavādisamannāgatāpi hi tathārūpī vācā dubbhāsītāva hoti attano ca paresaṇca anathāvahattā. Imehi pana catūhaṅgehi samannāgatā sacepi milakkhubhāsāpariyāpannā ghaṭaceṭikāgītikapariyāpannāpi hoti, tathāpi subhāsītāva lokiyalokuttarahitasukhāvahattā. Tathā hi maggapasse sassaṃ rakkhantiyā sīhaḷaceṭikāya sīhaḷakeneva jātijarāmarāṇayuttaṃ gītikaṃ gāyantiyā saddaṃ sutvā maggaṃ gacchantā satṭhimattā vipassakā bhikkhū arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tathā tisso nāma āraddhavipassako bhikkhu padumasarasamīpena gacchanto padumasare padumāni bhañjitvā –

“Pātova phullitakokanadaṃ, sūriyālokena bhijjiyate;
Evaṃ manussattaṃ gatā sattā, jarābhivegena maddiyantī”ti. –

Imaṃ gītikaṃ gāyantiyā ceṭikāya sutvā arahattaṃ patto.

Buddhantarepi aññataro puriso sattahi puttehi saddhiṃ aṭavito āgama aññatarāya itthiyā musalena taṇḍule koṭṭentiya –

“Jarāya parimadditaṃ etaṃ, milātachavicammaṇissitaṃ;
Maraṇena bhijjati etaṃ, maccussa ghāsamāmisam.

“Kimīnaṃ ālayaṃ etaṃ, nānākuṇapena pūritaṃ;
Asucissa bhājanaṃ etaṃ, kadalikkhandhasamaṃ ida”nti. –

Imaṃ gītikaṃ sutvā paccavekkhanto saha puttehi paccekabodhiṃ patto. Evaṃ imehi catūhi aṅgehi

samannāgatā vācā sacepi milakkhubhāsāpariyāpannā ghaṭacetikāgītikapariyāpannāpi hoti, tathāpi subhāsītātī veditabbā. Subhāsītattā eva ca anavajjā ca ananuvajjā ca viññūnaṃ atthattikkānaṃ atthapaṭisaraṇānaṃ, no byañjanapaṭisaraṇānanti.

Sārubbhāhī anucchavikāhi. **Abhithhavīti** pasamsi. **Na tāpayeti** vipaṭisārena na tāpeyya na vibādheyya. **Pareti** parehi bhindanto nābhibhaveyya na bādheyya. Iti imāya gāthāya apisuṇavācāvasena bhagavantam thometi. **Paṭinanditātī** piyāyitā. **Yaṃ anādāyātī** yaṃ vācam bhāsanto paresam pāpāni appiyāni pharusavacanāni anādāya atthabyañjanamadhuram piyameva bhāsati, tam vācam bhāseyyātī piyavācāvasena abhithhavi.

Amatātī sādhubhāvena amatasadisā. Vuttampi hetam – “saccam have sādutaram rasāna”nti (saṃ. ni. 1.246) nibbānāmatapaccayattā vā amatā. **Esa dhammo sanantanoti** yā ayaṃ saccavācā nāma, esa porāṇo dhammo cariyā paveṇī. Idameva hi porāṇānaṃ āciṇṇam, na te alikam bhāsimsu. Tenevāha – **sacce atthe ca dhamme ca, āhu santo paṭiṭṭhitātī**.

Tattha sacce paṭiṭṭhitattāva attano ca paresaṅca atthe paṭiṭṭhitā, atthe paṭiṭṭhitattā eva dhamme paṭiṭṭhitā hontīti veditabbā. Saccavisesanameva vā etaṃ. Idaṃ hi vuttam hoti – sacce paṭiṭṭhitā, kīdise? Atthe ca dhamme ca, yaṃ paresam atthato anapetattā attham anuparodhakaram, dhammato anapetattā dhammam dhammikameva attham sādhetīti. Iti imāya gāthāya saccavacanavasena abhithhavi.

Khemanti abhayaṃ nirupaddavaṃ. Kena kāraṇenāti ce. **Nibbānapattiyā dukkhassantakiriyāya**, yasmā kilesanibbānaṃ pāpeti, vaṭṭadukkhassa ca antakiriyāya saṃvattatīti attho. Atha vā yaṃ buddho nibbānapattiyā dukkhassantakiriyāyātī dvinnaṃ nibbānadhātūnaṃ atthāya khemamaggappakāsanato khemaṃ vācam bhāsati, **sā ve vācānamuttamātī** sā vācā sabbavācānaṃ seṭṭhātī evamettha attho daṭṭhabbo. Iti imāya gāthāya mantāvacanavasena bhagavantam abhithhavanto arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhapesīti. Pañcamam.

6. Sāriputtasuttavaṇṇanā

214. Chaṭṭhe **poriyātī** akkharādiparipunṇāya. **Vissatṭhāyātī** avibaddhāya apalibuddhāya. Dhammasenāpatissa hi kathentassa pittādīnaṃ vasena apalibuddhavacanaṃ hoti, ayadaṇḍena pahatakamsatālato saddo viya niccharati. **Anelagalāyātī** anelāya agalāya niddosāya ceva akkhalitapadabyañjanāya ca. Therassa hi kathayato padaṃ vā byañjanaṃ vā na parihāyati. **Atthassa viññāpaniyātī** atthassa viññāpanasamattāya. **Bhikkhunanti** bhikkhūnaṃ.

Samkhittenapīti “cattārimāni, āvuso, ariyasaccāni. Katamāni cattāri? Dukkham ariyasaccam... pe... imāni kho, āvuso, cattāri ariyasaccāni, tasmātiha, āvuso, idaṃ dukkham ariyasaccanti yogo karaṇīyo”ti (saṃ. ni. 5.1096-1098) evaṃ samkhittenapīti deseti. **Vitthārenapīti** “katamaṃ, āvuso, dukkham ariyasacca”ntiādīnā (ma. ni. 3.373) nayena tāneva vibhajanto vitthārenapīti bhāsati. Khandhādidesanāsūpi eseva nayo. **Sālikāyiva nigghosoti** yathā madhuram ambapakkam sāyitvā pakkhehi vātam datvā madhurassaram nicchārentiyā sālikasakuṇiyā nigghoso, evaṃ therassa dhammam kathentassa madhuro nigghoso hoti. **Paṭibhānaṃ udīrayīti** samuddato ūmiyo viya anantam paṭibhānaṃ utṭhahati. **Odhentīti** odahanti. Chaṭṭham.

7. Pavāraṇāsuttavaṇṇanā

215. Sattame **tadahūti** tasmim ahu, tasmim divaseti attho. Upavasanti etthāti **uposatho**. Upavasantīti ca silena vā anasana vā upetā hutvā vasantīti attho. So panesa uposathadivaso aṭṭhamīcātuddasīpannarasībhedenā tividho, tasmā sesadvayanivāraṇattham **pannaraseti** vuttam. **Pavāraṇāyātī** vassam-vuṭṭha-pavāraṇāya. Visuddhipavāraṇātipi etissāva nāmaṃ. **Nisinnō hotīti** sāyanhasamaye sampattaparīsāya kālayuttam dhammam desetvā udakakoṭṭhake gattāni parisiñcitvā

nivatthanivāsano ekamsaṃ sugatamahācīvaraṃ katvā majjhimatthambhaṃ nissāya paññatte varabuddhāsane puratthimadisāya uṭṭhahato candamaṇḍalassa sirim siriyā abhibhavamāno nisinno hoti. **Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtaṃ** yato yato anuviloketi, tato tato tuṇhībhūtameva. Tattha hi ekabhikkhussāpi hatthakukkuccaṃ vā pādakukkuccaṃ vā natthi, sabbe niravā santena iriyāpathena nisīdīmsu. **Anuviloketvā**ti dissamānapañcapasādehi nettehi anuviloketvā. **Handā**ti vossaggatthe nipāto. **Na ca me kiñci garahathā**ti ettha **na ca kiñcī**ti pucchanatthe na-kāro. Kiṃ me kiñci garahatha? Yadi garahatha, vadatha, icchāpemi vo vattunti attho. **Kāyikaṃ vā vācasikaṃ vā**ti iminā kāyavacīdvārāneva pavāreti, na manodvāraṃ. Kasmā? Apākaṭattā. Kāyavacīdvāresu hi doso pākaṭo hoti, na manodvāre. “Ekamañce sayatopi hi kiṃ cintesi”ti? Pucchitvā cittācāraṃ jānāti. Iti manodvāraṃ apākaṭattā na pavāreti, no aparisuddhattā. Bodhisattabhūtasāpi hi tassa bhūridattachaddantasāṅkhapālādhammapālādīkāle manodvāraṃ parisuddhaṃ, idānettha vattabbameva natthi.

Etadavocāti dhammasenāpatiṭṭhāne ṭhitattā bhikkhusaṅghassa bhāraṃ vahanto etaṃ avoca. **Na kho mayaṃ, bhanteti**, bhante, mayaṃ bhagavato na kiñci garahāma. **Kāyikaṃ vā vācasikaṃ vā**ti idaṃ catunnaṃ arakkhiyataṃ sandhāya thero āha. Bhagavato hi cattāri arakkhiyāni. Yathāha –

“Cattārimāni, bhikkhave, tathāgatassa arakkhiyāni. Katamāni cattāri? Parisuddhakāyasamācāro, bhikkhave, tathāgato, natthi tathāgatassa kāyaduccaritaṃ, yaṃ tathāgato rakkheyya ‘mā me idaṃ paro aññāsī’ti. Parisuddhavacīsamācāro, bhikkhave, tathāgato, natthi tathāgatassa vacīduccaritaṃ, yaṃ tathāgato rakkheyya, ‘mā me idaṃ paro aññāsī’ti. Parisuddhamanosamācāro, bhikkhave, tathāgato, natthi tathāgatassa manoduccaritaṃ, yaṃ tathāgato rakkheyya, ‘mā me idaṃ paro aññāsī’ti. Parisuddhājīvo, bhikkhave, tathāgato, natthi tathāgatassa micchājīvo, yaṃ tathāgato rakkheyya ‘mā me idaṃ paro aññāsī’ti (a. ni. 7.58).

Idāni bhagavato yathābhūtaguṇe kathento **bhagavā hi, bhanteti**ādīmāha. Tattha **anuppanassā**ti kassapasammāsambuddhato paṭṭhāya aññena samaṇena vā brāhmaṇena vā anuppāditapubbassa. **Asañjātassā**ti idaṃ anuppanavevacanameva. **Anakkhātassā**ti aññena adesitassa. **Pacchā samannāgatā**ti paṭhamagatassa bhagavato pacchā samannāgatā. Iti thero yasmā sabbepi bhagavato silādayo guṇā arahattamaggameva nissāya āgatā, tasmā arahattamaggameva nissāya guṇaṃ kathesi. Tena sabbaguṇā kathitāva honti. **Ahañca kho, bhanteti** idaṃ thero sadevake loke aggapuggalassa attano ceva saṅghassa ca kāyikavācasikaṃ pavārento āha.

Pitarā pavattitanti cakkavattimhi kālaṅkate vā pabbajite vā sattāhaccayena cakkam antaradhāyati, tato dasavidhaṃ dvādasavidhaṃ cakkavattivattaṃ pūretvā nisinnassa puttassa aññaṃ pātubhavati, taṃ so pavatteti. Ratanamayattā pana sadisaṭṭhena tadeva vattaṃ katvā “pitarā pavattita”nti vuttaṃ. Yasmā vā so “apposukko tvaṃ, deva, hohi, ahamanusāsissāmī”ti āha, tasmā pitarā pavattitaṃ aññacakkam anuppavatteti nāma. **Sammadeva anuppavattesi**ti sammā nayena hetunā kāraṇeneva anuppavattesi. Bhagavā hi catusaccadhammaṃ katheti, thero tameva anukatheti, tasmā evamāha. **Ubhatobhāgavimuttā**ti dvīhi bhāgehi vimuttā, arūpāvacarasamāpattiyā rūpakāyato vimuttā, aggamaṅgena nāmakāyatoti. **Paññāvimuttā**ti paññāya vimuttā tevijjādibhāvaṃ appattā khīṇāsavā.

Visuddhiyāti visuddhatthāya. **Samyojanabandhanacchidā**ti samyojanasaṅkhāte ceva bandhanasaṅkhāte ca kilese chinditvā ṭhitā. **Vijitasāṅgā**manti vijitarāgadosamohasaṅgāmaṃ, mārabalassa vijitattāpi vijitasāṅgāmaṃ. **Satthavā**hanti aṭṭhaṅgikamaggarathe āropetvā veneyyasatthaṃ vāheti saṃsārakantāraṃ uttāretīti bhagavā satthavāho, taṃ satthavāhaṃ. **Palāpoti** antotuccho dussīlo. **Ādiccabandhuna**nti ādiccabandhuṃ satthāraṃ dasabalaṃ vandāmīti vadati. Sattamaṃ.

8. Parosahassasuttavaṇṇanā

216. Aṭṭhame **parosahassanti** atirekasahassaṃ. **Akutobhayanti** nibbāne kutoci bhayaṃ natthi,

nibbānappattassa vā kutoci bhayaṃ natthīti nibbānaṃ akutobhayaṃ nāma. **Isīnaṃ isisattamoti** vipassito paṭṭhāya isīnaṃ sattamako isi.

Kiṃ nu te vaṅḡsāti idaṃ bhagavā atthupattivasena āha. Saṅghamajjhe kira kathā udapādi “vaṅḡsatthero vissatṭhavatto, neva uddese, na paripucchāya, na yonisomanasikāre kammaṃ karoti, gāthā bandhanto cunṇiyapadāni karonto vicarati”ti. Atha bhagavā cintesi – “ime bhikkhū vaṅḡsassa paṭibhānasampattiṃ na jānanti, cintetvā cintetvā vadatīti maññanti, paṭibhānasampattimassa jānāpessāmī”ti cintetvā, “**kiṃ nu te vaṅḡsā**”tiādimāha.

Ummaggapathanti anekāni kilesummujjanasatāni, vaṭṭapathattā pana pathanti vuttam. **Pabhijja khilānti** rāgakhilādīni pañca bhinditvā carasi. **Taṃ passathāti** taṃ evaṃ abhibhuyya bhinditvā carantaṃ buddhaṃ passatha. **Bandhapamuñcakaranti** bandhanamocanakaram. **Asitanti** anissitaṃ. **Bhāgaso pavibhajanti** satipaṭṭhānādikoṭṭhāsavasena dhammaṃ vibhajantaṃ. Pavibhajāti vā pāṭho, aṅgapaccaṅgakoṭṭhāsavasena vibhajitvā vibhajitvā passathāti attho.

Oghassāti caturoghassa. **Anekavihitanti** satipaṭṭhānādivasena anekavidhaṃ. **Tasmiṃ ca amate akkhātetī** tasmiṃ tena akkhāte amate. **Dhammaddasāti** dhammassa passitāro. **Ṭhitā asaṃhārīti** asaṃhārīya hutvā patiṭṭhitā.

Ativijjhāti ativijjhivā. **Sabbaṭṭhitinanti** sabbesaṃ diṭṭhiṭṭhānānaṃ viññāṇaṭṭhitinaṃ vā. **Atikkamamaddasāti** atikkamabhūtaṃ nibbānamaddasa. **Agganti** uttamadhammaṃ. Aggeti vā pāṭho, paṭhamataranti attho. **Dasaddhānanti** pañcannaṃ, aggadhammaṃ pañcavaggiyānaṃ, agge vā pañcavaggiyānaṃ dhammaṃ desesīti attho. **Tasmāti** yasmā esa dhammo sudesitoti jānantena ca pamādo na kātabbo, tasmā. **Anusikkheti** tisso sikkhā sikkheyya. Aṭṭhamam.

9. Koṇḍaññasuttavaṇṇanā

217. Navame **aññāsikoṇḍañṇoti** paṭhamaṃ dhammassa aññātattā evaṃ gahitanāmo thero. **Sucirassevāti** kīvācirassa? Dvādasannaṃ saṃvaccharānaṃ. Ettakaṃ kālaṃ kattha vihāsīti. Chaddantabhavane mandākinipokkharāṇiyā tīre paccekabuddhānaṃ vasanaṭṭhāne. Kasmā? Vihāragarutāya. So hi paññavā mahāsāvako. Yatheva bhagavato, evamassa dasasahassacakkavāle devamanussānaṃ abbhantare guṇā patthaṭṭāva. Devamanussā tathāgatassa santikaṃ gantvā gandhamālādīhi pūjaṃ katvā “aggadhammaṃ paṭividdhasāvako”ti anantaraṃ theram upasaṅkamitvā pūjenti. Santikaṃ āgatānañca nāma tathārūpā dhammakathā vā paṭisanthāro vā kātabbo hoti. Thero ca vihāragaruko, tenassa so papañco viya upaṭṭhāti. Iti vihāragarutāya tattha gantvā vihāsi.

Aparampi kāraṇaṃ – bhikkhācāraṇāya tāva sabbasāvaka vassaggena gacchanti. Dhammadesanākāle pana majjhaṭṭhāne alaṅkatabuddhāsanamhi satthari nisinne dakkhiṇahatthapasse dhammasenāpati, vāmahatthapasse mahāmogallānatthero nisīdati, tesam piṭṭhibhāge aññāsikoṇḍañṇattherassa āsanaṃ paññāpentī. Sesā bhikkhū taṃ parivāretvā nisīdanti. Dve aggasāvaka aggadhammapaṭividdhattā ca mahallakattā ca there sagāravā theram mahābrahmaṃ viya aggikkhandham viya āsivisaṃ viya ca maññamānā dhurāsane nisīdantā ottappanti harāyanti. Thero cintesi – “imehi dhurāsanaṭṭhāya kappasatasahassādhikaṃ asaṅkheyyaṃ pāramiyo pūritā, te idāni dhurāsane nisīdantā mama ottappanti harāyanti, phāsuvihāraṃ nesaṃ karissāmī”ti. So patirūpe kāle tathāgataṃ upasaṅkamitvā “icchāmaṃ, bhante, janapade vasitū”nti āha, satthā anujāni.

Thero senāsanaṃ saṃsāmetvā pattacīvaramādāya chaddantabhavane mandākinīraṃ gato. Pubbe paccekabuddhānaṃ pāricariyāya kataparicayā aṭṭhasahassā hatthināgā theram disvāva “amhākaṃ puññakkhettaṃ āgata”nti nakhehi caṅkamaṇaṃ nittiṇaṃ katvā āvaraṇasākhā haritvā therassa vasanaṭṭhānaṃ paṭijaggitvā vattaṃ katvā sabbe sannipatitvā mantayimsu – “sace hi mayaṃ ‘ayaṃ therassa kattabbaṃ karissati, ayaṃ karissati’ti paṭipajjissāma, thero bahuñātikagāmaṃ gato viya

yathādhoteveva pattena gamissati, vārena naṃ paṭijaggissāma, ekassa pana vāre patte sesehipi nappamajjitabba’nti vāraṃ ṭhāpayimsu. Vārikanāgo pātova therassa mukhodakañca dantakaṭṭhañca ṭhāpeti, vattaṃ karoti.

Mandākinipokkharāṇī nāma cesā pañṇāsayojanā hoti. Tassā pañcavīsatiyojanamate ṭhāne sevālo vā paṇakam vā natthi, phalikaṇṇaṃ udakameva hoti. Tato paraṃ pana kaṭippamāṇe uduke aḍḍhāyojanavittatam sesapadumavanaṃ pañṇāsayojanaṃ saraṃ parikkhipitvā ṭhitaṃ. Tadanantaraṃ tāva mahantameva rattapadumavanaṃ, tadanantaraṃ rattakumudavanaṃ, tadanantaraṃ setakumudavanaṃ, tadanantaraṃ nīluppalavanaṃ, tadanantaraṃ rattuppalavanaṃ, tadanantaraṃ sugandharattasālivanaṃ, tadanantaraṃ eḷālukalābukumbhaṇḍādīni madhurasāni valliphalāni, tadanantaraṃ aḍḍhāyojanavittārameva ucchuvanaṃ, tattha pūgarukkhaḅhandhappamāṇā ucchū, tadanantaraṃ kadalivanaṃ, yato duve pakkāni khādantā kilamanti, tadanantaraṃ cāṭippamāṇaphalaṃ panasavanaṃ, tadanantaraṃ jambuvanaṃ, tadanantaraṃ ambavanaṃ, tadanantaraṃ kapitthavananti. Saṅkhepato tasmim dahe khādītābbayuttakaṃ phalaṃ nāma natthīti na vattabbaṃ. Kusumānaṃ pupphanasamaye vāto reṇuvaṭṭim uṭṭhāpetvā paduminipattesu ṭhāpeti, tattha udakaphusitāni patanti. Tato ādiccapākena paccitvā pakkapayoghanikā viya tiṭṭhati, etaṃ pokkharamadhu nāma, taṃ therassa āharitvā denti. Muḷālaṃ naṅgalasīsamattaṃ hoti, tampi āharitvā denti. Bhisam mahābheripokkharappamāṇaṃ hoti, tassa ekasim paṃbe pādagaḅakappamāṇaṃ khīraṃ hoti, taṃ āharitvā denti. Pokkharatṭhīni madhusakkharāya yojetvā denti. Ucchuṃ pāsāṇapīṭṭhe ṭhāpetvā pādena akkamanti. Tato raso paggharivā soṇḍiāvāte pūretvā, ādiccapākena paccitvā khīrapāsāṇapīṇḍo viya tiṭṭhati, taṃ āharitvā denti. Panasakadaliambapakkādīsū kathāva natthi.

Kelāsapabbate nāgadatto nāma devaputto vasati. Thero kālena kālaṃ tassa vimānavāraṃ gacchati. So navasappipokkharamadhucunṇayuttassa nirudakapāyāsassa pattaṃ pūretvā deti. So kira kassapabuddhakāle vīsativassasahassāni sugandhasappinā khīrasalākaṃ adāsī. Tenassetam bhojanaṃ uppajjati. Evaṃ thero dvādasa vassāni vasitvā attano āyusaṅkhāraṃ olovento parikkhīṇabhāvaṃ ṇatvā ‘kattha parinibbāyissāmī’ ti cintetvā – ‘hatthināgehi maṃ dvādasa vassāni upaṭṭhāhantehi dukkaraṃ kataṃ, sathhāraṃ anujānāpetvā etesaṃyeva santike parinibbāyissāmī’ ti ākāseṇa bhagavato santikaṃ agamāsī. Tena vuttaṃ ‘sucirasseva yena bhagavā tenupasaṅkamī’ ti.

Nāmañcāti kasmā nāmaṃ sāveti? Therañhi keci sañjānanti, keci na sañjānanti. Tattha thero cintesi – ‘ye maṃ ajānantā ‘ko esa paṇḍarasīso obhaggo gopānasivaṅko mahallako sathhārā saddhim paṭisanthāraṃ karotī’ ti cittaṃ padūsessanti, te apāyapūrakā bhavissanti. Ye pana maṃ jānantā – ‘dasasahassacakkavāle sathhā viya paññāto pākaṭo mahāsāvako’ ti cittaṃ pasādessanti, te saggūpagā bhavissanti’ ti, sattānaṃ apāyamaggaṃ pidahitvā saggamaggaṃ vivaranto nāmaṃ sāveti.

Buddhānubuddhoti paṭhamaṃ sathhā cattāri saccāni bujji, pacchā thero, tasmā buddhānubuddhoti, vuccati. **Tibbanikkamoti** bālḅhavīriyo. **Vivekānanti** tiṇṇaṃ vivekānaṃ. **Tevijjo, cetopariyāyakovidoti** chasu abhiññāsu catasso vadati. Itarā dve kiñcāpi na vuttā, thero pana chaḅabhiññova. Imissā ca gāthāya pariyosāne parisā sannisīdi. Parisāya sannisinnabhāvaṃ ṇatvā thero sathhārā saddhim paṭisanthāraṃ katvā ‘parikkhīṇā me, bhante, āyusaṅkhārā, parinibbāyissāmī’ ti, parinibbānakālaṃ anujānāpesi. Kattha parinibbāyissasi koṇḍaññāti? Upaṭṭhākehi me, bhante, hatthināgehi dukkaraṃ kataṃ, tesam santiketī. Sathhā anujāni.

Thero dasabalaṃ padakkhiṇaṃ katvā – ‘pubbaṃ taṃ me, bhante, paṭhamadassanaṃ, idaṃ pacchimadassana’nti paridevante mahājane sathhāraṃ vanditvā nikkhamitvā, dvārakoṭṭhake ṭhito – ‘mā socittha, mā paridevittha, buddhā vā hontu buddhasāvaka vā, uppannā saṅkhārā abhijjanakā nāma natthī’ ti mahājanaṃ ovaditvā passantasseva mahājanassa vehāsaṃ abbhuggamma mandākinītīre otarivā pokkharāṇiyaṃ nhatvā nivatthanivāsano katuttarāsaṅgo senāsanaṃ samsāmetvā phalasaṃpattiyā tayo yāme vītināmetvā balavapaccūsasamaye parinibbāyi. Therassa sahaparinibbānā himavati sabbarukkā pupphehi ca phalehi ca onatavinatā ahesuṃ. Vārikanāgo therassa

parinibbutabhāvaṃ ajānanto pātova mukhodakadantakaṭṭhāni upaṭṭhapetvā vattaṃ katvā khādanīyaphalāni āharitvā caṅkamanakoṭiyam aṭṭhāsi. So yāva sūriyuggamanā therassa nikkhamanaṃ apassanto “kiṃ nu kho etaṃ? Pubbe ayyo pātova caṅkamati, mukhaṃ dhovati. Ajja pana paṇṇasālatopi na nikkhamati”ti kuṭṭidvāraṃ kampetvā olokeno theram nisinnakameva disvā hatthaṃ pasāretvā parāmasitvā assāsapassāse pariyesanto tesam appavattibhāvaṃ ñatvā – “parinibbuto thero”ti soṇḍaṃ mukhe pakkhipitvā mahāraṃ viravi. Sakalahimavanto ekaninnādo ahoṣi. Aṭṭhanāgasahassāni sannipatitvā theram jeṭṭhakanāgassa kumbhe nisīdāpetvā supupphitarukkhasākhā gahetvā parivāretvā sakalahimavantaṃ anuvicaritvā sakaṭṭhānameva āgatā.

Sakko vissakammaṃ āmantesi – “tāta, amhākaṃ jeṭṭhabhātā parinibbuto, sakkāraṃ karissāma, navayojanikaṃ sabbaratanamayaṃ kūṭāgāraṃ māpehi”ti. So tathā katvā theram tattha nipajjāpetvā hatthināgānaṃ adāsi. Te kūṭāgāraṃ ukkhipitvā tiyojanasahassaṃ himavantaṃ punappunaṃ āvijjhimsu. Tesam hatthato ākāsaṭṭhakā devā gahetvā sādhuṅṅiṭṭhaṃ kīṭimsu. Tato vassavalāhakaṃ sītavalāhakaṃ uṇhavalāhakaṃ cātumahārājikā tāvatimsāti etenupāyena yāva brahmalokaṃ kūṭāgāraṃ agamāsi, puna brahmāno devānanti anupubbena hatthināgānaṃyeva kūṭāgāraṃ adaṃsu. Ekekā devatā caturaṅgulamattaṃ candanaghaṭṭikaṃ āhari, citako navayojaniko ahoṣi. Kūṭāgāraṃ citakaṃ āropayimsu. Pañca bhikkhusatāni ākāsenāgantvā sabbarattim sajjhāyamakaṃsu. Anuruddhatthero dhammaṃ kathesi, bahūnaṃ devānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Punadivase aruṇuggamanavelāyameva citakaṃ nibbāpetvā sumanamakuḷavaṇṇānaṃ dhātūnaṃ parisāvanaṃ pūretvā bhagavati nikkhamitvā veḷuvanavihārakoṭṭhakaṃ sampatte āharitvā satthu hatthe ṭhapayimsu. Satthā dhātuparisāvanaṃ gahetvā pathaviyā hatthaṃ pasāresi, mahāpathaviṃ bhinditvā rajatabubbuḷasadiṣaṃ cetiyam nikkhami. Satthā sahatthena cetiye dhātuyo nidhesi. Ajjāpi kira taṃ cetiyam dharatiyevāti. Navamaṃ.

10. Moggallānasuttavaṇṇanā

218. Dasame **samannesatīti** pariyesati paccavekkhati. **Nagassāti** pabbatassa. **Muninti** buddhamuniṃ. **Dukkhasa pāragunti** dukkhapāraṃ gataṃ. **Samannesanti** samannesanto. **Evaṃ sabbaṅgasampannanti** evaṃ sabbaguṇasampannaṃ. **Anekākārasampannanti** anekehi guṇehi samannāgataṃ. Dasamaṃ.

11. Gaggarāsuttavaṇṇanā

219. Ekādasame **tyāssudanti** te assudaṃ. Assudanti nipātamattaṃ. **Vaṇṇenāti** sarīravaṇṇena. **Yasāti** parivārena. **Vigatamalova bhāṇumāti** vigatamalo ādicco viya. Ekādasamaṃ.

12. Vaṅgīsasuttavaṇṇanā

220. Dvādasame **āyasmāti** piyavacanaṃ. **Vaṅgīsoti** tassa therassa nāmaṃ. So kira pubbe padumuttarakāle paṭibhānasampannaṃ sāvakaṃ disvā dānaṃ datvā patthanaṃ katvā kappasatasahassaṃ pāramiyo pūretvā amhākaṃ bhagavato kāle sakalajambudīpe vādakāmatāya jambusākhāṃ pariharitvā ekena paribbājakena saddhiṃ vādaṃ katvā vāde jayaparājayānubhāvena teneva paribbājakena saddhiṃ saṃvāsaṃ kappetvā vasamānāya ekissā paribbājikāya kucchimhi nibbatta vayaṃ āgamma mātito pañcavādasatāni, pitito pañcavādasatānīti vādasahassaṃ uggaṇhitvā vicarati. Ekañca vijjam jānāti, yaṃ vijjam pariappitvā matānaṃ sīsaṃ aṅguliyaṃ paharitvā – “asukaṭṭhāne nibbatta”ti jānāti. So anupubbena gāmanigamādīsu vicaranto pañcahi māṇavakasatehi saddhiṃ sāvattim anuppatta nagaradvāre sālāya nisīdati.

Tadā ca nagaravāsino purebhattaṃ dānaṃ datvā pacchābhattaṃ suddhuttarāsāṅgā gandhamālādihattā dhammassavanāya vihāraṃ gacchanti. Māṇavo disvā, “kaḥ gacchathā”ti? Pucchi. Te “dasabalassa santikaṃ dhammassavanāyā”ti āhaṃsu. Sopi saparivāro tehi saddhiṃ gantvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Atha naṃ bhagavā āha – “vaṅgīsa, bhaddakaṃ kira sippaṃ

jānāsī”ti. “Bho gotama, ahaṃ bahusippaṃ jānāmi. Tumhe kataraṃ sandhāya vadathā”ti? Chavadūsakasippanti. Āma, bho gotamāti. Athassa bhagavā attano ānubhāvena niraye nibbattassa sīsaṃ dassetvā, “vaṅgīsa, ayaṃ kahaṃ nibbatta”ti pucchi. So mantāṃ jappitvā aṅguliyaṃ paharitvā “niraye”ti āha. “Sādhu, vaṅgīsa, sukathita”nti devaloke nibbattassa sīsaṃ dassesi. Tampi so tatheva byākāsi. Athassa khīṇāsavassa sīsaṃ dassesi. So punappunaṃ mantāṃ parivattetvāpi aṅguliyaṃ paharitvāpi nibbattaṭṭhānaṃ na passati.

Atha naṃ bhagavā “kilamasi, vaṅgīsa”ti āha? Āma bho, gotamāti. Punappunaṃ upadhārehīti. Tathā karontopi adisvā, “tumhe, bho gotama, jānāthā”ti āha. Āma, vaṅgīsa, maṃ nissāya cesa gato, ahamassa gatiṃ jānāmīti. Mantena jānāsi, bho gotamāti? Āma, vaṅgīsa, ekena manteneva jānāmīti. Bho gotama, mayhaṃ mantena imaṃ mantāṃ dethāti. Amūliko, vaṅgīsa, mayhaṃ mantoti. Detha, bho gotamāti. Na sakkā mayhaṃ santike apabbajitassa dātunti. So antevāsike āmantesi – “tātā samaṇo gotamo atirekasippaṃ jānāti, ahaṃ imassa santike pabbajitvā sippaṃ gaṇhāmi, tato sakalajambudīpe amhehi bahutaraṃ jānanto nāma na bhavissati. Tumhe yāva ahaṃ āgacchāmi, tāva anukkaṇṭhitvā vicarathā”ti te uyyojetvā “pabbājetha ma”nti āha. Sathā nigrodhakappaṃ paṭipādesi. Thero taṃ attano vasanaṭṭhānaṃ netvā pabbājesi. So pabbajitvā satthu santikaṃ āgamma vanditvā ṭhito “sippaṃ dethā”ti yāci. Vaṅgīsa, tumhe sippaṃ gaṇhantā aloṇabhojanathanāṅgīlaseyyādīhi parikammaṃ katvā gaṇhatha, imassāpi sippassa parikammaṃ atthi, taṃ tāva karohīti. Sādhu, bhanteti. Athassa sathā dvattiṃsākāraṃ kammaṭṭhānaṃ ācikkhi. So taṃ anulomapaṭilomaṃ manasikaronto vipassanaṃ vaḍḍhetvā anukkamena arahattaṃ pāpuṇi.

Vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedīti evaṃ arahattaṃ patvā vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedento. **Kāveyyamattāti** kāveyyena kabbakaraṇena mattā. **Khandhāyatanaadhātuyoti** imāni khandhādāni pakāsento dhammaṃ desesi. **Ye niyāmagataddasāti** ye niyāmagatā ceva niyāmadassāti ca. **Svāgatanti** suāgamaṇaṃ. **Iddhipattomhīti** iminā iddhividhaññaṃ gahitaṃ. **Cetopariyāyakovidoti** iminā cetopariyaññaṃ. Dibbasotaṃ pana avuttampi gahitameva hoti. Evaṃ cha abhiññāpato eso mahāsāvakoṭi veditabbo. Dvādasamaṃ.

Iti sārathappakāsiniyā

Saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Vaṅgīsaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vanasaṃyuttaṃ

1. Vivekasuttavaṇṇanā

221. Vanasaṃyuttassa paṭhame **kosalesu viharatīti** satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā tassa janapadassa sulabhabhikkhatāya tattha gantvā viharati. **Samvejetukāmāti** vivekaṃ paṭipajjāpetukāmā. **Vivekakāmoti** tayo viveke patthayanto. **Niccharatī bahiddhāti** bāhiresu puthuttāraṃmaṇesu carati. **Jano janasminti** tvaṃ jano aññasmimṃ jane chandarāgaṃ vinayassu. **Pajahāsīti** pajaha. **Bhavāsīti** bhava. **Sataṃ taṃ sārāyāmaseti** satimantaṃ paṇḍitaṃ taṃ mayampi sārāyāma, sataṃ vā dhammaṃ mayāṃ taṃ sārāyāmāti attho. **Pātālarajoti** appatiṭṭhathena pātālasaṅkhāto kilesarajo. **Mā taṃ kāmarajoti** ayaṃ kāmarāgarajo taṃ mā avahari, apāyameva mā netūti attho. **Pamsukunthitoti** paṃsumakkhito. **Vidhunanti** vidhunanto. **Sitaṃ rajanti** sarīralaggaṃ rajaṃ. **Samvegamaṇāpādīti** devatāpi nāma maṃ evaṃ sāretīti vivekamāpanno, uttamavīriyaṃ vā paggayha paramavivekaṃ maggameva paṭipannoti. Paṭhamāṃ.

2. Upaṭṭhānasuttavaṇṇanā

222. Dutiyē **supatīti** ayam kira khīṇāsavo, so dūre bhikkhācāragāmaṃ gantvā āgato paṇṇasālāya pattacīvaram paṭisāmetvā avidūre jātassaram otarivā gattāni utuṃ gāhāpetvā divāṭṭhānaṃ sammajjitvā tattha nīcamañcakaṃ paññāpetvā niddaṃ anokkamantova nipanno. Khīṇāsavassāpi hi kāyadaratho hotiyevāti tassa vinodanattamaṃ, taṃ sandhāya supatīti vuttaṃ. **Ajjhabhāsīti** “ayam bhikkhu satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā divā supati, divāsoppaṇca nāmetaṃ vaḍḍhitam diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ atthaṃ nāseti”ti maññamānā “codessāmi na”nti cintetvā abhāsi.

Āturassāti jarāturo rogāturo kilesāturoti tayo āturā, tesu kilesāturaṃ sandhāyevamāha. **Sallaviddhassāti** savisena sattisallena viya avijjāvisaviṭṭhena taṇhāsallena hadaye viddhassa. **Ruppatoti** ghaṭṭiyamānassa.

Idānissa kāmesu ādīnavaṃ kathayantī **aniccāti**ādīmāha. Tattha **asitanti** taṇhādiṭṭhinissayena anissitaṃ. **Kasmā pabbajitaṃ tapeti** evarūpaṃ khīṇāsavaṃ divāsoppaṃ na tapati, tādisaṃ pana kasmā na tapessatīti? Vadati. Therasseva vā etaṃ vacanaṃ, tasmā ayamettha attho – baddhesu muttaṃ asitaṃ mādisaṃ khīṇāsavapabbajitaṃ kasmā divāsoppaṃ tape, na tapessatīti? Sesagāthāsupi eseva nayo. Devatāya hi vacanapakkhe – “evarūpaṃ khīṇāsavapabbajitaṃ divāsoppaṃ na tapati, tādisaṃ pana kasmā na tapessati? Tapessatiyevā”ti attho. Therassa vacanapakkhe – “evarūpaṃ mādisaṃ khīṇāsavapabbajitaṃ kasmā divāsoppaṃ tape? Na tapatiyevā”ti attho. Ayam panettha anuttānapadavaṇṇanā. **Vinayāti** vinayena. **Samatikkamāti** vaṭṭamūlikāya avijjāya samatikkamena. **Taṃ ṇāṇanti** taṃ catusaccañāṇaṃ. **Paramodānanti** paramaparisuddhaṃ. **Pabbajitanti** evarūpena ṇāṇena samannāgataṃ pabbajitaṃ. **Vijjāyāti** catutthamaggavijjāya. **Āraddhavīriyanti** paggahitavīriyaṃ paripuṇṇavīriyaṃ. Dutiyam.

3. Kassapagottasuttavaṇṇanā

223. Tatiye **chetanti** ekaṃ migaluddakaṃ. **Ovadatīti** so kira migaluddako pātova bhuñjitvā “mige vadhissāmī”ti araññaṃ pavittṭho ekaṃ rohitamigaṃ disvā “sattiyā naṃ paharissāmī”ti anubandhamāno therassa paṭhamasutte vuttanayeneva divāvihāraṃ nisinnassa avidūrena pakkamati. Atha naṃ thero – “upāsaka, pāṇātipāto nāmesa apāyasaṃvattaniko appāyukasaṃvattaniko, sakkā aññenapi kasivañijjādikammaṃ dārabharaṇaṃ kātuṃ, mā evarūpaṃ kakkhaḷakammaṃ karohī”ti āha. Sopi “mahāpaṃsukūlikatthero katheti”ti gāravena ṭhatvā sotuṃ āradhho. Athassa sotukāmatam janessāmīti thero aṅguṭṭhakaṃ jālāpesi. So akkhīhipi passati, kaññehipi suṇāti, cittaṃ panassa “asukatṭhānaṃ migo gato bhavissati, asukatitthaṃ otiṇṇo, tattha naṃ gantvā ghātetvā yāvadicchakaṃ maṃsaṃ khādītva sesaṃ kājenādāya gantvā puttake tosessāmī”ti evaṃ migasseva anupadaṃ dhāvati. Evaṃ vikkhittaccittassa dhammaṃ desentaṃ theram sandhāya vuttaṃ “ovadatī”ti. **Ajjhabhāsīti** “ayam thero adāruṃ tacchanto viya akhette vappanto viya attanopi kammaṃ nāseti, etassāpi codessāmi na”nti abhāsi.

Appapaññanti nippaṇṇaṃ. **Acetasanti** kāraṇajānanasamatthena cittena rahitaṃ. **Mandovāti** andhabālo viya. **Suṇātīti** tava dhammakathaṃ suṇāti. **Na vijānātīti** atthamassa na jānāti. **Āloketīti** tava puthujjanikaidhiyā jalantaṃ aṅguṭṭhakaṃ āloketi. **Na passatīti** ettha “neva telaṃ na vaṭṭi na dīpakapallikā, therassa pana ānubhāvenāyaṃ jalatī”ti imaṃ kāraṇaṃ na passati. **Dasa pajjoteti** dasasu aṅgulisu dasa padīpe. **Rūpānīti** kāraṇarūpāni. **Cakkhūti** paññācakkhu. **Samvegamaṇapādīti** kiṃ me imināti? Vīriyaṃ paggayha paramavivekaṃ arahattamaggaṃ paṭipajji. Tatiyaṃ.

4. Sambahulasuttavaṇṇanā

224. Catutthe **sambahulāti** bahū suttantikā ābhidhammikā vinayadharā ca. **Viharantīti** satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā viharanti. **Pakkamimsūti** te kira tasmim janapade aññataraṃ gāmaṃ upasaṅkamante disvā manussā pasannacittā āsanāsālāya kojavattharaṇādīni paññāpetvā yāgukhajjakāni datvā upanisīdiṃsu. Mahāthero ekaṃ dhammakathikaṃ “dhammaṃ kathehi”ti āha. So cittaṃ

dhammakathaṃ kathesi. Manussā pasīditvā bhojanavelāyaṃ paṇṭabhojanaṃ adaṃsu. Mahāthero manuññaṃ bhaddānumodanamakāsi. Manussā bhiyyosomattāya pasannā “idheva, bhante, temāsaṃ vasathā”ti paṭiññaṃ kāretvā gamanāgamanasampanne ṭhāne senāsanāni kāretvā catūhi paccayehi upaṭṭhahimsu. Mahāthero vassūpanāyikadivase bhikkhū ovadī – “āvuso, tumhehi garukassa satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahitaṃ, buddhapātubhāvo nāma dullabho. Māsassa aṭṭha divase dhammassavanaṃ katvā gaṇasaṅgaṇikaṃ pahāya appamattā viharathā”ti. Te tato paṭṭhāya yuñjanti ghaṭenti. Kadāci sabbarattikaṃ dhammassavanaṃ karonti, kadāci pañhaṃ vissajjenti, kadāci padhānaṃ karonti. Tesāṃ dhammassavanadivase dhammaṃ kathentānaṃyeva aruṇo uggacchati. Pañhāvissajjanadivase byatto bhikkhu pañhaṃ pucchati, paṇḍito vissajjetīti pucchavissajjanaṃ karontānaṃyeva. Padhānadivase sūriyatthaṅgamane gaṇḍiṃ paharivāva caṅkamaṃ otarivā padhānaṃ karontānaṃyeva. Te evaṃ vassaṃ vassivā pavāretvā pakkamimsu. Taṃ sandhāyetam vuttam.

Paridevamānāti “idāni tathārūpaṃ madhuraṃ dhammassavanaṃ pañhākathanaṃ kuto labhissāmi”tiādīni vatvā rodamānā.

Khāyatīti paññāyati upaṭṭhāti. **Ko meti** kahaṃ ime. **Vajjibhūmiyāti** vajjiraṭṭhābhimukhā gatā. **Magā viyāti** yathā magā tasmim tasmim pabbatapāde vā vanasaṅge vā vicarantā – “idaṃ amhākaṃ mātusantakaṃ pitusantakaṃ paveṇiāgata”nti agahetvā, yattheva nesaṃ gocaraphāsutā ca hoti pariapanthābhāvo ca, tattha vicaranti. Evaṃ aniketā agehā bhikkhavopi “ayaṃ, āvuso, amhākaṃ ācariyupajjhāyānaṃ santako paveṇiāgato”ti agahetvā yattheva nesaṃ utusappāyaṃ bhojanasappāyaṃ puggalasappāyaṃ senāsanasappāyaṃ dhammassavanasappāyaṃca sulabhaṃ hoti, tattha viharanti. Catutthaṃ.

5. Ānandasuttavaṇṇanā

225. Pañcame ānandoti dhammabhaṇḍāgārikatthero. **Ativelanti** atikkantaṃ velaṃ. **Gihisaññattibahuloti** rattiñca divā ca bahukālaṃ gihī saññāpayanto. Bhagavati parinibbute mahākassapatthero theram āha – “āvuso, mayaṃ rājagahe vassaṃ upagantvā dhammaṃ saṅgāyissāma, gaccha tvaṃ araññaṃ pavisitvā uparimaggattayatthāya vāyāmaṃ karohī”ti. So bhagavato pattacīvaramādāya kosalaratthaṃ gantvā ekasmim araññāvāse vasitvā punadivase ekaṃ gāmaṃ pāvīsi. Manussā theram disvā – “bhante ānanda, tumhe pubbe satthārā saddhiṃ āgacchatha. Ajja ekakāva āgatā. Kahaṃ satthāraṃ ṭhapetvā āgatatha? Idāni kassa pattacīvaraṃ gahetvā vicaratha? Kassa mukhodakaṃ dantakaṭṭhaṃ detha, pariveṇaṃ sammajjatha, vattapaṭivattaṃ karoṭhā”ti bahuṃ vatvā parideviṃsu. Thero – “mā, āvuso, socittha, mā paridevittha, aniccā saṅkhārā”tiādīni vatvā te saññāpetvā bhattakiccāvasāne vasanaṭṭhānameva gacchati. Manussā sāyampi tattha gantvā tatheva paridevanti. Theropi tatheva ovadati. Taṃ sandhāyetam vuttam. **Ajjhabhāsīti** “ayaṃ thero bhikkhusaṅghassa kathaṃ sutvā ‘samaṇadhammaṃ karissāmi”ti araññaṃ pavisitvā idāni gihī saññāpento viharati, satthu sāsanaṃ asaṅgahitapuppharāsi viya ṭhitaṃ, dhammasaṅgahaṃ na karoti, codessāmi na”nti cintetvā abhāsi.

Pasakkiyāti pavisitvā. **Hadayasmiṃ opiyāti** kiccato ca ārammaṇato ca hadayamhi pakkhipitvā. “Nibbānaṃ pāpuṇissāmi”ti vīriyaṃ karonto nibbānaṃ kiccato hadayamhi opeti nāma, nibbānārammaṇaṃ pana samāpattiṃ appetvā nisīdanto ārammaṇato. Tadubhayampi sandhāyesā bhāsati. **Jhāyāti** dvīhi jhānehi jhāyiko bhava. **Biḷibīlikāti** ayaṃ gihīhi saddhiṃ biḷibīlikathā. Pañcamaṃ.

6. Anuruddhasuttavaṇṇanā

226. Chaṭṭhe purāṇadutiyaṅkāti anantare attabhāve aggamaheṣī. **Sobhasīti** pubbepi sobhasi, idānipi sobhasi. **Duggatāti** na gatiduggatiyā duggatā. Tā hi sugatiyaṃ ṭhitā sampattiṃ anubhavanti, paṭipattiduggatiyā pana duggatā. Tato cutā hi tā nirayepi upapajjantīti duggatā. **Patitṭhitāti** sakkāyasmim hi patitṭhahanto aṭṭhahi kāraṇehi patitṭhāti – ratto rāgavasena patitṭhāti, duṭṭho dosavasena... mūlho mohavasena... vinibaddho mānavasena... parāmaṭṭho ditṭhivasena... thāmagato

anusayavasena... anit̥ṭhaṅgato vicikicchāvasena... vikkhepagato uddhaccavasena patiṭṭhāti. Tāpi evaṃ patiṭṭhitāva. **Naradevānanti** devanarānaṃ.

Natthi dānīti sā kira devadhītā there balavasinehā ahosi, paṭigantumaṃ nāsakkhi. Kālena āgantvā pariveṇaṃ sammajjati, mukhodakaṃ dantakaṭṭhaṃ pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapeti. Thero anāvajjanena paribhuñjati. Ekasmiṃ divase therassa jīṇṇacīvarassa coḷakabhikkhaṃ carato saṅkārakūṭe dibbadussaṃ ṭhapetvā pakkami. Thero taṃ disvā ukkhipitvā, olokeno dussantaṃ disvā “dussameta”nti ñatvā, “alaṃ ettāvata”ti aggahesi. Tenevassa cīvaraṃ niṭṭhāsi. Atha dve aggasāvakaṃ anuruddhatthero cāti tayo janā cīvaraṃ kariṃsu. Satthā sūciṃ yojetvā adāsi. Niṭṭhitacīvarassa piṇḍāya carato devatā piṇḍapātaṃ samādapeti. Sā kālena ekikā, kālena attadutiyaṃ therassa santikaṃ āgacchati. Tadā pana attatatiyā āgantvā divaṭṭhāne theram upasaṅkamitvā – “mayam manāpakāyikā nāma manasā icchiticchitarūpaṃ māpema”ti āha. Thero – “etā evaṃ vadanti, vīmaṃsissāmi, sabbā nīlakā hontū”ti cintesi. Tā therassa manam ñatvā sabbāva nīlavaṇṇā ahesuṃ, evaṃ pītalohitaodātavaṇṇāti. Tato cintayīsu – “thero amhākaṃ dassanaṃ assādeti”ti tā samajjam kātuṃ āradhā, ekāpi gāyi, ekāpi nacci, ekāpi accharaṃ pahari. Thero indriyāni okkhipi. Tato – “na amhākaṃ dassanaṃ thero assādeti”ti ñatvā sinehaṃ vā santhavaṃ vā alabhamānā nibbinditvā gantumāraddhā. Thero tāsam gamanabhāvaṃ ñatvā – “mā punappunaṃ āgacchimsū”ti arahattaṃ byākaronto imaṃ gāthamāha. Tattha **vikkhīṇoti** khīṇo. **Jātiṣaṃsāroti** tattha tattha jātiṣaṅkhāto saṃsāro. Chaṭṭhaṃ.

7. Nāgadattasuttavaṇṇanā

227. Sattame **atikālenāti** sabbarattim niddāyitvā balavapaccūse koṭisammuñjanīyā thokaṃ sammajjitvā mukhaṃ dhovitvā yāgubhikkhāya pātova pavisati. **Atidivāti** yāguṃ ādāya āsanasālaṃ gantvā pivitvā ekasmiṃ ṭhāne nipanno niddāyitvā – “manussānaṃ bhojanavelāya paṇītaṃ bhikkhaṃ labhissāmi”ti upakaṭṭhe majjhanhike uṭṭhāya dhammakaraṇena udakaṃ gahetvā akkhīni pamajjitvā piṇḍāya caritvā yāvadatthaṃ bhuñjitvā majjhanhike vītivatte paṭikkamati. **Divā ca āgantvāti** atikāle pavitṭhena nāma aññehi bhikkhūhi paṭhamataraṃ āgantabbaṃ hoti, tvaṃ pana ativiya divā āgantvā gatāsīti attho. **Bhāyāmi nāgadattanti** taṃ nāgadattaṃ ahaṃ bhāyāmi. **Suppagabbhanti** suṭṭhu pagabbhaṃ. **Kulesūti** khattiyakulādiupaṭṭhākakulesu. Sattamaṃ.

8. Kulagharaṇīsuttavaṇṇanā

228. Aṭṭhame **ajjhogālhappattoti** ogāhappatto. So kira satthu santike kammatṭhānaṃ gahetvā taṃ vanasaṇḍaṃ pavisitvā dutiyadivase gāmaṃ piṇḍāya pāvīsi pāsādikehi abhikkantādīhi. Aññataraṃ kulaṃ tassa iriyāpathe pasīditvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā piṇḍapātaṃ adāsi. Bhattānumodanaṃ puna sutvā atirekataraṃ pasīditvā, “bhante, niccakālaṃ idheva bhikkhaṃ gaṇhathā”ti nimantesi. Thero adhivāsetvā tesam āhāraṃ paribhuñjamāno vīriyaṃ paggayha ghaṭento arahattaṃ patvā cintesi – “bahūpakāraṃ me etaṃ kulaṃ, aññattha gantvā kiṃ karissāmi”ti? Phalasaṃpattisukhaṃ anubhavanto tattheva vasi. **Ajjhabhāsīti** sā kira therassa khīṇāsavabhāvaṃ ajānantī cintesi – “ayaṃ thero neva aññaṃ gāmaṃ gacchati, na aññaṃ gharaṃ, na rukkhamaṃ āsanasālādīsu nisīdati, niccakālaṃ gharaṃ pavisitvāva nisīdati, ubhopete ogādhappattā paṭigādhappattā, kadāci esa imaṃ kulaṃ dūseyya, codessāmi na”nti. Tasmā abhāsi.

Sanṭhāneti nagaradvārassa āsanne manussānaṃ bhaṇḍakaṃ otāretvā vissamanaṭṭhāne. **Saṅgammāti** samāgantvā. **Mantentīti** kathenti. **Mañca tañcāti** mañca kathenti tañca kathenti. **Kimantaranti** kiṃ kāraṇaṃ? **Bahū hi saddā paccūhāti** bahukā ete lokasmiṃ paṭilomasaddā. **Na tenāti** tena kāraṇena, tena vā tapassinā na maṅku hotabbaṃ. **Na hi tenāti** na hi tena parehi vuttavacanena satto kilissati, attanā katena pana pāpakammeneva kilissatīti dasseti. **Vātamigo yathāti** yathā vane vātamigo vāteritānaṃ paṇṇādīnaṃ saddena paritassati, evaṃ yo saddaparitāsī hotīti attho. **Nāssa sampajjate vatanti** tassa lahucittassa vataṃ na sampajjati. Thero pana khīṇāsavattā sampannavatoti veditabbo. Aṭṭhamaṃ.

9. Vajjiputtasuttavaṇṇanā

229. Navame **vajjiputtakoti** vajjiraṭṭhe rājaputto chattam pahāya pabbajito. **Sabbaratticāroti** kattikanakkhattam ghoṣetvā sakalanagaraṃ dhajapaṭākādīhi paṭimaṇḍetvā pavattito sabbaratticāro. Idañhi nakkhattam yāva cātumahārājikehi ekābaddham hoti. **Tūriyatālitavāditanigghosasaddanti** bheriāditūriyānam tālitānam vīṇādīnañca vāditānam nigghosasaddam. **Abhāsīti** vesāliyam kira satta rājasahassāni sattasatāni satta ca rājāno, tattakāva tesam uparājasenāpatiādayo. Tesu alaṅkatapaṭiyattesu nakkhattakīlanatthāya vīthim otiṇṇesu saṭṭhihatthe mahācaṅkame caṅkamamāno nabhassa majjhe ṭhitam candaṃ disvā caṅkamanakoṭiyam phalakaṃ nissāya ṭhito abhāsī. **Apaviddhamva vanasmiṃ dārukanti** vatthaveṭhanālaṅkārahittā vane chaḍḍitadārukaṃ viya jātam. **Pāpiyoti** lāmakataro amhehi añño koci atthi. **Pihayanṭīti** thero āraññiko paṃsukūliko piṇḍapātiko sapadānacāriko appiccho santuṭṭhoti bahū tuyham patthayanṭīti attho. **Saggagāminanti** saggam gacchantānam gatānampi. Navamaṃ.

10. Sajjhāyasuttavaṇṇanā

230. Dasame **yam sudanti** nipātamattam. **Sajjhāyabahuloti** nissaraṇapariyattivasena sajjhāyanato bahutaram kālam sajjhāyanto. So kira ācariyassa divāṭṭhānam sammajjivā ācariyam udikkhanto tiṭṭhati. Atha nam āgacchantam disvāva paccuggantvā pattacīvaraṃ paṭiggahetvā paññattāsane nisinnassa tālavaṇṭavātam datvā pānīyam āpucchitvā pāde dhovivā telam makkhetvā vanditvā ṭhito uddeṣam gahetvā yāva sūriyatthaṅgamā sajjhāyam karoti. So nhānakoṭṭhake udakaṃ upaṭṭhapetvā āṅgārapalle aggiṃ karoti. Ācariyassa nhatvā āgatassa pādesu udakaṃ puñchitvā piṭṭhiparikammaṃ katvā vanditvā uddeṣam gahetvā paṭhamayāme sajjhāyam katvā majjhimayāme sarīram samassāsetvā pacchimayāme uddeṣam gahetvā yāva aruṇuggamanā sajjhāyam katvā niruddhasaddam khayato sammāsati. Tato sesam upādāyarūpaṃ bhūtarūpaṃ nāmarūpanti pañcasu khandhesu vipassanam vaḍḍhetvā arahattam pāpuṇi. **Appossukkoti** uddeṣaggaṇe ca sajjhāyakaṇṭīye ca nirussukko. **Saṅkasāyatīti** yassa dāni atthāya aham sajjhāyam kareyyam, so me attho matthakaṃ patto. Kiṃ me idāni sajjhāyenāti phalasaṃpattisukhena kālam ativatteti. **Ajjhabhāsīti**, “kiṃ nu kho assa therassa aphāsukaṃ jātam, udāhussa ācariyassa? Kena nu kho kāraṇena pubbe viya madhurassarena na sajjhāyati”ti? Āgantvā santike ṭhitā abhāsī.

Dhammapadānīti idha sabbampi buddhavacanaṃ adhippetam. **Nādhīyasīti** na sajjhāyasi. Nādhīyasīti vā pāṭho, na gaṇhāsīti attho. **Pasaṃsanti** dhammabhāṇako pasaṃsam labhati, ābhidhammiko suttantiko vinayadharotissa pasaṃsitā bhavanti. **Virāgenāti** ariyamaggena. **Aññāyāti** jānitvā. **Nikkhepananti** tassa diṭṭhasutādino vissajjanaṃ santo vadantīti dīpeti, na buddhavacanaṃ. Ettāvātā “thero buddhavacanaṃ na vissajjāpeti”ti na niccakālam sajjhāyanteneva bhavitabbaṃ, sajjhāyitvā pana – “ettakassāham atthassa vā dhammassa vā ādhāro bhavitum samattho”ti ñatvā vaṭṭadukkhassa antakiriyaṃ paṭipajjitabbaṃ. Dasamaṃ.

11. Akusalavitakkasuttavaṇṇanā

231. Ekādasame **akusale vitakketi** kāmavitakkādayo tayo mahāvitakke. **Ayoniso manasikārāti** anupāyamanasikārena. **Soti** so tvam. **Ayoniso paṭinissajjāti** etaṃ anupāyamanasikāram vajjehi. **Satthāranti** imāya gāthāya pāsādikakammaṭṭhānam katheti. **Pītisukhamasamsayanti** ekamseneva balavapītiñca sukhañca adhigamissasi. Ekādasamaṃ.

12. Majjhanhikasuttavaṇṇanā

232. Dvādasame yaṃ vattabbaṃ, taṃ devatāsamyutte nandanavagge vuttameva. Dvādasamaṃ.

13. Pākatindriyasuttavaṇṇanā

233. Terasamaṃ devaputtasaṃyutte jantudevaputtasutte vitthāritameva. Terasamaṃ.

14. Gandhatthenasuttavaṇṇanā

234. Cuddasame **ajjhabhāsī**ti taṃ bhikkhuṃ nāḷe gahetvā padumaṃ siṅghamānaṃ disvāva – “ayaṃ bhikkhu satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā samaṇadhammaṃ kātuṃ araṇṇaṃ pavīṭṭho gandhārammaṇaṃ upanijjhāyati, svāyaṃ ajja upasiṅghaṃ svepi punadivasepi upasiṅghissati, evamassa sā gandhatanā vaddhitvā diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ atthaṃ nāsessati, mā mayi passantiyā nassatu, codessāmi na”nti upasaṅkamitvā abhāsi.

Ekaṅgamaṭaṃ theyyānanti thenitabbānaṃ rūpārammaṇādīnaṃ pañcakoṭṭhāsānaṃ idaṃ ekaṅgaṃ, ekakoṭṭhāsoti attho. **Na harāmīti** na gahetvā gacchāmi. **Ārāti** dūre nāḷe gahetvā nāmetvā dūre ṭhito upasiṅghāmīti vadati. **Vaṇṇenāti** kāraṇena.

Yvāyanti yo ayaṃ. Tasmim kira devatāya saddhiṃ kathenteyeva eko tāpaso otarivā bhisakhananādīni kātuṃ āradho, taṃ sandhāyevamāha. **Ākiṇṇakammantoti** evaṃ aparisuddhakammanto. Akhīṇakammantotipi pāṭho, kakkhaḷakammantoti attho. **Na vuccatīti** gandhacoroti vā pupphacoroti vā kasmā na vuccati.

Ākiṇṇaluddoti bahupāpo gāḷhapāpo vā, tasmā na vuccati. **Dhāticelaṃva makkhitoti** yathā dhātiyā nivatthakiliṭṭhavatthaṃ uccārapassāvapaṃsumasikaddamādīhi makkhitam, evamevaṃ rāgadosādīhi makkhito. **Arahāmi vattaveti** arahāmi vattam. Devatāya codanā kira sugatānusiṭṭhisadisā, na taṃ lāmakā hīnādhimuttikā micchāpaṭipannakapuggalā labhanti. Tasmim pana attabhāve maggaphalānaṃ bhabbarūpā puggalā taṃ labhanti, tasmā evamāha.

Sucigavesinoti sucīni sīlasamādhiñāṇāni gavesantassa. **Abbhāmattaṃ vāti** valāhakakūṭamattaṃ viya. **Jānāsīti** suddho ayanti jānāsi. **Vajjāsīti** vadeyyāsi. **Neva taṃ upajīvāmāti** devatā kira cintesi – “ayaṃ bhikkhu atthi me hitakāmā devatā, sā maṃ codessati sāressatīti pamādampi anuyuñjeyya, nāssa vacanaṃ sampaṭicchissāmī”ti. Tasmā evamāha. **Tvamevāti** tvamyeva. **Jāneyyāti** jāneyyāsi. **Yenāti** yena kammena sugatiṃ gaccheyyāsi, taṃ kammaṃ tvamyeva jāneyyāsīti. Cuddasamaṃ.

Iti sāraththappakāsiniyā

Samyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Vanasamyyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Yakkhasamyyuttam

1. Indakasuttavaṇṇanā

235. Yakkhasamyyuttassa paṭhame **indakassāti** indakūṭanivāsino yakkhassa. Yakkhato hi kūṭena, kūṭato ca yakkhena nāmaṃ laddhaṃ. **Rūpaṃ na jīvanti vadantīti** yadi buddhā rūpaṃ jīvanti na vadanti, yadi rūpaṃ satto puggaloti evaṃ na vadantīti attho. **Kathaṃ nvayanti** kathaṃ nu ayaṃ? **Kutassa aṭṭhiyakapiṇḍametīti** assa sattassa aṭṭhiyakapiṇḍaṅca kuto āgacchati? Ettha ca aṭṭhiggahaṇena tīṇi aṭṭhisatāni, yakapiṇḍaggahaṇena nava maṃsapesisatāni gahitāni. Yadi rūpaṃ na jīvo, athassa imāni ca aṭṭhīni imā ca maṃsapesiyo kuto āgacchantīti pucchati. **Kathaṃ nvayaṃ sajjati gabbharasminti** kena nu kāraṇena ayaṃ satto mātukucchismiṃ sajjati laggati, tiṭṭhatīti? Puggalavādī kiresa yakkho, “ekappahārenea satto mātukucchismiṃ nibbattatī”ti gahetvā gabbhaseyyakasattassa mātā macchamaṃsādīni khādati, sabbāni ekarattivāsena pacitvā pheṇaṃ viya vilīyanti. Yadi rūpaṃ satto na

bhaveyya, evameva vilīyeyyāti laddhiyā evamāha. Athassa bhagavā – “na mātukucchismiṃ ekappahāreneva nibbattati, anupubbena pana vaḍḍhatī” ti dassento **paṭhamam kalalam hotī**tiādīmāha. Tattha **paṭhamanti** paṭhamena paṭisandhiviññāṇena saddhiṃ tissoti vā phussoti vā nāmaṃ natthi, atha kho tīhi jātiṇṇaṃsūhi katasuttage saṅghitatelabinduppamaṇaṃ kalalam hoti, yaṃ sandhāya vuttaṃ –

“Tilatelassa yathā bindu, sappimaṇḍo anāvilo;
Evaṃ vaṇṇappaṭibhāgaṃ, kalalam sampavuccatī” ti.

Kalalā hoti abbudanti tasmā kalalā sattāhaccayena maṃsadhovanaudakavaṇṇaṃ abbudaṃ nāma hoti, kalalanti nāmaṃ antaradhāyati. Vuttampi cetaṃ –

“Sattāhaṃ kalalam hoti, paripakkaṃ samūhataṃ;
Vivaṭṭamānaṃ tabbhāvaṃ, abbudaṃ nāma jāyati” ti.

Abbudā jāyate pesīti tasmāpi abbudā sattāhaccayena vilīnatīpusadisā pesi nāma sañjāyati. Sā maricaphāṇitena dīpetabbā. Gāmadārikā hi supakkāni maricāni gahetvā sātakante bhaṇḍikaṃ katvā pīletvā maṇḍaṃ ādāya kapāle pakkhipitvā ātape ṭhapenti, taṃ sukkhamānaṃ sabbabhāgehi muccati. Evarūpā pesi hoti, abbudanti nāmaṃ antaradhāyati. Vuttampi cetaṃ –

“Sattāhaṃ abbudaṃ hoti, paripakkaṃ samūhataṃ;
Vivaṭṭamānaṃ tabbhāvaṃ, pesi nāma pajāyati” ti.

Pesi nibbattatī ghanoti tato pesito sattāhaccayena kukkuṭaṇḍasaṅghāno ghano nāma maṃsapīṇḍo nibbattati, pesīti nāmaṃ antaradhāyati. Vuttampi cetaṃ –

“Sattāhaṃ pesi bhavati, paripakkaṃ samūhataṃ;
Vivaṭṭamānaṃ tabbhāvaṃ, ghanoti nāma jāyati.

“Yathā kukkuṭiyā aṇḍaṃ, samantā parimaṇḍalaṃ;
Evaṃ ghanassa saṅghānaṃ, nibbattaṃ kammaṃpaccayā” ti.

Ghanā pasākhā jāyantīti pañcame sattāhe dvinnaṃ hatthapādānaṃ sīsassa cattāya pañca pīlakā jāyanti, yaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “pañcame, bhikkhave, sattāhe pañca pīlakā saṅghahanti kammato” ti.

Ito paraṃ chaṭṭhasattamādīni sattāhāni atikkamma desanaṃ saṅkhipitvā dvācattālīse sattāhe pariṇatakālaṃ gahetvā dassento **kesāti**ādīmāha. Tattha **kesā lomā nakhāpi cāti** dvācattālīse sattāhe etāni jāyanti.

Tena so tattha yāpetīti tassa hi nābhito uṭṭhito nālo mātu udarapaṭalena ekābaddho hoti, so uppaladaṇḍako viya chiddo, tena āhāraraso saṃsaritvā āhārasamuṭṭhānarūpaṃ samuṭṭhāpeti. Evaṃ so dasa māse yāpeti. **Mātukucchigato naroti** mātuyā tirokucchigato, kucchiyā abhantaragatoti attho. Iti bhagavā “evaṃ kho, yakkha, ayaṃ satto anupubbena mātukucchiyaṃ vaḍḍhatī, na ekappahāreneva nibbattatī” ti dasseti. Paṭhamam.

2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā

236. Dutīye **sakkanāmakoti** evaṃ nāmako eko yakkho, so kira mārapakkhikayakkho. **Vippamuttassāti** tīhi bhavehi vippamuttassa. **Yadaññanti** yaṃ aññaṃ. **Vaṇṇenāti** kāraṇena. **Samvāsoti** ekato vāso, sakkhidhammo mittadhammoti attho. **Sappaññoti** supañño sambuddho. Dutīyaṃ.

3. Sūcilomasuttavaṇṇanā

237. Tatiye **gayāyanti** gayāgāme, gayāya avidūre nivīṭṭhagāmaṃ upanissāyāti attho.

Ṭaṅkitamañceti dīghamañce pādamajjhe vijjhivā aṇiyo pavesetvā katamañce. Tassa “idaṃ upari, idaṃ heṭṭhā”ti natthi, parivattetvā atthatopi tādisova hoti, taṃ devaṭṭhāne ṭhapenti. Catunnaṃ pāsāṇānaṃ upari pāsāṇaṃ attharivā katagehampi “ṭaṅkitamañco”ti vuccati. **Sūcilomassāti** kathinasūcisadisalomassa. So kira kassapassa bhagavato sāsane pabbajitvā dūraṭṭhānato āgato sedamalaggahitena gattena supaññattaṃ saṅghikamañcaṃ anādarena apaccattharivā nipajji, tassa parisuddhasīlassa taṃ kammaṃ suddhavatthe kālakaṃ viya ahoṣi. So tasmim attabhāve viṣesaṃ nibbattetuṃ asakkonto kālakaṃ katvā gayāgāmadvāre saṅkāraṭṭhāne yakkho hutvā nibbatti. Nibbattamattasseva cassa sakalasarīraṃ kathinasūcīhi gavicchivijjhitaṃ viya jātaṃ.

Athekadivasam bhagavā paccūsasamaye lokaṃ olovento taṃ yakkhaṃ paṭhamāvajjanasseva āpāthaṃ āgataṃ disvā – “ayaṃ ekaṃ buddhantaṃ mahādukkhaṃ anubhavi. Kiṃ nu khvāssa maṃ āgamma sotthikāraṇaṃ bhavēyyā”ti? Āvajjento paṭhamamaggassa upanissayaṃ addasa. Athassa saṅghaṃ kātukāmo surattadupaṭṭaṃ nivāsetvā sugatamahācīvaraṃ pārupitvā devavimānakappaṃ gandhakuṭṭim pahāya hatthigavāssamanussakukkurādikuṇapaduggandhaṃ saṅkāraṭṭhānaṃ gantvā tattha mahāgandhakuṭṭiyaṃ viya nisīdi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “sūcilomassa yakkhassa bhavane”ti.

Kharoti suṃsumārapitṭhi viya chadaniṭṭhakāhi visamacchadanapitṭhi viya ca kharasarīro. So kira kassapasammāsambuddhakāle sīlasampanno upāsako ekadivase vihāre cittattharaṇādīhi atthatāya bhūmiyā saṅghike attharaṇe attano uttarāsaṅgaṃ apaccattharivā nipajji. Saṅghikaṃ telaṃ abhājetvā attano uttarāsaṅgaṃ apaccattharivā nipajji. Saṅghikaṃ telaṃ abhājetvā attano hatthehi sarīraṃ makkhesītipi vadanti. So tena kammena sagge nibbattituṃ asakkonto tasseva gāmassa dvāre saṅkāraṭṭhāne yakkho hutvā nibbatti. Nibbattamattassa cassa sakalasarīraṃ vuttappakāraṃ ahoṣi. Te ubhopi sahāyā jātā. Iti kharassa kharabhāvo veditabbo.

Avidūre atikkamantīti gocaraṃ pariyesantā samāgamaṭṭhānaṃ vā gacchantā āsanne ṭhāne gacchanti. Tesu sūcilomo satthāraṃ na passati, kharalomo paṭhamataraṃ disvā sūcilomaṃ yakkhaṃ etadavoca – “**eso samaṇo**”ti, samma, esa tava bhavanaṃ pavisitvā nisinno eko samaṇoti. **Neso samaṇo, samaṇako esoti** so kira yo maṃ passitvā bhīto palāyati, taṃ samaṇakoti vadati. Yo na bhāyati, taṃ samaṇoti. Tasmā “ayaṃ maṃ disvā bhīto palāyissatī”ti maññamāno evamāha.

Kāyaṃ upanāmesīti bheravarūpaṃ nimminivā mahāmukhaṃ vivarivā sakalasarīre lomāni utṭhāpetvā kāyaṃ upanāmesi. **Apanāmesīti** ratanasatikaṃ suvaṇṇagghanikaṃ viya thokaṃ apānāmesi. **Pāpakoti** lāmako amanuñño. So gūthaṃ viya aggī viya kaṇhasappo viya ca parivajjetabbo, na iminā suvaṇṇavaṇṇena sarīrena sampāṭicchitabbo. Evaṃ vutte pana sūcilomo “pāpako kira me samphasso”ti kuddho **pañhaṃ taṃ, samaṇāti**ādīmāha. **Cittaṃ vā te khipissāmīti** yesañhi amanussā cittaṃ khipitukāmā honti, tesam setamukhaṃ nīlodaraṃ surattahatthapādaṃ mahāsīsaṃ pajjalitanettaṃ bheravaṃ vā attabhāvaṃ nimminivā dassenti, bheravaṃ vā saddaṃ sāventi, kathentānaṃyeva vā mukhe hatthaṃ pakkhipitvā hadayaṃ maddanti, tena te sattā ummattakā honti khittacittā. Taṃ sandhāyevamāha. **Pāragaṅgāyāti** dvīsu pādesu gahetvā taṃ āviñchetvā yathā na punāgacchasi, evaṃ pāraṃ vā gaṅgāya khipissāmīti vadati. **Sadevake**tiādi vuttatthameva. **Puccha yadākaṅkhasīti** yaṃkiñci ākaṅkhasi, taṃ sabbam puccha, asesam te byākarissāmīti sabbaññupavāraṇaṃ pavāreti.

Kutonidānāti kiṃnidānā, kiṃpaccayāti attho? **Kumārakā dhaṅkamivossajantīti** yathā kumārakā kākam gahetvā ossajanti khipanti, evaṃ pāpavitakkā kuto samuṭṭhāya cittaṃ ossajantīti pucchati?

Itonidānāti ayaṃ attabhāvo nidānaṃ etesanti ito nidānā. **Itojāti** ito attabhāvato jātā. **Ito samuṭṭhāya manovitakkāti** yathā dīghasuttakena pāde baddhaṃ kākam kumārakā tassa suttapariyantaṃ aṅguliyaṃ veṭhetvā ossajanti, so dūraṃ gantvāpi puna tesam pādamūleyeva patati,

evameva ito attabhāvato samuṭṭhāya pāpavitakkā cittam ossajanti.

Snehajāti taṇhāsinehato jātā. **Attasambhūtāti** attani sambhūtā. **Nigrodhasseva khandhajāti** nigrodhakhandhe jātā pārohā viya. **Puthūti** bahū anekappakārā pāpavitakkā taṃsāmpayuttakilesā ca. **Visattāti** laggā laggitā. **Kāmesūti** vatthukāmesu. **Māluvāva vitatā vaneti** yathā vane māluvā latā yaṃ rukkhaṃ nissāya jāyati, taṃ mūlato yāva aggā, aggato yāva mūlā punappunaṃ saṃsibbitvā ajjhottharivā otatavitatā tiṭṭhati. Evaṃ vatthukāmesu puthū kilesakāmā visattā, puthū vā sattā tehi kilesakāmehi vatthukāmesu visattā. **Ye naṃ pajānantīti** ye “attasambhūtā” ti ettha vuttam attabhāvaṃ jānanti.

Yatonidānanti yaṃ nidānamassa attabhāvassa tañca jānanti. **Te naṃ vinodentīti** te evaṃ attabhāvasaṅkhātassa dukkhasaccassa nidānabhūtam samudayasaccaṃ maggasaccena vinodenti. **Te duttaranti** te samudayasaccaṃ nīharantā idaṃ duttaraṃ kilesoghaṃ taranti. **Atiṇṇapubbanti** anamatagge saṃsāre supinantepi na tiṇṇapubbaṃ. **Apunabbhavāyāti** apunabbhavasāṅkhātassa nirodhasaccasatthāya. Iti imāya gāthāya cattāri saccāni pakāsento arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhapesi. Desanāvasāne sūcilomo tasmimīyeva padese ṭhito desanānusārena nīṇaṃ pesetvā sotāpattiṭṭhale patiṭṭhito. Sotāpannā ca nāma na kiliṭṭhattabhāve tiṭṭhantīti saha phalapaṭilābhenassa sarīre setakaṇḍupīlakasūciyo sabbā patitā. So dibbavatthanivattho dibbavaradukūluttarāsaṅgo dibbaveṭṭhanaveṭṭhito dibbābharaṇagandhamāladhara suvaṇṇavaṇṇo hutvā bhummadevatāparihāraṃ paṭilabhīti. Tatiyaṃ.

4. Mañibhaddasuttavaṇṇanā

238. Catutthe **sukhamedhatīti**, sukhaṃ paṭilabhati. **Suve seyyoti** suve suve seyyo, niccaveva seyyoti attho. **Verā na parimuccatīti** ahaṃ satimāti ettakena verato na muccati. **Yassāti** yassa arahato. **Ahiṃsāyāti** karuṇāya ceva karuṇāpubbabhāge ca. **Mettaṃsoti** so mettañceva mettāpubbabhāgañca bhāveti. Atha vā **aṃsoti** koṭṭhāso vuccati. Mettā aṃso etassāti mettaṃso. Idaṃ vuttam hoti – yassa arahato sabbakālam ahiṃsāya rato mano, yassa ca sabbabhūtesu mettākoṭṭhāso atthi, tassa kenaci puggalena saddhiṃ veraṃ nāma natthi yakkhāti. Catuttham.

5. Sānusuttavaṇṇanā

239. Pañcame **yakkhena gahito hotīti** so kira tassā upāsikāya ekaputtako. Atha naṃ sā daharakāleyeva pabbājesi. So pabbajitakālato paṭṭhāya sīlavā ahoṣi vattasampanno, ācariyupajjhāyaāgantukādīnaṃ vattam katameva hoti, māsassa aṭṭhamīdivase pāto vuṭṭhāya udakamālake udakaṃ upaṭṭhāpetvā dhammassavanaggaṃ sammajjitvā dīpaṃ jāletvā madhurassarena dhammassavanaṃ ghoṣeti. Bhikkhū tassa thāmaṃ ṇātvā “sarabhāṇaṃ bhaṇa, sāmaṇerā” ti ajjhesanti. So “mayhaṃ hadayavāto rujati, kāso vā bādhatī” ti kiñci paccāhāraṃ akatvā dhammāsaṇaṃ abhiruhitvā ākāsaṅgaṃ otārento viya sarabhāṇaṃ vatvā otaranto – “mayhaṃ mātāpitūnampi imasmim sarabhāñhe pattī” ti vadati. Tassa manussā mātāpitāro pattiyā dinnabhāvaṃ na jānanti. Anantarattabhāve panassa mātā yakkhinī jātā. Sā devatāhi saddhiṃ āgatā, dhammaṃ sutvā – “sāmaṇerena dinnapattim anumodāmi, tātā” ti vadati. Sīlasampannā ca nāma bhikkhū sadevakassa lokassa piyā hontīti tasmim sāmaṇere devatā salajjā sagāravā mahābrahmaṃ viya aggikkhandhaṃ viya ca naṃ maññanti. Sāmaṇere gāravena taṃ yakkhinim garuṃ katvā passanti. Dhammassavanayakkhasamāgamādīsu “sānumātā sānumātā” ti yakkhiniyā aggāsaṇaṃ aggodakaṃ aggapiṇḍaṃ denti. Mahesakkhāpi yakkhā taṃ disvā maggā okkamanti, āsanā vuṭṭhahanti.

Atha kho sāmaṇero vuḍḍhimanvāya paripakkindriyo anabhiratipīlito anabhiratiṃ vinodetum asakkonto parūlhakesanakho kiliṭṭhanivāsanapārurano kassaci anārocetvā pattacīvaramādāya ekakova mātu gharaṃ gato. Upāsikā puttam disvā, vanditvā āha – “tāta, tvaṃ pubbe ācariyupajjhāyehi vā daharasāmaṇerehi vā saddhiṃ idhāgacchasi. Kasmā ekakova ajja āgato” ti? So ukkaṇṭhitabhāvaṃ

ārocesi. Saddhā upāsikā nānappakārena gharāvāse ādīnavam dassetvā puttam ovadamānāpi tam saññāpetum asakkontī, “appeva nāma attano dhammatāyapi sallakkhessatī”ti anuyojetvāva – “tiṭṭha, tāta, yāva te yāgubhattam sampāдеми, yāgum pivitvā katabhattakiccassa te manāpāni vatthāni nīharitvā dassāmī”ti vatvā āsanam paññāpetvā adāsi. Nisīdi sāmaṇero. Upāsikā muhutteneva yāgukhajjakam sampādetvā adāsi. Tato “bhattam sampādessāmī”ti avidūre nisinnā taṇḍule dhovati. Tasmim samaye sā yakkhinī “kham nu kho sāmaṇero? Kiñci bhikkhāhāram labhati, udāhu no”ti? Āvajjāmānā tassa vibbhamitukāmatāya nisinnabhāvam ñatvā, “mā heva kho me devatānam antare lajjam uppādeyya, gacchāmissa vibbhamane antarāyam karomī”ti āgantvā sarīre adhimuccitvā gīvam parivattetvā bhūmiyam pātesi. So akkhīhi viparivatthehi kheḷena paggharantena bhūmiyam vipphandati. Tena vuttam “yakkhena gahito hotī”ti.

Abhāsīti upāsikā puttassa tam vippakāram disvā vegena gantvā puttam āliṅgetvā ūrūsu nipajjāpesi. Sakalagāmvāsino āgantvā balikammādīni karonti. Upāsikā paridevamānā imā gāthāyo abhāsi.

Pāṭihāriyapakkhañcāti manussā “aṭṭhamūposathassa paccuggamanañca anuggamanañca karissāmā”ti sattamiyāpi navamiyāpi uposathanāgāni samādiyanti, cātuddasīpannarasīnam paccuggamanānuggamanam karontā terasiyāpi pāṭipadehi samādiyanti, “vassāvāsassa anuggamanam karissāmā”ti dvinnam pavāraṇānam antare aḍḍhamāsam nibaddhuposathikā bhavanti. Idam sandhāya vuttam “pāṭihāriyapakkhañcā”ti. **Aṭṭhaṅgasusamāgatanti** aṭṭhaṅgehi suṭṭhu samāgataṃ, sampayuttanti attho. **Brahmacariyanti** seṭṭhacariyam. **Na te hi yakkhā kīlantīti** na te gahetvā yakkhā kilamenti.

Puna **cātuddasīti** imāya gāthāya sāmaṇerassa kāye adhimuttā yakkhinī āha. **Āvi vā yadi vā rahoti** kassaci sammukhe vā parammukhe vā. **Pamutyatthīti** pamutti atthi. **Uppaccāpīti** uppatitvāpi. Sacepi sakuṇo viya uppatitvā palāyasi, tathāpi te makkho natthīti vadati. Evañca pana vatvā sāmaṇeram muñci. Sāmaṇero akkhīni ummīlesi, mātā kese pakiriya assasantī passasantī rodati. So “amanussena gahitombhī”ti na jānāti. Olokento pana “aham pubbe piṭṭhe nisinnā. Mātā me avidūre nisīditvā taṇḍule dhovati. Idāni panamhi bhūmiyam nisinnā, mātāpi me assasantī passasantī rodati, sakalagāmvāsīnopi sannipatīti. Kiṃ nu kho eta”nti? Nipannakova **matam vā ammāti** gāthamāha.

Kāme cajitvānāti duvidhepi kāme pahāya. **Punarāgacchateti** vibbhamanavasena āgacchati. **Puna jīvam mato hi** sotī uppabbajitvā puna jīvantopi so matakova, tasmā tampi rodantīti vadati.

Idānissa gharāvāse ādīnavam dassentī **kukkuḷāti**ādimāha. Tattha **kukkuḷāti** gharāvāso kira uṇṇaṭṭhena kukkuḷā nāma hoti. **Kassa ujjhāpayāmaseti** – “abhīdhāvatha, bhaddam te hotū”ti evam vatvā – “yam tvam vibbhamitukāmo yakkhena pāpito, imam vippakāram kassa mayam ujjhāpayāma nijjhāpayāma ārocayāma”ti vadati. **Puna ḍayhitumicchasīti**ādittagharato nīhaṭabhaṇḍam viya gharā nīharitvā buddhasāsane pabbajito puna mahāḍāhasadise gharāvāse ḍayhitum icchasīti attho. So mātari kathentiya kathentiya sallakkhetvā hīrottappam paṭilabhītvā, “natthi mayham gīhibhāvena attho”ti āha. Athassa mātā “sādhu, tāta”ti tuṭṭhā paṇītabhojanam bhojetvā, “kati vassosi, tāta”ti pucchi. Paripuṇṇavassomhi upāsiketī. “Tena hi, tāta, upasampadam karohī”ti cīvarasāṭake adāsi. So ticīvaram kārapetvā upasampanno buddhavacanam uggaṇhanto tepīṭako hutvā silādīnam āgataṭṭhāne tam tam pūrento nacirasseva arahattam patvā mahādharmakathiko hutvā vīsavassasatam ṭhatvā sakalajambudīpam khobhetvā parinibbāyi. Pañcamam.

6. Piyaṅkarasuttavaṇṇanā

240. Chaṭṭhe **jetavaneti** jetavanassa paccante kosambakakuṭi nāma atthi, tattha viharati. **Dhammapadānīti** idha pāṭiyekkam saṅgham āruḷhā chabbīsativaggā tanti adhippetā. Tatra thero tasmim samaye antovihāre nisinnā madhurassarena sarabhaññam katvā appamādavaggaṃ bhāsati. **Evam tosesīti** sā kira puttam piyaṅkaram ankenādāya jetavanassa pacchimabhāgato paṭṭhāya gocaram pariyesantī anupubbena nagarābhīmukhī hutvā uccārapassāvakheḷasiṅghāṇīkadubbhojanāni

pariyesamānā therassa vasanaṭṭhānaṃ patvā madhurassaraṃ assosi. Tassā so saddo chaviādīni chetvā aṭṭhimiñjaṃ āhacca hadayaṅgamaṇīyo hutvā aṭṭhāsi. Athassā gocarapariyesane cittampi na uppajji, ohitasotā dhammameva suṇanti ṭhitā. Yakkhadārakassa pana daharatāya dhammassavane cittaṃ natthi. So jighacchāya pīlittā, “kasmā ammā gatagataṭṭhāne khāṇuko viya tiṭṭhasi? Na mayhaṃ khādaniyaṃ vā bhojanīyaṃ vā pariyesasi” ti punappunaṃ mātaṃ codeti. Sā “dhammassavanassa me antarāyaṃ karoti” ti puttakaṃ “mā saddaṃ kari, piyaṅkarā” ti evaṃ tosesi. Tattha **mā saddaṃ karīti** saddaṃ mā kari.

Pānesu cāti gāthāya sā attano dhammatāya samādiṇṇaṃ pañcasīlaṃ dasseti. Tattha **saṃyamāmaseti** saṃyamāma saṃyatā homa. Iminā pāṇātipātā virati gahitā, dutiyapadena musāvādā virati, tatiyapadena sesā tisso viratiyo. **Api muccema pisācayoniyaṃ** api nāma yakkhaloke uppannāni pañca verāni pahāya, yoniso paṭipajjitvā imāya chātakadubbhikkhāya pisācayakkhayoniyaṃ muccema, tātāti vadati. Chaṭṭhaṃ.

7. Punabbasusuttavaṇṇanā

241. Sattame tena kho pana samayenāti katarasamayena? Sūriyassa atthaṅgamanasamayena. Tadā kira bhagavā pacchābhatte mahājanassa dhammaṃ desevā mahājanaṃ uyyojtvā nhānaḷḷhake nhatvā gandhakuṭipariveṇe paññattavarabuddhāsane puratthimalokadhātuṃ olokayamāno nisīdi. Athekacārikadvicārikādayo paṃsukūlikapiṇḍapātikabhikkhū attano attano vasanaṭṭhānehi nikkhamitvā āgamma dasabalaṃ vanditvā rattasāṇiṃ parikkhipamānā viya nisīdiṃsu. Atha nesaṃ ajjhāsayaṃ viditvā sathā nibbānapaṭisaṃyuttaṃ dhammakathaṃ kathesi.

Evaṃ tosesīti sā kira dhītaṃ ankenādāya puttaṃ aṅguliyaṃ gahetvā jetavanapiṭṭhiyaṃ pākāraparikkhepasamīpe uccārapassāvakheḷasiṅghāṇikaṃ pariyesamānā anupubbena jetavanadvāraḷḷhakaṃ sampattā. Bhagavato ca, “ānanda, pattaṃ āhara, cīvaraṃ āhara, vighāsādānaṃ dānaṃ dehi” ti kathentassa saddo samantā dvādasahatthamattameva gaṇhāti. Dhammaṃ desentassa sacepi cakkavālapariyantaṃ katvā parisā nisīdati, yathā parisā gacchati, bahiparisāya ekaṅgulimattampi na niggacchati, “mā akāraṇā madhurasaddo nassī” ti. Tatrāyaṃ yakkhinī bahiparisāya ṭhitā saddaṃ na suṇāti, dvāraḷḷhake ṭhitāya panassā mahatiyā buddhavīthiyā abhimukhe ṭhitā gandhakuṭi paññāyi. Sā nivāte dīpasikhā viya buddhagāravena hatthakukkucādirahitaṃ niccalaṃ parisāṃ disvā – “nūna mettha kiñci bhājanīyabhaṇḍaṃ bhavissati, yato ahaṃ sappitelamadhuphāṇitādisu kiñcideva pattato vā hatthato vā paggharantaṃ bhūmiyaṃ vā pana patitaṃ labhissāmi” ti antovihāraṃ pāvīsi. Dvāraḷḷhake avaruddhakānaṃ nivāraṇatthāya ṭhitā ārakkhadevatā yakkhiniyā upanissayaṃ disvā na nivāresi. Tassā saha parisāya ekībhāvagamanena madhurasaro chaviādīni chinditvā aṭṭhimiñjaṃ āhacca aṭṭhāsi. Taṃ dhammassavanatthāya niccalaṃ ṭhitaṃ purimanayeneva puttakā codayiṃsu. Sā “dhammassavanassa me antarāyaṃ karonti” ti puttake **tuṇhī uttarike hohīti** evaṃ tosesi.

Tattha **yāvāti** yāva dhammaṃ suṇāmi, tāva tuṇhī hohīti attho. **Sabbaganthappamocananti** nibbānaṃ āgamma sabbe ganthā pamuccanti, tasmā taṃ sabbaganthappamocananti vuccati. **Ativelāti** velātikantā pamāṇātikantā. **Piyāyanāti** magganā patthanā. **Tato piyataranti** yā ayaṃ assa dhammassa magganā patthanā, idaṃ mayhaṃ tato piyataranti attho. Piyatarāti vā pāṭho. **Pāṇinanti** yathā pāṇīnaṃ dukkhā moceti. Ke moceti? Pāṇineti āharitvā vattabbaṃ. **Yaṃ dhammaṃ abhisambuddhanti**, yaṃ dhammaṃ bhagavā abhisambuddho. **Tuṇhībhūtāyammuttarāti** na kevalaṃ ahameva, ayaṃ me bhaginī uttarāpi tuṇhībhūtāti vadati. **Saddhammassa anaññāyāti**, amma, mayaṃ pubbepi imaṃ saddhammameva ajānitvā idāni idaṃ khuppipāsādidukkhaṃ anubhavantaṃ dukkhaṃ carāma viharāma.

Cakkhumāti pañcahi cakkhūhi cakkhumā. Dhammaṃ desentoyeva bhagavā parisāṃ sallakkhayamāno tassā yakkhiniyā ceva yakkhadārakassa ca sotāpattiphalassa upanissayaṃ disvā desanaṃ vinivaṭṭetvā catusaccakathaṃ dīpeti, taṃ sutvā tasmīmyeva dese ṭhitā yakkhinī saddhiṃ

puttena sotāpattiṭṭhale patiṭṭhitā. Dhīṭuyāpi panassā upanissayo atthi, atidaharattā pana desanaṃ sampaṭicchitum nāsakkhi.

Idāni sā yakkhinī puttassa anumodanaṃ karontī **sādhu kho paṇḍito nāmāti**ādīmāha. **Ajjāhamhi samuggatā**ti ahamhi ajja vaṭṭato uggatā samuggatā sāsane vā uggatā samuggatā, tvampi sukhī hohīti. **Diṭṭhānī**ti mayā ca tayā ca diṭṭhāni. **Uttarāpi suṇātu meti**, “ambhākaṃ catusaccapaṭivedhabhāvaṃ, dhīṭā me uttarāpi, suṇātu”ti vadati. Saha saccapaṭivedheneva sāpi sūcilomo viya sabbam setakaṇḍukacchuādibhāvaṃ pahāya dibbasampattiṃ paṭilabhati saddhiṃ puttena. Dhīṭā panassā yathā nāma loke mātāpitūhi issariye laddhe puttānampi taṃ hoti, evaṃ mātu-ānubhāveneva sampattiṃ labhi. Tato paṭṭhāya ca sā saddhiṃ puttakehi gandhakuṭṭisamīparukkheveva nivāsarukkhaṃ labhitvā sāyaṃ pātaṃ buddhadassanaṃ labhamānā dhammaṃ suṇamānā dīgharattaṃ tattheva vasi. Sattamaṃ.

8. Sudattasuttavaṇṇanā

242. Aṭṭhame **kenacideva karaṇīyena**ti vāṇijjakammaṃ adhippetam. Anāthapiṇḍiko ca rājagahaseṭṭhi ca aññamaññaṃ bhaginipatikā honti. Yadā rājagahe uṭṭhānakabhaṇḍakaṃ mahagghaṃ hoti, tadā rājagahaseṭṭhi taṃ gahetvā pañcasakaṭasatehi sāvatthiṃ gantvā yojanamatte ṭhito attano āgatabhāvaṃ jānāpeti. Anāthapiṇḍiko paccuggantvā tassa mahāsakkāraṃ katvā ekayānaṃ āropetvā sāvatthiṃ pavisati. So sace bhaṇḍaṃ lahukaṃ vikkīyati, vikkiṇāti. No ce, bhaginighare ṭhapetvā pakkamati. Anāthapiṇḍikopi tattheva karoti. Svāyaṃ tadāpi teneva karaṇīyena agamāsi. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Taṃ divasaṃ pana rājagahaseṭṭhi yojanamatte ṭhitena anāthapiṇḍikena āgatabhāvajānanatthaṃ pesitaṃ paṇṇaṃ na suṇi, dhammassavanatthāya vihāraṃ agamāsi. So dhammakathaṃ sutvā svātanāya buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ nimantetvā attano ghare uddhanakhaṇāpanadārurphālanādīni kāresi. Anāthapiṇḍikopi “idāni mayhaṃ paccuggamaṇaṃ karissati, idāni karissati”ti gharadvārepi paccuggamaṇaṃ alabhitvā antogharaṃ pavīṭṭho paṭisanthāraṃ pi na bahuṃ alattha. “Kiṃ, mahāseṭṭhi, kusalaṃ dāraṅkāraṇaṃ? Nasi magge kilanto”ti? Ettakova paṭisanthāro ahoṣi. So tassa mahābyāpāraṃ disvā, “kiṃ nu te, gahapati, āvāho vā bhavissati”ti? Khandhake (cūḷava. 304) āgatanayeneva kathaṃ pavattetvā tassa mukhato buddhasaddaṃ sutvā pañcavaṇṇaṃ pītiṃ paṭilabhi. Sā tassa sīsena uṭṭhāya yāva pādapiṭṭhiyā, pādapiṭṭhiyā uṭṭhāya yāva sīsā gacchati, ubhato uṭṭhāya majjhe osarati, majjhe uṭṭhāya ubhato gacchati. So pītiyā nirantaraṃ phuṭṭho, “buddhoti tvam, gahapati, vadesi? Buddho tāhaṃ, gahapati, vadāmi”ti evaṃ tikkhattuṃ pucchitvā, “ghosopi kho eso dullabho lokasmiṃ yadidaṃ buddho”ti āha. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “assosi kho anāthapiṇḍiko, gahapati, buddho kira loke uppanno”ti.

Etadahosi akālo kho ajjāti so kira taṃ seṭṭhiṃ pucchi, “kuhiṃ gahapati satthā viharati”ti? Athassa so – “buddhā nāma durāsada āsīvisasadisā honti, satthā sivathikāya vasati, na sakkā tattha tumhādisehi imāya velāya gantu”nti ācikkhi. Athassa etadahosi. **Buddhagatāya satiyā nipajjīti** taṃdivasaṃ kirassa bhaṇḍasakaṭesu vā upaṭṭhākesu vā cittampi na uppajji, sāyamāsampi na akāsi, sattabhūmikaṃ pana pāsādaṃ āruyha supaññattālaṅkatavarasayane “buddho buddho”ti sajjhāyaṃ karontova nipajjitvā niddaṃ okkami. Tena vuttaṃ “buddhagatāya satiyā nipajjīti”ti.

Rattiyā sudaṃ tikkhattuṃ uṭṭhāsi pabhātanti maññaṃnoti paṭhamayāme tāva vītivatte uṭṭhāya buddhaṃ anussari, athassa balavappasādo udapādi, pītiāloko ahoṣi, sabbatamaṃ vigacchi, dīpasahassujjalaṃ viya canduṭṭhānaṃ sūriyuṭṭhānaṃ viya ca jātaṃ. So “papādaṃ āpanno vatamhi, sūriyo uggato”ti uṭṭhāya ākāsatāle ṭhitaṃ candaṃ ulloketvā “ekova yāmo gato, aññe dve atthi”ti puna pavisitvā nipajji. Etenupāyena majjhimayāmāvasānepi pacchimayāmāvasānepīti tikkhattuṃ uṭṭhāsi. Pacchimayāmāvasāne pana balavapaccūseyeva uṭṭhāya ākāsatālaṃ āgantvā mahādvārābhimukhova ahoṣi, sattabhūmikadvāraṃ sayameva vivaṭaṃ ahoṣi. So pāsādā oruyha antaravīthiṃ paṭipajji.

Vivarimsūti “ayaṃ mahāseṭṭhi ‘buddhupaṭṭhānaṃ gamissāmī’ti nikkhanto, paṭhamadassaneneva sotāpattiphale patiṭṭhāya tiṇṇaṃ ratanānaṃ aggupaṭṭhāko hutvā asadisāṃ saṅghārāmaṃ katvā cātuddisassa ariyagaṇassa anāvaṭadvāro bhavissati, na yuttamassa dvāraṃ pidahitu”nti cintetvā vivarimsu. **Antaradhāyīti** rājagahaṃ kira ākiṇṇamanussaṃ antonagare nava koṭiyo, bahinagare navāti taṃ upanissāya aṭṭhārasa manussakoṭiyo vasanti. Avelāya matamanusse bahi nīharitum asakkontā aṭṭalake ṭhatvā bahidvāre khipanti. Mahāseṭṭhi nagarato bahinikkhantamattova allasarīraṃ pādena akkami, aparampi piṭṭhipādena pahari. Makkhikā uppatitvā parikirimsu. Duggandho nāsapuṭaṃ abhihani. Buddhappasādo tanuttaṃ gato. Tenassa āloko antaradhāyi, andhakāro pāturahosi. **Saddamanussāvesīti** “seṭṭhissa ussāhaṃ janessāmī”ti suvaṇṇakiṇṇikaṃ ghaṭṭento viya madhurassarena saddaṃ anussāvesi.

Sataṃ kaññāsahassānīti purimapaḍānīpi imināva saḥassapadena saddhiṃ sambandhanīyāni. Yatheva hi sataṃ kaññāsahassāni, sataṃ saḥassāni hatthī, sataṃ saḥassāni assā, sataṃ saḥassāni rathāti ayamettha attho. Iti eekasatasahassameva dīpitaṃ. **Padavītiḥārassāti** padavītiḥāro nāma samagamane dvinnāṃ paḍānaṃ antare muṭṭhiratanamattaṃ. **Kalaṃ nāgghanti soḷasinti** taṃ ekaṃ padavītiḥāraṃ soḷasabhāge katvā tato eko koṭṭhāso puna soḷasadhā, tato eko soḷasadhāti evaṃ soḷasa vāre soḷasadhā bhinnassa eko koṭṭhāso soḷasikalā nāma, taṃ soḷasikalaṃ etāni cattāri satasahassāni na agghanti. Idaṃ vuttaṃ hoti – sataṃ hatthisahassāni sataṃ assasahassāni sataṃ rathasahassāni sataṃ kaññāsahassāni, tā ca kho āmukkamaṇikuṇḍalā sakalajambudīparājadhītarō vāti imasmā ettakā lābhā vihāraṃ gacchantassa tasmim soḷasikalasaṅkhāte padese pavattacetanāva uttaritarāti. Idaṃ pana vihāragamaṇaṃ kassa vasena gahitanti? Vihāraṃ gantvā anantarāyena sotāpattiphale patiṭṭhahantassa. “Gandhamālādīhi pūjāṃ karissāmi, cetiyaṃ vandissāmi, dhammaṃ sossāmi, dīpapūjāṃ karissāmi, saṅghaṃ nimantetvā dānaṃ dassāmi, sikkhāpadesu vā saraṇesu vā patiṭṭhahissāmī”ti gacchatopi vasena vaṭṭatiyeva.

Andhakāro antaradhāyīti so kira cintesi – “ahaṃ ekakoti saññaṃ karomi, anuyuttāpi me atthi, kasmā bhāyāmi”ti sūro ahosi. Athassa balavā buddhappasādo udapādi. Tasmā andhakāro antaradhāyīti. Sesavāresupi eseva nayo. Apica purato purato gacchanto bhimsanake susānamagge aṭṭhikasāṅkhalikasamaṃsalohitantiādīni anekavidhāni kuṇapāni addasa. Soṇasingālādīnaṃ saddaṃ assosi. Taṃ sabbaṃ parissayaṃ punappunaṃ buddhagataṃ pasādaṃ vaḍḍhetvā maddanto agamāsiyeva.

Ehi sudattāti so kira seṭṭhi gacchamānova cintesi – “imasmim loke bahū pūraṇakassapādayo tīthiyā ‘mayāṃ buddhā mayāṃ buddhā’ti vadanti, kathaṃ nu kho ahaṃ satthu buddhabhāvaṃ jāneyya”nti? Athassa etadahosi – “mayhaṃ guṇavasena uppannaṃ nāmaṃ mahājano jānāti, kuladattiyāṃ pana me nāmaṃ aññatra mayā na koci jānāti. Sace buddho bhavissati, kuladattikanāmena maṃ ālapissati”ti. Satthā tassa cittaṃ ñatvā evamāha.

Parinibbutoti kilesaparinibbānena parinibbuto. **Āsattiyoti** taṇhāyo. **Santinti** kilesavūpasamaṃ. **Pappuyyāti** patvā. Idañca pana vatvā satthā tassa anupubbikathaṃ kathetvā matthake cattāri saccāni pakāsesi. Seṭṭhi dhammadeśanaṃ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhāya buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ nimantetvā punadivasato paṭṭhāya mahādānaṃ dātuṃ ārabhi. Bimbisārādayo seṭṭhissa sāsanaṃ pesenti – “tvaṃ āgantuko, yaṃ nappahoti, taṃ ito āharāpehi”ti. So “alaṃ tumhe bahukiccā”ti sabbe paṭikkhipitvā pañcahi sakaṭasatehi ānītavibhavena sattāhaṃ mahādānaṃ adāsi. Dānapariyosāne ca bhagavantaṃ sāvattiyāṃ vassāvāsaṃ paṭijānāpetvā rājagahassa ca sāvattiyā ca antare yojane yojane satasahassaṃ datvā pañcacattālīsa vihāre kārento sāvattiṃ gantvā jetavanamahāvihāraṃ kāretvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa niyyādesīti. Aṭṭhamaṃ.

9. Paṭhamasukkāsutavaṇṇanā

243. Navame **rathikāya rathikanti** ekaṃ rathikaṃ gahetvā tato aparaṃ gacchanto rathikāya rathikaṃ upasaṅkamanto nāma hoti. Siṅghāṭakepi eseva nayo. Ettha ca **rathikāti** racchā. **Siṅghāṭakanti** catukkaṃ. **Kiṃ me katāti** kiṃ ime katā? Kiṃ karontīti attho. **Madhupītāva seyareti**

gandhamadhupānaṃ pītā viya sayanti. Gandhamadhupānaṃ pīto kira sīsaṃ ukkhipitum na sakkoti, asaṅṅhi hutvā sayateva. Tasmā evamāha.

Taṅca pana appaṭivānīyanti taṅca pana dhammaṃ appaṭivānīyaṃ deseti. Bāhirakaṅhi sumadhurampi bhojanaṃ punappunaṃ bhuñjantassa na ruccati, “apanetha, kiṃ iminā”ti? Paṭivānetabbaṃ apanetabbaṃ hoti, na evamayaṃ dhammo. Imāṃ hi dhammaṃ paṇḍitā vassasatampi vassasahassampi suṇantā tittim na gacchanti. Tenāha “appaṭivānīya”nti. **Asecanakamojavanti** anāsittakaṃ ojavantaṃ. Yathā hi bāhirāni asambhinnapāyāsādīnīpi sappimadhusakkharāhi āsittāni yojitāneva madhurāni ojavantāni honti, na evamayaṃ dhammo. Ayaṃ hi attano dhammatāya madhuro ceva ojavā ca, na aññena upasitto. Tenāha “asecanakamojava”nti. **Pivanti maññe sappaññāti** paṇḍitapurisā pivanti viya. **Valāhakameva panthagūti** valāhakantarato nikkhantaudakaṃ ghammābhittatā pathikā viya. Navamaṃ.

10-11. Dutiyasukkāsutṭādivaṇṇanā

244. Dasame **puññaṃ vata pasavi bahunti** bahuṃ vata puññaṃ pasavatīti. Dasamaṃ.

245. Ekādasamaṃ uttānameva. Ekādasamaṃ.

12. Ālavakasuttavaṇṇanā

246. Dvādasame **ālavīyanti** ālavīti taṃ raṭṭhampi nagarampi. Taṅca bhavanaṃ nagarassa avidūre gāvutamatte ṭhitaṃ. Bhagavā tattha viharanto taṃ nagaraṃ upanissāya ālavīyaṃ viharatīti vutto. **Ālavakassa yakkhassa bhavaneti** ettha pana ayamanupubbikathā – ālavako kira rājā vividhanātakūpabhogaṃ chaḍḍetvā corapaṭibāhanatthaṃ paṭirājanisedhanatthaṃ byāyāmakaraṇatthaṅca sattame sattame divase migavaṃ gacchanto ekadivasam balakāyena saddhim katikaṃ akāsi – “yassa passena migo palāyati, tasseva so bhāro”ti. Atha tasseva passena migo palāyi, jvasampanno rājā dhanuṃ gahetvā pattikova tiyojanaṃ taṃ migam anubandhi. Eṇimigā ca tiyojanavegā eva honti. Atha parikkhīṇajavaṃ taṃ udakaṃ viya pavisitvā ṭhitaṃ vadhitvā dvidhā chetvā anathhikopi maṃsena “nāsakkhi migam gahetu”nti apavādamocanatthaṃ kājenādāya āgacchanto nagarassāvidūre bahalapattapalāsaṃ mahānigrodham disvā parissamavinodanatthaṃ tassa mūlamupagato. Tasmiṅca nigrodhe ālavako yakkho mahārājasantikā bhavanaṃ labhitvā majjhanhikasamaye tassa rukkhassa chāyāya phutthokāsaṃ pavitṭhe pāṇino khādanto paṭivasati. So taṃ disvā khādītum upagato. Rājā tena saddhim katikaṃ akāsi – “muṅca maṃ, ahaṃ te divase divase manussaṅca thālipākaṅca pesessāmī”ti. Yakkho – “tvam rājūpabhogena pamatto na sarissasi, ahaṃ pana bhavanaṃ anupagataṅca ananuññataṅca khādītum na labhāmi, svāhaṃ bhavantampi jīyeyya”nti na muṅci. Rājā “yam divasaṃ na pesemi, taṃ divasaṃ maṃ gahetvā khādā”ti attānaṃ anujānitvā tena mutto nagarābhimukho agamāsi.

Balakāyo magge khandhāvāraṃ bandhitvā ṭhito rājānaṃ disvā, “kiṃ, mahārāja, ayasamattabhayā evaṃ kilantosi”ti? Vadanto paccuggantvā paṭiggahesi. Rājā taṃ pavattim anārocetvā nagaraṃ gantvā katapātarāso nagaraguttikaṃ āmantetvā etamatthaṃ ārocesi. Nagaraguttiko – “kiṃ, deva, kālaparicchedo kato”ti āha? Na kato bhaṇeti. Duṭṭhu kataṃ, deva, amanussā hi paricchinnamattameva labhanti, aparicchinne pana janapadassābādho bhavissati, hotu deva, kiṅcāpi evamakāsi, apposukko tvam rajjasukhamanubhohi, ahamettha kātabbaṃ karissāmīti. So kālasseva vuṭṭhāya bandhanāgāradvāre ṭhatvā ye ye vajjhā honti, te te sandhāya “yo jīvitatthiko, so nikkhamatū”ti bhaṇati. Yo paṭhamam nikkhamati, taṃ geham netvā nhāpetvā bhojetvā ca “imaṃ thālipākaṃ yakkhassa dehi”ti peseti. Taṃ rukkhamūlam pavitṭhamattamyeva yakkho bheravaṃ attabhāvaṃ nimminivā mūlakandaṃ viya khādi. Yakkhānubhāvena kira manussānaṃ kesādīni upādāya sakalasarīraṃ navaṇītapīṇḍaṃ viya hoti, yakkhassa bhataṃ gāhāpetum gatapurisā taṃ disvā bhītā yathāmittaṃ ārocesum. Tato pabhuti “rājā core gahetvā yakkhassa deti”ti manussā corakammato paṭiviratā. Tato aparena samayena navacorānaṃ

abhāvena purāṇacorānañca parikkhayena bandhanāgārāni suññāni ahesuṃ.

Atha nagaraguttiko rañño ārocesi. Rājā attano dhanam nagararacchāsu chaḍḍāpesi “appeva nāma koci lobhena gaṇḥeyyā”ti. Taṃ pādenapi koci nacchupi. So core alabhanto amaccānam ārocesi. Amaccā “kulapaṭipāṭiyā ekamekaṃ jīṇṇakaṃ pesema, so pakatiyāpi maccupathe vattatī”ti āhaṃsu. Rājā “amhākaṃ pitaraṃ amhākaṃ pitāmahaṃ pesetīti manussā khobhaṃ karissanti, mā vo etaṃ rucci”ti vāresi. “Tena hi, deva, dāraṃ pesema uttānaseyyakaṃ, tathāvidhassa hi ‘mātā me’ti ‘pitā me’ti sineho natthī”ti āhaṃsu. Rājā anujāni. Te tathā akaṃsu. Nagare dāraṃkāro ca dāraṃ gahetvā gabbhiniyo ca palāyitvā parajanapade dāraṃ saṃvaḍḍhetvā ānenti. Evaṃ dvādasa vassāni gatāni.

Tato ekadivasam sakalanagaraṃ vicinitvā ekampi dāraṃ alabhitvā amaccā rañño ārocesuṃ – “natthi, deva, nagare dāraṃ ṭhapetvā antepure tava puttaṃ ālavakakumāra”nti. Rājā “yathā mama putto piyo, evaṃ sabbalokassa, attanā pana piyatarāṃ natthi, gacchatha tampi datvā mama jīvitam rakkhathā”ti. Tena ca samayena ālavakassa mātā puttaṃ nhāpetvā maṇḍetvā dukūlacumbaṭake katvā anke sayāpetvā nisinnā hoti. Rājapurisā rañño āṇāya tattha gantvā vippalapanṭiyā tassā soḷasannañca devisahassānam saddhim dhātīyā taṃ ādāya pakkamiṃsu, “sve yakkhabhakkho bhavissatī”ti. Taṃdivasañca bhagavā paccūsasamayaṃ paccuṭṭhāya jetavanavihāre gandhakuṭiyam mahākaruṇāsamāpattim samāpajjitvā buddhacakkhunā lokaṃ olokeno addasa ālavakassa kumārassa anāgāmiṃphaluppattiyā upanissayaṃ yakkhassa ca sotāpattiṃphaluppattiyā, desanāpariyosāne ca caturāsītipāṇasahassānam dhammacakkhupāṭilābhassatī. So vibhātāya rattiyā purimabhattakiccaṃ katvā suniṭṭhitapacchābhattakiccaṃ kālāpakkhūposathadivase vattamāne oggate sūriye eko adutiyo pattacīvaramādāya pādamaḅḅeneva sāvattthito tiṃsa yojanāni gantvā tassa yakkhassa bhavanam pāvisi. Tena vuttaṃ “ālavakassa yakkhassa bhavane”ti.

Kim pana bhagavā yasmiṃ nigrodhe ālavakassa bhavanam, tassa mūle vihāsi, udāhu bhavaneyevāti? Bhavaneyeva. Yatheva hi yakkhā attano bhavanam passanti, tathā bhagavāpi. So tattha gantvā bhavanadvāre aṭṭhāsi. Tadā ālavako himavante yakkhasamāgamaṃ gato hoti. Tato ālavakassa dvārapālo gadrabho nāma yakkho bhagavantam upasaṅkamitvā vanditvā, “kim, bhante, bhagavā vikāle āgato”ti āha. Āma, gadrabha, āgatomhi, sace te agaru, vihareyyāmekarattaṃ ālavakassa bhavaneti. Na me, bhante, garu, apica kho so yakkho kakkhaḷo pharusō, mātāpitūnampi abhivādanādīni na karoti, mā rucci bhagavato idha vāsoti. Jānāmi, gadrabha, tassa sabhāvam, na koci mamantarāyo bhavissati. Sace te agaru, vihareyyāmekarattanti.

Dutiyaṃpi gadrabho yakkho bhagavantam etadvoca – “aggitattakapālasadiso, bhante, ālavako, mātāpitaroti vā samaṇabrāhmaṇāti vā dhammoti vā na jānāti, idhāgatānam pana cittakkhepampi karoti, hadayampi phāleti, pādepi gahetvā parasamuddam vā paracakkavāḷam vā khipatī”ti. Dutiyaṃpi bhagavā āha – “jānāmi, gadrabha, sacepi te agaru, vihareyyāmekaratta”nti. Na me, bhante, garu, apica kho so yakkho attano anārocetvā anujānantam maṃ jīvitāpi voropeyya, ārocemi, bhante, tassatī. Yathāsukham, gadrabha, ārocehīti. “Tena hi, bhante, tvameva jānāhī”ti bhagavantam abhivādetvā himavantābhimukho pakkāmi. Bhavanadvāraṃpi sayameva bhagavato vivaramādāsi. Bhagavā antobhavanam pavisitvā yattha abhilakkhitesu maṅgaladivasādīsū nisīditvā ālavako siriṃ anubhoti, tasmiṃyeva dibbaratanamaye pallaṅke nisīditvā suvaṇṇābhamaṃ muñci. Taṃ disvā yakkhassa itthiyo āgantvā bhagavantam vanditvā samparivāretvā nisīdiṃsu. Bhagavā “pubbe tumhe dānam datvā sīlam samādiyitvā pūjaneyyam pūjetvā imaṃ sampattim pattā, idānipi tatheva karoṭha, mā aññamaññaṃ issāmacchariyābhībhūtā viharathā”tiādinā nayena tāsam pakiṇṇakadhammakatham kathesi. Tā bhagavato madhuranigghosam sutvā sādhuḅḅārasahassāni datvā bhagavantam samparivāretvā nisīdiṃsuyeva. Gadrabhopi himavantam gantvā ālavakassarocesi – “yagghe, mārisa, jāneyyāsi vimāne te bhagavā nisinno”ti. So gadrabhassa saññaṃ akāsi “tuṅhī hohi, gantvā kattabham karissāmi”ti. Purisamānena kira lajjito ahoṣi, tasmā “mā koci parisamajjhe suṇeyyā”ti evamakāsi.

Tadā sātāgīrahemavatā bhagavantam jetavaneyeva vanditvā “yakkhasamāgamaṃ gamissāmā”ti

saparivārā nānāyānehi ākāseṇa gacchanti. Ākāse ca yakkhānaṃ sabbattha maggo natthi, ākāsaṭṭhāni vimānāni pariharitvā maggaṭṭhānēva maggo hoti. Āḷavakassa pana vimānaṃ bhūmaṭṭhaṃ suguttaṃ pākāraparikkhitaṃ susaṃvihitadvāraaṭṭalāgopuraṃ upari kaṃsajālasaṅchannaṃ mañjūsasadiṣaṃ tiyojanaṃ ubbedhena, tassa upari maggo hoti. Te taṃ padesaṃāgamaṃ gantuṃ nāsakkhiṃsu. Buddhānaṃ hi nisinnokāsassa uparibhāgena yāva bhavaggā koci gantuṃ na sakkoti. Te “kimida”nti? Āvajjetvā bhagavantaṃ disvā ākāse khittaleḍḍu viya oruyha vanditvā dhammaṃ sutvā padakkhiṇaṃ katvā, “yakkhasamāgamaṃ gacchāma bhagavā”ti tīṇi vatthūni pasamsantā yakkhasamāgamaṃ agamaṃsu. Āḷavako te disvā, “idha nisīdathā”ti paṭikkamma okāsamadāsi. Te āḷavakassa nivedesuṃ – “lābhā te, āḷavaka, yassa te bhavane bhagavā viharati, gacchāvuso, bhagavantaṃ payirupāsassū”ti. Evaṃ bhagavā bhavaneyeva vihāsi, na yasmaṃ nigrodhe āḷavakassa bhavanaṃ, tassa mūleti. Tena vuttaṃ – “ekaṃ samayaṃ bhagavā āḷaviyaṃ viharati āḷavakassa yakkhassa bhavane”ti.

Atha kho āḷavako...pe... etadavoca – “nikkhama, samaṇā”ti kasmā panāyaṃ etadavoca? Rosetukāmatāya. Tatrevaṃ ādito pabhuti sambandho vedītabbo – ayaṃ hi yasmā assaddhassa saddhākathā dukkathā hoti dussīlādīnaṃ sīlādīkathā viya, tasmā tesam yakkhānaṃ santikā bhagavato pasamsaṃ sutvāyeva aggimhi pakkhittaloṇasakkharā viya abbhantare kopena taṭataṭāyamaṇahadayo hutvā “ko so bhagavā nāma, yo mama bhavanaṃ pavīṭṭho”ti āha. Te ahaṃsu – “na tvam, āvuso, jānāsi bhagavantaṃ amhākaṃ satthāraṃ, yo tusitabhavane ṭhito pañcamahāvīlokitaṃ viloketvā”tiādīnā nayena yāva dhammacakkapavattanā kathentā paṭisandhiādīsu dvattiṃsa pubbanimittāni vatvā, “imānīpi tvam, āvuso, acchariyāni nāddasā”ti? Codesuṃ. So disvāpi kodhavasena “nāddasa”nti āha. Āvuso āḷavaka, passeyyāsi vā tvam, na vā, ko tayā attho passatā vā apassatā vā? Kiṃ tvam karissasi amhākaṃ satthuno, yo tvam taṃ upanidhāya calakkakudha-mahāusabhasamīpe tadahujātavacchako viya, tidhā pabhinnamattavāraṇasamīpe bhīṅkapotako viya, bhāsuraṅvilambitakesarasobhitakkhandhassa migaraṅṅo samīpe jarasiṅgālo viya, diyaḍḍhayaṃjanasatapaḍḍhakāyapaṇṇarājasamīpe chinnaṃpakkhakākapotako viya khāyasi, gaccha yaṃ te karaṇīyaṃ, taṃ karohīti. Evaṃ vutte duṭṭho āḷavako uṭṭhahitvā manosilātale vāmapādena ṭhatvā – “passatha dāni tumhākaṃ vā satthā mahānubhāvo, ahaṃ vā”ti dakkhiṇapādena saṭṭhiyojanamattaṃ kelāsapabbatakūṭaṃ akkami. Taṃ ayokūṭapahaṭo viya niddhantaayopiṇḍo papaṭikāyo muñci, so tatra ṭhatvā, “ahaṃ āḷavako”ti ugghosesi. Sakalajambudīpaṃ saddo phari.

Cattāro kira saddā sakalajambudīpe sūyīmsu – yañca puṇṇako yakkhasenāpati dhanaṅjayakorabyarājānaṃ jūtaṃ jinitvā apphoṭetvā “ahaṃ jini”nti ugghosesi; yañca sakko devānamindo kassapabhagavato sāsane osakkante vissakammadevaputtaṃ sunakhaṃ karitvā – “ahaṃ pāpabhikkhū ca pāpabhikkhuniyo ca upāsake ca upāsikāyo ca sabbeva ca adhammavādino khādāmī”ti ugghosāpesi; yañca kusajātake pabhāvati hetu sattaḥi rājūhi nagare uparuddhe pabhāvatiṃ attanā saha hatthikkhandhe āropetvā nagarā nikkhama – “ahaṃ sīhassaramahākusarājā”ti mahāpuriso ugghosesi; yañca kelāsamuddhani ṭhatvā āḷavakoti. Tadā hi sakalajambudīpe dvāre ṭhatvā ugghositasadiṣaṃ ahoṣi. Tiyojanasahassavitthato ca himavāpi saṅkampi yakkhasānubhāvena.

So **vātamaṇḍalaṃ** samuṭṭhāpesi – “eteneva samaṇaṃ palāpessāmī”ti. Te puratthimādibhedā vātā samuṭṭhahitvā aḍḍhayaṃjanayojanadvīyojanatiyojanappamāṇāni pabbatakūṭāni padāletvā vanagaccharukkhādīni ummūlaṃ katvā, āḷavinagaraṃ pakkhantā jīṇṇahatthisālādīni cuṇṇentā chadaniṭṭhakā ākāse vidhantā. Bhagavā “mā kassaci uparodho hotū”ti adhiṭṭhāsi. Te vātā dasabalaṃ patvā cīvarakaṇṇamattampi cāletuṃ nāsakkhiṃsu. Tato **mahāvassaṃ** samuṭṭhāpesi. “Udakena ajjhottharivā samaṇaṃ māressāmī”ti. Tassānubhāvena uparūpari satapaṭalasaḥassapaṭalādibhedā valāhakaṃ uṭṭhahitvā pavassīmsu. Vuṭṭhidhārāvegena pathavī chiddā ahoṣi. Vanarukkhādīnaṃ upari mahogho āgantvā dasabalassa cīvare ussāvabindumattampi temetuṃ nāsakkhi. Tato **pāsāṇavassaṃ** samuṭṭhāpesi. Mahantāni mahantāni pabbatakūṭāni dhūmāyantāni pajjalantāni ākāsenāgantvā dasabalaṃ patvā dibbamālāguḷāni sampajjīmsu. Tato **paharaṇavassaṃ** samuṭṭhāpesi. Ekatoḍḍhārāubhatodhārāsisattikhurappādayo dhūmāyantā pajjalantā ākāsenāgantvā dasabalaṃ patvā dibbapupphāni ahesuṃ. Tato **aṅgāravassaṃ** samuṭṭhāpesi. Kiṃsuka vaṇṇā aṅgārā ākāsenāgantvā dasabalassa pādāmūle dibbapupphāni hutvā vikīrayīmsu. Tato **kukkulavassaṃ** samuṭṭhāpesi. Accuṇhā

kukkulā ākāsenāgantvā dasabalassa pādamūle candanacunṇaṃ hutvā nipatiṃsu. Tato **vālikavassaṃ** samuṭṭhāpesi. Atisukhumavālikā dhūmāyantā pajjalantā ākāsenāgantvā dasabalassa pādamūle dibbapupphāni hutvā nipatiṃsu. Tato **kalalavassaṃ** samuṭṭhāpesi. Taṃ kalalavassaṃ dhūmāyantā pajjalantaṃ ākāsenāgantvā dasabalassa pādamūle dibbagandhaṃ hutvā nipati. Tato **andhakāraṃ** samuṭṭhāpesi “bhimsētvā samaṇaṃ palāpessāmi”ti. Taṃ caturaṅgasamannāgataṃ andhakārasadisāṃ hutvā dasabalaṃ patvā sūriyappabhāvihatamiva andhakāraṃ antaradhāyi.

Evam yakkho imāhi navahi vātavassapāsāṇapaharaṇaṅgārakukkulavālikakalalandhakāravuṭṭhīhi bhagavantaṃ palāpetuṃ asakkonto nānāvidhapaharaṇahatthāya anekappakārarūpabhūtagaṇasamākulāya caturaṅginiyā senāya sayameva bhagavantaṃ abhigato. Te bhūtagaṇā anekappakāre vikāre katvā “gaṇhatha hanathā”ti bhagavato upari āgacchantā viya honti. Apica kho niddhantalohapiṇḍaṃ viya makkhikā, bhagavantaṃ allīyituṃ asamatthāva ahesuṃ. Evam santēpi yathā bodhimaṇḍe māro āgatavelāyameva nivatto, tathā anivattētvā upaḍḍharattimattaṃ byākulamakaṃsu. Evam upaḍḍharattimattaṃ anekappakāravibhimsanakadassanenāpi bhagavantaṃ cāletuṃ asakkonto ālavako cintesi – “yaṃnūnāhaṃ kenaci ajeyyaṃ dussāvudhaṃ muñceyya”nti.

Cattāri kira āvudhāni loke seṭṭhāni – sakkassa vajirāvudhaṃ, vessavaṇassa gadāvudhaṃ, yamassa nayanāvudhaṃ, ālavakassa dussāvudhanti. Yadi hi sakko duṭṭho vajirāvudhaṃ sinerumatthake pahareyya, aṭṭhasaṭṭhisahassādhikayojanasatasahassaṃ vinivijjhivā heṭṭhato gaccheyya. Vessavaṇena kujjhanakāle vissajjitaṃ gadāvudhaṃ bahūnaṃ yakkhasahassānaṃ sīsaṃ pātētvā puna hatthapāsaṃ āgantvā tiṭṭhati. Yamena duṭṭhena nayanāvudhena olokitamatte anekāni kumbhaṇḍasahassāni tattakapāle tilā viya pharantāni vinassanti. ālavako duṭṭho sace ākāse dussāvudhaṃ muñceyya, dvādasa vassāni devo na vasseyya. Sace pathaviyaṃ muñceyya. Sabbarukkhatīṇādīni sussitvā dvādasavassantare na puna viruheyyuṃ. Sace samudde muñceyya, tattakapāle udakabindu viya sabbamudakaṃ susseyya. Sace sinerusadisēpi pabbate muñceyya, khaṇḍākhaṇḍaṃ hutvā vikireyya. So evaṃ mahānubhāvaṃ dussāvudhaṃ uttarisāṭakaṃ muñcitvā aggahesi. Yebhuyyena dasasahassilokadhātudevatā vegena sannipatiṃsu “ajja bhagavā ālavakaṃ damessati, tattha dhammaṃ sossāma”ti yuddhadassanakāmāpi devatā sannipatiṃsu. Evam sakalampi ākāsaṃ devatāhi paripuṇṇamahosi.

Atha ālavako bhagavato samīpe uparūpari vicarivā vatthāvudhaṃ muñci. Taṃ asanivicakkaṃ viya ākāse bheravasaddaṃ karontaṃ dhūmāyantā pajjalantaṃ bhagavantaṃ patvā yakkhamānamaddanattaṃ pādapuñchanacoḷaṃ hutvā pādamūle nipati. ālavako taṃ disvā chinnavisāṇo viya usabho uddhataḍāṭho viya sappo nittejo nimmado nipatitamānaddhajo hutvā cintesi – “dussāvudhampi me samaṇaṃ nābhibhosi. Kiṃ nu kho kāraṇa”nti? “Idaṃ kāraṇaṃ, mettāvīhārayutto samaṇo, handa naṃ rosetvā mettāya viyojemi”ti iminā sambandhenetaṃ vuttaṃ – atha kho ālavako yakkho yena bhagavā...pe... nikkhama samaṇāti. Tatthāyamadhippāyo – kasmā mayā ananuññāto mama bhavanaṃ pavisitvā gharasāmiko viya itthāgārassa majjhe nisinnosi? Ananuyuttametāṃ samaṇassa yadidaṃ adinnaparibhogo itthisaṃsaggo ca? Tasmā yadi tvaṃ samaṇadhamme ṭhito, nikkhama samaṇāti. Eke pana – “etāni aññāni ca pharusavacanāni vatvā evāyaṃ etadavocā”ti bhaṇanti.

Atha bhagavā – “yasmā thaddho paṭṭhaddhabhāvena vinetuṃ na sakkā, so hi paṭṭhaddhabhāve kayiramāne, seyyathāpi caṇḍassa kukkurassa nāsāya pittaṃ bhindeyya, so bhiyyosomattāya caṇḍataro assa, evaṃ thaddhataro hoti, mudunā pana so sakkā vinetu”nti ñatvā, **sādhāvusoti** piyavacanena tassa vacanaṃ sampaṭicchitvā nikkhami. Tena vuttaṃ **sādhāvusoti bhagavā nikkhamīti**.

Tato ālavako – “subbaco vatāyaṃ samaṇo ekavacaneneva nikkhanto, evaṃ nāma nikkhametuṃ sukhaṃ samaṇaṃ akāraṇenevāhaṃ sakalarattim yuddhena abbhuyyāsi”nti muducitto hutvā puna cintesi – “idānīpi na sakkā jānituṃ, kiṃ nu kho subbacatāya nikkhanto udāhu kodhano. Handāhaṃ vīmaṃsāmi”ti. Tato **pavisa, samaṇāti** āha. Atha subbacoti mudubhūtacittavavatthānakaraṇatthaṃ puna piyavacanaṃ vadanto **sādhāvusoti** bhagavā pavisi. ālavako punappunaṃ tameva subbacabhāvaṃ vīmaṃsanto dutiyampi tatiyampi **nikkhama pavisāti** āha. Bhagavāpi tathā akāsi. Yadi na kareyya,

pakatiyāpi thaddhayakkhassa cittaṃ thaddhataṃ hutvā dhammakathāya bhājanam na bhavyya. Tasmā yathā nāma mātā rodantaṃ puttakaṃ yaṃ so icchati, taṃ datvā vā katvā vā saññāpesi tathā bhagavā kilesarodanena rodantaṃ yakkhaṃ saññāpetuṃ yaṃ so bhaṇati, taṃ akāsi. Yathā ca dhātī thaññaṃ apivantaṃ dāraṃ kiñci datvā upalāletvā pāyeti, tathā bhagavā yakkhaṃ lokuttaradhammakhīraṃ pāyetuṃ tassa patthitavacanakaraṇena upalāento evamakāsi. Yathā ca puriso lābumhi catumadhuraṃ pūretukāmo tassabbhantaṃ sodheti, evaṃ bhagavā yakkhassa citte lokuttaracatumadhuraṃ pūretukāmo tassabbhantare kodhamalaṃ sodhetuṃ yāva tatiyaṃ nikkhamanapavisanaṃ akāsi.

Atha ālavako “subbaco ayaṃ samaṇo ‘nikkhamā’ti vutto nikkhamati, ‘pavisā’ti vutto pavisati. Yaṃnūnāhaṃ imaṃ samaṇaṃ evameva sakalarattiṃ kilametvā pāde gahetvā pāragaṅgāya khippeyya’nti? Pāpakaṃ cittaṃ uppādetvā catutthavāraṃ āha **nikkhama, samaṇāti**. Taṃ ñatvā bhagavā **na khvāhaṃ tanti** āha. Evaṃ vā vutte taduttarikaṇṇiyaṃ pariyesamāno pañhaṃ pucchitabbaṃ maññissati. Taṃ dhammakathāya mukhaṃ bhavissatīti ñatvā, **na khvāhaṃ tanti** āha. Tattha **na**-iti paṭikkhepe. **Khoti** avadhāraṇe. **Ahanti** attanidassanaṃ. **Tanti** hetuvacanaṃ. Tenevettha “yasmā tvaṃ evaṃ cintesi, tasmā ahaṃ, āvuso, neva nikkhamissāmi, yaṃ te karaṇīyaṃ, taṃ karohī”ti evamattho daṭṭhabbo.

Tato ālavako yasmā pubbepi ākāsenā gamanavelāya – “kiṃ nu kho etaṃ suvaṇṇavimānaṃ, udāhu rajatamaṇivimānānaṃ aññataraṃ, handa naṃ passāmā”ti evaṃ attano vimānaṃ āgate iddhimante tāpasaparibbājake pañhaṃ pucchitvā vissajjetuṃ asakkonte cittakkhepādīhi viheṭheti, tasmā bhagavantampi tathā viheṭhessāmīti maññamāno **pañhaṃ tanti**ādīmāha.

Kuto panassa pañhāti? Tassa kira mātāpitaro kassapaṃ bhagavantaṃ payirupāsivā aṭṭha pañhe saha vissajjanaena uggahesuṃ. Te daharakāle ālavakaṃ pariyāpuṇāpesuṃ; so kālaccayena vissajjanaṃ sammussi. Tato “ime pañhāpi mā vinassantū”ti suvaṇṇapaṭṭhe jātihiṅgulakena lekhāpetvā vimāne nikkhipi. Evamete puṭṭhapañhā buddhavisayāva hontī. Bhagavā taṃ sutvā yasmā buddhānaṃ pariccattalābhantarāyo vā jīvitantarāyo vā sabbaññutaññābyāmapabhādīpaṭighāto vā na sakkā kenaci kātuṃ, tasmā naṃ loke asādhāraṇaṃ buddhānubhāvaṃ dassento **na khvāhaṃ taṃ, āvuso, passāmi sadevake loketi**ādīmāha.

Evaṃ bhagavā tassa bādhanacittaṃ paṭisedhetvā pañhāpucchane ussāhaṃ janento āha **apica tvaṃ, āvuso, puccha, yadākaṅkhasīti**. Tassattho – puccha, yadi ākaṅkhasi, na me pañhāvissajjane bhāro atthi. Atha vā puccha, yaṃ ākaṅkhasi. Sabbaṃ te vissajjessāmīti sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi asādhāraṇaṃ paccakabuddhaaggasāvaka mahāsāvakehi. Evaṃ bhagavato sabbaññupavāraṇāya pavāritāya **atha kho ālavako yakkho bhagavantaṃ gāthāya ajjhabhāsi**.

Tattha **kiṃ sūdhā vittanti**, kiṃ su idha vittaṃ. **Vittanti** dhanaṃ. Taṃ hi pītisaṅkhātaṃ vittiṃ karoti, tasmā “vitta”nti vuccati. **Suciṇṇanti** sukataṃ. **Sukhanti** kāyikacetasiṃ sātāṃ. **Āvahātīti** āvahati āneti deti appeti. **Have**-iti daḷhatthe nipāto. **Sādutaranti** atisayena sādu. “Sādhutara”ntipi pāṭho. **Rasānanti** rasasaññitānaṃ dhammānaṃ. **Kathanti** kena pakārena. Kathaṃjīvino jīvitaṃ **kathaṃjīviṃjīvitaṃ**. Gāthābandhasukhatthaṃ pana sānūnāsikaṃ vuccati. Kathaṃjīviṃjīvatanti vā pāṭho, tassa “jīvantānaṃ kathaṃjīvi”nti attho. Evaṃ imāya gāthāya “kiṃ su idha loke purisassa vittaṃ seṭṭhaṃ? Kiṃ su suciṇṇaṃ sukhamāvahāti? Kiṃ rasānaṃ sādutaraṃ? Kathaṃjīviṃjīvitaṃ seṭṭhamāhū”ti? Ime cattāro pañhe pucchi.

Athassa bhagavā kassapadasabalena vissajjitanayeneva vissajjento imaṃ gāthamāha **saddhīdha vittanti**. Tattha yathā hiraññasuvaṇṇādi vittaṃ upabhoga sukhaṃ āvahati, khuppipāsādidukkhaṃ paṭibāhati, dāliddiyaṃ vūpasameti, muttādiratanapaṭilābhahetu hoti, lokasantatiñca āvahati, evaṃ lokiyalokuttarā saddhāpi yathāsambhavaṃ lokiyalokuttaraṃ vipākaṃ sukhamāvahati, saddhādhurena paṭipannānaṃ jātijarādīdikkhaṃ paṭibāhati, guṇadāliddiyaṃ vūpasameti,

satisambojjhaṅgādiratanapaṭilābhahetu hoti.

“Saddho sīlena sampanno, yaso bhogasamappito;
Yaṃ yaṃ padesaṃ bhajati, tattha tattheva pūjito”ti. (dha. pa. 303) –

Vacanato lokasantatiṅca āvahaṭṭi katvā “vitta”nti vuttaṃ. Yasmā pana tesam saddhāvittaṃ anugāmikaṃ anaññasādhāraṇaṃ sabbasampattihetu, lokiyassa hiraññasuvaṇṇādivittassāpi nidānaṃ. Saddhoyeva hi dānādīni puññāni katvā vittaṃ adhigacchati, assaddhassa pana vittaṃ yāvadeva anathāya hoti, tasmā seṭṭhanti vuttaṃ. **Purisassāti** ukkaṭṭhaparicchadesanā. Tasmā na kevalaṃ purisassa, itthiādīnampi saddhāvittameva seṭṭhanti vedittabbaṃ.

Dhammoti dasakusaladhammo, dānasīlabhāvanādhammo vā. **Suciṇṇoti** sukato sucarito. **Sukhamāvahaṭṭi** soṇaseṭṭhiputtaraṭṭhapālādīnaṃ viya manussasukhaṃ, sakkādīnaṃ viya dibbasukhaṃ, pariyoṣāne mahāpadumādīnaṃ viya nibbānasukhaṅca āvahaṭṭi.

Saccanti ayaṃ saccasaddo anekesu atthesu dissati. Seyyathidaṃ – “saccaṃ bhaṇe na kujjheyyā” tiādīsu (dha. pa. 224) vācāsacce. “Sacce ṭhitā samaṇabrāhmaṇā cā”tiādīsu (jā. 2.21.433) viratisacce. “Kasmā nu saccāni vadanti nānā, pavādiyāse kusalā vadānā”tiādīsu (su. ni. 891) diṭṭhisacce. “Cattārimāni, bhikkhave, brāhmaṇasaccāni”tiādīsu (a. ni. 4.185) brāhmaṇasacce. “Ekaṃ hi saccaṃ na dutiyamatthi”tiādīsu (su. ni. 890; mahāni. 119) paramatthasacce. “Catunnaṃ saccānaṃ kati kusalā”tiādīsu (vibha. 216) ariyasacce. Idha pana paramatthasaccaṃ nibbānaṃ viratisaccaṅca abbhantaraṃ katvā vācāsaccaṃ adhippetam, yassānubhāvena udakādīni vase vattenti, jātijarāmaraṇapāraṃ taranti. Yathāha –

“Saccena vācenudakamhi dhāvati,
Visampī saccena hananti paṇḍitā;
Saccena devo thanayaṃ pavassati,
Sace ṭhitā nibbutiṃ patthayanti.

“Ye kecime atthi rasā pathabyā,
Saccaṃ tesam sādutaram rasānaṃ;
Sacce ṭhitā samaṇabrāhmaṇā ca,
Taranti jātimaraṇassa pāra”nti. (jā. 2.21.433);

Sādutaranti madhurataram paṇītaram. **Rasānanti** ye ime “mūlaraso khandharaso”tiādīnā (dha. sa. 628-630) nayena sāyanīyadhammā, yecime “anujānāmi, bhikkhave, sabbaṃ phalarasaṃ (mahāva. 300), arasarūpo bhavaṃ gotamo, ye te, brāhmaṇa, rūparasā saddarasā (pārā. 3; a. ni. 8.11), anāpatti rasarase (pāci. 605-611), ayaṃ dhammavinayo ekaraso vimuttirasō (cūḷava. 385; a. ni. 8.19), bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassā”tiādīnā (mahāni. 149) nayena rūpācārasupavajjā avasesā byañjanādayo “dhammarasā”ti vuccanti. Tesam rasānaṃ saccaṃ have sādutaram saccameva sādutaram. Sādutaram vā, seṭṭhataram, uttamataram. Mūlarasādayo hi sarīramupabrūhenti, saṃkilesikaṅca sukhamāvahanti. Saccarase viratisaccavācāsaccarasā samathavipassanādīhi cittaṃ upabrūhenti, asaṃkilesikaṅca sukhamāvahati. Vimuttirasō paramatthasaccaraparibhāvitattā sādu, attharasadhammarasā ca tadadhigamūpāyabhūtaṃ atthaṅca dhammaṅca nissāya pavattitoti.

Paññājīvimjīvanti ettha pana yvāyaṃ andhekacakkhudvicakkhukesu dvicakkhupuggalo gahaṭṭho vā kammantānuṭṭhāna-saraṇagamanadāna-saṃvibhāga-sīlasamādānuposathakammādi gahaṭṭhapaṭipadaṃ, pabbajito vā avipparisāraṅkarasīlasaṅkhātaṃ taduttaricittavisuddhiādibhedampi pabbajitapaṭipadaṃ paññāya ārādhavā jīvati, tassa paññāya jīvino jīvitaṃ, taṃ vā paññājīvitaṃ seṭṭhamāhūti evamattho daṭṭhabbo.

Evam bhagavatā vissajjite cattāropi pañhe sutvā attamano yakkho avasesepi cattāro pañhe pucchanto **kathaṃsu tarati oghanti** gāthamāha. Athassa bhagavā purimanayeneva vissajjento **saddhāya taratīti** gāthamāha. Tattha kiñcāpi yo catubbidhamoghaṃ tarati, so saṃsāraṇṇavampi tarati, vaṭṭadukkhampi acceti, kilesamalāpi parisujjhati, evaṃ santepi pana yasmā assaddho oghataraṇaṃ asaddahanto na pakkhandati, pañcasu kāmagaṇesu cittavossaggena pamatto tattheva visattattā saṃsāraṇṇavaṃ na tarati, kusīto dukkhaṃ viharati vokiṇṇo akusalehi dhammehi, appaṇṇo suddhimaggaṃ aṇānanto na parisujjhati, tasmā tappaṭipakkhaṃ dassentena bhagavatā ayaṃ gāthā vuttā.

Evam vuttāya cetāya yasmā sotāpattiyāṅgapadaṭṭhānaṃ saddhindriyaṃ, tasmā **saddhāya tarati oghanti** iminā padena diṭṭhohghataraṇaṃ sotāpattimaggam sotāpannañca pakāseti. Yasmā pana sotāpanno kusalanāṃ dhammānaṃ bhāvanāya sātaccakiriyasaṅkhatena appamādena samannāgato dutiyamaggam ārādhetaṃ ṭhapetvā sakidevimaṃ lokam āgamanamaggam avasesam sotāpattimaggena atinṇam bhavoghavattum saṃsāraṇṇavaṃ tarati, tasmā **appamādena aṇṇavanti** iminā padena bhavoghataranaṃ sakadāgāmimaggam sakadāgāmiñca pakāseti. Yasmā ca sakadāgāmī vīriyena tatiyamaggam ārādhetaṃ sakadāgāmimaggena anatītam kāmoghavattum kāmoghasaññitañca kāmaddukkhamacceti, tasmā **vīriyena dukkhamacceti** iminā padena kāmoghataranaṃ anāgāmimaggam anāgāmiñca pakāseti. Yasmā pana anāgāmī vigatakāmasaññāya parisuddhāya paññāya ekantaparisuddham catutthamaggapaññam ārādhetaṃ anāgāmimaggena appahīnam avijjāsankhātam paramamalam pajahati, tasmā **paññāya parisujjhatīti**, iminā padena avijjoghataranaṃ arahattamaggañca arahattañca pakāseti. Imāya ca arahattanikūṭena kathitāya gāthāya pariyosāne yakkho sotāpattiphale paṭiṭṭhāsi.

Idāni tameva “paññāya parisujjhatī”ti ettha vuttaṃ paññāpadaṃ gahetvā attano paṭibhānena lokiyalokuttaramissakam pañham pucchanto **kathaṃsu labhate paññanti** imaṃ chappadam gāthamāha. Tattha **kathaṃsūti** sabbattheva atthayuttipucchā honti. Ayaṃ hi paññādiattham ñatvā tassa yuttim pucchati – “kathaṃ, kāya yuttiyā, kena kāraṇena paññam labhati”ti? Esa nayo dhanādīsu.

Athassa bhagavā catūhi kāraṇehi paññālābham dassento **saddahānoti**ādīmāha. Tassattho – yena pubbhāge kāyasucaritādibhedena aparabhāge ca sattatimsabodhipakkhiyabhedena dhammena arahanto buddhapaccekabuddhasāvakaṃ nibbānam pattā, taṃ saddahāno arahataṃ dhammam nibbānapattiyā lokiyalokuttarapaññam labhati, tañca kho na saddhāmatkenaeva. Yasmā pana saddhājāto upasaṅkamati, upasaṅkamanato payirupāsati, payirupāsanto sotaṃ odahati, ohitasoto dhammam suṇāti, tasmā upasaṅkamanato pabhuti yāva dhammassavanena sussūsam labhati. Kiṃ vuttaṃ hoti – taṃ dhammam saddahitvāpi ācariyupajjhāye kālena upasaṅkamitvā vattakaraṇena payirupāsitvā yadā payirupāsānāya ārādhitaṃ kiñci vattukāmā honti. Atha adhigatāya sotukāmatāya sotaṃ odahitvā suṇanto labhatīti. Evam sussūsampi ca satiavippavāsena appamatto subhāsitaḍḍhāsitaññutāya vicakkhaṇo eva labhati, na itaro. Tenāha “appamatto vicakkhaṇo”ti.

Evam yasmā saddhāya paññālābhasamvattanikaṃ paṭipadam paṭipajjati, sussūsāya sakkaccaṃ paññādhiḡamūpāyaṃ suṇāti, appamādena gahitam na pamussati. Vicakkhaṇatāya anūnādhikaṃ aviparītañca gahetvā vitthārikaṃ karoti. Sussūsāya vā ohitasoto paññāpaṭilābhahetuṃ dhammam suṇāti, appamādena sutadhammam dhāreti, vicakkhaṇatāya dhatānam dhammānam atthamupaparikkhati, athānupubbena paramatthasaccaṃ sacchikaroti, tasmāssa bhagavā “kathaṃsu labhate pañña”nti puṭṭho imāni cattāri kāraṇāni dassento imaṃ gāthamāha.

Idāni tato pare tayo pañhe vissajjento **patirūpakārīti** imaṃ gāthamāha. Tattha desakālādīni ahāpetvā lokiyassa lokuttarassa vā dhanassa patirūpaṃ adhigamūpāyaṃ karotīti **patirūpakārī. Dhuravāti** cetasikavīriyavasena anikkhittadhuro. **Uṭṭhātātīti**, “yo ca sītañca uñhañca, tiṇā bhīyyo na maññati”tiādīnā (theragā. 232) nayena kāyikavīriyavasena uṭṭhānasampanno asithilaparakkamo. **Vindate dhananti** ekamūsikāya nacirasseva catusatasahassasaṅkham cūḷantevāsī viya lokiyadhanañca, mahallakamahātissatthero viya lokuttaradhanañca labhati. So “tīhiyeva iriyāpathehi viharissāmī”ti

vattaṃ katvā thinamiddhāgamanavelāya palālacumbaṭakaṃ temetvā sīse katvā galappamaṇaṃ udakaṃ pavisitvā thinamiddhaṃ paṭibāhanto dasahi vassehi arahattaṃ pāpuṇi. **Saccenāti** vacīsaccenāpi “saccavādī bhūtavādī”ti, paramatthasaccenāpi “buddho paccekabuddho ariyasāvako”ti evaṃ kittiṃ pappoti. **Dadanti** yaṃkiñci icchitapatthitaṃ dadanto mittāni ganthati, sampādeti karotīti attho. Duddadaṃ vā dadaṃ taṃ ganthati. Dānamukhena vā cattāripi saṅgahavatthūni gahitānīti veditabbāni, tehi mittāni karotīti vuttaṃ hoti.

Evaṃ gahaṭṭhapabbajitānaṃ sādharmaṇena lokiyalokuttaramissakena nayena cattāro pañhe vissajjetvā idāni “kathaṃ pecca na socatī”ti imaṃ pañcamaṃ pañhaṃ gahaṭṭhavasena vissajjento **yassetetiādīmāha**. Tassattho – yassa “saddahāno arahata”nti ettha vuttāya sabbakalyāṇadhammuppādikāya saddhāya samannāgatattā **saddhassa, gharamesinoti** gharāvāsaṃ pañca vā kāmagaṇe esantassa gavesantassa kāmabhogino gahaṭṭhassa “saccena kittiṃ pappoti”ti ettha vuttappakāraṃ **saccam**. “Sussūsaṃ labhate pañña”nti ettha sussūsapaññānāmena vuttova **damo**. “Dhuravā utṭhātā”ti ettha dhuranāmena utṭhānanāmena ca vuttā **dhiti**. “Dadaṃ mittāni ganthati”ti ettha vuttappakāro **cāgo** cāti ete caturo dhammā santi. **Sa ve pecca na socatīti** idhalokā paralokaṃ gantvā sa ve na socatīti.

Evaṃ bhagavā pañcamampi pañhaṃ vissajjetvā taṃ yakkhaṃ codento **iṅha aññepītiādīmāha**. Tattha **iṅhāti** codanatthe nipāto. **Aññepīti** aññepi dhamme puthū samaṇabrāhmaṇe pucchassu. Aññepi vā pūraṇādayo sabbaññupaṭiñṇe puthū samaṇabrāhmaṇe pucchassu. Yadi amhehi “saccena kittiṃ pappoti”ti ettha vuttappakārā saccā bhiyyo kittippattikāraṇaṃ vā, “sussūsaṃ labhate pañña”nti ettha sussūsāti paññāpadesena vuttā dammā bhiyyo lokiyalokuttarapaññāpaṭilābhakāraṇaṃ vā, “dadaṃ mittāni ganthati”ti ettha vuttappakārā cāgā bhiyyo mittaganthanakāraṇaṃ vā, “dhuravā utṭhātā”ti ettha taṃ taṃ atthavasam paṭicca dhuranāmena utṭhānanāmena ca vuttāya mahābhārasahanatthena ussolhibhāvappattāya vīriyasāṅkhātāya khantiyā bhiyyo lokiyalokuttaradhanavindanakāraṇaṃ vā, “saccam dammo dhiti cāgo”ti evaṃ vuttehi imeheva catūhi dhammehi bhiyyo asmā lokā paraṃ lokaṃ pecca asocanakāraṇaṃ vā idha vijjatīti ayamettha saddhiṃ saṅkhepayoṇāya atthavaṇṇanā. Vitthārato pana ekamekaṃ padaṃ atthuddhārapaduddhārapadavaṇṇanāyehi vibhajitvā veditabbā.

Evaṃ vutte yakkho yena saṃsayena aññe puccheyya, tassa pahīnattā **kathaṃ nu dāni puccheyyaṃ, puthū samaṇabrāhmaṇeti** vatvā yepissa apucchanakāraṇaṃ na jānanti, tepi jānāpento **yohaṃ ajjapajānāmi, yo attho samparāyikoti** āha. Tattha **ajjāti** ajjādiṃ katvāti adhippāyo. **Pajānāmīti** yathāvuttena pakārena jānāmi. **Yo atthoti** ettāvattā “sussūsaṃ labhate pañña”ntiādīnā nayena vuttaṃ diṭṭhadhammikaṃ dasseti. **Samparāyikoti** iminā “yassete caturo dhammā”ti vuttaṃ pecca sokābhāvakāraṇaṃ samparāyikaṃ. **Atthoti** ca kāraṇassetam adhivacanaṃ. Ayaṃ hi atthasaddo “sātthaṃ sabyañjana”nti evamādīsu (pārā. 1; dī. ni. 1.255) pāṭhatthe vattati. “Attho me, gahapati, hiraññasuvaṇṇenā”tiādīsu (dī. ni. 2.250; ma. ni. 3.258) vicakkhaṇe. “Hoti sīlavataṃ attho”tiādīsu (jā. 1.1.11) vuḍḍhimhi. “Bahujano bhajate atthahetū”tiādīsu dhane. “Ubhinnaṃatthaṃ caratī”tiādīsu (jā. 1.7.66; saṃ. ni. 1.250; theragā. 443) hite. “Atthe jāte ca paṇḍita”ntiādīsu (jā. 1.1.92) kāraṇe. Idha pana kāraṇe. Tasmā yaṃ paññādīlābhādīnaṃ kāraṇaṃ diṭṭhadhammikaṃ, yañca pecca sokābhāvassa kāraṇaṃ samparāyikaṃ, taṃ yohaṃ ajja bhagavatā vuttanayena sāmaṃyeva pajānāmi, so kathaṃ nu dāni puccheyyaṃ puthū samaṇabrāhmaṇeti evamettha saṅkhepato attho veditabbo.

Evaṃ yakkho “pajānāmi yo attho samparāyiko”ti vatvā tassa ñāṇassa bhagavaṃmūlakattaṃ dassento **atthāya vata me buddhoti** āha. Tattha **atthāyāti** hitāya vuḍḍhiyā ca. **Yattha dinnam mahapphalanti** “yassete caturo dhammā”ti ettha vuttacāgena yattha dinnam mahapphalaṃ, taṃ aggadakkhiṇeyyaṃ buddhaṃ pajānāmīti attho. Keci pana “saṅghaṃ sandhāya evamāhā”ti bhaṇanti.

Evaṃ imāya gāthāya attano hitādhigamaṃ dassetvā idāni sahitapaṭipattiṃ dīpento **so ahaṃ vicarissāmītiādīmāha**. Tattha **gāmā gāmanti** devagāmā devagāmaṃ. **Purā puranti** devanagarato devanagaraṃ. **Namassamāno sambuddhaṃ, dhammassa ca sudhammatanti** “sammāsambuddho

vata bhagavā, svākkhāto vata bhagavato dhammo’’tiādinā nayena buddhasubodhitañca dhammasudhammatañca ca-saddena ‘‘suppaṭipanno vata bhagavato sāvakaśaṅgho’’tiādinā śaṅghasuppaṭipattiñca abhithhavitvā namassamāno dhammaghosako hutvā vicarissāmīti vuttaṃ hoti.

Evamimāya gāthāya pariyosānañca rattivibhāvanañca sādhu-kārasadduṭṭhānañca ālavakakumārassa yakkhabhavanaṃ ānayañca ekakkhaṇeyeva ahoṣi. Rājapurisā sādhu-kārasaddaṃ sutvā – ‘‘evarūpo sādhu-kārasaddo ṭhapetvā buddhe na aññesaṃ abbhuggacchati, āgato nu kho bhagavā’’ti āvajjenta bhagavato sarīrappabhaṃ disvā pubbe viya bahi aṭṭhatvā nibbisaṅkā antoyeva pavisitvā addasaṃsu bhagavantaṃ yakkhassa bhavane nisinnaṃ, yakkhāñca añjaliṃ paggahetvā ṭhitaṃ. Disvāna yakkhāṃ āhaṃsu – ‘‘ayaṃ te, mahāyakkha, rājakumāro balikammāya ānīto, handa naṃ khāda vā bhūñja vā, yathāpaccayaṃ vā karohi’’ti. So sotāpannattā lajjito visesena ca bhagavato purato evaṃ vuccamāno atha taṃ kumāraṃ ubhoḥi hatthehi paṭiggahetvā bhagavato upanāmesi ‘‘ayaṃ, bhante, kumāro mayhaṃ pesito, imāhaṃ bhagavato dammi, hitānukampakā buddhā, paṭiggaṇhātu, bhante, bhagavā imaṃ dārakaṃ imassa hitathāya sukhatthāyā’’ti imañca gāthamāha –

‘‘Imaṃ kumāraṃ satapuññalakkhaṇaṃ,
Sabbāṅgupetaṃ paripuñṇabyañjanaṃ;
Udagacitto sumano dadāmi te,
Paṭiggaha lokahitāya cakkhumā’’ti.

Paṭiggahesi bhagavā kumāraṃ. Paṭiggaṇhanto ca yakkhassa ca kumārassa ca maṅgalakaraṇatthaṃ pādūnagāthaṃ abhāsi. Taṃ yakkho kumāraṃ saraṇaṃ gamenta tikkhattuṃ catutthapādena pūresi. Seyyathidaṃ –

‘‘Dīghāyuko hotu ayaṃ kumāro,
Tuvañca yakkhā sukhito bhavāhi;
Abyādhitā lokahitāya tiṭṭhatha,
Ayaṃ kumāro saraṇamupeti buddhaṃ;
Ayaṃ kumāro saraṇamupeti dhammaṃ;
Ayaṃ kumāro saraṇamupeti śaṅgha’’nti.

Atha bhagavā kumāraṃ rājapurisānaṃ adāsi – ‘‘imaṃ vaḍḍhetvā puna mameva dethā’’ti. Evaṃ so kumāro rājapurisānaṃ hatthato yakkhassa hatthaṃ, yakkhassa hatthato bhagavato hatthaṃ, bhagavato hatthato puna rājapurisānaṃ hatthaṃ gatattā nāmato ‘‘hatthako ālavako’’ti jāto. Taṃ ādāya paṭinivatte rājapurise disvā kassakavanakammikādayo ‘‘kiṃ yakkho kumāraṃ atidahaṛattā na icchi’’ti? Bhītā pucchiṃsu. Rājapurisā ‘‘mā bhāyatha. Khemaṃ kataṃ bhagavata’’ti sabbamārocesuṃ. Tato ‘‘sādhu sādhu’’ti sakalaṃ ālavinaḡaraṃ ekakoḷāhalena yakkhābhimukhaṃ ahoṣi. Yakkhopi bhagavato bhikkhācārakāle anuppatte pattacīvaraṃ gahetvā upaḍḍhamaggaṃ anugantvā nivatti.

Atha bhagavā nagare piṇḍāya caritvā katabhattakicco nagaradvāre aññatarasmimṃ vivitte rukkhamaḷe paññatabuddhāsane nisīdi. Tato mahājanakāyena saddhimṃ rājā ca nāgarā ca ekato sampiṇḍitvā bhagavantaṃ upasaṅkamma vanditvā parivāretvā nisinnā – ‘‘kathaṃ, bhante, evaṃ dāruṇaṃ yakkhāṃ damayitthā’’ti pucchiṃsu. Tesāṃ bhagavā yuddhamādiṃ katvā ‘‘evaṃ navavidhaṃ vassaṃ vassetvā evaṃ vibhiṃsanakaṃ akāsi, evaṃ pañhaṃ pucchi. Tassāhaṃ evaṃ vissajjesi’’nti tamevālavakasuttaṃ kathesi. Kathāpariyosāne caturāsītipāṇasaḡassānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Tato rājā ceva nāgarā ca vessavaṇamahārājassa bhavanasamīpe yakkhassa bhavanaṃ katvā pupphagandhādisakkārupetaṃ niccabaliṃ pavattesuṃ. Tañca kumāraṃ viññutaṃ pattamaṃ ‘‘tvaṃ bhagavantaṃ nissāya jīvitaṃ labhi, gaccha bhagavantaṃyeva payirupāsassu bhikkhusaṅghaṅcā’’ti vissajjesuṃ. So bhagavantañca bhikkhusaṅghañca payirupāsamāno nacirasseva anāgāmiḡhale patiṭṭhāya sabbamaṃ buddhavacanaṃ uggahetvā pañcasataupāsakaparivāro ahoṣi. Bhagavā ca naṃ etadagge niddisi – ‘‘etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ upāsakānaṃ catūhi saṅghavatthūhi pariśaṃ

saṅgaṅhantānaṃ yadidaṃ hatthako ālavako’’ti (a. ni. 1.251). Dvādasamaṃ.

Iti sārathappakāsiniyā

Samyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Yakkhasamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Sakkasamyuttam

1. Paṭhamavaggo

1. Suvīrasuttavaṇṇanā

247. Sakkasamyuttassa paṭhame **abhiyaṃsūti** kadā abhiyaṃsu? Yadā balavanto ahesuṃ, tadā. Tatrāyaṃ anupubbikathā – sakko kira magadharatṭhe macalagāmake magho nāma māṇavo hutvā tettiṃsa purise gahetvā kalyāṇakammaṃ karonto satta vatapadāni pūretvā tattha kālaṅkato devaloke nibbatti. Taṃ balavakammānubhāvena sapaṛisaṃ sesadevatā dasahi ṭhānehi adhigaṅhantaṃ disvā “āgantukadevaputtā āgatā’’ti nevāsikā gandhapānaṃ sajjayiṃsu. Sakko sakapaṛisāya saññaṃ adāsi – “mārisā mā gandhapānaṃ pivittha, pivanākāramattameva dassethā’’ti. Te tattha akāṃsu. Nevāsikadevatā suvaṇṇasarakehi upanītaṃ gandhapānaṃ yāvadatthaṃ pivitvā mattā tattha tattha suvaṇṇapathaviyaṃ patitvā sayiṃsu. Sakko “gaṅhatha puttahatāya putte’’ti te pādesu gahetvā sinerupāde khipāpesi. Sakkassa puññatejena tadanuvattakāpi sabbe tattheva patiṃsu. Te sineruvemajjhakāle saññaṃ labhitvā, “tātā na suraṃ pivimha, na suraṃ pivimhā’’ti āhaṃsu. Tato paṭṭhāya asurā nāma jātā. Atha nesāṃ kammaṃ paccayautusamuṭṭhānaṃ sinerussa heṭṭhimatale dasayojanasahassaṃ asurabhavanaṃ nibbatti. Sakko tesāṃ nivattetvā anāgamanatthāya ārakkhaṃ ṭhapesi, yaṃ sandhāya vuttaṃ –

“Antarā dvinnaṃ ayujjhapurānaṃ,
Pañcavidhā ṭhapitā abhirakkhā;
Udakaṃ karoṭi-payassa ca hārī,
Madanayutā caturo ca mahatthā’’ti.

Dve nagarāni hi yuddhena gahetuṃ asakkuṇeyyatāya ayujjhapurāni nāma jātāni devanagarañca asuranagarañca. Yadā hi asurā balavanto honti, atha devehi palāyitvā devanagaraṃ pavisitvā dvāre pidahite asurānaṃ satasahassampi kiñci kātuṃ na sakkoti. Yadā devā balavanto honti, athāsurehi palāyitvā asuranagarassa dvāre pidahite sakkānaṃ satasahassampi kiñci kātuṃ na sakkoti. Iti imāni dve nagarāni ayujjhapurāni nāma. Nesāṃ antarā etesu udakādīsu pañcasu ṭhānesu sakkena ārakkhā ṭhapitā. Tattha **udakasaddena** nāgā gahitā. Te hi udake balavanto honti. Tasmā sinerussa paṭhamālinde tesāṃ ārakkhā. **Karoṭisaddena** supaṇṇā gahitā. Tesāṃ kira karoṭi nāma pānabhojanaṃ, tena taṃ nāmaṃ labhiṃsu. Dutiyālinde tesāṃ ārakkhā. **Payassahārī**saddena kumbhaṇḍā gahitā. Dānavarakkhasā kira te. Tatiyālinde tesāṃ ārakkhā. **Madanayutasaddena** yakkhā gahitā. Visamacārino kirate yujjhasonḍā. Catutthālinde tesāṃ ārakkhā. **Caturo ca mahantā**ti cattāro mahārājāno vuttā. Pañcamālinde tesāṃ ārakkhā. Tasmā yadi asurā kupitāvilacittā devapuraṃ upayanti yuddhesū, yaṃ girino paṭhamāṃ paribhaṇḍaṃ, taṃ uragā paṭibāhanti evaṃ sesesu sesā.

Te pana asurā āyuvāṇṇarasaisariyasampattihi tāvatiṃsasadisāva. Tasmā antarā attānaṃ ajānitvā pāṭaliyā pupphitāya, “na idaṃ devanagaraṃ, tattha pāricchattako pupphati, idha pana cittapāṭalī, jarasakkenāmhākaṃ suraṃ pāyevā vañcitā, devanagarañca no gahitaṃ, gacchāma tena saddhiṃ yujjhissāmā’’ti hatthiassarathe āruyha suvaṇṇarajatamaṇiphalakāni gahetvā, yuddhasajjā hutvā,

asurabheriyo vādentā mahāsamudde udakaṃ dvidhā bhervā uṭṭhahanti. Te deve vuṭṭhe vammikamakkhikā vammikaṃ viya sineruṃ abhiruhitu ārabhanti. Atha nesam paṭhamam nāgehi saddhiṃ yuddham hoti. Tasmim kho pana yuddhe na kassaci chavi vā cammam vā chijjati, na lohitaṃ uppajjati, kevalam kumārakānam dārumēṇḍakayuddham viya aññamaññaṃ santāsanamattameva hoti. Koṭisatāpi koṭisahassāpi nāgā tehi saddhiṃ yujjhivā te asurapuramyeva pavesetvā nivattanti.

Yadā pana asurā balavanto honti, atha nāgā osakkivā dutiye ālinde supaṇṇehi saddhiṃ ekatova hutvā yujjhanti. Esa nayo supaṇṇādīsūpi. Yadā pana tāni pañcapi ṭhānāni asurā maddanti, tadā ekato sampiṇḍitānīpi pañca balāni osakkanti. Atha cattāro mahārājāno gantvā sakkassa taṃ pavattiṃ ārocenti. Sakko tesam vacanam sutvā diyadḍhayaḥjanasatikam vejyantaratam āruyha sayam vā nikkhamati, ekam vā puttam peseti. Imasmim pana kāle puttam pesetukāmo, **tāta suvīrāti**tiādīmāha.

Evam bhaddantavāti khoti evam hotu bhaddam tava iti kho. **Pamādam āpādesīti** pamādam akāsi. Accharāsaṅghaparivuto saṭṭhiyojanam vitthārena suvaṇṇamahāvithim otarivā nakkhattam kīlanto nandanavanādīsū vicarātīti attho.

Anuṭṭhahanti anuṭṭhahanto. **Avāyāmantī** avāyamanto. **Alasvassāti** alaso assa. **Na ca kiccāni kārayeti** kiñci kiccaṃ nāma na kareyya. **Sabbakāmasamiddhassāti** sabbakāmehi samiddho assa. **Tam me, sakka, varam disāti**, sakka devasetṭha, tam me varam uttamaṃ ṭhānam okāsam disam ācikkha kathehīti vadati. **Nibbānassa hi so maggoti** kamam akatvā jīvitaṭṭhānam nāma nibbānassa maggo. Paṭhamam.

2. Susīmasuttavaṇṇanā

248. Dutīye **susīmanti** attano puttasahassassa antare evaṃnāmakaṃ ekam puttameva. Dutīyam.

3. Dhajaggasuttavaṇṇanā

249. Tatiye **samupabyūḥhoti** sampiṇḍito rāsibhūto. **Dhajaggaṃ ullokeyyathāti** sakkassa kira diyadḍhayaḥjanasatāyāmo ratho. Tassa hi pacchimanto paṇṇāsayoḥjano, majjhe rathapañjaro paṇṇāsayoḥjano, rathasandhito yāva rathasīsā paṇṇāsayoḥjanāni. Tadeva pamāṇam diguṇam katvā tiyojanasatāyāmotipi vadantiyeva. Tasmim yojanikapallaṅko atthato, tiyojanikaṃ setacchattam matthake ṭhapitam, ekasmimyeva yuge sahassājañña yuttā, sesālaṅkāraṃ pamāṇam natthi. Dhajo panassa adḍhatiyāni yojanasatāni uggato, yassa vātāhatassa pañcaṅgikatūriyasaveva saddo niccharati, tam ullokeyyāthāti vadati. Kasmā? Tam passantānañhi rājā no āgantvā parisapariyante nikhātathambho viya ṭhito, kassa mayam bhāyāmāti bhayam na hoti. **Pajāpatissāti** so kira sakkena samānavāṇṇo samānāyuko dutīyam āsanam labhati. Tathā **varuṇo isāno** ca. Varuṇo pana tatiyam āsanam labhati, isāno catuttham. **Palāyīti** asurehi parājito tasmim rathe ṭhito appamattakampi rajadhajam disvā palāyanadhammo.

Itipi so bhagavātiādīni visuddhimagge vitthāritāneva. **Idamavocāti** idam dhajaggaparittam nāma bhagavā avoca, yassa āṇākhette koṭisatasahassacakkavāle ānubhāvo vattati. Idam āvajjivā hi yakkhabhayacorabhayādīhi dukkhehi muttānam anto natthi. Tiṭṭhatu aññadukkhavūpasamo, idam āvajjamāno hi pasannacitto ākāsepi patiṭṭham labhati.

Tatridam vatthu – dīghavāpicetiyamhi kira sudhākamme kayiramāne eko daharo muddhavedikāpādato pativā cetiyakucchiyā bhassati. Heṭṭhā ṭhito bhikkhusaṅgho “dhajaggaparittam, āvuso, āvajjāhi” ti āha. So maraṇabhayena tajjito “dhajaggaparittam maṃ rakkhatū” ti āha. Tāvadevassa cetiyakucchito dve iṭṭhakā nikkhamitvā sopānam hutvā aṭṭhamsu, upariṭṭhito vallinissenim otāresum. Tasmim nisseniyam ṭhite iṭṭhakā yathāṭṭhāneyeva aṭṭhamsu. Tatiyam.

4. Vepacittisuttavaṇṇanā

250. Catutthe **vepacittīti** so kira asurānaṃ sabbajettḥako. **Yenāti** nipātamattaṃ nanti ca. **Kaṇṭhapañcamehīti** dvīsu hatthesu pādesu kaṇṭhe cāti evaṃ pañcahi bandhanehi. Tāni pana naḷinasuttaṃ viya makkaṭakasuttaṃ viya ca cakkhussāpāthaṃ āgacchanti, iriyāpathaṃ rujjhanti. Tehi pana citteneva bajjhati, citteneva muccati. **Akkosatīti** corosi bālosi mūlhosi thenosi oṭṭhosi goṇosi gadrabhosi nerayikosi tiracchānagatosi, natthi tuyhaṃ sugati, duggatiyeva tuyhaṃ pāṭikaṅkhāti imehi dasahi akkosavatthūhi akkosati. **Paribhāsātīti**, jarasakka, na tvaṃ sabbakālaṃ jinissasi, yadā asurānaṃ jayo bhavissati, tadā tampi evaṃ bandhitvā asurabhavanassa dvāre nipajjāpetvā pothāpessāmīti ādīni vatvā tajjeti. Sakko vijitavijayo na taṃ manasi karoti, mahāpaṭiggahaṇaṃ panassa matthake vidhunanto sudhammadevasabhaṃ pavisati ceva nikkhamati ca. **Ajjhabhāsīti** “kiṃ nu kho esa sakko imāni pharusavacanāni bhayena titikkhati, udāhu adhivāsanaḥantiyā samannāgatattā”ti? Vīmamsanto abhāsi.

Dubbalyā noti dubbalabhāvena nu. **Paṭisaṃyujeti** paṭisaṃyujeyya paṭipphareyya. **Pabhijjeyyunti** virajjeyyūṃ. Pakujjheyuntipi pāṭho. **Paranti** paccatthikaṃ. **Yo sato upasammattīti** yo satimā hutvā upasammati, tassa upasamaṃyevāhaṃ bālassa paṭisedhanaṃ maññeti attho. **Yadā naṃ maññatīti** yasmā taṃ maññati. **Ajjhāruhatīti** ajjhottharati. **Gova bhīyyo palāyinanti** yathā goyuddhe tāvadeva dve gāvo yujjhante gogaṇo olokento tiṭṭhati, yadā pana eko palāyati, atha naṃ palāyantaṃ sabbo gogaṇo bhīyyo ajjhottharati. Evaṃ dummedho khamantaṃ bhīyyo ajjhottharattīti attho.

Sadatthaparamāti sakatthaparamā. **Khantiyā bhīyyo na vijjatīti** tesu sakaatthaparamesu atthesu khantito uttaritaro añño attho na vijjati. **Tamāhu paramaṃ khantinti** yo balavā titikkhati, tassa taṃ khantiṃ paramaṃ āhu. **Bālabalaṃ** nāma aññābalaṃ. Taṃ yassa balaṃ, abalameva taṃ balanti āhu kathentīti dīpeti. **Dhammaguttassātīti** dhammena rakkhitassa, dhammaṃ vā rakkhantassa. **Paṭivattātīti** paṭippharivā vattā, paṭippharivā vā bālabalanti vadeyyāpi, dhammaṭṭhaṃ pana cāletuṃ samattho nāma natthi. **Tasseva tena pāpiyoti** tena kodhena tasseva puggalassa pāpaṃ. Katarassa? **Yo kuddhaṃ paṭikujjhati**. **Tikicchantānanti** ekavacane bahuvacanaṃ, tikicchantanti attho. **Janā maññantīti** evarūpaṃ attano ca parassa cāti ubhinnaṃ atthaṃ tikicchantaṃ nipphādentāṃ puggalaṃ “andhabālo aya”nti andhabālaputhujjanāva evaṃ maññanti. **Dhammassa akovidātīti** catusaccadhamme achekā. **Idhāti** imasmimṃ sāsane. **Khoti** nipātamattaṃ. Catutthaṃ.

5. Subhāsitaḥayasuttavaṇṇanā

251. Pañcame **asurindaṃ etadavocātīti** chekatāya etaṃ avoca. Evaṃ kirassa ahosi “parassa nāma gāhaṃ mocetvā paṭhamaṃ vattuṃ garu. Parassa vacanaṃ anugantvā pana pacchā sukhaṃ vattu”nti. **Pubbadevātīti** devaloke ciranivāsino pubbasāmikā, tumhākaṃ tāva paveniāgataṃ bhaṇathāti. **Adaṇḍāvacarātīti** daṇḍāvacaraṇarahitā, daṇḍaṃ vā satthaṃ vā gahetabbanti evamettha natthīti attho. Pañcamaṃ.

6. Kulāvakasuttavaṇṇanā

252. Chaṭṭhe **ajjhabhāsīti** tassa kira simbalivanābhimukhassa jātassa rathasaddo ca ājānīyasaddo dhajasaddo ca samantā asanipātasaddo viya ahosi. Taṃ sutvā simbalivane balavasupaṇṇā palāyimsu, jarājīṇṇā ceva rogaḍubbalā ca asaṅjātapakkhapotakā ca palāyituṃ asakkontā, maraṇabhayena tajjitā ekappahāreneva mahāviraṃyaṃ viravimsu. Sakko taṃ sutvā “kassa saddo, tātā”ti? Mātalimṃ pucchi. Rathasaddaṃ, te deva, sutvā supaṇṇā palāyituṃ asakkontā viravantīti. Taṃ sutvā karuṇāsamaṃvajjitahadayo abhāsi. **Īsāmukhenātīti** rathassa īsāmukhena. Yathā kulāvake īsāmukhaṃ na saṅcunṇeti, evaṃ iminā īsāmukhena te parivajjaya. So hi ratho puññapaccayanibbatto cakkavāḷapabbatepi sinerumhipi sammukhībhūte vinivijjhivāva gacchati na sajjati, ākāsagatasadiseneva gacchati. Sace tena simbalivanena gato bhavye, yathā mahāsakaṭe kadalivanamajjhena vā eraṇḍavanamajjhena vā gacchante sabbavanaṃ vibhaggaṃ nimmathitaṃ hoti, evaṃ tampi simbalivanaṃ bhavye. Chaṭṭhaṃ.

7. Nadubbhīyasuttavaṇṇanā

253. Sattame **upasaṅkamīti** “ayaṃ sakko ‘yopi me assa supaccathiko, tassa pāhaṃ na dubbheyya’nti cinteti, mayā tassa paccathikataro nāma natthi, vīmaṃsissāmi tāva naṃ, kiṃ nu kho maṃ passivā dubbhati, na dubbhatī”ti cintevā upasaṅkami. **Tiṭṭha vepacitti gahitosīti** vepacitti, ettheva tiṭṭha, gahito tvaṃ mayāti vadati. Saha vacanenevassa so kaṅṭhapañcamehi bandhanehi baddhova ahosi. **Sapassu ca meti** mayi adubbhatthāya sapaṭhaṃ karohīti vadati. **Yaṃ musābhaṇato pāpanti** imasmiṃ kappe paṭhamakappikesu cetiyarañño pāpaṃ sandhāyāha. **Ariyūpavādinoti** kokalikassa viya pāpaṃ. **Mittadduno ca yaṃ pāpanti mahākapijātake** mahāsatte duṭṭhacittassa pāpaṃ. **Akataññunoti** devadattasadisassa akataññuno pāpaṃ. Imāni kira imasmiṃ kappe cattāri mahāpāpāni. Sattamaṃ.

8. Verocanaasurindasuttavaṇṇanā

254. Aṭṭhame **aṭṭhaṃsūti** dvārapālarūpakāni viya ṭhitā. **Nipphadāti** nipphatti, yāva attho nipphajjati, tāva vāyamehevāti vadati. Dutiyagāthā sakkassa. Tattha **khantiyā bhīyyoti** nipphannasobhanesu atthesu khantito uttaritaro attho nāma natthi. **Atthajātāti** kiccajātā. Soṇasiṅgālādayopi hi upādāya akiccajāto satto nāma natthi. Ito etto gamanamattampi kiccameva hoti. **Samyogaparamā tveva, sambhogā sabbapāṇinanti** pārivāsikaodanādīni hi asambhogārahāni honti, tāni puna uṇhāpetvā bhajjitvā sappimadhuphāṇitādīhi saṃyojitāni sambhogārahāni honti. Tenāha “samyogaparamā tveva, sambhogā sabbapāṇina”nti. **Nipphannasobhano atthoti** ime atthā nāma nipphannāva sobhanti. Puna catutthagāthā sakkassa. Tatthāpi vuttanayeneva attho veditabbo. Aṭṭhamaṃ.

9. Araññāyatanaśisuttavaṇṇanā

255. Navame **paṇṇakuṭṭisu sammantīti** himavantapadese ramaṇīye araññāyatane rattiṭṭhānadivāṭṭhānacaṅkamanādīhi sampannāsu paṇṇasālāsu vasanti. **Sakko ca devānamindo vepacitti cāti** ime dve janā jāmātikasasurā kālena kalahaṃ karonti, kālena ekato caranti, imasmiṃ pana kāle ekato caranti. **Paṭaliyoti** gaṇaṅgaṇūpāhanā. **Khaggaṃ olaggetvāti** khaggaṃ aṃse olaggetvā. **Chattenāti** dibbasetacchattena matthake dhārayamānena. **Apabyāmato karitvāti** byāmato akatvā. **Ciradikkhitānanti** cirasamādiṇṇavatānaṃ. **Ito paṭikkammāti** “ito pakkama parivajjaya, mā uparivāte tiṭṭhā”ti vadanti. **Na hettha devāti** etasmiṃ sīlavantānaṃ gandhe devā na paṭikkūlasaññino, iṭṭhakantamanāpasaññinoyevāti dīpeti. Navamaṃ.

10. Samuddakasuttavaṇṇanā

256. Dasame **samuddatīre paṇṇakuṭṭisūti** cakkavāḷamahāsamuddapiṭṭhiyaṃ rajatapaṭṭavaṇṇe vālukapuḷine vuttappakārāsu paṇṇasālāsu vasanti. **Siyāpi notī** siyāpi amhākaṃ. **Abhayadakkhiṇaṃ yāceyyāmāti** abhayadānaṃ yāceyyāma. Yebhuyyena kira devāsurasāṅgāmo mahāsamuddapiṭṭhe hoti. Asurānaṃ na sabbakālaṃ jayo hoti, bahuvāre parājayova hoti. Te devehi parājitā palāyantā isīnaṃ assamapadena gacchantā “sakko imehi saddhiṃ mantevā amhe nāseti, gaṇhatha puttahatāya putte”ti kupitā assamapade pāṇiyaghaṭacaṅkamanasālādīni viddhaṃsenti. Isayo araññato phalāphalaṃ ādāya āgatā naṃ disvā puna dukkhena paṭipākatikaṃ karonti. Tepi punappunaṃ tatheva vināsenti. Tasmā “idāni tesāṃ saṅgāmo paccupaṭṭhito”ti sutvā evaṃ cintayīmsu.

Kāmaṃkaroti icchitakaro. **Bhayassa abhayassa vāti** bhayaṃ vā abhayaṃ vā. Idaṃ vuttaṃ hoti – sace tvaṃ abhayaṃ dātukāmo, abhayaṃ dātuṃ pahosi. Sace bhayaṃ dātukāmo. Bhayaṃ dātuṃ pahosi. Amhākaṃ pana abhayadānaṃ dehīti. **Duṭṭhānanti** viruddhānaṃ. **Pavuttanti** khette patiṭṭhāpitaṃ.

Tikkhattuṃ ubbijjīti sāyamāsabhataṃ bhuñjitvā sayanaṃ abhiruyha nipanno niddāya okkantamattāya samantā ṭhatvā sattisatena pahaṭo viya viravanto uṭṭhahati, dasayojanasahassaṃ

asurabhavanam ‘‘kimida’’nti sañkhobham āpajjati. Atha nam āgantvā ‘‘kimida’’nti pucchanti. So ‘‘na kiñci’’ti vadati. Dutiyaṃāmadīsipi eseva nayo. Iti asurānam ‘‘mā bhāyi, mahārājā’’ti tam assāsētānamyeva aruṇam uggacchati. Evamassa tato paṭṭhāya gelaññajātam cittam vepati. Teneva cassa ‘‘vepacitti’’ti aparam nāmam udapādīti. Dasamam.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyaṃavaggo

1. Vatapadasuttavaṇṇanā

257. Dutiyaṃvaggassa paṭhame **vatapadānīti** vatakoṭṭhāsāni. **Samattānīti** paripuṇṇāni. **Samādinnaṇīti** gahitāni. **Kule jeṭṭhāpacāyīti** kulajeṭṭhakānam mahāpitā mahāmātā cūlapitā cūlamātā mātulo mātulanītiādīnam apacitikārako. **Sanhāvācoti** piyamudumadhuravāco. **Muttacāgoti** viṣṣaṭṭhacāgo. **Payatapaṇīti** deyyadhammadānatthāya sadā dhotahatto. **Vossaggaratoti** vossajjane rato. **Yācayogoti** parehi yācitabbāraho, **yācayogoti** vā yācayogeneva yutto. **Dānasamvibhāgaratoti** dāne ca samvibhāge ca rato. Paṭhamam.

2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā

258. Dutiye **manussabhūtoti** magadharatṭhe macalagāme manussabhūto. **Āvasatham adāsīti** catumahāpathe mahājanassa āvasatham kāretvā adāsī. **Sahassampi atthānanti** sahasampi kāraṇānam, janasaḥsena vā vacanaḥsena vā osārite ‘‘ayaṃ imassa attho, ayaṃ imassa attho’’ti ekapade ṭhitova vinicchinati. Dutiyaṃ.

3. Mahālisuttavaṇṇanā

259. Tatiye **upasaṅkamīti** ‘‘sakko devarājāti kathenti, atthi nu kho so sakko, yena so diṭṭhapubboti imamattham dasabalam pucchissāmī’’ti upasaṅkami. **Taṅca pajānāmīti** bahuvacane ekavacanam, te ca dhamme pajānāmīti attho. Sakko kira anantare attabhāve magadharatṭhe macalagāme magho nāma māṇavo ahoṣi paṇḍito byatto, bodhisattacariyā viya ca tassa cariyā ahoṣi. So tetṭimsa purise gahetvā kalyāṇamakāsi. Ekadivasam attanova paññāya upaparikkhitvā gāmamajjhe mahājanassa sannipatitāṭṭhāne kacavaram ubhatopassesu apabyūhitvā tam ṭhānam ramaṇīyam akāsi. Puna tattheva maṇḍapam kāresi. Puna gacchante kāle sālam kāresi. Gāmato ca nikkhamitvā gāvutampi aḍḍhajojanampi tigāvutampi yojanampi vicaritvā tehi sahāyehi saddhiṃ visamam samam akāsi. Te sabbeva ekacchandā tattha tattha setuyuttatṭhāne setum, maṇḍapasālāpokkharāṇimālāvachcharopanapadīnam yuttatṭhānesu maṇḍapasālāpokkharāṇimālāvachcharopanādīni karontā bahum puññamakamsu. Magho satta vatapadāni pūretvā kāyassa bhedaṃ saddhiṃ sahāyehi tāvatimsabhavane nibbatti. Tam sabbam bhagavā jānāti. Tenāha – **yesam dhammānam samādinnaṇā sakko sakkattam ajjhagā, taṅca pajānāmīti**. Ayaṃ sakkassa sakkattādhigame sañkhepakathā, vitthāro pana sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyatṭhakathāya sakkapaṇhavaṇṇanāyam vutto. Tatiyaṃ.

4. Daliddasuttavaṇṇanā

260. Catutthe **manussadaliddoti** manussaadhano. **Manussakapaṇoti** manussakāruññatam patto. **Manussavarākoti** manussalāmako. **Tatrāti** tasmim ṭhāne, tasmim vā atirocane. **Ujjhāyantīti** avajjhāyanti lāmakato cintenti. **Khiyantīti** kathenti pakāsenti. **Vipācentīti** tattha tattha kathenti vitthārenti. **Eso kho mārisāti** ettha ayamanupubbikathā – so kira anuppanne buddhe kāsiratṭhe bārāṇasirājā hutvā samussitaddhajapaṭākanānālānkārena suṭṭhu alaṅkatam nagaram padakkhiṇam akāsi attano sīrisampattiyā samākaḍḍhitanettena janakāyena samullokiyamāno. Tasmīca samaye eko

paccekabuddho gandhamādanapabbatā āgamma tasmim nagare piṇḍāya carati, santindriyo santamānaso uttamadamathasamannāgato. Mahājanopi rājagataṃ cittikāraṃ pahāya paccekabuddhameva olokesi. Rājā – “idāni imasmim janakāye ekopi maṃ na oloketi. Kiṃ nu kho eta”nti? Olokeno paccekabuddhaṃ addasa. Sopi paccekabuddho mahallako hoti pacchimavaye t̥hito. Cīvarānipissa jinṇāni, tato tato suttāni gaḷanti. Rañño sataśāhassādhikāni dve asaṅkhyeyyāni pūritapāramim paccekabuddhaṃ disvā cittapasādamattaṃ vā hatthaṃ pasāretvā vandanamattaṃ vā nāhosi. So rājā “pabbajito maññe esa usūyāya maṃ na oloketi”ti kujjhitvā “kvāyaṃ kuṭṭhicīvarāni pāruto”ti niṭṭhubhitvā pakkāmi. Tassa kammaṃ vipākena mahāniraye nibbattivā vipākāvasesena manussalokaṃ āgacchanto rājagahe paramakapaṇāya itthiyā kucchimhi paṭisandhim gaṇhi. Gahitakālato paṭṭhāya sā itthi kaṅṅikamattampi udarapūraṃ nālattha. Tassa kucchigatasseva kaṇṇanāsā vilīnā, saṅkhalitakuṭṭhī hutvā mātukucchito nikkhanto. Mātāpitāro nāma dukkarakārikā honti, tenassa mātā yāva kapālaṃ gahetvā carituṃ na sakkoti, tāvassa kaṅṅikampi udakampi āharitvā adāsi. Bhikkhāya carituṃ samatthakāle panassa kapālaṃ hatthe datvā “paññāyissasi sakena kammenā”ti pakkāmi.

Athassa tato paṭṭhāya sakalasarīrato maṃsāni chijjivā chijjivā patanti, yūsaṃ paggharati, mahāvedanā vattanti. Yaṃ yaṃ racchaṃ nissāya sayati, sabbarattim mahāravena ravati. Tassa kāruṇīaparidevitasaddena sakalavīthiyaṃ manussā sabbarattim niddaṃ na labhanti. Tassa tato paṭṭhāya sukhasayite pabodhetīti **suppabuddhot**veva nāmaṃ udapādi. Athāparena samayena bhagavati rājagaḥaṃ sampatte nāgarā satthāraṃ nimantetvā nagaramajjhe mahāmaṇḍapaṃ katvā dānaṃ adāsu. Suppabuddhopi kuṭṭhī gantvā dānaggamaṇḍapassa avidūre nisīdi. Nāgarā buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ paṇītena khādanīyena bhojanīyena parivisaṅtā tassāpi yāgubhattaṃ adāsu. Tassa paṇītabhojanaṃ bhuttassa cittaṃ ekaggaṃ ahoṣi. Satthā bhattakiccāvasāne anumodanaṃ katvā saccāni dīpesi, suppabuddho nisinnaṭṭhāne nisinnova desanānūsārena ñānaṃ pesetvā sotāpattiphale patiṭṭhito. Satthā uṭṭhāya vihāraṃ gato. Sopi cumbaṭaṃ āruya kapālamādāya daṇḍamolubbha attano vasaṇṭṭhānaṃ gacchanto vibbhantāya gāvīyā jīvītā voropito mattikapātīm bhinditvā suvaṇṇapātīm paṭilabhanto viya dutiyacittavāre devaloke nibbato attano puññaṃ nissāya aññe deve atikkamma virocittha. Taṃ kāraṇaṃ dassento sakko devānamindo **eso kho mārisā**tiādīmāha.

Saddhāti maggenāgatasaddhā. **Sīlaṅca yassa kalyāṇanti** kalyāṇasīlaṃ nāma ariyasāvakaṃ ariyakantasīlaṃ vuccati. Tattha kiṅcāpi ariyasāvakaṃ ekasīlampi akantaṃ nāma natthi, imasmim panatthe bhavantarepi appahīnaṃ pañcasīlaṃ adhippetāṃ. Catutthaṃ.

5. Rāmaṇeyyakasuttavaṇṇanā

261. Pañcame **ārāmacetyāti** ārāmacetiyaṇi. **Vanacetyāti** vanacetiyaṇi. Ubhayatthāpi cittikatatt̥hena cetyaṃ veditabbaṃ. **Manussarāmaṇeyyassāti** manussaramaṇīyabhāvassa. Idāni manussaramaṇīyakavasena bhūmiramaṇīyakaṃ dassento **gāme vā**tiādīmāha. Pañcamaṃ.

6. Yajamānasuttavaṇṇanā

262. Chaṭṭhe **yajamānānanti** yajantānaṃ. Tadā kira aṅgamagadhavāsikā manussā anusamvacchamaṃ sappimadhuphāṇitādīsu aggaṃ gahetvā ekasmim thāne dārūnaṃ satthimatte sakātabhāre rāsīm katvā aggaṃ datvā pajjalitakāle “mahābrahmuno yajāmā”ti taṃ sabbaṃ pakkhipanti. “Ekavāraṃ pakkhittaṃ sahaṃsagunaphalaṃ deti”ti nesaṃ laddhi. Sakko devarājā “sabbepime sabbaaggāni gahetvā ‘mahābrahmuno yajāmā’ti aggaṃ jhāpentī. Aphalaṃ karonti, mayi passante mā nassantu, yathā buddhassa ceva saṅghassa ca datvā bahuṃ puññaṃ pasavanti, evaṃ karissāmi”ti dārurāsīm jalāpetvā olokesu manussesu puñnamadivase brahmattabhāvaṃ māpetvā mahājanassa passantasseva candamaṇḍalaṃ bhinditvā nikkhanto viya ahoṣi. Mahājano disvā “imaṃ yaññaṃ paṭiggahetuṃ mahābrahmā āgacchati”ti jaṇṇukehi bhūmiyaṃ patiṭṭhāya, añjalim paggayha namassamāno aṭṭhāsi. Brāhmaṇā āhaṃsu “tumhe ‘mayam takkena kathema’ti maññatha, idāni passatha, ayaṃ vo brahmā sahatthā yaññaṃ paṭiggahetuṃ āgacchati”ti. Sakko āgantvā dārucitakamatthake ākāse

thatvā “kassāyaṃ sakkāro”ti pucchi? Tumbhākaṃ, bhante, paṭiggaṇhatha no yaññanti. Tena hi āgacchatha, mā tulaṃ chaḍḍetvā hatthena tulayittha, ayaṃ satthā dhuravihāre vasati, taṃ pucchissāma “kassa dinnāṃ mahapphalaṃ hotī”ti? Ubhayaaraṭṭhavāsino gahetvā satthu santikaṃ gantvā pucchanto evamāha.

Tattha **puññapekkhānanti** puññaṃ icchantānaṃ puññatthikānaṃ. **Opadhikaṃ puññanti** upadhivipākaṃ puññaṃ. **Saṅghe dinnāṃ mahapphalanti** ariyaṃ saṅghe dinnāṃ vipphāravantaṃ hoti. Desanāvasāne caturāsītipāṇasaḥassāni amatapānaṃ pivimsu. Tato paṭṭhāya manussā sabbāni aggadānāni bhikkhusaṅghassa adamsu. Chaṭṭhaṃ.

7. Buddhavandanāsuttavaṇṇanā

263. Sattame **uṭṭhehīti** uṭṭhaha, ghaṭa, vāyama. **Vijitasāṅgāmāti** rāgādīnañceva dvādasayojanikassa ca mārabalassa jitattā bhagavantaṃ evaṃ ālapati. **Pannabhārāti** oropitakhandhakilesābhisaṅkhārābhāra. **Pannarasāya rattinti** pannarasāya puṇṇamāya rattim. Sattamaṃ.

8. Gahaṭṭhavandanāsuttavaṇṇanā

264. Aṭṭhame **puṭhuddisāti** catasso disā catasso anudisā ca. **Bhummāti** bhūmivāsino. **Cirarattasamāhiteti** upacārappanāhi cirarattasamāhitacitte. **Vandeti** vandāmi. **Brahmacariyaparāyaṇeti** dasapi vassāni vīsatipi vassāni...pe... saṭṭhipi vassāni āpāṇakoṭikaṃ ekaseyyaṃ ekabhattantiādikaṃ seṭṭhacariyaṃ brahmacariyaṃ caramāneti attho. **Puññakarāti** catupaccayadānaṃ kusumbhasumanapūjā dīpasahassajālanti evamādipuññakārakā. **Sīlavantoti** upāsakatte patiṭṭhāya pañcahipi dasahipi sīlehi samannāgatā. **Dhammena dāraṃ posentīti** umaṅgabhindanādīni akatvā dhammikehi kasigorakkhavaṇijjādīhi puttadāraṃ posenti. **Pamukho rathamāruhīti** devānaṃ pamukho seṭṭho rathaṃ āruhi. Aṭṭhamaṃ.

9. Satthāravandanāsuttavaṇṇanā

265. Navame **bhagavantaṃ namassatīti** ekaṃsaṃ uttariyaṃ dukulaṃ katvā, brahmajāṇuko hutvā sirasi añjalim ṭhapetvā namassati. **So yakkhoti** so sakkō. **Anomanāmanti** sabbaguṇehi omakabhāvassa natthitāya sabbaguṇanemittakehi nāmehi anomanāmaṃ. **Avijjāsamatikkamāti** catusaccapaṭicchādikāya vaṭṭamūlakaavijjāya samatikkamena. **Sekkhāti** satta sekkhā. **Apacayārāmāti** vaṭṭaviddhamsane ratā. **Sikkharetī** sikkhanti. Navamaṃ.

10. Saṅghavandanāsuttavaṇṇanā

266. Dasame **ajjhabhāsīti** kasmā esa punappunaṃ evaṃ bhāsati? Sakkassa kira devarañño saddo madhuro, suphasitaṃ dantāvaraṇaṃ, kathanakāle suvaṇṇakiṅkiṇikasaddo viya niccharati. Taṃ punappunaṃ sotuṃ labhissāmīti bhāsati. **Pūtidehasayāti** pūtimhi mātusarīre vā, attanoyeva vā sarīraṃ avattharivā sayanato pūtidehasayā. **Nimuggā kuṇapamheteti** dasamāse mātukucchisaṅkhāte kuṇapasmim ete nimuggā. **Etaṃ tesam pihayāmīti** etesaṃ etaṃ pihayāmi patthayāmi. **Na te sam koṭṭhe opentīti** na te saṃ santakaṃ dhaññaṃ koṭṭhe pakkhipanti. Na hi etesaṃ dhaññaṃ atthi. **Na kumbhīti** na kumbhiyaṃ. **Na kaḷopiyaṃ** na pacchiyaṃ. **Paraniṭṭhitamesānāti** pasesaṃ niṭṭhitaṃ paraghare pakkaṃ bhikkhācāravattena esaṃānā gavesamānā. **Tenāti** evaṃ pariyaṭṭhena. **Subbatāti** dasapi...pe... saṭṭhipi vassāni susamādinnaṃsundaravatā.

Sumantamantīnoti dhammaṃ sajjhāyissāma, dhutaṅgaṃ samādiyissāma, amataṃ paribhuñjissāma, samaṇadhammaṃ karissāmāti evaṃ subhāsitaḥāsino. **Tuṇhībūtā samañcarāti** tiyāmarattim asanighosena ghositā viya dhammaṃ kathentāpi tuṇhībūtā samaṃ carantiyeva nāma.

Kasmā? Niratthakavacanassābhāvā. **Puthumaccā cāti** bahusattā ca aññamaññaṃ viruddhā. **Attadaṇḍesu nibbutāti** paraviheṭhanatthaṃ gahitadaṇḍesu sattesu nibbutā viassaṭṭhadadaṇḍā. **Sādānesu anādānāti** sagahaṇesu sattesu ca bhavayoniādīnaṃ ekakoṭṭhāsassāpi agahitattā agahaṇā. Dasamaṃ.

Dutiyo vaggo.

3. Tatiyavaggo

1. Chetvāsuttavaṇṇanā

267. Tatiyavaggassa paṭhamamaṃ vuttatthameva. Paṭhamamaṃ.

2. Dubbaṇṇiyasuttavaṇṇanā

268. Dutiye **dubbaṇṇoti** jhāmakhāṇuvaṇṇo. **Okotimakoti** lakaṇḍako mahodaro. **Āsaneti** paṇḍukambalasilāyaṃ. **Kodhabhakkhoti** sakkena gahitaṇāmamevetamaṃ. So pana eko rūpāvacarabrahmā, “sakko kira khantibalena samannāgato”ti sutvā vīmaṃsanatthaṃ āgato. Avaruddhakayakkhā pana evarūpaṃ saṃvihitārakkhaṃ ṭhānaṃ pavisitumaṃ na sakkonti. **Upasaṅkamīti** devānaṃ sutvā “na sakkā esa pharusena cāletumaṃ, nīcavuttinā pana khantiyaṃ ṭhītena sakkā palāpetu”nti tathā palāpetukāmo upasaṅkami. **Antaradhāyīti** khantiyaṃ ṭhatvā balavacittikāraṃ paccupaṭṭhapetvā nīcavuttiyā dassiyamānāya sakkāsane ṭhātumaṃ asakkonto antaradhāyi. **Na sūpahatacittomhīti** ettha **sūti** nipātamattaṃ, upahatacittomhīti āha. **Nāvattena suvānayo**ti na kodhāvattena suānayo, kodhavase vattetumaṃ na sukaromhīti vadati. **Na vo cirāhanti voti** nipātamattaṃ, ahaṃ ciraṃ na kujjhāmīti vadati. Dutiyaṃ.

3. Sambarimāyāsuttavaṇṇanā

269. Tatiye **ābādhikoti** isigaṇena abhisapakāle uppannābādhena ābādhiko. **Vācehi manti** sace maṃ sambarimāyaṃ vācesi, evamahaṃ tampi tikicchissāmīti vadati. **Mā kho tvaṃ, mārisa, vācesīti** vināpi tāva sambarimāyaṃ sakko amhe bādhati, yadi pana taṃ jānissati, naṭṭhā mayaṃ, mā attano ekassa atthāya amhe nāsehīti vatvā nivārayiṃsu. **Sambarova satamaṃ samantī** yathā sambaro asurindo māyāvī māyaṃ payojetvā vassasataṃ nīraye pakko, evamaṃ paccati. Tumhe dhammikāva, alaṃ vo māyāyāti vadati. Kiṃ pana sakko tassa kodhaṃ tikicchitumaṃ sakkuṇeyyāti? Āma sakkuṇeyya. Kathamaṃ? Tadā kira so isigaṇo dharatiyeva, tasmā naṃ isīnaṃ santikamaṃ netvā khamāpeyya, evamassa phāsu bhaveyya. Tena pana vañcītattā tathā akatvā pakkantova. Tatiyaṃ.

4. Accayasuttavaṇṇanā

270. Catutthe **sampayojesunti** kalahaṃ akaṃsu. **Accasarāti** atikkami, eko bhikkhu ekaṃ bhikkhumaṃ atikkamma vacanaṃ avocāti attho. **Yathādhammaṃ nappaṭiggaṇhātīti** na khamati. **Kodho vo vasamāyātūti** kodho tumhākaṃ vasaṃ āgacchatu, mā tumhe kodhavasamaṃ gamitthāti dīpeti. **Mā ca mitte hi vo jarāti** ettha **hīti** nipātamattaṃ, tumhākaṃ mittadhamme jarā nāma mā nibbatti. Bhummatthe vā karaṇavacanaṃ, mittesu vo jarā mā nibbatti, mittabhāvato aññathābhāvo mā hotūti attho. **Agarahiyaṃ mā garahitthāti** agārayamaṃ khīṇāsavapuggalaṃ mā garahittha. Catutthamaṃ.

5. Akkodhasuttavaṇṇanā

271. Pañcame **mā vo kodho ajjhabhavīti** kodho tumhe mā abhibhavi, tumheva kodhaṃ abhibhavatha. **Mā ca kujjhitha kujjhanti** kujjhantānaṃ mā paṭikujjhitha. **Akkodhoti** mettā ca mettāpubbabhāgo ca. **Avihimsāti** karuṇā ca karuṇāpubbabhāgo ca. **Atha pāpajanaṃ kodho,**

pabbatovābhimaddatī lāmakajanaṃ pabbato viya kodho abhimaddatī. Pañcamaṃ.

Tatiyo vaggo.

Sakkasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti sārathhappakāsiniyā saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Sagāthāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya paṭhamo bhāgo.